

Externe evaluatie strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden

Eindrapport

A. Hellemans, I. Aertsen en J. Goethals

Juni 2008

Voorwoord

In dit eindrapport wordt verslag gedaan van een evaluatief onderzoek betreffende de implementatie van het strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap inzake de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Dit onderzoek werd in opdracht van de Vlaamse Overheid uitgevoerd aan de Katholieke Universiteit te Leuven.¹ Het onderzoek had plaats in de periode 1 maart 2007 – 31 mei 2008. Voor het Leuvens Instituut voor Criminologie van de K.U.Leuven waren het de professoren Ivo Aertsen en Johan Goethals die optraden als promotoren. Tijdens de hele duur van het project was het Annelies Hellemans die als voltijds aangesteld wetenschappelijk medewerkster het merendeel van de onderzoeksactiviteiten op zich nam. Deze activiteiten waren zowel zeer talrijk als divers. Het betrof niet alleen uitgebreid ‘desk research’, maar ook allerlei vormen van overleg met ‘het terrein’, de voorbereiding, afname en verwerking van interviews en focusgroeps gesprekken en tenslotte het afnemen van een survey van een groep gedetineerden.

Het onderzoek kon rekenen op de begeleiding door een stuurgroep, die werd voorgezeten door Dr. F. Deven, Wetenschappelijk Directeur bij het Kenniscentrum van het Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. De samenstelling van deze stuurgroep is opgenomen in bijlage I.1. van dit rapport. Wij wensen de leden te danken voor de permanente feedback, de talrijke suggesties en de praktische hulp bij het uitvoeren van het project.

Vele actoren op het terrein hebben ons op een zeer open wijze te woord gestaan of informatie bezorgd over bepaalde ontwikkelingen in het strategisch plan en de betekenis ervan voor de gedetineerden: gevangenisdirecteurs, penitentiaire beambten, leden van de psychosociale diensten in de gevangenissen, beleidsmedewerkers, organisatieondersteuners, trajectbegeleiders, hulpverleners, vormingswerkers, VDAB-consulenten, ambtenaren van de centrale administratie van de Vlaamse Gemeenschap en de FOD Justitie, kabinetsmedewerkers en anderen.

Niet minder dan 860 gedetineerden in de gevangenissen van Antwerpen, Brugge, Hoogstraten, Merksplas, Turnhout en Wortel verleenden hun actieve medewerking aan het onderzoek door het invullen van een uitgebreide enquête over hun ervaringen met het strategisch plan. We willen hen uitdrukkelijk danken voor hun onmisbare informatie en we hopen hen spoedig de nodige feedback over het onderzoek te kunnen geven.

Een woord van dank gaat ook naar de groep studenten uit het derde jaar bachelor en de master criminologische wetenschappen aan de K.U.Leuven voor hun hulp bij afnemen van de enquêtes in de zes gevangenissen, en naar de jobstudenten Marieke Vlaemynck en Irmchen De Smedt voor hun ondersteuning bij de verwerking van de onderzoeksgegevens.

Ivo Aertsen en Johan Goethals
Promotoren

¹ Overeenkomst dd. 19 december 2006, aangevuld met een addendum op 7 februari 2008.

Inhoudstafel

Voorwoord.....	2
Inhoudstafel.....	3
Lijst gebruikte afkortingen.....	6
Lijst bijlagen.....	7
 DEEL I: INLEIDING.....	 8
1. Het strategisch plan ‘hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’.....	8
1.1. Voorgeschiedenis en context.....	8
1.2. Filosofie en inhoud.....	9
1.3. De stapsgewijze implementatie.....	11
2. Het gevangeniswezen.....	13
2.1. Recente beleidsevoluties.....	13
2.2. Organisatie op centraal niveau.....	15
2.3. De betrokken gevangenen.....	15
3. Onderzoeksopdracht.....	18
3.1. Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen.....	18
3.2. Onderzoeksopzet en methode.....	19
3.3. Fasering.....	21
3.4. Werking stuurgroep.....	22
 DEEL II: PARTICIPATIE AAN EN TEVREDENHEID MET DE HULP- EN DIENSTVERLENING IN DE GEVANGENISSEN.....	 24
1. Participatie aan de hulp- en dienstverlening door de Vlaamse Gemeenschap.....	24
1.1. Werkwijze.....	24
1.2. Bevindingen.....	25
1.2.1. De resultaten van de eerste registratie.....	25
a. Gevangenis van Wortel.....	25
b. Gevangenis van Hoogstraten.....	27
c. Gevangenis van Turnhout.....	32
d. Gevangenis van Merksplas.....	36
e. Gevangenis van Antwerpen.....	40
f. Gevangenis van Brugge.....	44
g. Samenvattend beeld.....	46
1.2.2. De resultaten van de tweede registratie.....	48
1.2.2.1. Nieuwe registratie groepsactiviteiten Brugge.....	49
1.2.2.2. Registratie individuele activiteiten.....	52
a. Trajectbegeleiding.....	52
b. VDAB.....	57
c. Suggnomè.....	59
d. Bibliotheek.....	59
e. Rechtshulp.....	60
f. Schuldhelpverlening.....	61
g. CAP (Centraal Aanmeldingspunt Drughulpverlening).....	61
h. Straathoekwerker Turnhout.....	62
i. Kind en Gezin Brugge.....	62
j. Onthaal van familie en vrienden van gedetineerden.....	62
k. Conclusies individueel aanbod.....	64
1.2.2.3. Groepsactiviteiten en individuele activiteiten Brugge.....	65

2.	Kennis van en tevredenheid met de hulp- en dienstverlening door de Vlaamse Gemeenschap..	65
2.1.	Werkwijze.....	65
2.1.1.	De vragenlijst.....	66
2.1.2.	De ondervraagde populatie.....	66
2.1.3.	Focusgroepen.....	67
2.1.4.	Een methodologische noot.....	68
2.2.	Resultaten.....	68
2.2.1.	Sportactiviteiten.....	68
2.2.2.	Ontspanningsactiviteiten.....	72
a.	Film.....	72
b.	Optredens.....	73
c.	Andere vormen van ontspanning.....	74
2.2.3.	Sociaal-culturele vormingsactiviteiten.....	75
a.	Bibliotheekwerking.....	75
b.	Organisatie van cursussen.....	78
2.2.4.	Onderwijsactiviteiten.....	80
a.	Kennis van de onderwijsactiviteiten.....	80
b.	Evaluatie van de onderwijsactiviteiten.....	81
c.	Het Open Leercentrum.....	82
d.	Globale evaluatie van aanbod cursussen en Open Leercentrum.....	82
2.2.5.	Trajectbegeleiding.....	83
2.2.6.	De VDAB-consulenten en de cursussen van de VDAB.....	86
2.2.7.	Bemiddeling.....	87
2.2.8.	Professionele hulpverlening.....	87
2.2.9.	Kinderbezoek.....	88
2.2.10.	Vrijwilligersbezoek.....	89
2.3.	Redenen waarom gedetineerden deelnemen aan activiteiten.....	89
2.3.1.	Waarom gedetineerden deelnemen aan activiteiten.....	89
2.3.2.	Waarom gedetineerden niet deelnemen aan activiteiten.....	91
a.	Contacten met de trajectbegeleider.....	91
b.	Sportactiviteiten.....	91
c.	Filmactiviteiten.....	91
d.	Optredens.....	91
e.	Bibliotheekgebruik.....	92
f.	Vormingsactiviteiten.....	92
g.	Onderwijsaanbod.....	92
h.	Open Leercentrum.....	92
i.	VDAB-consulent	92
j.	VDAB-cursussen.....	92
k.	Bemiddeling	93
l.	Kinderbezoek.....	93
m.	Vrijwilligersbezoek.....	93
3.	Conclusies rond kennis, participatie en tevredenheid.....	93
3.1.	Is de beschikbare hulp- en dienstverlening gekend door de gedetineerden?.....	94
3.2.	Is de hulp- en dienstverlening voldoende beschikbaar en bereikbaar?.....	94
3.3.	Wordt er nuttig gebruik van gemaakt?.....	94
3.4.	Hoe hoog ligt de participatie van de gedetineerden?.....	95
3.5.	Hoe tevreden zijn de gedetineerden inzake de geboden hulp- en dienstverlening?.....	96

DEEL III: EVALUATIE VAN HET IMPLEMENTATIEPROCES.....	98
1. Rol en functie van de verschillende actoren.....	99
1.1. De actoren van de Vlaamse Gemeenschap.....	99
1.1.1. De beleidsmedewerker.....	99
1.1.2. De organisatieondersteuner.....	102
1.1.3. De trajectbegeleider.....	104
1.1.4. De hulp- en dienstverleners.....	108
1.2. De actoren van Justitie.....	108
1.2.1. De gevangenisdirectie.....	108
1.2.2. De herstelconsulent.....	109
1.1.3. De Psychosociale Dienst (PSD).....	109
1.1.4. Het bewakingskader.....	110
2. Overleg en samenwerking.....	110
2.1. Lokaal overleg en samenwerking.....	111
2.1.1. Overleg en samenwerking tussen de lokale actoren.....	111
a. Overleg en samenwerking met de beleidsmedewerker.....	111
b. Overleg en samenwerking met de organisatieondersteuner.....	113
c. Overleg en samenwerking met de trajectbegeleider.....	113
2.1.2. Planningsteam Maatschappelijke Dienstverlening en werkgroepen.....	116
a. Planningsteam Maatschappelijke Dienstverlening	116
b. Werkgroepen.....	118
2.2. Bovenlokaal overleg en samenwerking.....	118
2.2.1. Vlaamse Stuurgroep.....	118
2.2.2. Bovenlokale Werkgroep Vlaamse Gemeenschap-Justitie.....	119
2.2.3. Respect en vertrouwen.....	120
3. Het gezamenlijk bijkomend implementatieplan.....	121
4. Infrastructuur en middelen.....	122
4.1. Financiële middelen.....	122
4.2. Infrastructuur en materiële middelen.....	123
5. Draagvlak voor het strategisch plan.....	124
5.1. Het bestaan van een draagvlak bij de verschillende actoren.....	125
5.2. Het creëren of verbreden van het draagvlak.....	126
5.3. Een ‘wij-gevoel’?.....	126
6. Beleidssturing.....	127
6.1. Lokale beleidssturing.....	128
6.2. Bovenlokale beleidssturing.....	129
6.3. Evolutie in planmatige aanpak.....	130
7. De meerwaarde van het strategisch plan en randvoorwaarden.....	131
7.1. Meerwaarde.....	131
7.2. Randvoorwaarden.....	133
8. Aandachtspunten en aanbevelingen.....	134
DEEL IV: ALGEMENE CONCLUSIES.....	136
1. Antwoorden op de onderzoeksvragen.....	137
2. Algemene beleidsaanbevelingen.....	149
Bijlagen.....	153

Lijst gebruikte afkortingen

BE	Basiseducatie
BIS	Begeleid Individueel Studeren
CAP	Centraal Aanmeldingspunt Drughulpverlening
CAW	Centrum Algemeen Welzijnswerk
CBN	Centrum voor Basiseducatie Noorderkempen
CVO	Centrum voor Volwassenenonderwijs
DG EPI	Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen
ECWS	European Centre for Work and Society
FTE / VTE	Voltijds Equivalenten
GPA	Gezamenlijk Plan van Aanpak
JWA	Justitieel Welzijnswerk Antwerpen (De Metropool)
JWW	Justitieel Welzijnswerk
OLC	Open Leercentrum
PA	Penitentiair Assistent
PB	Penitentiair Beambte
PMD	Planningsteam Maatschappelijke Dienstverlening
PSC	Penitentiair Schoolcentrum
PSD	Psychosociale Dienst
TB	Trajectbegeleiding
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding

Lijst bijlagen

- Bijlage I.1. Samenstelling stuurgroep
- Bijlage II.1. Registratiesjablonen voor individuele activiteiten
 - Bijlage II.1.1. Registratiesjabloon Justitieel Welzijnswerk
 - Bijlage II.1.2. Registratiesjabloon VDAB
 - Bijlage II.1.3. Registratiesjabloon Suggnomè
- Bijlage II.2. Schriftelijke vragenlijst gedetineerden (Nederlandse versie, één gevangenis: Wortel)
- Bijlage III.1. Deelnemers aan interviews, focusgroepen en schriftelijke bevraging met betrekking tot de evaluatie van het implementatieproces
- Bijlage III.2. Topiclijsten voor interviews, focusgroepen en schriftelijke bevraging

DEEL I: INLEIDING

1. Het strategisch plan ‘hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’

1.1. Voorgeschiedenis en context

De Belgische staatshervorming van 1980 en 1988 maakte de Vlaamse Overheid - voor het betreffende landsgedeelte - bevoegd voor de ‘sociale hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale reïntegratie’ (art. 5, §1, II, 7° bijzondere wet 8 augustus 1980). Sindsdien werd een lange weg afgelegd om niet alleen psychosociale hulpverlening maar ook diverse andere vormen van dienstverlening op doeltreffende wijze ter beschikking te stellen van gedetineerden in Vlaamse en Brusselse gevangenissen. De staatshervorming hevelde inderdaad niet alleen de bevoegdheden inzake ‘penitentiaire en postpenitentiaire hulpverlening’ over, maar ook tal van andere persoonsgebonden materies zoals het onderwijs, een aantal culturele aangelegenheden zoals het bibliotheekwezen, permanente opvoeding en culturele animatie, lichamelijke opvoeding en sport, intellectuele, morele en sociale vorming, sociale promotie, beroepsomscholing en –bijscholing, arbeidsbemiddeling en tewerkstelling van werklozen, hulp en bijstand aan gezinnen en kinderen, beleid inzake maatschappelijk welzijn, gezondheidsopvoeding, preventieve gezondheidszorg en beleid inzake mindervaliden.

Sindsdien deden er zich talrijke ontwikkelingen voor in de zoektocht naar een autonome invulling van het ‘forensisch welzijnswerk’ in Vlaanderen. Belangrijke momenten - van zeer uiteenlopende aard - waren de volgende: het Besluit van de Vlaamse Executieve van 24 juli 1985 inzake de erkenning en subsidiëring van diensten voor forensische welzijnszorg (met de opdrachten vroeghulp, detentiebegeleiding, reclasseringshulp en slachtofferhulp); de bijzondere wet van 8 augustus 1988 inzake een verdere hervorming der instellingen; de studie ‘Humanisering van de gevangenis en maatschappelijke aanpak van delinquentie’ die in opdracht van de Koning Boudewijnstichting in 1991 werd uitgevoerd en tal van lacunes vaststelde met betrekking tot de toegankelijkheid van de gangbare vormen van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden; het samenwerkingsakkoord van 28 februari 1994 tussen de staat en de Vlaamse Gemeenschap inzake de sociale hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale reïntegratie (waarbij onder meer in elke Vlaamse gevangenis een welzijnsteam werd opgericht); de oprichting en werking van de Vlaamse Interdepartementale Commissie ‘hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’ (eindrapport in 1995); en tenslotte in 1998 het heropstarten van de Interdepartementale Commissie ‘hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’ waarbinnen dan het ‘strategisch plan’ voor een geïntegreerde aanpak van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden zal uitgewerkt worden.

Het strategisch plan ‘hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’ is, met de hulp van externe begeleiding, tot stand gekomen doorheen verschillende fasen: het inventariseren van mogelijkheden en beperkingen van de hulp- en dienstverlening, het bepalen van de doel- en belangengroepen, het ontwikkelen van een strategisch plan en afstemming met de betrokken overheden, het definitief uitwerken van de strategieën, het laten goedkeuren door de diverse sectoren en door de Vlaamse regering. De laatste fase is dan, na het uitwerken van een implementatieplan, het feitelijk implementeren ervan.

Na de nodige onderhandelingen tussen een aantal beleidssectoren binnen de Vlaamse Gemeenschap en met Justitie (waaronder het toenmalige Directoraat-generaal Strafinrichtingen en de Commissies Voorwaardelijke Invrijheidstelling) keurde de Vlaamse regering

uiteindelijk op 8 december 2000 het strategisch plan ‘hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’ goed.² De minister van Welzijn, Gezondheid en Gelijke Kansen wordt aangeduid als coördinerend minister.

1.2. Filosofie en inhoud

Het strategisch plan zelf is bedoeld als instrument om een lange-termijnbeleid mogelijk te maken: strategische hoofdlijnen en strategische projecten worden bepaald om, vanuit een gedeelde visie, een geïntegreerd beleid over een periode van 10 jaar te realiseren. De globale doelstelling van dit beleid is ‘het dichten van de kloof tussen de huidige en de gewenste situatie, voor wat onze verantwoordelijkheid naar de gedetineerden betreft’. Dit strategisch plan zal dan een verdere operationalisering – zowel gemeenschappelijk als binnen de betrokken sectoren – noodzakelijk maken.

Het strategisch plan hanteert een aantal duidelijke uitgangspunten, waarin de notie ‘rechtsburgerschap’ centraal staat: niettegenstaande de vrijheidsberoving behoudt een gedetineerde zijn fundamentele (grond)rechten; hij blijft lid van de samenleving en blijft het recht behouden op de maatschappelijke hulp- en dienstverlening. Dit recht moet hij echter ook effectief kunnen uitoefenen, en dit met het oog op een vlotte reïntegratie in de samenleving. Tijdens de detentie moet dan ook de band met de samenlevingsvoorzieningen behouden blijven of hersteld worden. Vanuit deze inclusief-maatschappelijke benadering van gedetineerden is de ‘toeleiding’ van de hulp- en dienstverlening vanuit de Vlaamse Gemeenschap dan ook belangrijk. Dit proactieve aanbod is niet enkel een opdracht voor Welzijn: ‘elk departement dient, gecoördineerd en integraal, zijn verantwoordelijkheid op te nemen naar deze doelgroep’. Rekening houdend met het feit dat omzeggens elke gedetineerde terugkeert naar de samenleving, moeten hem dus de kansen worden geboden om tijdens, maar zeker na de vrijheidsstraf, ‘hieraan weer volop te participeren’.

Het bevorderen van de reïntegratie van gedetineerden betekent ook preventie van verder slachtofferschap. De wisselwerking gedetineerde-samenleving-slachtoffer wordt dan ook benadrukt in het strategisch plan: er wordt gezocht naar ‘een evenwicht tussen enerzijds het waarborgen van het recht van de gedetineerden op hulp- en dienstverlening en anderzijds een actieve responsabilisering van de gedetineerden om hieraan te participeren en zijn verantwoordelijkheid t.a.v. zijn slachtoffers en de samenleving op te nemen’. Met andere woorden: ‘rechtsburgerschap’ is niet een vrijblijvende aangelegenheid maar verschijnt hier in een tweezijdig normatief perspectief: het waarborgen, vanuit de samenleving, van een recht op participatie en reïntegratie, maar ook een legitieme verwachting, ten aanzien van de gedetineerde, tot participatie en reïntegratie.

De gemeenschappelijke missie is in het Vlaams strategisch plan als volgt geformuleerd: ‘*De Vlaamse Gemeenschap waarborgt het recht van alle gedetineerden en hun directe sociale omgeving op een integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening zodat ook zij zich harmonisch en volwaardig kunnen ontplooiën in de samenleving.*’ ‘Het waarborgen van het

² Interdepartementale Commissie Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, *Strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap. Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 73 p. (<http://www.wvg.vlaanderen.be/welzijnenjustitie/gedetineerden/strategischplanhulpdienstverleningaangedetineerden.pdf>). De hierna volgende beschrijving van uitgangspunten, werkwijze, missie en strategische doelen is grotendeels gebaseerd op dit document. Zie ook: W. Meyvis, ‘Van private reclassering naar maatschappelijke dienstverlening aan justitiecliënteel’ in M. Bouverne-De Bie, K. Kloeck, W. Meyvis, R. Roose en J. Vanacker (eds.) *Handboek Forensisch Welzijnswerk*, Gent, Academia Press, 2002, 37-76.

recht' betekent, volgens de toelichting van het strategisch plan, dat 'elke gedetineerde dezelfde kansen en aanspraken heeft als de gewone burger, met de beperking dat hij van zijn vrijheid is beroofd'. Het 'recht op' en de effectieve toegang tot de hulp- en dienstverlening worden gewaarborgd, niet het eenzijdig of ongevraagd verstrekken van de hulp- en dienstverlening; er wordt uitgegaan van 'de gedetineerde als hulpvrager, als bepaler van de keuze van welke hulp- en dienstverlening hij gebruik wenst te maken'. Verder is de zinsnede 'alle gedetineerden' belangrijk: een rechtsgelijke toegang tot de hulp- en dienstverlening moet verzekerd worden voor alle categorieën gedetineerden (beklaagden, veroordeelden, geïnterneerden, Vlamingen, vreemdelingen, anderstaligen) en voor elke gedetineerde individueel. Ook de 'directe sociale omgeving' van de gedetineerde moet bereikt worden door het strategisch plan: ouders, kinderen, partner en directe vrienden van de gedetineerde en 'uiteindelijk alle personen wier leven in belangrijke mate beïnvloed is door de situatie waarin de gedetineerde zich bevindt of zich in de toekomst zal bevinden'. De 'integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening' betreft alle vormen van hulp- en dienstverlening die door de Vlaamse Gemeenschap wordt georganiseerd of verstrekt op de terreinen van welzijn, gezondheid, cultuur, onderwijs, sport, werkgelegenheid, huisvesting, ... Het betreft een niet-limitatieve lijst. Het gaat om een 'geïntegreerde, efficiënte en effectieve hulp- en dienstverlening waarbij we dezelfde kwaliteitsstandaarden zullen hanteren als t.a.v. de reguliere hulp- en dienstverlening'. De 'harmonische en volwaardige ontplooiing in de samenleving' ten slotte betekent dat men tracht de zelfwaarde van de gedetineerde in zijn verhouding tot de samenleving te verhogen en via een actieve responsabilisering van de gedetineerde tracht te komen tot 'het aanvaarden van zijn eigen persoonlijkheid en het kunnen omgaan met de eigen levensgeschiedenis'. De gedetineerde wordt hierbij uitgenodigd 'om na te denken over zijn gedrag en de effecten ervan op de slachtoffers en de samenleving als geheel'.

In het verlengde van deze missie opteert het strategisch plan voor vijf kernstrategieën of strategische doelstellingen:

1. het uitbouwen van een kwalitatief aanbod zodat alle gedetineerden gelijke kansen krijgen op rehabilitatie en reïntegratie, zij in de mogelijkheid gesteld worden zoveel als mogelijk de schade aan de slachtoffers en de samenleving te herstellen en zo weinig mogelijk schade te ondervinden als gevolg van hun detentie;
2. het zodanig profileren van het hulp- en dienstverleningsaanbod – door informeren, adviseren, sensibiliseren en motiveren – dat gedetineerden er maximaal gebruik van maken;
3. het ontwikkelen en implementeren van samenwerkingsmodellen en organisatievormen zodat de Vlaamse Gemeenschap optimaal ingebed en geïntegreerd wordt in de gevangenis met het oog op een zo efficiënt en effectief mogelijke hulp- en dienstverlening;
4. het verkrijgen en vergroten van het draagvlak bij de actoren van de Vlaamse Gemeenschap, bij de stakeholder justitie en bij de samenleving om vanuit één gedeelde visie alle engagementen en actieplannen van het strategisch plan uit te voeren;
5. het ontwikkelen en implementeren van een HRM- en organisatie-ontwikkelingsbeleid om alle interne en externe medewerkers van de Vlaamse Gemeenschap te motiveren, te ontplooien en optimaal efficiënt en effectief in te zetten in hun hulp- en dienstverleningsopdracht in de Vlaamse gevangenis.

Per strategische doelstelling worden in het strategisch plan de beoogde effecten bepaald alsmede de indicatoren die aangeven in welke mate die effecten bereikt worden, en vervolgens de te ondernemen acties, de kritieke succesfactoren, de te vervullen randvoorwaarden en de prioritaire acties. De uitvoeringstermijn van het strategisch plan wordt bepaald op negen jaar. Er werd beslist het strategisch plan gradueel te implementeren, te beginnen met de start ervan

in de pilootregio Antwerpen-Kempen, met name in de gevangenissen van Antwerpen, Hoogstraten, Merksplas, Turnhout en Wortel.

1.3. De stapsgewijze implementatie

Om het strategisch plan vanuit zijn diverse strategische doelstellingen ook effectief op te starten, werd in de beginperiode een reeks beleidsdocumenten uitgewerkt. Een eerste daarvan is het ‘concept van samenwerking tussen de Vlaamse Gemeenschap en Justitie inzake de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’ dat in 2001 werd goedgekeurd.³ Dit samenwerkingsconcept benadrukt, vanuit een welzijnsstandpunt, de rol van en de noodzakelijke samenwerking met de gevangenisdirectie, de penitentiaire beambten en de psychosociale dienst van de gevangenis. Daarnaast wordt samenwerking en netwerkvorming tussen de Vlaamse hulp- en dienstactoren onderling van groot belang geacht, onder meer om een integraal detentie- en reclasseringstraject te kunnen uitwerken. Op het lokale niveau voorziet het samenwerkingsconcept in de oprichting van ‘planningsteams maatschappelijke dienstverlening’ (PMD) bij elke gevangenis. Deze teams bestaan uit vertegenwoordigers van de belangrijke sectoren (hulpverlening, opleiding en tewerkstelling, onderwijs, cultuur, ...) en staan onder de leiding van de lokale beleidsmedewerker van de Vlaamse Gemeenschap. De PMD’s hebben tot opdracht om voor de betreffende gevangenis een integraal en kwaliteitsvol aanbod uit te werken. Op het bovenlokale niveau dient de samenwerking tussen de Vlaamse actoren onderling verder uitgebouwd te worden in de ‘Vlaamse stuurgroep strategisch plan’. Ten aanzien van Justitie dient dit te gebeuren in het ‘Overlegplatform Vlaamse Gemeenschap-Justitie’. Op centraal Vlaams beleidsniveau wordt de aldus gecreëerde samenwerking opgevolgd, gecoördineerd en ondersteund door de ‘Beleidscel samenleving en criminaliteit’ van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (thans: Team Algemeen en Forensisch Welzijnswerk).

Een verdere concretisering van dit samenwerkingsconcept volgt in 2002, in een gemeenschappelijk document van de Vlaamse Overheid en het ministerie van Justitie.⁴ Hierin worden de nieuw gecreëerde functies, gedragsregels en basisafspraken meer in detail beschreven, zonder evenwel daaraan een definitief karakter te verlenen. Uit de veelheid van gemaakte afspraken vermelden we in functie van onderhavig onderzoek de volgende elementen:

- Het werken met een *hulp- en dienstverleningstraject* voor de gedetineerde, op te volgen door de trajectbegeleider (zie verder) enerzijds en een *penitentiair traject*, op te volgen door de PSD anderzijds. De afstemming van beide trajecten resulteert in het *detentie-traject*, dat een schriftelijke neerslag vindt in het *detentieplan*. Daarnaast is er het *reclasseringsplan*, dat wordt opgesteld door de gedetineerde met hulp van de bevoegde diensten van Justitie en de Vlaamse Gemeenschap.
- De opdrachten van de Vlaamse *beleidsmedewerker* bij elke gevangenis van de pilootregio, als leidinggevende figuur in het Planningsteam Maatschappelijke Dienstverlening enerzijds en als verbindingsfiguur naar de gevangenisdirectie anderzijds. Drie van de zes aangeworven beleidsmedewerkers worden - in de grotere gevangenissen - bijgestaan door een stafmedewerker.
- De *projectcoördinatie* op Vlaams niveau, die waargenomen wordt door de Beleidscel samenleving en criminaliteit.

³ *Samenwerking Vlaamse Gemeenschap-Justitie inzake hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Basisprincipes en organisatie*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2001, 14 p.

⁴ *Strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in de pilootregio Antwerpen-Kempen*, Brussel, Vlaamse Overheid en Ministerie van Justitie, 2002, 25 p.

- De organisatorische opdrachten van de diensten Justitieel Welzijnswerk bij de Centra voor Algemeen Welzijnswerk, waarvoor per gevangenis een *organisatieondersteuner* wordt aangeworven.
- De trajectbegeleidingsfunctie van de diensten Justitieel Welzijnswerk, omschreven in het strategisch plan als ‘het instaan, in afstemming en overleg met de psychosociale dienst van de gevangenis, voor het casemanagement van de detentie- en reclasseringsplannen van de gedetineerden’. De taken van de *trajectbegeleider* worden nader omschreven: informeren van de gedetineerde over de mogelijke vormen van hulp- en dienstverlening, hem oriënteren en motiveren, vervolgens doorverwijzen en opvolgen. De trajectbegeleider stelt een ‘geïndividualiseerd en gefaseerd programma van hulp- en dienstverlening op en volgt ook de uitvoering hiervan op’. Per 90 gedetineerden wordt één trajectbegeleider aangeworven. De methodische ondersteuning en opvolging van de trajectbegeleidingsfunctie worden opgedragen aan het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, waar een methodiekontwikkelaar een aantal specifieke taken krijgt.

Voor de implementatie van het strategisch plan is verder het operationeel model (2002) van belang.⁵ Hierin worden de concrete te ondernemen acties beschreven en de noodzakelijke middelen aangegeven, en dit op de terreinen die hierboven reeds werden aangegeven: de Planningsteams Maatschappelijke Dienstverlening als basisstructuur voor de aanwezigheid van de Vlaamse Gemeenschap bij elke gevangenis, de beleidsfunctie, de organisatorische ondersteuning vanuit Justitieel Welzijnswerk, de individuele trajectbegeleiding en ten slotte de uitbouw van een kwalitatief aanbod van hulp- en dienstverlening vanuit de sectoren welzijn, geestelijke gezondheid, werkgelegenheid, onderwijs, cultuur en sport. Tevens wordt in het operationeel model een proeve van gedragscode uitgewerkt voor alle medewerkers aan de hulp- en dienstverlening en worden er onder meer basisafspraken met Justitie geformuleerd.

Nog in 2002 worden door de Vlaamse regering de Vlaamse actieplannen voor de implementatie van het strategisch plan vanuit de verschillende sectoren goedgekeurd en wordt er beslist jaarlijks een opvolgings- en evaluatierapport op te stellen ten behoeve van de Vlaamse regering. Een eerste opvolgings- en evaluatierapport verschijnt in 2003, een tweede in 2005.⁶ Naast deze twee interne evaluaties werd in 2002-2003 een externe evaluatie van het strategisch plan doorgevoerd.⁷ Zowel naar de externe evaluatie als naar de tweede interne evaluatie zal in onderhavig onderzoeksrapport uitvoerig verwezen worden wanneer gekeken wordt naar het verloop van het implementatieproces sinds 2003.

Op 1 januari 2003 vervoegde de gevangenis van Brugge de pilootregio voor de implementatie van het strategisch plan. Op 15 november 2006 volgde de nieuwe gevangenis van Hasselt en op 1 april 2007 de gevangenis van Gent. Ten slotte maakte de Vlaamse regering in maart 2008 de budgettaire ruimte vrij om nog datzelfde jaar het strategisch plan te veralgemenen naar alle Vlaamse en de Brusselse gevangenissen.

Ten slotte moeten nog twee beleidsinitiatieven vermeld worden naar het einde van deze implementatiefase toe. Op 15 januari 2007 keurden de Vlaamse Overheid en de FOD Justitie

⁵ *Operationeel model voor de implementatie van het strategisch plan ‘hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2002, 27 p.

⁶ *Opvolging en evaluatie van het Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*, Brussel, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2003, 23 p.; *2de opvolgings- en evaluatierapport betreffende het Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*, Brussel, Vlaamse Overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, 23 mei 2005, 35 p.

⁷ Y. Bemelmans, *Procesevaluatie van het implementatieproces van het Strategisch Plan Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*, Brussel, European Centre for Work and Society, augustus 2003, 77 p.

een ‘gezamenlijk bijkomend implementatieplan betreffende de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’ goed.⁸ Dit bijkomend implementatieplan bevestigt de inhoud en de uitvoerende bepalingen van het oorspronkelijke strategisch plan, maar wil door middel van een aantal aanvullende richtlijnen tegemoet komen aan de in de vorige evaluaties geformuleerde aanbevelingen en vragen naar bijsturing van het terrein. Vooreerst verwoordt het bijkomend implementatieplan vanuit de respectievelijke missies van het Directoraat-generaal Uitvoering van Vrijheidsberovende Straffen en Maatregelen en de Vlaamse Gemeenschap een gedeelde missie, met name het ‘samen instaan voor het opnemen van de maatschappelijke verantwoordelijkheid om te zorgen voor een veilige, rechtsconforme, humane, herstel- en reïntegratiegerichte invulling van de vrijheidsberovende straf of maatregel’. Er wordt een gemeenschappelijke opdracht geformuleerd en er wordt ingegaan op de taak en rol van de diverse actoren vanuit de Vlaamse Gemeenschap (beleidsmedewerker, organisatieondersteuner, trajectbegeleider, de hulp- en dienstverleners en de PMD’s) en vanuit het Directoraat-generaal Uitvoering van Vrijheidsberovende Straffen en Maatregelen (inrichtingshoofd, herstelconsulent, psychosociale dienst en zorgequipes, penitentiaire beambten). Dan volgt er een aantal richtlijnen inzake de taakafbakening en samenwerking tussen de verschillende actoren (directiebeleidsmedewerker, PSD-trajectbegeleider) en richtlijnen inzake onderling overleg op directieniveau, equipeniveau PSD-trajectbegeleiding, bovenlokaal niveau). Ten slotte wordt de aansturing behandeld van de betrokken actoren en processen, zowel op het niveau van de Vlaamse Gemeenschap als op dat van de FOD Justitie. Een voorbeeld van dit laatste is de optie van de Vlaamse Overheid om de beleidsmedewerkers en de respectieve diensten voor Justitieel Welzijnswerk een ‘gezamenlijk plan van aanpak’ te laten uitwerken.

Ten slotte is er de omzendbrief van de Vlaamse minister van Welzijn, Volksgezondheid en Gezin van 6 december 2007 aan de autonome centra voor algemeen welzijnswerk, mede ten gevolge van een wijziging in de subsidieprocedure.⁹ In deze omzendbrief worden de specifieke functies van trajectbegeleiding en organisatieondersteuning nogmaals inhoudelijk toegelicht. De trajectbegeleiding ten aanzien van de gedetineerde wordt opgesplitst in het ‘proactief onthaal van de gedetineerde’ enerzijds en de ‘begeleiding van de gedetineerde m.b.t. zijn detentietraject’ anderzijds. Deze en andere doelstellingen dienen geïntegreerd te worden in de beleidsplannen van de CAW.

2. Het gevangeniswezen

2.1. Recente beleidsevoluties¹⁰

De organisatie en het beheer van de Belgische gevangenen zijn onderdeel van het beleidsdomein ‘uitvoering van straffen en maatregelen’ en vallen aldus onder federale bevoegdheid. Meer bepaald is binnen de FOD Justitie het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen

⁸ *Gezamenlijk bijkomend implementatieplan Vlaamse Gemeenschap-Justitie betreffende het Vlaams Strategisch Plan ‘Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’*, Brussel, Vlaamse Overheid en FOD Justitie, januari 2007.

⁹ *Omsendbrief betreffende de bijdrage van het algemeen welzijnswerk tot de uitbouw van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in het kader van het Vlaams strategisch plan ‘hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’*, Brussel, Vlaamse Overheid, 6 december 2007.

¹⁰ Het is niet de bedoeling en evenmin mogelijk om in dit inleidende deel van het rapport een volledige schets te geven van recente evoluties in het Belgische gevangeniswezen. We richten de aandacht op enkele ontwikkelingen die relevant zijn voor de implementatie van het strategisch plan. Voor algemene, recente informatie, zie onder meer: Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen FOD Justitie, *Activiteitenverslag 2007*, Brussel, FOD Justitie, 2008.

(EPI) verantwoordelijk voor de tenuitvoerlegging van vrijheidsbenemende straffen en maatregelen.

De missieverklaring van het DG EPI bepaalt het volgende:

‘Het Directoraat-generaal EPI:

- is verantwoordelijk voor een rechtsconforme, veilige en humane uitvoering van vrijheidsberovende straffen en maatregelen;
- heeft, vanuit zijn expertise, een adviserende rol op penitentiair vlak;
- verzekert een doelgericht beheer van elke entiteit binnen zijn bevoegdheid;

en dit alles binnen de geest van een herstelgerichte Justitie.’¹¹

Kijken we naar recente evoluties, dan is voor het concept en de implementatie van het strategisch plan de Basiswet van 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van de gedetineerden van elementair belang. Deze basiswet, die stapsgewijs in uitvoering komt, gaat eveneens uit van het fundamentele behoud van het rechtsburgerschap van de gedetineerde en formuleert een aantal doelstellingen bij de uitvoering van de vrijheidsbenemende straf: het voorkomen van detentieschade (vanuit schadebeperking, respect voor de waardigheid en participatie), herstel en reïntegratie, en rehabilitatie. Basiswet en Vlaams strategisch plan liggen dus in elkaars verlengde. Het DG EPI is niet alleen verantwoordelijk voor het maximaal waarborgen van de rechtspositie van de gedetineerde en de veiligheid van éénieder binnen de gevangenis, maar tevens voor de humane uitvoering van de straf. Het DG EPI ‘hanteert een toekomstgericht denkkader en perspectief voor haar cliënten dat gericht is op hun reïntegratie. Het DG EPI streeft er daartoe naar om, via het aangaan van partnerships, voor de gedetineerde de toegang tot een beschikbaar en aangepast diensten- en zorgaanbod te verzekeren en wil hierbij rekening houden met de belangen van de samenleving, het slachtoffer en de gedetineerde’.¹² Het in de praktijk brengen van de basiswet veronderstelt, met andere woorden, een beroep (kunnen) doen op de samenwerking met de voorzieningen van de gemeenschappen en gewesten.

Een belangrijke consequentie van de basiswet betreft de werking van de PSD (en de werkverdeling met de voorzieningen van de Vlaamse Gemeenschap) en meer bepaald de splitsing tussen de functies zorg en expertise. Deze splitsing richt de werking van de PSD meer dan voorheen op de aspecten diagnose en risico-inschatting, en dit met het oog op de toepassing van een aantal strafuitvoeringsmodaliteiten waaronder de vervroegde invrijheidstelling. De taken van de PSD werden verder beïnvloed en gestroomlijnd door de wet van 17 mei 2006 ‘betreffende de externe rechtspositie van de veroordeelden tot een vrijheidsstraf en de aan het slachtoffer toegekende rechten in het raam van de strafuitvoeringsmodaliteiten’. Hierdoor werden nieuwe procedures in het leven geroepen met betrekking tot de voorbereiding, de besluitvorming en de follow-up van de strafuitvoeringsmodaliteiten en het beheer en de evaluatie van de dossiers. In het kader van de basiswet moet ten slotte ook nog gewezen worden op de invoering van het reeds vermelde detentieplan; ook deze vernieuwing veronderstelt een verregaande samenwerking met vertegenwoordigers van de gemeenschappen en gewesten.

De zopas genoemde samenwerking zal ook dienen geïntensifieerd te worden wanneer de nieuwe wet van 21 april 2007 betreffende de internering van personen met een geestesstoornis

¹¹ FOD Justitie, *Geïntegreerd management- en operationeel plan* (werkdokument, 17.07.2007), Brussel, FOD Justitie, 28.

¹² *Gezamenlijk bijkomend implementatieplan Vlaamse Gemeenschap-Justitie betreffende het Vlaams Strategisch Plan ‘Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’*, 5.

in uitvoering komt (ten laatste op 1 januari 2009). Zorgcoördinatoren zullen worden aangevraagd door de FOD Justitie en met een aantal externe hulpverleningsdiensten in de forensische sector zal een verdere samenwerking worden uitgebouwd. Bovendien werd in 2007 door het DG EPI het initiatief genomen om multidisciplinaire zorgteams op te richten in de psychiatrische afdelingen en de afdelingen en inrichtingen voor sociaal verweer. Deze teams bestaan uit een psychiater, een psycholoog, een maatschappelijk werker, een ergotherapeut, een psychiatrisch verpleger, een kinesitherapeut en een opvoeder.

2.2. Organisatie op centraal niveau

Het DG EPI bestaat uit een centraal bestuur en buitendiensten (de gevangenen). Managementplannen (op het niveau van de FOD Justitie en de Directeur-generaal EPI) en operationele plannen (op het niveau van elke gevangenisdirectie) zijn sinds kort een belangrijke plaats gaan innemen in de uittekening van het beleid. Het huidige managementplan van de Directeur-generaal bevat een aantal strategische doelen die rechtstreeks verwijzen naar de implementatie van het strategisch plan, zoals het verzekeren van de toegang tot het diensten- en zorgaanbod en het aangaan van partnerschappen met publieke en private organisaties op het lokale, regionale en centrale niveau. De operationele plannen van de lokale gevangenisdirecties kunnen mede een instrument vormen voor een effectieve uitbouw van de hulp- en dienstverlening en samenwerking met de voorzieningen van de Vlaamse Gemeenschap.

Op het centrale niveau van het DG EPI zijn naast de diensten van de Directeur-generaal vooral de Dienst Gezondheidszorg, de centrale Psychosociale Dienst en de Dienst Individuele Gevallen van belang voor de implementatie van het Vlaams strategisch plan. Vermelden we nog dat in januari 2008 het totale directiekader van de penitentiaire inrichtingen uit 109 voltijds equivalenten (FTE) bestond, het totale PSD-kader uit 295 FTE, de groep herstelconsulenten 30 FTE bevat en het totale bewakingskader met inbegrip van techniekers 6599 FTE.

Tussen het centrale en lokale niveau staan de regionale directies (voor respectievelijk het Nederlandstalig en Franstalig landsgedeelte). De regionale directie ondersteunt onder meer de uitwerking van de operationele plannen en – voor Vlaanderen – de verdere ontwikkeling van het strategisch plan ‘hulp- en dienstverlening aan gedetineerden’. In haar werking zijn ook de coördinatoren ‘herstelgerichte detentie’ geïntegreerd, die op hun beurt de herstelconsulenten ondersteunen die in principe in elke gevangenis aanwezig zijn.

2.3. De betrokken gevangenen

Anno 2008 telt België 31 gevangenen of penitentiaire inrichtingen, waarvan 15 in Vlaanderen, 14 in Wallonië en twee in Brussel. Daarnaast beheert de FOD Justitie een inrichting voor sociaal verweer (d.i. voor geïnterneerden) in Paifve en een centrum voor voorlopige plaatsing van minderjarigen in Everberg. De penitentiaire inrichtingen laten zich juridisch gezien opdelen in twee categorieën: enerzijds de arresthuizen waar personen worden opgesloten in voorlopige hechtenis in afwachting van hun proces ten gronde, anderzijds de eigenlijke strafhuizen (soms aangeduid als ‘strafinrichtingen’ hoewel die term ook gebruikt wordt als synoniem voor het geheel van de penitentiaire inrichtingen) waar personen verblijven die veroordeeld werden tot een vrijheidsbenemende straf of die een andere vrijheidsbenemende maatregel ondergaan. Vele arresthuizen herbergen echter ook gedetineerden van de tweede categorie.

In 2007 verbleven dagelijks gemiddeld 9873 personen in een Belgische gevangenis.¹³ De grote meerderheid daarvan zijn mannen (95.6%). Van deze totale gemiddelde dagpopulatie (de ‘stock’) heeft 35.2% het statuut van beklaagde, 54.0% het statuut van veroordeelde. Bijna 1000 personen verbleven dagelijks in één van de gevangenissen als geïnterneerde (9.8%). Het aantal mensen echter dat op jaarbasis als gedetineerde kennis maakt met het gevangeniswezen is groter dan de hiervoor vermelde cijfers: het aantal opsluitingen (de instroom of de ‘flux’) bedroeg in 2007 16712 personen, waarvan 71.3% als beklaagde en 25.6% als veroordeelde. Verhoudingsgewijs komen dus heel veel personen – voor een relatief korte periode - in de gevangenis terecht als verdachte van een misdrijf. Deze opsluitingen hebben echter ook zeer uiteenlopende gevolgen voor talrijke anderen, met name de partners, kinderen, ouders, vrienden enz. van diegenen die van hun vrijheid werden beroofd.

Naar regime toe gelden in ons land nog steeds de drie klassieke types van gevangenis: de open inrichtingen (gebaseerd op opvoedingsregime en vrijwillig aanvaarde discipline), de halfopen inrichtingen (beveiligd regime ’s nachts en werk in atelier of in openlucht overdag) en de gesloten inrichtingen (met permanent strikt beveiligingsregime).

In wat volgt stellen we kort de penitentiaire inrichtingen voor waar het strategisch plan vóór 2008 werd ingevoerd en die dus het voorwerp uitmaken van het onderzoek.¹⁴

1) Antwerpen

De gevangenis van Antwerpen is een middelgrote penitentiaire inrichting van het gesloten type, met een capaciteit van 371 plaatsen voor mannelijke gedetineerden en 48 plaatsen voor vrouwelijke gedetineerden. Deze gevangenis is overwegend een arresthuis maar heeft ook een psychiatrische annex. De gevangenis heeft permanent af te rekenen met een aanzienlijke overbevolking. Hierdoor, en mede omwille van het karakter van arresthuis en de oude architectuur op basis van het Ducpétiaux-concept uit de 19de eeuw, heerst er een vrij strikt ‘cel-regime’, met relatief weinig mogelijkheden voor werk en ontspanning buiten de cel. Recente ontwikkelingen in of rond de gevangenis betreffen onder meer het experimenteren met een nieuwe bezoeksform (‘sociaal bezoek’) voor zowel hulpverleners als familieleden of naasten van gedetineerden, het opzetten van een ‘jongerencoachproject’ in samenwerking met externe diensten zoals vzw De Acht en het CAW Metropool, de aanleg van een nieuwe wandeling en het renoveren van polyvalente zalen zodat hierdoor meer ruimte voor sportactiviteiten en meer gespreksruimten ontstaan, een herstelgericht project waarin burgers van buiten de gevangenis werden betrokken alsook familieleden van penitentiaire beampten, en het meewerken aan een informatief boek over de gevangenis ten behoeve van slachtoffers.

2) Brugge

Het penitentiair complex in Brugge is relatief nieuw (1991) en groot (632 plaatsen). Het is van het gesloten type. Er verblijven veroordeelden en beklaagden, maar ook vrouwelijke gedetineerden die hun kind tot de leeftijd van drie jaar bij zich kunnen houden. In de gevan-

¹³ Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen FOD Justitie, *Activiteitenverslag 2007*, Brussel, FOD Justitie, 2008.

¹⁴ Gegevens zijn hoofdzakelijk afkomstig uit: Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen FOD Justitie, *Activiteitenverslag 2007*, Brussel, FOD Justitie, 2008; F. Sneyers en A. Neys, *De Katholieke Aalmoezeniersdienst binnen het Belgische gevangeniswezen. Pastorale kaart*, s.l., v.z.w. Metanoia, 1999, 223-327. Systematische informatie over het aanbod van hulp- en dienstverlening is hier niet opgenomen; die komt aan bod in deel II waar de participatie door de gedetineerden aan deze activiteiten wordt voorgesteld per gevangenis.

genis is eveneens een medisch centrum ondergebracht. De architectuur is gebaseerd op leef-eenheden voor telkens 21 gedetineerden, maar wegens de overbevolking wordt ook hier een grotere bezetting genoteerd. De gevangenis laat qua infrastructuur een ruim aanbod toe van werk, vorming, sport en externe contacten. Recente ontwikkelingen betreffen initiatieven op het vlak van vorming van en informatieverstrekking aan het personeel, het verbeteren van de kwaliteit van de elementaire basisproducten voor het dagelijkse leven van de gedetineerden en het opstarten van een behoefteonderzoek naar vorming en ontspanning voor gedetineerden.

3) Gent

De gevangenis van Gent is zowel arresthuis als strafhuis en beschikt daarnaast over een psychiatrische annex. De capaciteit bedraagt 283 plaatsen, waarvan 39 plaatsen voor vrouwelijke gedetineerden. Ook Gent is als oude Ducpétiaux-gevangenis van het gesloten type. Recente aandacht ging onder meer naar een initiatief rond zelfevaluatie met betrekking tot de organisatiekwaliteit van de inrichting, een personeelstevredenheidsenquête en herstelgerichte activiteiten (gespreksgroepen met gedetineerden en gespreksavonden met gedetineerden en vrije burgers). De website van de gevangenis bevat informatie over onder meer de mogelijkheden van bezoek aan de gedetineerden, en daarnaast is er ook een voorstelling van de partnerorganisaties van de gevangenis, van de herstelgerichte detentie en van een aantal sociaal-culturele projecten.¹⁵

4) Hasselt

De gevangenis van Hasselt is van recente oorsprong (2005) en heeft de functie van zowel arresthuis als strafhuis. In deze inrichting van het gesloten type is er plaats voor 450 gedetineerden, waaronder 30 vrouwen. Bij de bouw van de gevangenis werd veel zorg besteed aan design, kunst en leefklimaat. Recente aandacht ging onder meer naar de evaluatie van de kwaliteit van de dienstverlening, de teamwerking onder het personeel, de klachtenprocedure voor de gedetineerden, de centrale aanmelding van drugsproblemen, de gevangenisbibliotheek en de link met externe bibliotheken, onderwijsactiviteiten en het herstelfonds.

5) Hoogstraten

Het Penitentiair Schoolcentrum (PSC) van Hoogstraten is een open inrichting, gevestigd in een oud kasteel dat sinds de jaren dertig van vorige eeuw dienst doet als gevangenis. De capaciteit bedraagt 155 gedetineerden. Het betreft veroordeelden tot een korte gevangenisstraf, ofwel langgestraften die in Hoogstraten het laatste gedeelte van hun detentie ondergaan. De inrichting kent een open gemeenschapsregime en is in grote mate gericht op (beroeps)opleiding en voorbereiding op de reclassering. Gedetineerden kunnen in of vanuit de gevangenis een knelpuntberoep aanleren. Er is veel ruimte voor sportbeoefening, vormingsactiviteiten en ontspanning. Recente ontwikkelingen betreffen het verstrekken van systematische informatie rond beroepsopleiding en het creëren van een draagvlak hiervoor binnen en buiten de gevangenis, en de hervorming van de gevangenisbibliotheek in samenwerking met de andere gevangenissen in de Noorderkempen en openbare bibliotheken. De uitgebreide, meertalige website van de gevangenis bevat informatie over onder meer opleiding en vorming, Europese en andere projecten en samenwerkingspartners.¹⁶

¹⁵ <http://www.gevangenisgent.be/index.htm>

¹⁶ <http://www.psc-hoogstraten.be/>.

6) Merksplas

De strafinrichting in Merksplas is eveneens een oude gevangenis en één van de grotere inrichtingen van het land (capaciteit 673 plaatsen). Ze is van het halfopen type en onderverdeeld in acht afzonderlijke paviljoenen. Aanvankelijk gebruikt als landloperskolonie, is het sinds de jaren veertig van vorige eeuw een strafhuis waar veroordeelden hun straf uitzitten, maar waar ook een vrij grote afdeling voor geïnterneerden is (ongeveer 250 plaatsen).¹⁷ Wegens de overbevolking van andere gevangenissen verblijven er ook een aantal beklaagden. Op het grondgebied bevindt zich sinds 1993 ook een centrum voor illegalen, dat echter onder de bevoegdheid van de FOD Binnenlandse Zaken valt. De laatste jaren werd in de gevangenis bijzondere aandacht besteed aan de personeelsbegeleiding bij disciplinaire problemen, opleiding en onderwijs voor gedetineerden met inbegrip van tweedekansonderwijs en Nederlands voor anderstaligen, het aanbieden van een gestructureerd dagprogramma met arbeids- en bezigheidsgerichte activiteiten, de organisatie van sportactiviteiten en de begeleiding ervan door penitentiaire beampten, en het opstarten van het herstelfonds.

7) Turnhout

De gevangenis van Turnhout is een oude inrichting van het gesloten type en eerder klein van omvang (capaciteit 140 plaatsen). De bewoners zijn beklaagden, veroordeelden of geïnterneerden (een vijftigtal). Topics waaraan recent bijzondere aandacht werd besteed, zijn de begeleiding en opleiding van het personeel, infrastructurele werken en de aandacht voor en uitbouw van de hulpverlening aan geïnterneerden.

8) Wortel

De inrichting van Wortel, in de onmiddellijke nabijheid van Hoogstraten en Merksplas, werd vrij recent omgevormd tot gevangenis na de afschaffing van de wet op de landloperij in 1993. De inrichting is van het halfopen type en huisvest uitsluitend veroordeelde gedetineerden. De capaciteit bedraagt 187 gedetineerden. Aandachtspunten in het lokale gevangenisbeleid waren de laatste jaren personeel en personeelsopleiding, verbouwingswerken en het onthaal van en informatieverstrekking aan bezoekers.

3. Onderzoeksopdracht

3.1. Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

De opdracht vanwege de Vlaamse Overheid bestond er in ‘een externe evaluatie’ door te voeren van het strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. De opdrachtgever omschreef het *doel* van het onderzoek als volgt: enerzijds een ‘externe evaluatie van het globale implementatieproces’, anderzijds ‘extern bekijken wat de implementatie van het strategisch plan concreet betekent voor de gedetineerden (onderzoek naar participatie en tevredenheid)’.

¹⁷ Voor Merksplas is uitgebreide achtergrondinformatie beschikbaar op de website van het aldaar gevestigde Gevangenis­museum: <http://www.gevangenis­museum.be/index.html>.

Minstens op onderstaande *onderzoeksvragen* verwacht de opdrachtgever een antwoord:

- 1) Op welke wijze heeft de Vlaamse Gemeenschap zich gekweten van de zorgplicht die ze op zich genomen heeft in haar opdrachtformulering, te lezen in de missie van het strategisch plan?
- 2) In welke mate werden de vijf strategische doelstellingen van de Vlaamse Gemeenschap verwezenlijkt? Meer bepaald moet worden nagegaan:
 - a. of er een kwalitatief hoogstaand aanbod van hulp- en dienstverlening uitgebouwd wordt;
 - b. dat op een aangepaste wijze geprofileerd wordt naar de gedetineerden toe;
 - c. uitgevoerd wordt in geëigende samenwerkingsvormen en organisatiestructuren;
 - d. waarvoor een stevig maatschappelijk draagvlak gecreëerd wordt;
 - e. en een goede personeels- en organisatieontwikkelingspolitiek gevoerd wordt.
- 3) Wat is de voortgang en welke knelpunten zijn er aan te wijzen bij de uitbouw van de hulp- en dienstverlening op de verschillende terreinen (welzijn, gezondheid, cultuur, onderwijs, werkgelegenheid, sport en ontspanning,...) en dit in vergelijking met de oorspronkelijke engagementen?
- 4) Is de beschikbare hulp- en dienstverlening bekend bij de gedetineerden?
- 5) Is de hulp- en dienstverlening voldoende beschikbaar en bereikbaar?
- 6) Wordt er nuttig gebruik van gemaakt?
- 7) Wat is de participatie van de gedetineerden?
- 8) Zijn de gedetineerden tevreden met de geboden hulp- en dienstverlening?
- 9) Wat is de voortgang en welke knelpunten zijn er aan te wijzen bij de invulling van de verschillende specifieke functies en structuren die de Vlaamse Gemeenschap uitbouwt in de gevangenissen: beleids-, organisatieondersteunings- en trajectbegeleidingsfunctie en de uitbouw van het planningsteam maatschappelijke dienstverlening en de samenwerking met de actoren van Justitie?
- 10) Op basis van welke kwalitatieve onderzoeksgegevens kan aangetoond worden wat de inhoudelijke, kwalitatieve meerwaarde en specificiteit is van het gediversifieerde aanbod vanuit de voorzieningen van de Vlaamse Gemeenschap?¹⁸

3.2. Onderzoeksopzet en methode

De twee luiken van het onderzoek - evaluatie van het implementatieproces van het strategisch plan enerzijds en onderzoek naar de participatie en tevredenheid vanwege de gedetineerden anderzijds - liggen uiteraard in mekaar logisch verlengde maar zijn onderzoeksmatig toch grotendeels van verschillende aard. Ze genereren hun eigen onderzoeksvragen en behoeven een eigen methodische aanpak. Sommige van de hierboven opgesomde onderzoeksvragen hebben uitsluitend betrekking op de evaluatie van het implementatieproces (met name de vragen 1, 2, 3 en 9), andere peilen rechtstreeks naar de participatie en tevredenheid vanwege de gedetineerden (de vragen 4, 5, 6, 7, 8 en 10). Sommige van de vermelde onderzoeksvragen zijn van zeer algemene aard (vraag 1), of zijn relevant voor beide onderzoeksluiken (bijvoorbeeld de vragen 1, 2a, 2b, 4 en 5), of/en vertonen een zekere onderlinge overlap. Het onderzoek naar het implementatieproces betreft het niveau van de praktijk- en beleidsontwikkeling, bekeken vanuit de ontwikkeling van de betrokken diensten, (nieuw gecreëerde) functies en samenwerkingsverbanden die verantwoordelijk zijn voor de totstandkoming van het aanbod. Het onderzoek naar de participatie en tevredenheid heeft het karakter van een gedrags- en belevingsonderzoek op het niveau van de individuele gebruikers - met name de gedetineerden

¹⁸ Deze tiende onderzoeksvraag resulteert uit een bijkomende opdracht die in de loop van het onderzoeksproject verleend werd (zie verder).

- vanuit hun specifieke noden en vragen. We dienen hierbij op te merken dat onderhavig onderzoek niet peilt naar de noden en behoeften van gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening.¹⁹ Er wordt enkel gekeken welk aanbod er aanwezig is, of dit op een adequate wijze de doelgroep bereikt, of dit cliënteel er daadwerkelijk gebruik van maakt en ten slotte hoe deze groep dit aanbod ervaart. De doelgroep op zich beperkt zich overeenkomstig de onderzoeksopdracht tot de gedetineerden en strekt zich dus niet uit tot de hulp- en dienstverlening aan familieleden of andere personen uit de directe omgeving van de gedetineerden. Ten slotte mag van dit onderzoek ook niet verwacht worden dat het Vlaams strategisch plan, zoals het einde jaren negentig tot stand gekomen is en zich geleidelijk verder ontwikkeld heeft op diverse niveaus, in zijn totaliteit geëvalueerd wordt. Op basis van de onderzoeksopdracht concentreren we ons op bovenstaande onderzoeksvragen en vertrekken we, wat het implementatieproces betreft, in hoofdzaak van de bevindingen van de vorige externe evaluatie in 2002-2003.²⁰

Rekening houdend met de stapsgewijze implementatie van het strategisch plan in de verschillende gevangenissen, werd in overleg met de opdrachtgever besloten om het onderzoek van het implementatieproces te betrekken op de acht penitentiaire inrichtingen waar begin 2007 daadwerkelijk een aanvang was genomen met de implementatie (Antwerpen, Brugge, Gent, Hasselt, Hoogstraten, Merksplas, Turnhout en Wortel). Het onderzoek naar de participatie en tevredenheid werd enkel zinvol geacht in die inrichtingen waar de gedetineerden al een zekere ervaring hadden met de aangeboden hulp- en dienstverlening via het strategisch plan (de twee nieuwkomers - Gent en Hasselt- werden hier bijgevolg buiten beschouwing gelaten).

Qua concrete onderzoeksmethoden werd voor het luik '*evaluatie van het implementatieproces*' geopteerd voor (a) analyse van relevante documenten en verslagen op het lokale en bovenlokale niveau, en (b) het organiseren van persoonlijke interviews, focusgroeps gesprekken en schriftelijke bevraging van/met relevante actoren en bevoorrechte getuigen die betrokken zijn bij de implementatie van het strategisch plan. In het luik '*participatie en tevredenheid*' werd de *deelname* van de gedetineerden in kaart gebracht door het doorvoeren van een registratie in de zes betrokken gevangenissen tijdens een periode van drie maanden. Op basis van deelnemerslijsten met betrekking tot alle activiteiten van hulp- en dienstverlening werd nagegaan hoeveel gedetineerden er uiteindelijk gebruik maken van het gediversifieerde aanbod. Gefocust werd op alle vormen van hulp- en dienstverlening, zowel op het niveau van de groepsactiviteiten (vb. EHBO, cursus 'vader zijn in de gevangenis', cursus automechanica) als op het niveau van individuele hulp- en dienstverlening (vb. gesprek bij de VDAB-detentieconsulent, drughulpverlening, gesprek bij een trajectbegeleider). Omdat de eerste, doorgevoerde registratie enkel toeliet om de participatie aan groepsactiviteiten in beeld te brengen, werd een tweede registratie van drie maanden uitgevoerd die zich richtte op de individuele hulp- en dienstverlening. Om vervolgens de *tevredenheid* te meten werden alle gedetineerden in de zes pilootgevangenissen individueel benaderd met een schriftelijke vragenlijst. Daarnaast werden focusgroepen georganiseerd met gedetineerden in de zes gevangenissen, ten einde een beter inhoudelijk zicht te krijgen op de interesses, motivatie en beleving van gedetineerden met betrekking tot het al dan niet deelnemen aan activiteiten.

¹⁹ Zie hiervoor een voorgaand onderzoek in opdracht van de Vlaamse regering: S. Lenaerts, *Onderzoek naar de behoeften van gedetineerden aan maatschappelijke hulp- en dienstverlening*, Diepenbeek, SEIN, 2001.

²⁰ Y. Bemelmans, o.c.

De verdere concrete werkwijze, uitwerking van de onderzoeksinstrumenten en samenstelling onderzoekspopulaties worden meer in detail voorgesteld bij het begin van de respectieve onderdelen van het hierna volgende rapport.

3.3. Fasering

Het eigenlijke onderzoek vatte aan op 1 maart 2007 met de aanstelling van de wetenschappelijk medewerkster aan het Leuvens Instituut voor Criminologie. De voorziene onderzoeksperiode zoals bepaald door de opdrachtgever bedroeg 12 maanden. De oorspronkelijke planning zag er uit als volgt:

Figuur 1. Oorspronkelijke planning onderzoek

Maand	Onderzoekstaken	
3/2007	Overleg met opdrachtgever en betrokken actoren, uittekenen onderzoeksverloop en – methode, uitwerken registratiesysteem, verzamelen van documenten, eerste samenkomst stuurgroep	
	<i>Implementatieproces</i>	<i>Participatie en tevredenheid</i>
4/2007	Documentenanalyse	Registratie participatiegraad en -verloop (groepsactiviteiten)
5/2007		
6/2007		
7/2007	Vorbereiding bevraging	Verwerking registratiegegevens en voorbereiding interviews
8/2007		
9/2007	Bevraging relevante actoren en bevoorrechte getuigen	Afname interviews met gedetineerden (en personeel)
10/2007		
11/2007		
12/2007	Verwerking gegevens en eindrapportage	
1/2008		
2/2008	Bespreking conclusies en aanbevelingen; verdere redactie eindrapport	

De beginfase van het onderzoek kende een erg korte voorbereidingstijd, waardoor, mede onder druk van de aankomende vakantieperiode, zeer snel een aanvang werd genomen met de registratie van de participatiegraad (gedurende drie maanden). Hierdoor konden het opzet en de concrete werkwijze van de registratie onvoldoende verduidelijkt worden ten aanzien van sommige actoren. Tegelijk werd het onderzoek geconfronteerd met praktische en methodologische problemen die voor een groot deel terug te voeren waren tot het bestaan van zeer verschillende, soms ook zeer onvolledige, registratiesystemen in de verschillende gevangenissen. Tevens diende een oplossing gezocht te worden met betrekking tot de bescherming van het privé-leven van de gedetineerden: het doorgeven van namenlijsten vormde een deontologisch probleem voor de aanbieders van individuele activiteiten; voor de aanbieders van groepsactiviteiten bleek dit niet het geval te zijn. De oplossing werd gevonden in het werken met de 'rolnummers' van gedetineerden. De ondervonden problemen maakten, althans voor de deelname aan individuele activiteiten, een tweede registratieperiode noodzakelijk. In overleg met de stuurgroep en de actoren op het terrein ging deze tweede registratieperiode (van opnieuw drie maanden) door onmiddellijk na de zomervakantie. Met de bedoeling alsnog een verband te kunnen leggen tussen deelname aan individuele activiteiten en deelname aan groepsactiviteiten, werd besloten om in één gevangenis beide types activiteit samen op te nemen in de tweede registratieperiode; dit bleek op praktische gronden mogelijk te zijn in Brugge.

Naarmate na verloop van tijd tevens voorbereidingen werden getroffen om over te gaan tot de meting van de tevredenheid van de gedetineerden door middel van een daartoe ontworpen vragenlijst, gingen zowel onderzoekers als stuurgroep de wenselijkheid ervaren om ook op meer inhoudelijk-kwalitatief vlak informatie te verzamelen over de tevredenheid van de gedetineerden met de hulp- en dienstverlening, en meer bepaald de globale motivatie en beleving zowel met betrekking tot deelname als met betrekking tot niet-deelname. Daartoe werd een bijkomende onderzoeksoopdracht geformuleerd, die uitmondde in een verlenging van het onderzoeksproject met drie maanden. Hierdoor werd het mogelijk om verder te peilen naar de beleving van de gedetineerden door middel van focusgroeps gesprekken met zowel deelnemende als niet-deelnemende gedetineerden. De inhoudelijk-kwalitatieve meerwaarde en specificiteit van het gediversifieerde aanbod vanuit de voorzieningen van de Vlaamse Gemeenschap dienden hiermee belicht te worden.

De hier geschetste ontwikkelingen resulteerden in de volgende aanpassing van de planning vanaf september 2007:

Figuur 2. Aangepaste planning onderzoek vanaf september 2007

	<i>Implementatieproces</i>	<i>Participatie en tevredenheid</i>
9/2007 10/2007 11/2007	- Verdere documentenanalyse - Voorbereiding bevraging relevante actoren en bevoorrechte getuigen	- Registratie participatie aan individuele hulp- en dienstverlening + volledige registratie Brugge (individuele en groepsactiviteiten) - Voorbereiden en start bevraging tevredenheid bij gedetineerden (vragenlijst)
12/2007	Bevraging relevante actoren en bevoorrechte getuigen	Bevraging tevredenheid gedetineerden (vragenlijst)
1/2008	Bevraging relevante actoren en bevoorrechte getuigen	- Verwerking vragenlijsten gedetineerden - Verwerking registratiegegevens
2/2008	- Bevraging relevante actoren en bevoorrechte getuigen - Verwerking gegevens	- Tussentijdse rapportage resultaten participatie- en tevredenheidsonderzoek - Organisatie focusgroepen en interviews personeel
3/2008	Verwerking gegevens	- Focusgroepen gedetineerden (deelnemers/niet-deelnemers) - Interviews personeel
4/2008 5/2008	- Verwerking gegevens en eindrapportage - Bespreking conclusies en aanbevelingen; verdere redactie eindrapport	

3.4. Werking stuurgroep

De stuurgroep, waarvan de samenstelling is opgenomen in bijlage I.1., kwam ter opvolging, advisering en oriëntatie van het onderzoek negen keer samen (in 2007 op 21 maart, 26 juni, 19 september, 17 oktober en 28 november; in 2008 op 9 januari, 20 maart, 19 mei en 12 juni). De stuurgroep nam een vrij actieve rol op en becommentarieerde, bij wijze van voorbeeld, het ontwerp van vragenlijst voor de gedetineerden herhaalde malen. Opgemerkt dient echter te

worden dat een drietal vertegenwoordigers van andere departementen van de Vlaamse Overheid niet of slechts in zeer beperkte mate deelnamen aan de vergaderingen. Het secretariaat van de stuurgroep werd verzorgd door de Leuvense onderzoekster.

DEEL II: PARTICIPATIE AAN EN TEVREDENHEID MET DE HULP- EN DIENSTVERLENING IN DE GEVANGENISSEN

In dit deel van het rapport wordt ingegaan op de participatie door gedetineerden aan het aanbod van hulp- en dienstverlening binnen de gevangenissen waarin het strategisch plan tot op vandaag werd geïmplementeerd, alsook op hun tevredenheid met dit aanbod. Gedurende een referentieperiode van drie maanden (april – juni 2007) werd in de gevangenissen van het strategisch plan door de beleidsmedewerkers bijgehouden hoeveel gedetineerden aan de aangeboden groepsactiviteiten participeerden. Omdat deze methode enkel toeliet groepsactiviteiten te registreren en geen individuele, werd een tweede registratieperiode voorzien om de participatie aan individuele activiteiten in kaart te brengen. Naast de deelname aan groeps- en individuele activiteiten werd verder de kennis van de gedetineerden van dit aanbod, en hun tevredenheid met dit aanbod gemeten via een vragenlijst die in de betrokken gevangenissen werd verspreid.

In het eerste hoofdstuk van dit deel wordt de graad van participatie door de gedetineerden aan de aangeboden hulp- en dienstverlening in de zes gevangenissen beschreven. De resultaten van de eerste registratie worden per gevangenis uitgesplitst. Nadien worden de resultaten van de tweede registratie voorgesteld. Deze betreffen een nieuwe meting in de gevangenis van Brugge, en een overzicht van de participatie aan individuele activiteiten. De tevredenheid met het aanbod van hulp- en dienstverlening vormt het onderwerp van het tweede hoofdstuk van deel II. Beide hoofdstukken vangen aan met een methodologische noot, geven de resultaten van de metingen weer, en sluiten af met een korte synthese.

1. Participatie aan de hulp- en dienstverlening door de Vlaamse Gemeenschap

1.1. Werkwijze

De participatiegraad van de gedetineerden aan de hulp- en dienstverlening werd in twee fasen geregistreerd. Voorbereidende gesprekken met de beleidsmedewerkers van de zes betrokken gevangenissen hadden duidelijk gemaakt dat in de verschillende gevangenissen verschillende registratiemethoden werden gehanteerd, en dat zelfs binnen een zelfde gevangenis sprake kon zijn van verschillende wijzen van registreren. Ten einde de beleidsmedewerkers en ander gevangenispersoneel niet extra te belasten opteerden we ervoor zoveel mogelijk gebruik te maken van bestaande registratiegegevens. De beleidsmedewerkers werd gevraagd de beschikbare data op het einde van elke maand of op het einde van de registratieperiode te centraliseren. Deze periode liep van 1 april tot 30 juni 2007. Geregistreerd werd in de gevangenissen van Wortel, Hoogstraten, Turnhout, Merksplas, Antwerpen en Brugge.

In de loop van de registratieperiode bleek evenwel dat deze methode wel succesvol was voor de registratie van groepsactiviteiten, maar dat er verschillende problemen rezen voor wat de registratie betreft van de individuele hulp- en dienstverlening. Er werd dan ook beslist een tweede registratieperiode te voorzien voor de registratie van de individuele hulp- en dienstverlening.

In onderstaande tabellen wordt weergegeven hoeveel gedetineerden aan de verschillende activiteiten participeerden. Deze aantallen worden gerelateerd aan de totale bevolking van

deze gevangenis, en aan het aantal gedetineerden dat aan een bepaalde, ongeacht welke, activiteit deelneemt. De totale populatie heeft betrekking op het aantal gedetineerden dat in de periode april-mei-juni 2007 minimum één dag in deze gevangenis verbleef. Het aantal deelnemers/participanten heeft betrekking op het aantal gedetineerden dat aan minimum één activiteit deelnam tijdens de registratieperiode, ongeacht of het een sportactiviteit, een vormingsactiviteit of een ontspanningsactiviteit betrof. Omdat enkel aantallen participanten werden geregistreerd, en geen individuele kenmerken van deze participanten, kan via deze registratie geen antwoord gegeven worden op de vraag aan welke kenmerken de participanten beantwoorden, noch op de vraag welke factoren de participatiegraad beïnvloeden.

1.2. Bevindingen

1.2.1. De resultaten van de eerste registratie

a. Gevangenis van Wortel

De strafinrichting van Wortel is een voormalige weldadigheidskolonie die in 1993 tot gevangenis werd omgevormd. Deze gevangenis herbergt in principe enkel mannelijke veroordeelden. De actuele capaciteit van de gevangenis bedraagt 187 gedetineerden. De gemiddelde dagelijkse bevolking bedroeg in 2007 172 gedetineerden, onder hen gemiddeld 154 veroordeelden, 9 beklaagden en 9 ‘andere’.²¹

In de gevangenis van Wortel werden in de loop van 2007 volgende groepsactiviteiten gepland (Jaarverslag 2007 Hulp- en Dienstverlening strafinrichting Wortel):

- op het vlak van onderwijs: computerlessen en twee open-leercentra-momenten (Open Leercentrum Nederland en Open Leercentrum 2) aangeboden door het Centrum Basiseducatie Noorderkempen. Een van deze Open Leercentra doet een aanbod Nederlands voor anderstaligen.
- op het vlak van sociaal-culturele vorming: een reeks vormingsinitiatieven zoals ‘Dichter bij jezelf’, ‘Omgaan met stress’, een (poging tot) inspraakgroep in het kader van de zomerplanning, EHBO, optredens, filmvoorstellingen, gitaarlessen, en een infoavond burgerlijke partij.
- sport zoals fitness, tafeltennis, voetbal, basketbal, volleybal.
- verder een reeks ontspanningsactiviteiten, zoals quiz, bingoavond, film, spellenavond, optredens, crea-atelier en djembé. Verder wordt ook kinderbezoek georganiseerd.

Aard van de groepsactiviteiten

Tijdens de registratieperiode kon de deelname aan 13 groepsactiviteiten worden gemeten. Uit tabel 1 blijkt dat tijdens de maanden april, mei en juni 205 gedetineerden deelgenomen hebben aan één of meerdere activiteiten in de gevangenis van Wortel. Gezien tijdens de maanden april, mei en juni 2007 279 gedetineerden in deze gevangenis verbleven heeft 74% van de totale populatie in Wortel deelgenomen aan één of meerdere activiteiten.

²¹ FOD Justitie, *Activiteitenverslag 2007*.

Tabel 1. Aard van de participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Wortel

Participatie	N deelnemers
Onderwijsactiviteiten	
1. (intake) ICT	13
2. Grundtvig-project	11
3. Open leercentrum Nederlands	14
4. Open leercentrum 2	25
Sociaal-culturele vorming	
5. Aangename kennismaking met de computer	6
6. EHBO cursus	14
7. Gitaarles	15
8. Denktank gedetineerden	5
Ontspanning	
9. Filmavond	36
10. Spellenvond	17
11. Optreden Flood	26
12. Kinderbezoek	5
13. Fitness	179
Totaal	205

Aan onderwijsactiviteiten namen tijdens de registratieperiode 54 gedetineerden deel, d.w.z. 27% van de gedetineerden die deelnamen aan een activiteit, en 19% van de totale gevangenispopulatie. Het jaarverslag 2007 wijst ter zake op een onevenwicht tussen vraag en aanbod op het vlak van het onderwijsaanbod: er is sprake van een continue nood aan lessen Nederlands, die onvoldoende kunnen worden ingevuld via het aanbod van het Centrum Basiseducatie Noorderkempen. Daarom werd in 2007 gezocht naar samenwerking met het Huis van het Nederlands om de noden van de potentiële cursisten in kaart te brengen, en om op zoek te gaan naar bijkomend aanbod. Gepoogd werd eveneens een samenwerking op te starten met een centrum voor volwassenenonderwijs (Atheneum). Daarnaast moet gewezen worden op de bestaande mogelijkheid gebruik te maken van (individueel) afstandsonderwijs (begeleid individueel studeren).

Aan de activiteiten van sociaal-culturele vorming namen er 36 gedetineerden deel, of 18% van de groep deelnemers aan activiteiten en 13% van de totale populatie. Hier bevestigt het jaarverslag 2007 dat deze initiatieven niet het verhoopte succes kennen (beperkt aantal deelnemers en beperkt aantal cursisten die de cursussen voltooien), wat onder meer te wijten zou zijn aan de organisatie van de bezoeken en aan de competitie met het werk in de instelling. In 2008 wordt daarom een sociaal cultureel werker ingeschakeld om de aansluiting van het vormingsaanbod op het aanbod van buiten de gevangenis te verbeteren.

Aan de sport- en ontspanningsactiviteiten namen de meeste gedetineerden deel: 190 gedetineerden of 93% van de deelnemers aan activiteiten en 68% van de totale populatie. In deze laatste groep zijn vooral de fitnessactiviteiten in trek. Zonder de fitnessactiviteiten namen nog 63 gedetineerden deel, 59% van de groep gedetineerden die deelnemen aan activiteiten (exclusief sport) en 23% van de totale populatie. Het jaarverslag vermeldt dat het sportaanbod vrij autonoom functioneert dank zij de organisatorische inbedding in het personeelsbeleid van

Justitie, zij het dat het aanbod ondergeschikt en afhankelijk blijft van de personeelsbezetting in het cellulaire gedeelte.

Aantallen groepsactiviteiten

Iets meer dan de helft van de gedetineerden (58%) hield het bij één activiteit, doch heel wat onder hen toonden zich erg actief, en namen deel aan meerdere activiteiten (tabel 2).

Tabel 2. Graad van participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Wortel

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	118	58
2 activiteiten	42	21
3 activiteiten	24	12
4 activiteiten	12	6
5 activiteiten	4	2
6 activiteiten	5	2
Totaal	205	74

In dit plaatje is sport erg belangrijk: als we de sportactiviteit fitness uit deze berekeningen weglaten krijgen we een heel ander beeld: aan de resterende 12 activiteiten namen 107 gedetineerden deel, of 38% van de bevolking van Wortel.

Tabel 3. Graad van participatie aan groepsactiviteiten (uitgezonderd sport) in de gevangenis van Wortel

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	58	54
2 activiteiten	26	24
3 activiteiten	14	13
4 activiteiten	4	4
5 activiteiten	5	5
Totaal	107	38

b. Gevangenis van Hoogstraten

Het Penitentiair Schoolcentrum (PSC) van Hoogstraten is een open inrichting met een capaciteit van 155 gedetineerden. In een open inrichting kunnen enkel gedetineerden terecht komen met een profiel dat verenigbaar is met een open gemeenschapsregime. De term ‘open’ slaat op het minimaal aanwezig zijn van veiligheidsaspecten, ‘gemeenschap’ op het overdag samen leven, werken en zich ontwikkelen. De gevangenisbevolking bestaat er grosso modo uit twee groepen: gedetineerden die na een lang detentieverleden een laatste straftermijn komen uitzitten in Hoogstraten, en een groep kortgestraften.

De gemiddelde dagelijkse bevolking bedroeg 147 gedetineerden, bijna allen veroordeelden (3 beklaagden en 1 ‘andere’).²²

In deze gevangenis wordt de nadruk gelegd op de resocialisatie van gedetineerden, in het bijzonder via beroepsopleidingen. Centraal staat de voorbereiding op de terugkeer naar de maatschappij. Het regime is er op gericht de gedetineerden via een vaste dagstructuur, werk en opleiding voor te bereiden op de terugkeer naar de samenleving. Gedetineerden worden er aangemoedigd om aanvullend op hun tewerkstelling of beroepsopleiding deel te nemen aan activiteiten. Het aanbod van hulp- en dienstverlening bestaat enerzijds uit activiteiten die de gedetineerden kennis, vaardigheden en/of attitudes aanreiken die belangrijk zijn voor een tewerkstelling, en anderzijds uit vrijetijdsactiviteiten.

Onderwijsactiviteiten worden georganiseerd door het Centrum voor Basiseducatie Noorderkempem (CBN) en het Centrum voor Volwassenenonderwijs LBC (CVO LBC). Het Centrum voor Basiseducatie Noorderkempem richt zich tot volwassenen die basisvaardigheden missen op het vlak van Nederlands, wiskunde, ICT en sociale kennis en vaardigheden (in de opleiding maatschappijoriëntatie). Dit centrum richtte verschillende cursussen maatschappijoriëntatie in, en begeleidde cursisten in een taal- en rekenwerkplaats, en in twee Open Leercentra. De taal- en rekenwerkplaats vormt een complementair aanbod voor cursisten uit de beroepsopleidingen die extra nood hebben aan ondersteuning op elementaire taal- en/of wiskundevaardigheden. In de praktijk richt deze werkplaats zich eerder op taalcursussen Nederlands voor anderstaligen. Gepland werd autochtone laaggeletterden te benaderen via het Grundvigproject “By learners for learners”, dat zich richt tot zwakgealfabetiseerden en cursisten met ernstige lees- en schrijfproblemen. Het centrum biedt ook de cursussen “papieren op de werkvloer”, “VCA+papieren op de werkvloer”, die recht geven op een attest van “werknemer zijn” en EHBO. Het Centrum voor Volwassenenonderwijs richt de opleidingen hulpkok, groenzorg, snoeier en computer in.²³

De VDAB heeft in het P.S.C. Hoogstraten zowel een individueel als een groepsaanbod. Cursussen worden aangeboden voor sollicitatietraining, oriëntatiecentrum, assessment, en logistieke goederenbehandeling (in het opleidingscentrum van Herentals). Verder worden in Hoogstraten reeds jaren beroepsopleidingen automechanica, stukadoor, metser, schilder-behanger en elektriciteit aangeboden. Deze opleidingen worden gegeven door penitentiaire beambten die hiervoor bijscholing volgen bij de VDAB-instructeur die in de VDAB dezelfde opleiding verzorgt. De opleiding wordt voltooid bij de VDAB in Herentals. Wie slaagt krijgt een VDAB-attest. De Rode Antraciet verzorgt de Bollekesdagen die doorgaan op de laatste vrijdag van de maand, waar sport- en sociaal-cultureel werk worden gecombineerd rond het thema tewerkstelling.²⁴

Op het vlak van sociaal-culturele vorming bestaat het aanbod uit gitaarlessen (wekelijkse cursus gedurende één semester; twee sessies per jaar), optredens, een cursus ‘Slachtoffer in beeld’, ‘omgaan met stress’ en ‘omgaan met lastige situaties’ (gericht op agressie, conflict-hantering en communicatie, begeleid door de Rode Antraciet), en verder gespreksgroepen rond drugs en herstel, en rond zelfbeeld, herstel en verantwoordelijkheid.²⁵

²² FOD Justitie, *Activiteitenverslag 2007*.

²³ Penitentiair Schoolcentrum Hoogstraten, *Jaarverslag 2007 Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden*.

²⁴ Penitentiair Schoolcentrum Hoogstraten, *Jaarverslag 2007 Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden*.

²⁵ Penitentiair Schoolcentrum Hoogstraten, *Jaarverslag 2007 Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden*.

Sportactiviteiten betreffen de mogelijkheid op voetbal, fitness, volleybal, basketbal, tennis, tafeltennis, de organisatie van Start 2 Run en een aantal vergaderingen met de kerngroep rond de organisatie van een sportdag. Ontspanning betreft de organisatie van optredens en een jaarlijkse barbecue.

‘Optreden’ en ‘BBQ met optreden’ werden tijdens de registratieperiode niet geregistreerd. Deze activiteiten worden dus ook niet in de verwerking opgenomen. Ook de intake voor de cursus “Gezond en wel in je vel” kan niet worden gezien als een opzichzelfstaande activiteit, en wordt uit de berekeningen weggelaten. Onderstaande tabellen (3 en 4) betreffen dus 33 activiteiten.

Aard van de groepsactiviteiten

Tabel 4. Aard van de participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Hoogstraten

Aard van de activiteiten	N deelnemers
Onderwijsactiviteiten:	
1. Open Leercentrum	17
2. Open Leercentrum 2	13
3. Taal en Rekenwerkplaats	10
4. Tekstverwerking	7
5. Groenzorg/snoeier	10
6. Hulpkok	8
7. Proclamatie LBC	18
8. Automechanica	0
9. Metser	9
10. Schilder – Behanger	10
11. Stukadoor	5
12. Elektriciteit	2
13. Bollekesdagen	24
Sociaal-culturele vorming:	
14. Gastspreker Jan De Cock	17
15. Gesprekscyclus	10
16. Gesprekscyclus	7
17. Gespreksgroep met burgers	7
18. Bespreksgroep	3
19. Intake ‘Gezond en wel in je vel’	8
20. Gitaarles	3
21. ‘Omgaan met lastige situaties’	8
22. ‘Slachtoffer in beeld’	5
23. Sollicitatietraining	5
24. ‘Werknemer zijn’	12
25. Gelmelkoor	15
26. AA	4
Ontspanning:	
27. Vergadering kerngroep rond de organisatie van een sportdag	17
28. Kinderbezoek	31
29. Voetbal	50
30. Volleybal	34
31. Basketbal	29
32. Start 2 Run	28
33. Fitness	73
Totaal	146

Aan één of meerdere van deze activiteiten namen 146 gedetineerden deel. Op een totale populatie van 186 gedetineerden in deze gevangenis gedurende de registratieperiode nam dus 78% van de populatie deel aan één of meerdere activiteiten.

Wanneer wordt opgesplitst naar type activiteiten (onderwijsactiviteiten, activiteiten m.b.t. sociaal-culturele vorming en ontspanningsactiviteiten) blijkt dat 67 gedetineerden deelnamen aan één of meerdere onderwijsactiviteiten, 46% van de groep die deelnam aan activiteiten, en 36% van de totale populatie.

Vijfenvijftig gedetineerden namen deel aan de activiteiten in het kader van sociaal-culturele vorming. Het gaat hier om 38% van de deelnemers aan activiteiten en 30% van de totale populatie. Ook in Hoogstraten zijn de ontspanningsactiviteiten het meest populair: 118 gedetineerden namen hier aan deel. Dat is 81% van de deelnemers aan activiteiten, en 63% van de totale populatie. Als de sportactiviteiten uit de berekening worden gehaald nemen er nog slechts 45 gedetineerden deel aan ontspanningsactiviteiten. Het gaat dan over 39% van de deelnemers aan activiteiten (exclusief sport) en 24% van de totale populatie.

Aantallen groepsactiviteiten

Ook hier nemen grotere aantallen gedetineerden deel aan meer dan één activiteit.

Tabel 5. Graad van de participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Hoogstraten

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	43	29.5
2 activiteiten	24	16.4
3 activiteiten	12	8.2
4 activiteiten	26	17.8
5 activiteiten	16	11
6 activiteiten	8	5.5
7 activiteiten	7	4.8
8 activiteiten	4	2.7
9 activiteiten	2	1.3
10 activiteiten	3	2.1
11 activiteiten	1	0.7
Totaal	146	78.5

Dat veel gedetineerden aan deze activiteiten deelnemen heeft uiteraard te maken met de specifieke plaats die het P.S.C. in het Vlaamse penitentiaire landschap inneemt: een schoolcentrum dat reeds jarenlang beroepsopleidingen aanbiedt aan gedetineerden. Uit het jaarverslag 2007 betreffende de hulp- en dienstverlening blijkt verder hoe dit aanbod steeds verder wordt aangevuld met andere vormen van groepsgewijze georganiseerde begeleidingen.

Ook al zijn in het P.S.C. de sportactiviteiten belangrijk, de verschillen in aantal deelnemers zijn wel iets minder uitgesproken dan in Wortel. Met weglating van de sportactiviteiten gaat het nog om 28 activiteiten waar 114 gedetineerden (61%) van de populatie aan deelnamen.

Tabel 6. Graad van de participatie aan groepsactiviteiten (zonder sport) in de gevangenis van Hoogstraten

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	56	49.1
2 activiteiten	13	11.4
3 activiteiten	13	11.4
4 activiteiten	11	9.7
5 activiteiten	10	8.8
6 activiteiten	7	6.1
7 activiteiten	4	3.6
Totaal	114	

c. Gevangenis van Turnhout

De gevangenis van Turnhout herbergt veroordeelden, beklaagden en geïnterneerden. Zij heeft momenteel een capaciteit van 140 plaatsen, en een gemiddelde bezetting van 158 gedetineerden, waaronder 64 beklaagden, 36 veroordeelden, 56 geïnterneerden, en 3 ‘andere’.²⁶

In de gevangenis van Turnhout worden volgende activiteiten georganiseerd:²⁷

Op het vlak van onderwijs organiseert het Centrum voor Basiseducatie Noorderkempen een Open Leercentrum, gericht op volwassenen die basisvaardigheden missen op het vlak van Nederlands, wiskunde, ICT en sociale vaardigheden. Tijdens de vakantieperiode (juli-augustus) wordt de begeleiding ter zake verzorgd door Digid k. Verder voorziet deze laatste organisatie initiatiesessies computer. Daarnaast kan beroep gedaan worden op de dienst ‘Begeleid Individueel Studeren’. De vzw WEB (werkervaringsbedrijf) verzorgde in de loop van 2007 cursussen communicatie en solliciteren. Ook ACV-Vokans verzorgde een reeks ‘solliciteren’.

Op het vlak van sociaal-culturele vorming organiseert de Rode Antraciet cursussen ‘Omgaan met lastige situaties’ (focus op communicatie, conflicthantering en agressie), ‘Vader zijn in de gevangenis’ (focus op relaties tussen vader, moeder en kinderen), ‘Overleven op cel’ (focus op persoonlijke groei, verbondenheid, beleving van tijd, betekenis, zingeving en het leven in eigen handen nemen). Verder functioneert een AA groep. Met de groep geïnterneerden werd een fotoproject opgezet.

Op het vlak van ontspanning worden optredens en spellenavonden georganiseerd. Qua sport is er een aanbod van fitness, voetbal, volleybal, tafeltennis en ergosport. Ook werden twee initiatiesessies tai-chi georganiseerd.

Tengevolge van stakingen door het personeel in de gevangenis van Turnhout werden enkele activiteiten niet aangeboden. De cursus “Omgaan met lastige situaties” werd verplaatst naar

²⁶ FOD Justitie Directoraat-generaal Penitentiaire inrichtingen, *Activiteitenverslag 2007*.

²⁷ Gevangenis Turnhout, *Jaarverslag 2007 Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden*.

september en de “Week van het zinloos geweld” werd afgelast. Er vonden tijdens de staking ook geen AA bijeenkomsten plaats. Ook andere cursussen werden onderbroken of werden stopgezet tijdens de stakingsperiode. Onderstaand beeld geeft dan ook niet de exacte situatie in deze gevangenis weer. Verder werd ook ‘de intake voor het open leercentrum’ niet gezien als een opzichzelfstaande activiteit, en dus weggelaten. Van de cursus “Omgaan met de computer” waren geen cijfers beschikbaar. Uiteindelijk werden volgende activiteiten geregistreerd:

Aard van de groepsactiviteiten

Activiteiten voor gedetineerden en geïnterneerden samen

De drie volgende tabellen hebben betrekking op de populatie gedetineerden en geïnterneerden samen. In de gevangenis van Turnhout werken de beleidsmedewerker en het zorgteam²⁸ samen: de activiteiten die het zorgteam organiseert worden ingeschoven in de planning van de beleidsmedewerker. Tien geïnterneerden die deelnamen aan de activiteiten van het zorgteam namen ook deel aan één of meerdere van de gewone activiteiten.

Aan de OLC-onderwijsactiviteiten namen tijdens de registratieperiode slechts 18 gedetineerden deel, 13% van wie aan activiteiten deelneemt, en 6% van de totale populatie. Een en ander heeft wellicht te maken met een daling in het aanbod: in 2007 werd één OLC-moment geschrapt wegens een slechte invulling en een verhuis naar een nieuwe en ruimere behuizing. Anderzijds blijkt ook de vraag vanuit de gedetineerden eerder beperkt: een cursus sociaal recht kon niet doorgaan omwille van een gebrek aan interesse. Ook doen relatief veel gedetineerden een beroep op het individuele BIS-leertraject.²⁹

Achtendertig gedetineerden namen deel aan één of meerdere vormingsactiviteiten. Het gaat hier om 27% van de deelnemers aan activiteiten en 12% van de totale populatie.

Net zoals in de gevangenissen van Wortel en Hoogstraten namen de meesten deel aan ontspanningsactiviteiten: 123 deelnemers, 88% van wie aan activiteiten deelneemt, en 40% van de totale populatie. Indien de fitnessactiviteit uit de berekening gehaald wordt, blijven er nog 51 deelnemers aan ontspanningsactiviteiten over. Dat is 64% van de deelnemers aan activiteiten (exclusief sport) en 16% van de totale populatie.

²⁸ In de loop van 2006 werd een zorgteam opgericht in de gevangenis van Turnhout. Dit team bestaat uit een psychiater, een psycholoog-coördinator, een maatschappelijk assistent, een ergotherapeut, een psychiatrisch verpleegkundige, en drie begeleiders van de ergo-activiteiten. Een zorgteam staat, samen met de andere diensten voor gezondheidszorg in de gevangenis, in voor de gezondheidszorg, en heeft als opdracht te werken aan de fysieke, psychische en sociale mogelijkheden van geïnterneerden met het oog op de overgang naar een volgende behandelingsfase in het forensisch psychiatrisch zorgcircuit.

²⁹ Gevangenis Turnhout, *Jaarverslag 2007 Hulp- en Dienstverlening aan gedetineerden*.

Tabel 7. Aard van de participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Turnhout

Aard van de participatie	N deelnemers
Onderwijsactiviteiten	
1. Open Leercentrum	18
Vormingsactiviteiten	
2. Toeleiding tot de arbeidsmarkt	10
3. Sollicitatietraining	6
4. Tekenles	7
5. 'Het leven zoals het is: buiten'	6
6. Gitaarles	7
7. Ergo koken	11
8. Ergo knutselen	12
9. Ergo groepsgesprek	13
10. Beschut werken	11
11. Actua groep	11
Ontspanning:	
12. Kinderbezoek	22
13. Spellenvond	12
14. Bingo-avond	20
15. Djembé	9
16. Fitness	100
Totaal	140

Aantallen groepsactiviteiten

In totaal namen er 140 gedetineerden (en geïnterneerden) deel aan 16 activiteiten. Van een totaalpopulatie van 310 mannen nam dus 45% deel aan één of meerdere activiteiten tijdens de maanden april, mei en juni van 2007.

Tabel 8. Graad van participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Turnhout

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	81	57.9
2 activiteiten	24	17.1
3 activiteiten	11	7.9
4 activiteiten	8	5.7
5 activiteiten	4	2.9
6 activiteiten	5	3.6
7 activiteiten	4	2.9
8 activiteiten	3	2.1
Totaal	140	45.2

Zonder de populaire fitness daalt de participatie tot 80 gedetineerden (en geïnterneerden), of 26% van de totale populatie.

Tabel 9. Graad van participatie aan groepsactiviteiten (uitgezonderd fitness) in de gevangenis van Turnhout

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	41	51.2
2 activiteiten	12	15.0
3 activiteiten	9	11.3
4 activiteiten	3	3.8
5 activiteiten	5	6.3
6 activiteiten	4	5.0
7 activiteiten	5	6.3
8 activiteiten	1	1.3
Totaal	80	

Aparte activiteiten voor geïnterneerden

Voor de geïnterneerden in de gevangenis van Turnhout werd een zorgteam opgericht. Een zorgteam staat, samen met de andere diensten voor gezondheidszorg in de gevangenis, in voor de gezondheidszorg voor geïnterneerden, en heeft als opdracht te werken aan de fysieke, psychische en sociale mogelijkheden van geïnterneerden met het oog op de overgang naar een volgende behandelingsfase in het forensisch psychiatrisch zorgcircuit. Het zorgteam van Turnhout organiseerde specifiek voor de geïnterneerden een reeks activiteiten, waaraan 20 mannen deelnamen.

Tabel 10. Graad van de participatie aan activiteiten georganiseerd door het zorgteam door geïnterneerden in de gevangenis van Turnhout

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	6	30
2 activiteiten	1	5
3 activiteiten	1	5
4 activiteiten	3	15
5 activiteiten	5	25
6 activiteiten	2	10
7 activiteiten	2	10
Totaal	20	

d. Gevangenis van Merksplas

De gevangenis van Merksplas is gesitueerd in de gebouwen van de voormalige landloperskolonie. Deze strafinrichting is geen klassieke stervormige gevangenis, doch een complex van acht verschillende paviljoenen. De strafinrichting heeft een capaciteit van 673 plaatsen, in principe enkel voor veroordeelden, doch door de overbevolking in Antwerpen worden ook beklaagden in Merksplas opgesloten. Daarnaast heeft Merksplas ook een afdeling voor sociaal verweer, waar geïnterneerden worden geplaatst voor opvang en verzorging. De gemiddelde bevolking bedroeg in 2007 653 gedetineerden, onder wie 351 veroordeelden, 269 geïnterneerden, 25 beklaagden, en 8 ‘andere’.³⁰

Op het vlak van onderwijs waren er in 2006 drie aanbodverstrekkers actief: het centrum voor Basiseducatie Noorderkempen, het Centrum voor volwassenenonderwijs Turnhout 1 (CVO Atheneum), en het Centrum voor volwassenenonderwijs Turnhout-Herentals (CVO Horito). Het aanbod van het CBN omvatte open leercentra (wekelijkse begeleiding bij leervragen rond Biscursussen, ICT, typen, voorbereiding op het theoretisch rijbewijs, schriftelijke taalvaardigheden en rekenvaardigheden), een taal- en rekenwerkplaats (begeleiding voor taal en rekenen basisniveau), Nederlands op de gevangenisvloer (basiscursus Nederlands voor anderstaligen), en een cursus “basisveiligheid. De doelstellingen van deze cursussen liggen in het aanleren van de basisvaardigheden op het vlak van taal, computer, wiskunde en maatschappijoriëntatie. Het Centrum voor Volwassenenonderwijs Turnhout 1 (CVO Atheneum) richt jaarlijks 6 modules computer in van 60 uur en modules taalcursussen. Het Centrum voor Volwassenenonderwijs Herentals-Turnhout 2 (CVO Horito) oriënteert zich voornamelijk op praktijkgeoriënteerde beroepsopleidingen zoals ‘hotelbedrijf, hulpkok’ (2 modules van 80 uur per jaar), en ‘onderhoud en herstellingen’ (3 modules per semester). Op het vlak van tewerkstelling werden sollicitatietrainingen, cursussen ‘Aangenaam omgaan met de computer’, en een assessmenttraining (georganiseerd door Vokans) aangeboden.³¹

Op het vlak van vorming en cultuur biedt de Rode Antraciet cursussen ‘omgaan met lastige situaties’ (focus op communicatie en sociale vaardigheden rond beheersing van kwaadheid, agressie en conflict) en ‘vader zijn in de gevangenis’ (relaties van de gedetineerde met kinderen). ‘Open doek’ brengt (Engelse) kwaliteitsfilms met als doel verdraagzaamheid en openheid te vergroten. Rode Kruis Vlaanderen verzorgt een EHBO-cursus.

Op het vlak van sport en ontspanning is er een aanbod van voetbal, fitness, fietsen, loopwedstrijden, en crea-ateliers.

Aard van de groepsactiviteiten

Aan de 29 geregistreerde activiteiten namen 256 gedetineerden deel. Op een totale gevangenisbevolking van 831 betekent dit dat 31% van de totale populatie deelnam aan één of meerdere activiteiten. Onderstaande tabellen beschrijven de aard en de graad van participatie aan de groepsactiviteiten.

De meeste deelnemers vinden we hier terug bij de onderwijsactiviteiten: 139 deelnemers, of 54% van de participantengroep, en 17% van de totale populatie. Deze percentages onderschatten het reële deelnamecijfer, omdat van meerdere programma’s geïnterneerden met een mentale handicap worden uitgesloten. Toch blijkt uit het jaarverslag 2006 dat voor bepaalde

³⁰ FOD Justitie Directoraat-generaal Penitentiaire inrichtingen, *Activiteitenverslag 2007*.

³¹ Strafinrichting Merksplas, *Jaarrapport 2006 Hulp- en Dienstverlening*.

activiteiten (vb. een initiatie in de informatica) het minimaal aantal geïnteresseerden niet werd behaald. Verder verwijst het verslag naar de verstoring van de werking door transfers, en naar het zeer ongelijke niveau van de cursisten, waardoor een adequaat aanbod bemoeilijkt wordt. Bovendien gaan heel wat gedetineerden in op het individuele leeraanbod (BIS).

Aan de ontspanningsactiviteiten namen 134 gedetineerden deel, 52% van de participantengroep, en 16% van de totale populatie. Zonder de sportactiviteiten zijn er 44 deelnemers, 17% van de deelnemersgroep en 5% van de totale populatie. Aan de vormingsactiviteiten namen 38 gedetineerden deel: 15% van de deelnemersgroep en 5% van de totale populatie.

Tabel 11. Aard van de participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Merkpulas

Aard van de activiteiten	N deelnemers
Onderwijs:	
1. Decoratie	8
2. Elektriciteit	9
3. Grundtvig project	13
4. Hulpkok	12
5. Nederlands module 1	19
6. Nederlands module 2	11
7. Nederlands module 3	7
8. Nederlands module 4	17
9. Oefenen met computer	25
10. Open Leercentrum	13
11. Taal- en rekenwerkplaats	10
12. Tweede kansonderwijs	3
13. Windows	12
14. Word	12
15. Analfabetencursus	10
16. Bouw	8
17. Dactylo	8
18. Proclamatie onderwijs	93
Vorming:	
19. Maskerproject	6
20. Stalen Tip	12
21. Stripproject	6
22. Tekening geïnterneerden	9
23. Assessment Vocans	9
Ontspanning:	
24. Kinderbezoek	28
25. Project Open Doek	13
26. Vergadering sportvoorzitters	6
27. Voetbaltornooi	66
28. 1000 meter lopen veroordeelden / geïnterneerden	44
29. 300 meter voor geïnterneerden	6
Totaal	256

Aantallen activiteiten

Tabel 12 geeft aan hoeveel gedetineerden aan meer dan één activiteit deelnamen.

Tabel 12. Participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Merksplas

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	126	49.2
2 activiteiten	68	26.6
3 activiteiten	29	11.3
4 activiteiten	26	10.2
5 activiteiten	5	2.0
6 activiteiten	1	0.4
11 activiteiten	1	0.4
Totaal	256	31.0

Activiteiten voor geïnterneerden apart

Naast deze activiteiten worden er ook activiteiten georganiseerd door 't Zwart Goor, een dienstverleningscentrum erkend in het kader van het Vlaams Agentschap voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap, dat geïnterneerden met een mentale handicap ambulantly begeleidt in de gevangenissen van Merksplas en Turnhout. Dit centrum biedt een gestructureerd dagprogramma aan met arbeids- en bezigheidsgerichte activiteiten (vb. groendienst, strijken, poetsen, koken, ...), sport (netbal, voetbal, petanque, bowling), en begeleidt geïnterneerden tijdens uitgaanspermissies.

Verder vinden individuele activiteiten plaats in het kader van bijvoorbeeld vaardigheidstesting en gebeurt er budgetbegeleiding voor een veertigtal personen. Op basis van informatie ingewonnen bij de medewerkers van 't Zwart Goor veronderstellen we dat 50 geïnterneerden aan de activiteiten van 't Zwart Goor deelnemen. Dit brengt het totaal aantal deelnemers aan activiteiten op 306 of 37% van de totale populatie.

Aan de niet-sportactiviteiten (drie activiteiten) namen 198 gedetineerden (24% van de totale populatie) deel.

Tabel 13. Participatie aan groepsactiviteiten (uitgezonderd sport) in de gevangenis van Merksplas

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	93	47.0
2 activiteiten	57	28.8
3 activiteiten	28	14.1
4 activiteiten	17	8.6
5 activiteiten	2	1.0
10 activiteiten	1	0.5
Totaal	198	

e. Gevangenis van Antwerpen

De gevangenis van Antwerpen heeft een capaciteit van 371 plaatsen voor mannelijke gedetineerden en 48 plaatsen voor vrouwelijke gedetineerden. Ze is hoofdzakelijk een arresthuis, doch ze beschikt eveneens over een psychiatrische annex (afdeling voor geïnterneerden). De gemiddelde bezettingsgraad bedroeg in 2007 657 gedetineerden, wat wijst op een grote overbevolking. Gemiddeld verbleven er 549 beklaagden, 58 veroordeelden, 129 geïnterneerden, en 10 'andere'.³²

Het onderwijsaanbod in de gevangenis van Antwerpen bestaat uit een screening waarbij de beginsituatie van elke gedetineerde die een vraag naar onderwijs stelt, in kaart wordt gebracht, een basisaanbod gericht op laaggeschoolde mannen, en een doorverwijzing naar onderwijs- en/of vormingsaanbod binnen of buiten de instelling. Voor het onderwijsaanbod Nederlands is een screeningstraject met JWA, Het Huis van het Nederlands, het Centrum voor Basiseducatie, en het Centrum voor Volwassenenonderwijs (CVO) uitgetekend. Naast begeleiding op maat voor lessen Nederlands, individueel studeren en het individueel opvolgen van studerenden (reguliere secundaire onderwijs, opleiding bij VDAB of andere instelling) is er een groepsaanbod met modules Nederlands voor Anderstaligen, ICT, leren solliciteren en screening naar tewerkstelling.³³

Op het vlak van arbeid en tewerkstelling werden twee screeningsmodules gerealiseerd met drie componenten: screening van een aantal basis-, sleutel- en arbeidsmarktgerichte competenties door middel van groepsdynamische oefeningen, testen en individuele oefeningen; een oriëntering die inhoudt het kennismaken met de verschillende sectoren, het bepalen van het jobdoelwit, het opmaken van een portfolio, en het opmaken van een actieplan; en activering van de jongeren.³⁴

Het aanbod sociaal-cultureel werk betrof tweewekelijkse filmvoorstellingen en muziekoptredens, gitaarlessen voor beginners en gevorderden, een rockshop voor langverblijvers met als hoogtepunt een optreden voor de medebewoners van de Begijnenstraat, een eigen gevangenis tijdschrift gemaakt door gedetineerden en voor gedetineerden; vormingscursussen

³² FOD Justitie Directoraat-generaal Penitentiaire inrichtingen, *Activiteitenverslag 2007*.

³³ Gevangenis Antwerpen, *Jaarverslag 2007 Hulp- en Dienstverlening*.

³⁴ Gevangenis Antwerpen, *Jaarverslag 2007 Hulp- en Dienstverlening*.

‘omgaan met lastige situatie’ en ‘overleven op cel’; een maandelijks creatief aanbod voor de vrouwenafdeling “Kreatief met Kaat” en een dansatelier waar ze via dans expressie konden geven aan hun gevoelens; cursussen kalligrafie en een Valentijnsatelier (behouden van banden met partner of gezinsleden), een aanbod ‘Beeldende vorming’ voor mannen, vrouwen en geïnterneerden. Specifiek in 2007 werd een sociaal-artistiek project ‘Als ik in de spiegel kijk’ (werken rond het zelfbeeld) opgestart.³⁵

Op het vlak van sport is er een aanbod van fitness, start 2 run, voetbal en balsporten.³⁶

Aard van de activiteiten

Tijdens de registratieperiode werden in totaal 51 activiteiten georganiseerd. Van een aantal daarvan beschikken we evenwel niet over participatiegegevens. Het gaat om ‘film en bespreking zinloos geweld’, ‘vlinders maken’, ‘voetreflex’, ‘tafeltennistornooi’ en ‘gespreksgroep’ bij de geïnterneerden; ‘vlinders maken’, ‘damesfuif’ en ‘groep geïnterneerde vrouwen’ voor de vrouwen; en om ‘open leercentrum’, ‘proclamatie BE’, ‘sportquiz’, ‘gespreksgroep film zinloos geweld’ en ‘infosessie herstelbemiddeling’.

Er namen 584 gedetineerden deel aan één of meerdere van deze activiteiten tijdens de registratieperiode. Op een totale populatie van 1511 gedetineerden betekent dit 39%.

³⁵ Gevangenis Antwerpen, *Jaarverslag 2007 Hulp- en Dienstverlening*.

³⁶ Gevangenis Antwerpen, *Jaarverslag 2007 Hulp- en Dienstverlening*.

Tabel 14. Aard van de participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Antwerpen

Aard van de activiteiten	N Deelnemers
Onderwijs:	
1. Nederlands Basiseducatie mannen	15
2. NT2 mannen	22
3. ICT mannen	24
Vorming:	
4. Actualiteit vrouwen	4
5. Actualiteit geïnterneerden	19
6. Beeldende vorming vrouwen	3
7. Beeldende vorming mannen	23
8. Beeldende vorming geïnterneerden	23
9. Gespreksgroep zinloos geweld vrouwen	4
10. Gitaarles vrouwen	6
11. Gitaarles mannen	20
12. Rockshop mannen	10
13. Industrieel werk vrouwen	3
14. Fotografieworkshop	8
15. Striptekenen “jouw verhaal”	12
16. Relaxatietherapie	12
17. ‘Omgaan met lastige situaties’	20
18. Muziektherapie	12
Ontspanning:	
19. Filmvoorstelling vrouwen	11
20. ‘Kreatief met Kaat’ vrouwen	9
21. Pannenkoeken bakken vrouwen	13
22. Posters maken vrouwen	10
23. Zijde schilderen vrouwen	6
24. Pluskrant mannen	13
25. Algemene quiz	52
26. Kinderbezoek	49
27. Film / concert	281
28. Fitness (tweemaal)	323
29. Voetbal	67
30. Prison league voetbal	56
31. Dansatelier	10
32. Posters maken (tweemaal)	21
33. Redactieraad geïnterneerden	8
34. Graffiti	7
35. Fuif geïnterneerden	19
36. Film geïnterneerden	7
Totaal	584

Aan onderwijsactiviteiten namen 61 gedetineerden, of 11% van de deelnemersgroep en 4% van de totale populatie deel. Aan vormingsactiviteiten namen 153 gedetineerden, of 26% van

de deelnemersgroep en 10% van de totale populatie, deel. Ook hier nam een grote groep gedetineerden deel aan één of meerdere ontspanningsactiviteiten: 506 gedetineerden, of 87% van de deelnemersgroep en 34% van de totale populatie. Zonder de sportactiviteiten namen nog 401 gedetineerden, 81% van de deelnemersgroep (exclusief sport) en 27% van de totale populatie, deel aan een ontspanningsactiviteit.

Aantallen activiteiten

Tabellen 15 en 16 geven de graad van participatie weer aan de groepsactiviteiten, met en zonder sportactiviteiten.

Tabel 15. Graad van participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Antwerpen

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	339	58.1
2 activiteiten	123	21.1
3 activiteiten	59	10.1
4 activiteiten	36	6.2
5 activiteiten	11	1.9
6 activiteiten	7	1.2
7 activiteiten	7	1.2
9 activiteiten	1	0.2
11 activiteiten	1	0.2
Totaal	584	

Zonder de sportactiviteiten namen nog 493 gedetineerden, of 33% van de totale populatie, deel aan de activiteiten.

Tabel 16. Graad van participatie aan groepsactiviteiten (uitgezonderd sport) in de gevangenis van Antwerpen

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	328	66.5
2 activiteiten	99	20.1
3 activiteiten	27	5.5
4 activiteiten	19	3.8
5 activiteiten	11	2.2
6 activiteiten	6	1.2
7 activiteiten	2	0.4
11 activiteiten	1	0.2
Totaal	493	

f. Gevangenis van Brugge

Het penitentiair complex van Brugge is een van de grootste van het land. De inrichting herbergt veroordeelden en beklaagden. Het complex bevat eveneens een afdeling voor vrouwelijke gedetineerden, en een medisch centrum. De totale capaciteit bedraagt 632 plaatsen. In 2007 verbleven er gemiddeld 748 gedetineerden, waaronder 210 beklaagden, 497 veroordeelden, 31 geïnterneerden en 11 'andere'.³⁷

Het penitentiair complex bestaat uit drie afdelingen: een afdeling voor langgestrafte mannen (M1), een afdeling voor kortgestrafte mannen (M2), en een vrouwenafdeling (V).

Wat onderwijs betreft bood het Centrum voor Volwassenenonderwijs - Stedelijke Nijverheids- en Taalleergangen cursussen Frans, Engels, Spaans, NT2, informatica, dactylo, en koken (mannenafdelingen). Het Centrum voor Basiseducatie – Wijzer bood in 2007 drie modules aan van 'Op vrije voeten' voor de gedetineerden van de drie afdelingen. In september 2007 ging eveneens een 'Open Leercentrum' van start voor gedetineerden van de drie afdelingen met leervragen op het vlak van rekenen, taal, kennis rijbewijs, en sociale vaardigheden. De cursussen Nederlands voor anderstaligen (NT) worden geleidelijk aan door het Open Leercentrum overgenomen. Het Centrum voor Volwassenenonderwijs Sint-Godelieve verzorgt op de vrouwenafdeling modules schoonheidszorgen. Daarnaast blijven cursussen via schriftelijk afstandsonderwijs (BIS, Enseignement à la Distance, en Open Universiteit) mogelijk.

Wat tewerkstelling betreft organiseert de VDAB individuele en groepsgewijze opleidingen. In 2007 gingen evenwel geen groepsopleidingen door. In het kader van 'Aan de bak' organiseerde Vokans de cursus 'Wegwijzer', een oriëntatie naar een aangepaste job.

De Rode Antraciet organiseerde de cursussen 'Overleven op cel', 'Vader zijn in de gevangenis', 'Omgaan met je kinderen', 'Hoe kijk ik naar mijn straf' en 'Creatief atelier' (deze laatste enkel voor M2). De Vuurbloem organiseerde een cursus 'omgaan met conflicten' voor M2. Verder werden sessies voor tekenen (M1), crea (M1, M2, de vrouwenafdeling en de geïnterneerden) en borduren (vrouwen) georganiseerd.

Minivoetbal, basketbal en fitness werden georganiseerd voor de beide mannenafdelingen. Het betreft activiteiten die worden begeleid door penitentiaire beambten die werkzaam zijn als sportmonitor. Vlabus (Vlaams Bureau voor Sportbegeleiding) gaf twee uur sport (volleybal en fitness) per week op de vrouwenafdeling.

Aard van de activiteiten

Aan deze activiteiten namen tijdens de registratiemaanden 236 gedetineerden deel. Op een totaalpopulatie van 1179 gedetineerden betekent dit 20%.

Aan één of meerdere onderwijsactiviteiten namen tijdens de registratieperiode 161 gedetineerden, 68% van de deelnemersgroep en 14% van de totale populatie, deel. 67 gedetineerden (28% van de deelnemersgroep en 6% van de totale populatie) volgden vormingsactiviteiten, en 47 gedetineerden (20% van de deelnemersgroep en 4% van de totale populatie) participeerden aan ontspanningsactiviteiten.

³⁷ FOD Justitie Directoraat-generaal Penitentiaire inrichtingen, *Activiteitenverslag 2007*.

Tabel 17. Aard van de participatie aan de groepsactiviteiten in het PC Brugge

Aard van de activiteiten	N deelnemers
Onderwijs:	
1. Dactylo	13
2. Engels	16
3. Engels niveau 1	16
4. Frans	4
5. Frans niveau 1	15
6. Frans niveau 2	19
7. Informatica 1	11
8. Informatica 2	14
9. Cursus Make-up	13
10. NT2	24
11. NT2 – 1	11
12. NT2 – 2	14
13. Publisher	13
14. Spaans	12
15. Spaans niveau 1	24
16. Spaans niveau 2	11
Sociaal-culturele vorming:	
17. Juridisch spreekuur	13
18. ‘Op vrije voeten’	19
19. ‘Overleven op cel’	8
20. AA	12
21. ‘Vader zijn in de gevangenis’	10
22. ‘Wegwijzerproject’	14
Ontspanning:	
23. Crea-atelier	11
24. Creatief atelier 2 ^e module	16
25. Handwerkatelier	17
26. Tekenles	14
Totaal	364

Aantallen activiteiten

Tabel 18 en 19 geeft de graad van participatie aan de groepsactiviteiten weer.

Tabel 18. Graad van participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Brugge

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	162	68.6
2 activiteiten	53	22.5
3 activiteiten	13	5.5
4 activiteiten	4	1.7
5 activiteiten	3	1.3
6 activiteiten	1	0.4
Totaal	236	

g. Samenvattend beeld

1. Procentueel gezien wordt in de gevangenis van Hoogstraten het meest intens aan de aangeboden activiteiten geparticipeerd, zowel met inbegrip van sportactiviteiten (79%) als met uitsluiting ervan (62%). Als alle activiteiten in rekening worden gebracht, doet ook de gevangenis van Wortel het heel goed: 73% van de gedetineerden neemt deel aan minstens één activiteit. Ook zonder sportactiviteiten doet de gevangenis van Wortel het nog steeds beter dan de andere gevangenissen (behalve Hoogstraten), maar het aantal deelnemers wordt reëel en procentueel wel bijna gehalveerd (38%). In de gevangenis van Antwerpen is er procentueel dan weer een erg klein verschil tussen het aantal deelnemers met of zonder sportactiviteiten (39% en 33%).

Tabel 19. Participatie aan groepsactiviteiten in de zes gevangenissen: aantal deelnemers

Gevangenis	Totale populatie ³⁸	Aantal Deelnemers1 nominaal ³⁹	Aantal Deelnemers1 procentueel	Aantal Deelnemers2 nominaal ⁴⁰	Aantal Deelnemers2 procentueel
Wortel	279	205	73.5	107	38.4
Hoogstraten	186	146	78.5	114	61.3
Turnhout	310	140	45.2	80	25.8
Merksplas	831	306	36.8	198	23.8
Antwerpen	1511	584	38.7	493	32.6
Brugge	1179	NVT	NVT	236	20.0

2. In de meeste gevangenissen nemen de meeste gedetineerden deel aan één activiteit. In Antwerpen, Wortel en Turnhout ligt dit percentage het hoogst (57-58%), in Hoogstraten het laagst (30%). In Hoogstraten wordt het meest intens aan meerdere vormen van activiteit geparticipeerd. Zoals tabel 20 aantoont ligt de globale participatiegraad in deze gevangenis ook het hoogst.

³⁸ De totale populatie heeft betrekking op het aantal dat in de periode april-mei-juni 2007 minimum één dag in deze gevangenis verbleef.

³⁹ Het aantal deelnemers 1 heeft betrekking op het aantal gedetineerden dat aan minimum één activiteit deelnam tijdens de registratieperiode ongeacht of het een sportactiviteit was of een andere activiteit.

⁴⁰ Het aantal deelnemers 2 heeft betrekking op het aantal gedetineerden dat aan minimum één activiteit deelnam tijdens de registratieperiode zonder de sportactiviteiten in rekening te brengen.

Tabel 20. Participatie aan groepsactiviteiten in de zes gevangenissen: aantal activiteiten, inclusief sport (in percentages)

Aantal activiteiten	Hoogstraten	Wortel	Turnhout	Merksplas	Antwerpen	Brugge*
1	29.5	57.6	57.9	49.2	58.1	
2	16.4	20.5	17.1	26.6	21.1	
3	8.2	11.7	7.9	11.3	10.1	
4	17.8	5.9	5.7	10.2	6.2	
5	11.0	2.0	2.9	2.0	1.9	
6	5.5	2.4	3.6	0.4	1.2	
7	4.8	0.0	2.9	0.0	1.2	
8	2.7	0.0	2.1	0.0	0.0	
9	1.4	0.0	0.0	0.0	0.2	
10	2.1	0.0	0.0	0.0	0.0	
11	0.7	0.0	0.0	0.4	0.2	

* geen sportactiviteiten geregistreerd

De resultaten in tabel 21 zijn vergelijkbaar met deze in tabel 20. In tabel 21 worden de data van de gevangenis van Brugge toegevoegd. De participatiegraden van Antwerpen en Brugge zijn erg vergelijkbaar: 67% en 69% nam deel aan één activiteit en ongeveer 20% aan twee.

Tabel 21. Participatie aan groepsactiviteiten in de zes gevangenissen: aantal activiteiten, exclusief sport (in percentages)

Aantal activiteiten	Hoogstraten	Wortel	Turnhout	Merksplas	Antwerpen	Brugge
1	49.1	54.2	51.3	47.0	66.5	68.6
2	11.4	24.3	15.0	28.8	20.1	22.5
3	11.4	13.1	11.3	14.1	5.5	5.5
4	9.7	3.7	3.8	8.6	3.8	1.7
5	8.8	4.7	6.3	1.0	2.2	1.3
6	6.1	0.0	5.0	0.0	1.2	0.4
7	3.5	0.0	6.3	0.0	0.4	0.0
8	0.0	0.0	1.3	0.0	0.0	0.0
9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
10	0.0	0.0	0.0	0.5	0.0	0.0
11	0.0	0.0	0.0	0.0	1.0	0.0
12	0.0	0.0	0.0	0.0	0.2	0.0

3. Ontspanningsactiviteiten zijn het meest populair, en dat in alle gevangenissen. Bij de ontspanningsactiviteiten in het algemeen (inclusief sportactiviteiten) ontbreken zoals aangegeven de gegevens van Brugge, omdat in deze gevangenis sportactiviteiten niet werden geregistreerd. Zowel in Wortel als in Hoogstraten neemt meer dan 60% van de totale populatie deel aan één of andere vorm van georganiseerde ontspanning. Ook in Turnhout en Antwerpen ligt dit cijfer boven de 30%. Alleen in Merksplas neemt slechts 17% van de gedetineerden deel aan ontspanningsactiviteiten.

Als sport buiten beschouwing wordt gelaten neemt in de gevangenissen van Antwerpen, Wortel en Hoogstraten slechts één gedetineerde op vier/vijf deel aan georganiseerde ontspanning. In de instellingen van vooral Brugge en Merksplas ligt dit cijfer erg laag (resp. 4% en 5%).

Participatie aan onderwijsactiviteiten scoort het hoogst in de instelling van Hoogstraten (36%), lager in Wortel (19%), doch extreem laag in Antwerpen (4%) en Turnhout (6%). Deze laatste instellingen zijn arresthuizen, die het ongetwijfeld moeilijk hebben een onderwijsaanbod uit te bouwen voor mensen die wellicht maar kort in deze gevangenis zullen verblijven. Daartegenover staat Hoogstraten, wellicht niet voor niets een penitentiair schoolcentrum.

Ook voor wat sociaal-culturele vormingsactiviteiten betreft scoort Hoogstraten het best. Bijna 30% van de totale populatie heeft deelgenomen aan één of meerdere vormingsactiviteiten. Omgekeerd scoren Merksplas en Brugge hier laag. Een mogelijke verklaring hiervoor is de grootte van de gevangenis, al lag de totale populatie tijdens de registratieperiode in Antwerpen (1511) hoger dan in Merksplas (831) en in Brugge (1179).

Tabel 22. Participatie aan groepsactiviteiten in de zes gevangenissen naar aard van de activiteiten (in percentages)

	Wortel	Hoogstraten	Turnhout	Merksplas	Antwerpen	Brugge*
Onderwijs	19.4	36.0	5.8	16.7	4.1	13.7
Vorming	12.9	29.6	12.3	4.6	10.1	5.7
Sport en ontspanning	68.1	63.4	39.7	16.1	33.5	
Ontspanning zonder sport	22.6	24.2	16.5	5.3	26.5	4.0

* sport werd niet geregistreerd in de gevangenis van Brugge

1.2.2. De resultaten van de tweede registratie

Voor de eerste registratie waarvan de resultaten hierboven werden voorgesteld, waren de onderzoekers afhankelijk van bestaande registratiesystemen in de verschillende gevangenissen. Deze methode had een aantal beperkingen. Ten eerste bleek het vaak moeilijk voor de beleidsmedewerker om voor elke activiteit een deelnemerslijst te vinden. Deelnemerslijsten voor bijvoorbeeld sportactiviteiten worden na de activiteit vaak vernietigd. Ten tweede worden niet alle deelnemerslijsten gecentraliseerd op één plaats of bij één persoon; zo beschikken de organisatieondersteuners in Brugge wel over alle deelnemerslijsten van onderwijs en van sociaal-culturele activiteiten, maar niet van de sportactiviteiten. Het was dan ook geen sinecure voor de beleidsmedewerkers om dergelijke participatielijsten te verzamelen. Ten derde werd de opdracht niet door alle beleidsmedewerkers op dezelfde wijze geïnterpreteerd. Zo werd er vanuit de gevangenis van Brugge wel een deelnemerslijst voor het Centraal Aanmeldingspunt Drughulpverlening (CAP) doorgegeven, maar vanuit de gevangenis van Antwerpen niet, ook al is het CAP ook in deze gevangenis actief. Andere voorbeelden hiervan zijn het wel/niet doorgeven van deelnemers aan AA bijeenkomsten en bibliotheekbezoek.

Het grootste probleem tijdens deze registratieperiode was echter het verkrijgen van 'lijsten van gebruikers' van individuele hulp- en dienstverlening zoals lijsten van de cliënten van trajectbegeleiding (TB) of van Kind en Gezin. Privacyproblemen stonden het doorgeven van namenlijsten in de weg. Daarop werd beslist om een tweede registratieperiode in te lassen,

waarin beroep op hulp- en dienstverlening zou geregistreerd worden via gevangenisrolnummers. Op deze manier moeten de hulpverleners de privacy van de gedetineerden en hun beroepsgeheim niet schenden.

Het gebruik van rolnummers is evenwel niet zonder problemen. Ten eerste is deze methode als identificatiemiddel niet waterdicht. Een rolnummer wordt namelijk in de gevangenis aan een gedetineerde toegekend wanneer hij of zij in de gevangenis aankomt. Dit blijft zijn of haar identificatienummer zo lang de persoon in die bepaalde gevangenis blijft. Als de persoon op transfer gaat en na een bepaalde periode in de eerste gevangenis terugkeert krijgt hij of zij een nieuw rolnummer. Eén persoon kan dus over een periode van drie maanden meerdere rolnummers hebben gehad, en één rolnummer kan toebedeeld zijn geworden aan twee of meerdere gedetineerden. Wellicht zorgt dit probleem voor een minieme vertekening. Ten tweede kan de participatie aan groepsactiviteiten niet worden gekoppeld aan de participatie aan de individuele hulp- en dienstverlening omdat tijdens de registratieperiode van de groepsactiviteiten de namen van de gedetineerden werden geregistreerd en bij de registratie van de individuele hulp- en dienstverlening enkel met de rolnummers werd gewerkt. In de gevangenis van Brugge greep daarom een nieuwe registratie van de groepsactiviteiten plaats voor de periode 1 september – 30 november op basis van rolnummers.

Tijdens de zomermaanden werd vergaderd met de beleidsmedewerker en de organisatieondersteuner van de betrokken gevangenis om één en ander voor te bereiden. Verder werden contacten gelegd met Justitieel Welzijnswerk (JWW), de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB), Begeleid Individueel Studeren (BIS) Vlaanderen, het Centraal Aanmeldingspunt Drughulpverlening, Kind en Gezin, Suggnomè en de bibliothecarissen van de gevangenisbibliotheken. Samen met leden van JWW, de VDAB en Suggnomè werd een registratiesjabloon opgesteld dat de medewerkers van hun organisatie in staat zou stellen om snel en duidelijk de participatie van de gedetineerden aan de individuele hulp- en dienstverlening te registreren (de verschillende registratiesjablonen zijn opgenomen in bijlage II.1.).

De nieuwe registratieperiode ging voor de zes gevangenissen met succes van start op 1 september en liep tot 30 november 2007. De volgende activiteiten werden geregistreerd: trajectbegeleiding, naastbestaandenwerking/onthaal/hulpverlening vanuit JWW, VDAB-werking, Suggnomè, rechtshulpverlening, schuldhulpverlening, bibliotheek, Kind en Gezin, Centraal Aanmeldingspunt Drughulpverlening (CAP), straathoekwerk en BIS Vlaanderen.

Tijdens deze tweede registratieperiode was het mogelijk om in één gevangenis – Brugge – de deelname aan individuele activiteiten te koppelen aan de deelname aan groepsactiviteiten. Vandaar dat hieronder eerst de tweede registratie van de groepsactiviteiten in Brugge wordt weergegeven.

1.2.2.1. Nieuwe registratie groepsactiviteiten Brugge

Aard van de activiteiten

De participatie aan 44 activiteiten kon worden nagegaan. Aan deze activiteiten namen 440 gedetineerden deel op een totaal van 1227, of 36% van de gedetineerde populatie.

Tabel 23. Aard van de participatie aan de groepsactiviteiten in het PC Brugge: tweede registratie

Aard van de activiteiten	N deelnemers
Mannen 1:	
1. Nederlands AT	8
2. Open leren 1 en 2	25
3. Frans	6
4. Engels	11
5. Spaans	12
6. Hoe kijk ik naar mijn straf	2
7. Op vrije voeten	6
8. Informatica groep 1 en 2	17
9. Wegwijzerproject	2
10. Crea kerstkaartjes	11
11. Juridisch spreekuur	10
Mannen 2:	
1. Crea: wenskaarten 'kerst'	9
2. NT2	15
3. Informatica	19
4. Frans	7
5. Engels deel 1	16
6. Creatief Atelier	9
7. Dactylo	8
8. Spaans	16
9. Open Leren	20
10. Omgaan met conflicten	6
Sport:	
11. Minivoetbal	100
12. Basketbal	30
13. Volleybal	38
14. Fitness	180
Vrouwen:	
1. Manicure	11
2. Spaans	5
3. Open leren	10
4. Nederlands anders (deel 2)	6
5. NT2 (deel 1)	8
6. Informatica deel 1	13
7. Frans	8
8. Emoties bij kinderen	4
9. Engels	9
10. Dactylo	10
11. Crea	8
12. Borduren groep	17
Algemeen:	
1. Halloween bezoek	105
2. Kinderbezoek	61
Totaal	440

Tijdens de drie registratiemaanden namen 179 gedetineerden (41% van de deelnemers en 15% van de totale populatie) deel aan één of meerdere onderwijsactiviteiten in de gevangenis van Brugge. Aan vormingsactiviteiten namen 40 gedetineerden (of 9% van de deelnemersgroep en 3% van de totale populatie) deel. Aan de ontspanningsactiviteiten namen heel wat meer gedetineerden deel: 359 deelnemers, of 82% van de deelnemersgroep, en 30% van de totale populatie. Als sport uit de berekening wordt weggelaten komen we nog op 199 deelnemers (45% van de deelnemersgroep en 16% van de totale populatie).

Aantallen activiteiten

Tabel 24. Graad van participatie aan groepsactiviteiten in de gevangenis van Brugge: tweede registratie

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	194	44.1
2 activiteiten	127	28.9
3 activiteiten	72	16.4
4 activiteiten	24	5.5
5 activiteiten	20	4.6
10 activiteiten	2	0.5
Totaal	440	

Bij weglating van de sportactiviteiten resten nog 40 activiteiten waar 331 gedetineerden aan deelnamen. Dat is 27% van de totale populatie die tijdens de maanden september, oktober en november in de gevangenis van Brugge verbleef.

Tabel 25. Graad van participatie aan groepsactiviteiten (exclusief sport) in de gevangenis van Brugge: tweede registratie

Graad van participatie	N deelnemers	% deelnemers
1 activiteit	217	65.6
2 activiteiten	69	20.9
3 activiteiten	35	10.6
4 activiteiten	9	2.7
5 activiteiten	9	2.1
Totaal	199	

Vergelijking eerste en tweede registratie groepsactiviteiten Brugge

Tijdens de eerste registratieperiode in Brugge nam 20% van de populatie deel aan activiteiten; tijdens de tweede registratieperiode was dat 27%, een stijging van 7 procentpunten. Uitsplitsend per deeldomein bleef de participatie aan onderwijsactiviteiten ongeveer gelijk (14% van de populatie tijdens de eerste periode tegenover 15% tijdens de tweede periode), en daalde het aantal deelnemers aan vormingsactiviteiten verhoudingsgewijs licht (van 6% naar

3%). De deelname aan ontspanningsactiviteiten is echter spectaculair gestegen: van 4% in de eerste periode naar 16% in de tweede periode. Het is onduidelijk of dit laatste te maken heeft met een groter aanbod van activiteiten, een grotere variatie in het aanbod, of een betere registratie. De vergelijking van de beide activiteitenlijsten maakt evenwel duidelijk dat het type activiteiten stabiel bleef, doch het aantal steeg. Of er beter geregistreerd werd valt niet uit te maken.

1.2.2.2. Registratie individuele activiteiten

Naast georganiseerde groepsactiviteiten vindt heel wat hulp- en dienstverlening plaats op een individuele basis. Deze individuele activiteiten werden geregistreerd gedurende de maanden september tot en met november 2008.

a. Trajectbegeleiding

Vanuit de CAW bieden JWW-afdelingen trajectbegeleiding aan gedetineerden. Trajectbegeleiders hebben de opdracht gedetineerden te onthalen, hen wegwijs te maken in het aanbod van hulp- en dienstverlening, en hen op deze manier te helpen een toekomstgerichte reclasse- ring uit te werken. De trajectbegeleider dient individuele vragen en noden van gedetineerden in kaart te brengen, de gedetineerde te informeren over het beschikbare aanbod van hulp- en dienstverlening, en hem te motiveren, te begeleiden, op te volgen en te verwijzen naar de beschikbare dienstverlening.

Trajectbegeleiding werd geregistreerd in vijf gevangenissen, niet in Hoogstraten. In deze laatste gevangenis zijn de trajectbegeleiders slechts (opnieuw) werkzaam sinds 1 januari 2008. Het was dan ook niet mogelijk om de activiteiten van deze laatste groep te registreren. Aan de trajectbegeleiders in de andere gevangenissen werd gevraagd aan te geven hoeveel gedetineerden zij tijdens de drie maanden registratie hadden gesproken, hoeveel maal zij deze gedetineerden hadden gesproken, en welke vorm deze contacten hadden aangenomen.

Tabel 26. Contacten met trajectbegeleiders in de verschillende gevangenissen (uitgezonderd Hoogstraten)

	Wortel	Turnhout	Merksplas	Antwerpen	Brugge
VTE trajectbegeleiders	2	2.5	6	5.4	10
Aantal cliënten	105	126	194	237	429
Aantal cliënten per VTE	52.5	50.4	32.3	44.3	42.9
Gemiddeld aantal contacten per cliënt	2.3	3.4	3.0	3.8	3.4
Aantal cliënten bereikt (%)	37.2	39.2	23.7	18.2	35.0
Wijze van contact	100% face to face	100% face to face	95.29% face to face 3.84% schriftelijk 0.7% telefonisch 0.17% via andere trajectbegeleider	71.08% face to face 28.92% schriftelijk	78.73% face to face 20.65% schriftelijk 0.68% telefonisch 0.07% via doorverwijzer

Uit tabel 26 blijkt dat in de vijf gevangenissen 105 (gevangenis Wortel) tot 429 (gevangenis Brugge) van de in de registratieperiode opgesloten gedetineerden (instroom) contact heeft gehad met een trajectbegeleider. Dit zijn relatief hoge cijfers gezien uit de jaarverslagen Hulp- en Dienstverlening blijkt dat in de loop van 2007 (12 maanden) in Wortel 303 en in Merksplas 352 gedetineerden werden onthaald. Het gemiddelde aantal contacten (lopende en nieuwe) schommelt per cliënt tussen de 2 en 4 tijdens de drie maanden registratie. Over het algemeen verlopen de contacten tussen de cliënten en de trajectbegeleiders face to face, al verlopen in de twee grootste gevangenissen nogal wat contacten per brief (29% in Antwerpen en 21% in Brugge). De case-load van de trajectbegeleiders lag tijdens de drie registratiemaanden tussen de 30 en 50 gedetineerden.

De trajectbegeleiders registreerden gedurende de drie registratiemaanden niet enkel welke gedetineerden ze contacteerden, hoe vaak ze hen contacteerden, en op welke manier ze contact legden, maar ook welke onderwerpen er aan bod kwamen tijdens deze contacten. De trajectbegeleiders werd gevraagd de gespreksonderwerpen onder te brengen in volgende domeinen: onderwijs, cultuur, sport en ontspanning, arbeid en tewerkstelling, materiële en financiële problemen, huisvesting, psychische en persoonlijke thema's, relaties, administratieve en juridische vragen, alcohol en drugs, en medische vragen. Maximum drie terreinen mochten worden aangestreept. Deze laatste beperking kan eventueel leiden tot beperkte vertekeningen.

Tabel 27. Inhoud van de contacten met trajectbegeleiders in de verschillende gevangenissen (exclusief Hoogstraten) (in percentages)

Domeinen:	Wortel	Turnhout	Merksplas	Antwerpen	Brugge
Geen			0.7	0.3	0.4
Onderwijs	18.1	2.8	25.1	3.8	13.4
Cultuur	1.7		2.1	0.3	0.8
Sport / ontspanning	14.0	1.2	6.6		1.2
Arbeid / tewerkstelling	15.6	5.8	16.2	6.1	6.9
Materieel / financieel	23.5	17.5	9.3	23.9	21.9
Huisvesting	14.4	11.0	10.5	17.0	12.1
Psychisch / persoonlijk	43.2	5.3	51.7	29.5	25.9
Relationeel	31.7	24.6	31.8	10.2	19.5
Administratief / juridisch	60.5	65.8	56.0	44.2	46.2
Alcohol / drugs	9.1	13.8	6.1	9.6	3.8
Medisch	7.0	2.3	6.8	2.3	2.5

Uit tabel 27 blijkt dat trajectbegeleiders het vaakst spreken met gedetineerden over administratieve en juridische problemen. In de twee kleinste gevangenissen, Wortel en Turnhout, kwamen deze problemen in meer dan 60% van de contacten aan bod; in Merksplas kwamen deze thema's in 56% van de contacten, en in Antwerpen en Brugge in ongeveer 45% van de contacten aan bod. Op de tweede plaats komen persoonlijke psychologische problemen (tot 51% in Merksplas). Enkel in Turnhout scoren deze problemen uiterst laag (5%). Ook materiële en financiële problemen komen vaak aan bod. Deze komen in de meeste gevangenissen in ongeveer 20% van de contacten aan bod, uitgezonderd in Merksplas; in deze gevangenis komen deze problemen in slechts 9% van de gevallen aan bod.

In de contacten met de trajectbegeleiders komt het domein onderwijs weinig aan bod in de gevangenissen van Antwerpen en Turnhout. Eerder bleek al dat in deze gevangenissen ook weinig deelgenomen werd aan onderwijsactiviteiten. Cultuur, sport en ontspanning komen over het algemeen zeer weinig aan bod in de contacten met de trajectbegeleiders. Hetzelfde geldt voor alcohol en drugproblemen, en medische aspecten.

Aan de trajectbegeleiders werd ook gevraagd om aan te geven welke 'functies' zij zien bij het behandelen van een domein: informeren, oriënterend adviseren, vragen verduidelijken, ondersteunen, praktische diensten verlenen, bemiddelen, verwijzen, belangen behartigen, opvolgen en evalueren. Ook hier mochten maximaal drie functies aangegeven worden per behandeld domein. De inhoud van deze functies, die ontleend wordt aan de activiteitenregistratie diensten JWW, wordt hieronder voorgesteld.

“Individueel informeren”

- Doel: de cliënt krijgt algemene, concrete en vrijblijvende informatie ter beschikking, maar zonder dat de informatie getoetst is aan de persoonlijke situatie van de hulpvrager
- Activiteit: ter beschikking stellen van folders en het bieden van praktische, algemene wegwijs-informatie

“Oriënterend adviseren”

- Doel: de cliënt beschikt over meer kennis en daarmee over een stevige basis voor zijn inzichten, keuzen en gedragsalternatieven
- Activiteit: de cliënt informeren en voorlichten, rekening houdend met zijn/haar persoonlijke situatie, aangeven van oplossingsperspectieven, keuzemogelijkheden en gedragsalternatieven, vanuit de veronderstelling dat de cliënt zelf over voldoende competentie beschikt om de informatie juist te gebruiken, zonder dat er sprake is van formele verwijzing

“Verhelderen van de vraag – vraag verduidelijken”

- Doel: de cliënt en de hulpverlener hebben een beter inzicht in de aard en herkomst van zijn of haar problemen en de mogelijke oplossingsperspectieven
- Activiteiten: Samen met de cliënt de problemen inventariseren, systematisch in kaart brengen, ontrafelen, mogelijke oorzaken en oplossingsperspectieven verkennen en, zo nodig, toetsen aan het mogelijk aanbod

“Ondersteunen”

- Doel: de cliënt heeft zijn/haar verhaal kunnen vertellen en voelt zich hierdoor begrepen en gesteund
- Activiteit: actief luisteren, erkennen, waarderen, ruimte bieden, begrip opbrengen voor het verhaal van de cliënt

“Praktische dienstverlening”

- Doel: een praktisch probleem van een cliënt is opgelost of een materiële levensbehoefte is ingelost
- Activiteit: het aanbieden van praktische hulp van allerlei aard: administratief (formulieren), vervoer, materieel (kledij, meubelen, verwarmingstoestellen, wasmachine..), voeding (voedselpakket, sociaal restaurant), finances (noodhulp), medisch (medicatie, voorbehoedsmiddelen)

“Bemiddelen”

- Doel: Een conflict is hanteerbaar of hersteld. Het kan hier zowel gaan om relaties tussen cliënten onderling of tussen cliënten en derden
- Activiteit: Het in contact brengen van 2 partijen zodanig dat een conflict beslecht of hanteerbaar (scheidingsbemiddeling, schuldbemiddeling, tussen cliënt en andere voorziening) wordt

“Verwijzen”

- Doel: de cliënt wordt naar een andere deelwerking of externe dienst doorverwezen, zonder dat het centrum actief tussen komt
- Activiteit: De cliënt krijgt de coördinaten (adres, mogelijk contactpersoon) van een andere deelwerking of een externe dienst, zonder een actieve tussenkomst van het centrum. Dit betekent ondermeer dat er geen sprake is van toeleiding, contact met de betrokken dienst of een vorm van belangenbehartiging

“Toeleiden”

- Doel: de cliënt is voorbereid op en in contact gebracht met een externe voorziening
- Activiteit: cliënten worden actief voorbereid (informeren, motiveren, steunen, vormen..) op een deelname aan activiteiten van een externe voorziening en worden (actief) in contact gebracht met de betrokken voorziening (toeleiden naar arbeidsmarkt, opleidingsinstellingen, sociale huisvesting,...)

“Belangen behartigen”

- Doel: een concrete vraag van een cliënt wordt in zijn/haar naam en met mandaat van de cliënt bij een derde instantie ondersteund en bepleit
- Activiteit: het centrum bepleit (met een duidelijk mandaat van de cliënt) bij derden een positief antwoord op een vraag van een cliënt. Voorbeelden OCMW-steun, sociale huisvesting, regularisatiecommissie asielaanvragen,...

“Opvolging & evaluatie”

- Doel: de effectiviteit van het hulp- en/of dienstverleningsplan (in totaliteit of met betrekking tot specifieke deeltrajecten) is getoetst, een optimale afstemming tussen (de voortgang van) de hulp- en/of dienstverlening, het penitentiair traject en de noden en hulpvraag van de cliënt is gerealiseerd

- Activiteit: de effectiviteit van het hulp- en/of dienstverleningsplan is getoetst via het overlopen van de doelstellingen. Dit gebeurt met de verschillende betrokkenen en leidt tot continuering, beëindiging of aanpassing van de hulp- en/of dienstverlening. Dit kan zowel op vraag van de cliënt, op vraag van een hulp- of dienstverlener als inherent aan het lopende hulpverleningsproces gebeuren.

“Screenen”

- Doel: geschiktheids- of niveaubepaling van een cliënt in functie van deelname aan een specifiek hulp- en/of dienstverleningsprogramma
- Activiteiten: met behulp van hiertoe ontwikkelde instrumenten (bevragslijsten, tests,...) wordt het niveau van de cliënt met betrekking tot specifieke competenties of vaardigheden in kaart gebracht (vb niveau van geletterdheid). De niveaubepaling kadert in de toeleiding naar een gepast hulp- en of dienstverleningsprogramma.

Tabel 28. Gepercipieerde functie van de contacten door de trajectbegeleiders in de verschillende gevangenissen (exclusief Hoogstraten) (in percentages)

Functies:	Wortel*	Turnhout	Merksplas	Antwerpen	Brugge
Geen		1.2	0.7	0.7	0.9
Informeren	64.6	54.5	38.4	56.4	60.9
Oriënterend adviseren	54.3	45.3	16.8	13.0	13.3
Vraag-verduidelijking	43.2	55.6	31.6	17.8	27.4
Ondersteunen	112.8	80.5	82.6	23.0	33.3
Praktische dienstverlening	65.8	5.1	25.5	44.0	36.2
Bemiddeling	16.1	14.0	10.3	5.7	2.9
Verwijzen naar	57.2	4.4	13.6	7.5	9.1
Toeleiden naar	6.6	7.8	30.4	10.9	7.8
Belangen behartigen	18.5	26.9	11.0	5.6	5.6
Opvolging en evaluatie	56.8	19.1	34.7	6.8	11.9
Screenen			3.5		1.4

* Deze percentages drukken uit het aantal keer dat men een bepaalde ‘functie’ uitoefent in functie van het aantal contacten. Percentages hoger dan 100 betekenen dat de trajectbegeleider gemiddeld per contactname meermaals (= op meerdere domeinen) die functie heeft vervuld.

Voorbeeld: een trajectbegeleider heeft gedurende de registratieperiode 10 gesprekken gevoerd met een cliënt. Tijdens die 10 contacten werd gesproken over alle (11) domeinen, en op elke domein werd informatie gegeven. Het percentage bedraagt in dit geval 11/10 of 110.

Een belangrijke taak van trajectbegeleiders is het informeren van de gedetineerden. In Merksplas wordt dit in bijna 40% van de contacten gedaan, in Turnhout en Antwerpen in ongeveer 55% van de gevallen en in Wortel en Brugge in meer dan 60% van de gevallen. Oriënterend adviseren blijkt dan vooral in Wortel en Turnhout een belangrijke plaats in te nemen (in 54% resp. 45%). In de andere gevangenissen is dit maar in ongeveer 15% van de

contacten. Het belang van vragen verduidelijken verschilt sterk van gevangenis tot gevangenis: in Turnhout in 55% van de contacten, in Wortel in 43%, in Merksplas in 31%, in Brugge in 27% en in Antwerpen in 15%. ‘Ondersteunen’ komt dan weer in zeer grote mate aan bod in Wortel, Turnhout en Merksplas (ongeveer 80%); in Antwerpen en Brugge ligt dit percentage beduidend lager (23% resp. 33%). ‘Praktische dienstverlening’ en ‘opvolging en evaluatie’ komt in meer dan 50% van de contacten voor bij de trajectbegeleiders in Wortel; in de andere gevangenissen is dit niet het geval. Vooral ‘screenen’ komt zeer weinig aan bod in de contacten met de cliënten; indien wel werd het niet belangrijk genoeg geacht om het te registreren. Deze functie werd alleen geregistreerd in de gevangenis van Merksplas en Brugge.

b. VDAB

In de meeste gevangenissen die onder het strategisch plan vallen zijn detentieconsulenten van de VDAB aanwezig. De VDAB heeft zowel een individueel als een groepsaanbod beschikbaar voor de begeleiding van gedetineerden naar een opleiding of een tewerkstelling. Detentieconsulenten waren tijdens de registratieperiode aanwezig in alle gevangenissen behalve in de gevangenis van Antwerpen. Daar is een detentieconsulent gestart op 6 mei 2008. Evenals de trajectbegeleiders werd de detentieconsulenten gevraagd om hun contacten met de gedetineerden te registreren tijdens de maanden september, oktober en november.

Tabel 29. Contacten van de VDAB-consulenten in de verschillende gevangenissen (zonder Antwerpen)

	Wortel	Hoogstraten	Turnhout	Merksplas	Brugge
Aantal cliënten nominaal	26	47	1	6	267
Gemiddeld aantal contacten per cliënt	2.2	1.6	2	1.5	2.4
Wijze contact	100% schriftelijk	98.7% face to face 1.3% telefonisch	1 contact schriftelijk 1 contact telefonisch	76.0% face to face 22.6% schriftelijk 2.3% telefonisch	99.2% face to face 0.8% schriftelijk

Het aantal ‘cliënten’ van de VDAB-consulenten verschilt per gevangenis. Zo hadden de detentieconsulenten in Turnhout en Merksplas weinig cliënten, terwijl hun collega’s in Hoogstraten en Brugge ongeveer een vijfde van de totale populatie van deze gevangenissen bereikten tijdens de registratieperiode. In de gevangenis van Turnhout is er nog geen sprake van een actief aanbod, daar de gevangenis nog niet is opgenomen in het ‘Aan de bak’ programma. De cijfers in Merksplas vallen moeilijker te begrijpen: uit het jaarverslag Hulp- en Dienstverlening van deze gevangenis blijkt immers dat in de loop van 2006 nog 592 gesprekken werden gevoerd, 198 individuele begeleidingen liepen, en 119 nieuwe begeleidingen werden opgestart.

Tabel 30. Wijze van contactname met de VDAB-consulenten in de verschillende gevangenissen (zonder Antwerpen) (in percentages)

Doorverwijzer	Wortel	Hoogstraten	Turnhout	Merksplas	Brugge
Spontane aanmelding	100%	98.7%	N=1	N=5	66.1%
Advocaat					2.4%
Trajectbegeleider				N=1	14.5%
PSD		1.3%		N=1	15.2%
Penitentiair beambte					1.3%
Familie				N=1	0.3%
Werkgever					0.2%

Ook de manier waarop de gedetineerden bij de VDAB-detentieconsulent terechtkomen is vrij uniform. In de meeste gevallen gaat het over een spontane aanmelding. De gedetineerden vragen zelf om een gesprek. Alleen in Brugge wordt vaak doorverwezen door andere personen. Het gaat dan vooral over doorverwijzingen via trajectbegeleiders (14%) en leden van de PSD (15%).

In de meeste gevangenissen hebben – zoals verwacht - de contacten met de VDAB-detentieconsulent betrekking op ‘arbeid en tewerkstelling’ en ‘opleiding’. In Wortel werd met de VDAB-consulent eenmalig gesproken over ‘relationele problemen’. In Brugge gaf de VDAB-consulent aan vaker met de gedetineerden te spreken over ‘psychische en persoonlijke zaken’ (in 12% van zijn contacten), en uitzonderlijk ook over ‘relaties’ (6 maal), ‘juridische en administratieve zaken’ (in 21 contacten), ‘alcohol en drugs’ (in 24 contacten), ‘medische problemen’ (in 11 contacten), en ‘onderwijs’ (in 4 contacten). Uiteraard komen ook in Brugge de aspecten ‘arbeid en tewerkstelling’ (40%) en ‘opleiding’ (39%) het meest aan bod.

Voor elk domein kon de detentieconsulent drie functies aangeven die hij of zij gebruikt had tijdens het contact.

Tabel 31. Gepercipieerde functie van de contacten van de VDAB-consulenten in de verschillende gevangenissen (zonder Antwerpen) (in percentages)

Functie	Wortel	Hoogstraten	Turnhout	Merksplas	Brugge
Informeren	7.0%	52.6%	N=1	100%	24.2%
Oriënterend adviseren	57%	6.6%	N=1	0.8%	9.0%
Vraagverduidelijking				4.5%	16.8%
Ondersteunen	43%	17.1%			20.8%
Praktische dienstverlening	12.1%	5.3%	N=1	30.1%	18.4%
Bemiddeling	1.7%	68.4%		30.1%	10.5%
Verwijzen naar...		7.9%			2.5%
Belangen behartigen					0.9%
Opvolging en evaluatie				61.7%	

In alle gevangenissen behalve in de gevangenis van Wortel wordt vooral aan ‘informereren’ gedaan. In Turnhout en Merksplas gebeurde dat in alle contacten met gedetineerden, in Hoogstraten in ongeveer 53% van de contacten, in Brugge in 24% van de contacten, en in Wortel in 7% van de contacten. In Wortel doet men vooral aan ‘oriënterend adviseren’ (57%) en ‘ondersteunen’ (43%). In Hoogstraten was er vaak sprake van ‘bemiddeling’ (68%). Merksplas was de enige gevangenis waar aangegeven werd door de detentieconsulent dat ook aan ‘opvolging en evaluatie’ werd gedaan (62%).

c. Suggnomè

In de registratie werd eveneens gepeild naar herstelbemiddeling. Suggnomè vzw-Forum voor Herstelrecht en bemiddeling- realiseert een bemiddelingsaanbod in elk gerechtelijk arrondissement in Vlaanderen, en dit in elke fase van de rechtsgang.

In Wortel, Hoogstraten en Merksplas werden respectievelijk één, één en zes gedetineerden bereikt door de herstelbemiddelaar tijdens de registratieperiode. De gedetineerden in deze gevangenissen kwamen in de meeste gevallen via de PSD of trajectbegeleiding in contact met de herstelbemiddelaar. In Merksplas stapte één gedetineerde uit eigen initiatief naar de herstelbemiddelaar en werd één gedetineerde doorverwezen via de bemiddelingsdienst van Antwerpen. In Wortel en Hoogstraten verliepen de twee contacten via de doorverwijzer. Ook in Merksplas was dit voor vijf van de zes contacten het geval. Eén contact werd in deze gevangenis gelegd na een infosessie. In deze drie gevangenissen gingen deze contacten in de helft van de gevallen over ‘bemiddeling’ en de andere helft over ‘bemiddeling en het herstellfonds’. In deze drie gevangenissen is één en dezelfde herstelbemiddelaar van Suggnomè aanwezig.

Ook in Turnhout en Brugge zijn bemiddelaars aan het werk. In deze twee laatste gevangenissen werden respectievelijk 6 en 22 gedetineerden bereikt. In deze gevangenissen verliepen de contacten met de herstelbemiddelaar voornamelijk face to face in tegenstelling tot in de andere drie gevangenissen waar bijna alle contacten na doorverwijzing tot stand kwamen. In Turnhout verliepen alle contacten face to face, in Brugge verliep iets meer dan de helft face to face (n=22). Eén contact in Brugge verliep via de doorverwijzer, de andere schriftelijk (n=16) en telefonisch (n=4). Ook voor deze gevangenissen waren de leden van de PSD en de trajectbegeleiders belangrijke doorverwijzers; in Brugge werd vooral via het parket doorverwezen. Drie vragen kwamen van de dader zelf, en drie via slachtofferonthaal of slachtofferhulp. In Turnhout werd in een kwart van de gevallen info over bemiddeling gegeven; de helft van de contacten ging over indirecte bemiddeling; en het laatste vierde over directe bemiddeling. Indirecte bemiddeling houdt in dat de bemiddelaar met de dader en het slachtoffer aparte contacten heeft, en deze info doorspeelt aan de andere partij. Bij directe bemiddeling hebben dader en slachtoffer fysiek contact. Ook dan is de bemiddelaar aanwezig, maar hij fungeert niet langer als tussenpersoon tussen dader en slachtoffer. In iets minder dan de helft van de contacten in Brugge werd info gegeven over bemiddeling; in iets meer dan de helft van de contacten werd aan indirecte bemiddeling gedaan; en in twee van de contacten aan directe bemiddeling.

d. Bibliotheek

Elke gevangenis die onder het strategisch plan valt beschikt over een bibliotheek. De grootte van deze bibliotheken en de manier waarop gedetineerden kunnen ontlenen verschilt van gevangenis tot gevangenis. Ook het aanbod verschilt nogal. Zo hebben de gedetineerden in

Turnhout geen fysieke toegang tot de bibliotheek, maar moeten ze hun boeken of cd's kiezen uit een catalogus. De gekozen items worden dan op cel gebracht. In Wortel, Antwerpen en Brugge is wel fysiek bibliotheekbezoek mogelijk. In Brugge diende men na een blikseminslag eveneens tijdelijk het catalogussysteem te hanteren. Deze situatie heeft waarschijnlijk het bibliotheekgebruik mee bepaald. In de bibliotheken van de gevangenis van Turnhout en Merksplas liep er iets mis bij de opvolging van de registratie waardoor er op het einde van de registratieperiode geen gegevens beschikbaar bleken te zijn. De volgende registraties hebben dus enkel betrekking op de gevangenen van Wortel, Hoogstraten, Antwerpen en Brugge.

Tabel 32. Bibliotheekgebruik in de gevangenen

	Wortel	Hoogstraten	Antwerpen	Brugge
Aantal bezoekers nominaal	71	58	562	217
Aantal bezoekers procentueel	25.1%	28.3%	43.3%	17.7%
Gemiddeld aantal bezoeken per bezoeker	2.0	2.9	2.9	2.0
Aantal ontleende boeken	285	520	5555	1712
Aantal IBL		38		57
Aantal ontleende CD's	80	nvt	1203	431

In Wortel maakte 25% van de populatie gebruik van de bibliotheek tijdens de registratieperiode, in Hoogstraten 29%, in Antwerpen 43% en in Brugge 18%. Het gemiddeld aantal bezoeken per bezoeker schommelt in al de gevangenen tussen twee en drie bezoeken per gedetineerde tijdens de drie registratiemaanden.

Enkel in Hoogstraten en Brugge werd aangegeven dat er boeken werden ontleend via het interbibliotheecair leenverkeer. In Hoogstraten werd 7% van de ontleende boeken aangevraagd aan de stadsbibliotheek, in Brugge 3%. In Wortel bestaat deze optie ook, maar dit werd niet geregistreerd.

Hoogstraten is de enige gevangenis waar gedetineerden geen cd's kunnen ontlennen uit de bibliotheek. In alle andere gevangenisbibliotheken is het uitlenen van cd's goed voor ongeveer 20% van de ontleende items. In Wortel gaat het om 22%, in Antwerpen om 18% en in Brugge om 20%.

e. Rechtshulp

Rechtshulp is een vorm van dienstverlening die aangeboden wordt in de gevangenen van Merksplas en Antwerpen. In Wortel neemt een rechtshulpverlener een opdracht op naar Mensen Zonder Papieren, en in Brugge wordt een juridisch spreekuur gehouden.

Van deze rechtshulp maakt maar een klein deel van de gevangenispopulatie gebruik. In Merksplas gaat het om 51 en in Antwerpen om 17 gedetineerden. In Merksplas verliepen op twee na alle contacten face to face (één schriftelijk en één onbekend). In Antwerpen nemen de meeste contacten de vorm aan van een consult aan een hulpverlener. Vijf van de 22 contacten verliepen face to face, één contact schriftelijk en twee telefonisch.

Tijdens deze contacten werd enkel over administratieve en juridische problemen gesproken. Men deed aan 'informer', 'oriënterend adviseren', 'verwijzen naar', 'toeleiden naar' (dit

gebeurde alleen in Merksplas) en ‘belangen behartigen’. In beide gevangenissen deed men vooral aan ‘oriënterend adviseren’. In Merksplas gebeurde dit in 88% en in Antwerpen in 73% van de gevallen.

f. Schuldhelpverlening

De vier gevangenissen van de Noorderkempen kunnen beroep doen op een schuldhelpverlener. Deze biedt ondersteuning aan de trajectbegeleiders met betrekking tot de schuldproblematiek van gedetineerden, en volgt meer complexe dossiers zelf op. Cijfers zijn beschikbaar voor de gevangenissen van Wortel en Merksplas. Ook hier gaat het om een vorm van dienstverlening aan een kleine groep gedetineerden. In Wortel waren er contacten met 6, en in Merksplas met 19 gedetineerden. Bijna al deze contacten in beide gevangenissen verliepen face to face; enkel in Merksplas vonden er drie schriftelijke en één telefonisch contact plaats. In tegenstelling tot rechtshulp kwamen in de schuldhelpverleningscontacten ook andere thema's aan bod dan alleen administratieve en juridische thema's, al waren deze laatste hier ook het belangrijkste: (100% in Wortel en 89% in Merksplas). Met de schuldhelpverlener werd ook vaak gesproken over ‘materiële en financiële problemen (100% in Wortel en 72% in Merksplas). ‘Psychische en persoonlijke problemen’ en ‘relationele thema's’ kwamen veel minder aan bod.

Tabel 33. Gepercipieerde functie van de contacten met de schuldhelpverleners in Wortel en Merksplas

Functie	Wortel	Merksplas
Informereren	55.6	88.9
Oriënterend adviseren	122.2	27.8
Vraagverduidelijking	22.2	41.7
Ondersteunen	33.3	52.8
Praktische dienstverlening	133.3	80.6
Bemiddeling	133.3	80.6
Verwijzen naar ...	22.2	8.3
Toeleden naar ...	22.2	19.4
Belangen behartigen	11.1	8.3
Opvolgen en evaluatie		5.6

Tijdens deze contacten doet men overwegend aan ‘praktische dienstverlening’, ‘bemiddeling’ en ‘oriënterend adviseren’.

g. CAP (Centraal Aanmeldingspunt Drughelpverlening)

Het CAP is actief in de gevangenissen van Antwerpen en Brugge. In Brugge is het CAP actief op de vrouwenafdeling en de mannenafdeling 2 (kortgestraften). Het CAP centraliseert er alle aanvragen van gedetineerden aan gespecialiseerde drughelpverleningcentra (therapeutische Gemeenschap De Kiem, Dagcentrum De Sleutel, Crisisinterventiecentrum De Sleutel, Antwerps Drug Interventie Centrum, of opname in de psychiatrie). In Brugge houden twee

medewerkers van de Vlaamse Vereniging van Behandelingscentra Verslaafdenzorg wekelijks permanentie waarop intakegesprekken kunnen gebeuren.

In Antwerpen werden gesprekken gevoerd met 23 cliënten; gemiddeld werden 1.5 gesprekken gevoerd per cliënt. Omdat in de gegevens van Brugge geen aanmeldingsdata werden opgenomen hebben de data betrekking op het volledige jaar 2007. Gedurende dit jaar hadden de CAP-medewerkers er 272 gesprekken met 115 gedetineerden.⁴¹

h. Straathoekwerker Turnhout

In de gevangenis van Turnhout is er een straathoekwerker actief. Hij zag tijdens de registratieperiode 3 gedetineerden tijdens 13 contacten.

i. Kind en Gezin Brugge

Kind en Gezin Brugge bezocht 7 moeders met hun kind in de gevangenis tijdens de registratieperiode en voerde daarvoor 12 bezoeken uit: 4 bezoeken aan een pas bevallen moeder (verzorging baby, voeding baby, bevalling en moederschap); 3 bezoeken om een gehoortest af te nemen, de verzorging van de baby en de voeding van de baby te bespreken; 2 bezoeken in het kader van opvoedingsondersteuning; en 3 bezoeken in het kader van verzorging van de baby.

j. Onthaal van familie en vrienden van gedetineerden

Alle diensten Justitieel Welzijnswerk van de CAW's, in de regio's waar het strategisch plan van kracht is, verzorgen een onthaalwerking voor familieleden en vrienden van gedetineerden. CAW De Kempen – JWW Turnhout had contacten met 94 familieleden en vrienden van gedetineerden tijdens de registratieperiode (gemiddeld 3.9 contacten per cliënt), CAW De Metropool – JWW Antwerpen met 295 cliënten (gemiddeld 2.9 contacten per cliënt), CAW De Poort – JWW Brugge met 110 naastbestaanden (gemiddeld 3.7 contacten per cliënt).

⁴¹ PCB, *Jaarverslag Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden 2007*.

Tabel 34. Inhoud van de contacten met medewerkers CAW Kempen – JWW Turnhout, CAW Metropool - JWW Antwerpen en CAW De Poort – JWW Brugge

Domein	CAW De Kempen	CAW Metropool	CAW De Poort
Geen		0.1	0.7
Onderwijs	1.1	0.2	1.0
Cultuur			
Sport / ontspanning		0.4	0.5
Arbeid / tewerkstelling	4.9	1.5	1.7
Materieel / financieel	20.8	17.0	6.6
Huisvesting	3.6	3.8	4.6
Psychisch / persoonlijk	45.1	35.5	25.1
Relationeel	35.5	18.0	4.9
Administratief / juridisch	60.1	71.1	89.1
Alcohol / drugs	2.5	0.7	2.0
Medisch	3.8	2.4	2.7

Het meest wordt gesproken over administratieve en juridische problemen. In CAW de Kempen komen deze in 60% van de contacten aan bod, in CAW Antwerpen in 71% en in CAW Brugge in 89% van de contacten. Ook psychische en persoonlijke problemen staan relatief vaak op de agenda in de verschillende gevangenissen (resp. in 45%, 35% en 25% van de contacten). Materiële, financiële en relationele problemen komen vaker aan bod in de instellingen van de Kempen en Antwerpen dan in Brugge.

Over cultuur wordt er met de familie en vrienden niet gesproken. Ook ‘onderwijs’, ‘sport en ontspanning’, ‘arbeid en tewerkstelling’, ‘alcohol en drugs’ en ‘medische problemen’ komen niet vaak aan bod. Dat is niet zo verwonderlijk, want dit zijn de domeinen die vooral de gedetineerden aanbelangen en niet zozeer hun naastbestaanden. Ook over ‘huisvesting’ wordt weinig gesproken (tussen 3 en 5%).

Tabel 35. Gepercipieerde functie van de contacten tussen CAW-medewerkers en naast-bestaanden

Functie	CAW De Kempen	CAW Metropool	CAW De Poort
Geen		0.2	0.7
Informeren	33.6	98.2	106.6
Oriënterend advise- ren	35.0	18.8	4.1
Vraagverduidelijking	53.8	12.6	6.1
Ondersteunen	70.0	46.4	62.8
Praktische dienst- verlening	10.7	4.2	2.7
Bemiddeling	3.6	1.4	0.5
Verwijzen naar ...	16.7	12.3	12.4
Toeleiden naar ...	6.6	1.6	0.2
Belangen behartigen	32.8	3.5	
Opvolging en evalu- atie	1.1	0.5	

*Deze percentages drukken uit het aantal keer dat men een bepaalde ‘functie’ uitoefent in functie van het aantal contacten. Percentages hoger dan 100 betekenen dat de CAWbegeleider gemiddeld per contactname meermaals (= op meerdere domeinen) die functie heeft vervuld.

CAW Antwerpen en Brugge doen vooral aan ‘informeren’ (98% en 107%), en in mindere mate aan ‘ondersteunen’ (46% en 63%). CAW De Kempen doet vooral aan ‘ondersteunen’ (70%), en ‘vragen verduidelijken’ (54%).

k. Conclusies individueel aanbod

1. In de gevangenis van Brugge nam 54% van de totale populatie deel aan 6 individuele activiteiten van hulp- en dienstverlening. In Wortel nam 54% deel aan 5 activiteiten en in Hoogstraten 45% aan 3 activiteiten. In Turnhout nam 40% van de gedetineerden deel aan 4 activiteiten en in Merksplas 31% aan 5 activiteiten. In Antwerpen lag de participatiegraad het laagst: 19% van de populatie nam deel aan 4 activiteiten. Deze algemene participatiegraden zijn evenwel moeilijk te vergelijken tussen de gevangenissen omdat het aantal aangeboden activiteiten van hulp- en dienstverlening verschilt naar gevangenis.

Tabel 36. Participatie aan individuele activiteiten in de zes gevangenissen: aantal deelnemers

Gevangenis	Totale populatie	Aantal deelne- mers nominaal	Aantal deel- nemers procentueel	Aantal activi- teiten
Wortel	282	151	53.6	5
Hoogstraten	205	93	45.4	3
Turnhout	321	128	39.9	4
Merksplas	819	253	30.9	5
Antwerpen	1299	254	19.5	4
Brugge	1227	669	54.5	6

2. De meeste (deelnemende) gedetineerden gaan in op één individuele activiteit van hulp- en dienstverlening. In Brugge neemt een grotere groep (29.3%) deel aan twee individuele activiteiten. In de andere gevangenissen schommelt dit percentage tussen de 25% (Merksplas) en iets meer dan 5% (Turnhout). Er is niet onmiddellijk een verklaring te vinden voor deze grote verschillen.

Tabel 37. Participatie aan individuele activiteiten in de zes gevangenissen: aantal activiteiten

	Wortel	Hoogstraten ⁴²	Turnhout	Merksplas	Antwerpen	Brugge
1 activiteit	71.5	87.1	95.3	69.6	93.3	62.5
2 activiteiten	20.5	12.9	4.7	25.7	6.7	29.3
3 activiteiten	7.3			4.4		7.8
4 activiteiten	0.7			0.4		0.3
5 activiteiten						0.2

1.2.2.3. Groepsactiviteiten en individuele activiteiten Brugge

Zoals eerder aangegeven namen er 440 gedetineerden deel aan één of meerdere activiteiten uit het groepsaanbod tijdens de tweede registratie (36% van de totale populatie). Er namen 669 gedetineerden deel aan één of meerdere individuele hulp- en dienstverleningsactiviteit(en) (55% van de totale populatie). Als de twee deelnemerslijsten samengevoegd worden dan blijkt dat er in het totaal 802 gedetineerden deelnamen aan één of andere vorm van hulp- en dienstverlening in de gevangenis van Brugge. Dat is 66% van de totale gevangenispopulatie in Brugge gedurende de registratieperiode.

2. Kennis van en tevredenheid met de hulp- en dienstverlening door de Vlaamse Gemeenschap

2.1. Werkwijze

Om een antwoord te kunnen geven op de vraag of gedetineerden tevreden zijn over de geboden hulp- en dienstverlening werd een tevredenheidsenquête afgenomen van de gedetineerden in de gevangenissen van Hoogstraten, Wortel, Turnhout, Merksplas, Antwerpen en Brugge. Om de respons te maximaliseren werden de gedetineerden op cel persoonlijk aangesproken door het onderzoeksteam met de vraag om medewerking. Een week na de verspreiding van de enquêtes werden de enquêtes opnieuw persoonlijk opgehaald. Aan de gedetineerden werd eveneens gevraagd of ze wilden participeren aan een focusgroep. Bedoeling was per gevangenis twee focusgroepen te organiseren, een eerste bestaande uit tien gedetineerden die deelnamen aan activiteiten en een tweede bestaande uit tien gedetineerden die niet deelnamen aan de aangeboden activiteiten.

⁴² De rolnummer van de cliënt van Suggnomè is niet bekend. Deze deelname is dus ook niet opgenomen in de verwerking.

2.1.1. De vragenlijst

De vragenlijst bestaat uit 112 gesloten vragen en peilt naar de tevredenheid met de activiteiten die georganiseerd werden vanaf 1 januari 2007 en waaraan de gedetineerde had deelgenomen. In een inleiding werden deze activiteiten per gevangenis weergegeven zodat de gedetineerden zich een goed beeld konden vormen van de inhoud van de bevraging.

In het begin van de vragenlijst werd enkele stellingen voorgelegd die peilden naar de kennis van de respondent over de aangeboden activiteiten. Verder werd gevraagd of de respondent had deelgenomen aan een of meerdere activiteiten. Indien men aan geen activiteiten had deelgenomen werd gepeild naar de reden daarvan. Indien men wel aan activiteiten had deelgenomen werd een reeks stellingen voorgelegd over de betreffende activiteit(en). Verder liet deze vraag toe deelnemers aan de focusgroepen te differentiëren (zie verder). Na deze vier algemene vragen werden reeksen stellingen voorgelegd over trajectbegeleiding, sport, film, optredens, bibliotheek, sociaal-culturele vorming, onderwijs, tewerkstelling, bemiddeling, problemen, vrijwilligersbezoek en kinderbezoek. Voor deze vragen werden gesloten antwoordcategorieën voorzien, zij het meestal met een 'andere'-alternatief.

De vragenlijst werd afgesloten met de vraag of de respondent bereid was deel te nemen aan een focusgroep waarin zou gepraat worden over de tevredenheid met de activiteiten van hulpen dienstverlening.

De vragenlijst was volledig anoniem, met uitzondering van het feit dat respondenten die wensten deel te nemen aan een focusgroep hun naam dienden op te geven. (een voorbeeld van vragenlijst voor één gevangenis is opgenomen in Bijlage II.2)

2.1.2. De ondervraagde populatie

Tabel 38 toont aan dat over alle gevangenissen heen 1669 enquêtes werden uitgedeeld. Van deze 1669 enquêtes kwamen er 861 ingevuld terug. Dit betekent een responsgraad van 52%. Deze responsgraad varieert evenwel tussen de gevangenissen. In de gevangenissen van Hoogstraten en Brugge werd (meer dan) de helft van de uitgedeelde enquêtes terugbezorgd (59% en 50-%), terwijl in Wortel en Turnhout de responsgraad 39% bedroeg, en in Merksplas en Antwerpen 30%. Dat de responsgraad in Antwerpen lager ligt dan in de andere gevangenissen kan te verklaren zijn door het grote verloop dat er in een arresthuis als Antwerpen plaatsvindt. Een relatief grote groep gedetineerden aan wie de enquête in Antwerpen werd bedeed, was een week later niet meer aanwezig in de gevangenis. De gedetineerden die hun plaats hadden ingenomen hadden geen enquête ontvangen en konden deze dus ook niet terugbezorgen. De reden waarom de responsgraad in Merksplas lager ligt dan in andere gevangenissen is niet zo duidelijk. Het gaat hier om een strafhuis voor voornamelijk langgestraften, waar het verloop van gedetineerden minder groot is. Personeelsleden in de gevangenis van Merksplas wijzen ter zake op de grootte van de gevangenis en de uitgestrektheid van het gevangenisdomein. Dit zou meebrengen dat gedetineerden slechts moeilijk gemotiveerd kunnen worden om aan iets mee te werken. Een gevoel van gemeenschappelijkheid waardoor mensen elkaar motiveren om aan iets te participeren, zou er ontbreken. Dit argument kan evenwel eveneens ingeroepen worden in de gevangenis van Brugge, doch daar lag de responsgraad ongeveer 20 procentpunten hoger. Het onderzoeksteam ervaarde evenwel zelf de eerder negatieve sfeer bij de penitentiaire beambten in Merksplas tijdens het uitdelen en ophalen van de enquêtes.

Tabel 38. Aantal vragenlijsten en responsgraad

Gevangenis	Populatie ⁴³	Aantal uitge- deelde vragenlijsten	Aantal ingevulde vragenlijsten ⁴⁴	Responsgraad (in %)
Hoogstraten	148.1	146	86	58.9
Wortel	179.8	180	71	39.4
Turnhout	160.3	129	50	38.8
Merksplas	650.2	593	181	30.5
Antwerpen	635.7	545	165	30.3
Brugge	756.8	621	308	49.6
Totaal	2530.9	1669	861	51.6

Over alle gevangenen heen had 74% van de respondenten de Belgische nationaliteit; 26% had een andere nationaliteit dan de Belgische, en enkele gedetineerden een dubbele nationaliteit. In de gevangenen van Brugge, Turnhout en Hoogstraten was meer dan 80% van de respondenten Belg; in Antwerpen en Merksplas iets meer dan 60% en in Wortel minder dan de helft (48%). Wat de hechtenistitel van de respondenten betreft bleek 60% veroordeeld, 19% geïnterneerd en 21% voorlopig gehecht. De meeste respondenten waren man (93%). Vrouwelijke gedetineerden zaten opgesloten in de gevangenen van Brugge en Antwerpen, waar de afdelingen voor vrouwen veel kleiner zijn dan de mannenafdelingen.

2.1.3. Focusgroepen

In elke gevangenis werd gepoogd een focusgroep samen te stellen met 10 gedetineerden die positief reageerden op het aanbod van activiteiten, en 10 gedetineerden die niet hadden deelgenomen aan de georganiseerde activiteiten. Niet in alle gevangenen lukte dit opzet: slechts uitzonderlijk werden tien mensen gevonden om deel te nemen, en niet elke gedetineerde die had toegezegd kwam uiteindelijk opdagen voor de focusgroep. De aantallen participanten vindt u in tabel 39. In Brugge werden de vrouwelijke gedetineerden niet uitgenodigd en in Antwerpen kwamen de uitgenodigde vrouwen niet opdagen. De focusgroepen waren dus exclusief mannelijk. Het feitelijk aantal deelnemers aan deze focusgroepen, zeker voor niet-deelnemers aan activiteiten, bleek uiteindelijk aan de lage kant te liggen zodat weinig extra informatie kon worden verzameld.

⁴³ Gebaseerd op de gemiddelde dagpopulatie van november.

⁴⁴ Ingevulde vragenlijsten zijn vragenlijsten waar een aantal vragen zijn ingevuld of die volledig zijn ingevuld.

Tabel 39. Aantallen participanten aan de focusgroepen

Gevangenis	Aantal deelnemers focusgroep voor deelnemers aan activiteiten	Aantal deelnemers focusgroep voor niet – deelnemers aan activiteiten
Brugge	3	1
Antwerpen	5	3
Merksplas	5	1
Turnhout	7	3
Hoogstraten	4	0
Wortel	7	7
Totaal	31	15

2.1.4. Een methodologische noot

De vragenlijst gaat de tevredenheid na over de reeks aangeboden activiteiten en diensten van gedetineerden die aan de betrokken activiteiten hadden deelgenomen of hadden gebruik gemaakt van de betrokken diensten. Gedetineerden die aan geen activiteiten hadden deelgenomen of geen gebruik hadden gemaakt van deze diensten dienden de vragenlijst niet verder in te vullen. Bij de analyse van de gegevens bleek evenwel dat heel wat respondenten deze restrictie niet hadden begrepen. Veel gedetineerden die niet hadden deelgenomen aan activiteiten gaven toch hun oordeel, en een groep die aangaf niet aan activiteiten te hebben deelgenomen bleek wel degelijk geparticipeerd te hebben. Zo verklaarden 301 gedetineerden deel te nemen aan georganiseerde sport, terwijl 39 onder hen negatief hadden geantwoord op de globale openingsvraag of zij aan activiteiten hadden deelgenomen.

Twee opties stonden dan open: de analyses baseren op de gecorrigeerde cijfers (alle gedetineerden die negatief hadden geantwoord op de openingsvraag uit de analyse weglaten), of werken met de groep die aangaf aan de betreffende activiteit te hebben deelgenomen. Geopteerd werd voor deze laatste optie omdat bij de eerste optie de uitval te groot zou zijn.

2.2. Resultaten

2.2.1. Sportactiviteiten

Uit de participatiegegevens eerder in dit rapport blijkt dat zeer veel gedetineerden deelnemen aan sportactiviteiten. De focusgroepen bevestigen het belang van deze activiteiten. Hoe evalueren de gedetineerden deze sportactiviteiten nu?

Globale beoordeling

Over alle gevangnissen heen zijn de oordelen van de respondenten eerder gelijklopend. Eén op drie is het eens met de stellingen dat er genoeg sport is, dat er voldoende verschillende sportactiviteiten worden aangeboden, dat de sportactiviteiten goed begeleid worden en dat het sportmateriaal van goede kwaliteit is. Iets minder zijn het met deze stellingen oneens.

Tabel 40. Oordeel van de respondenten die participeren aan georganiseerde sport (N=301) over de sportactiviteiten

	Eens	Eens noch oneens	Oneens	Niet beantwoord
Voldoende aanbod sport	37.2%	27.2%	35.5%	N=11
Genoeg verschillende sporten	37.6%	27.5%	34.8%	N=17
Goed begeleid	40.4%	35.0%	24.6%	N=21
Goed sportmateriaal	33.3%	36.8%	29.9%	N=13

Differentiatie naar gevangenis

De volgende tabellen illustreren de variatie tussen de verschillende gevangenissen.

Het oordeel van de gedetineerden over de frequentie van de sportactiviteiten

Alleen de gedetineerden uit Hoogstraten vonden dat ze genoeg aan sport konden doen. Deze bevinding wordt door de focusgroepen bevestigd. In de gevangenis van Antwerpen klaagden de deelnemende gedetineerden over de lange wachttijd vooraleer men kan fitnessen (zes maanden detentie) en het te beperkte aantal sessies (drie per week). Ook in de gevangenis van Merksplas klaagden de deelnemers over een gebrek aan sportmogelijkheden; in het nieuwe aankomstblok is sport zelfs onmogelijk. Ook de gedetineerden in Turnhout en Wortel geven aan dat ze te weinig kunnen fitnessen.

Tabel 41. Oordeel van de respondenten die participeren aan de georganiseerde sportactiviteiten over de frequentie van de sportactiviteiten naar gevangenis

Gevangenis	Mening over kwantiteit aan sport						
	Voldoende		Geen mening		Onvoldoende		Totaal*
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	15	50.0	7	23.3	8	26.7	30
Brugge M2	11	24.4	12	26.7	22	48.9	45
Brugge V	6	46.2	3	23.1	4	30.8	13
Antwerpen	5	16.1	18	58.1	8	25.8	31
Merksplas	18	30.0	16	26.7	26	43.3	60
Turnhout	5	26.3	3	15.8	11	57.9	19
Hoogstraten	38	67.9	12	21.4	6	10.7	56
Wortel	10	27.8	8	22.2	18	50.0	36
Totaal	108	37.2	79	27.2	103	35.5	290

* niet beantwoord: 11

Het oordeel van de gedetineerden over de variatie aan de sportactiviteiten

Ook wat de variatie in het sportaanbod betreft staan de respondenten uit de gevangenis van Hoogstraten het meest positief (77%). Aan het andere uiteinde van het spectrum vinden we de respondenten uit de gevangenissen van Merksplas, Turnhout en Wortel.

In de focusgroep in Brugge werd vooral geklaagd over het feit dat heel wat sportactiviteiten tijdens het voorbije jaar werden afgelast. Zo gingen de summergames en de petanque niet door om redenen van veiligheid. Ook de volleybalactiviteit zou telkens een ploeg niet volledig is worden afgelast. In Turnhout gaven de deelnemers van de focusgroep aan dat er naast fitness te weinig andere sporten georganiseerd worden, en dat er te weinig bewegingsactiviteiten zijn voor oudere gedetineerden die niet zo goed meer te been zijn.

Tabel 42. Oordeel van de respondenten die participeren aan de georganiseerde sportactiviteiten over de variatie aan sportactiviteiten naar gevangenis

Gevangenis	Mening over variatie aan sport						
	Voldoende		Geen mening		Onvoldoende		Totaal*
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	14	46.7	8	26.7	8	26.7	30
Brugge M2	15	34.1	14	31.8	15	34.1	44
Brugge V	4	30.8	3	23.1	6	46.2	13
Antwerpen	15	50.0	7	23.3	8	26.7	30
Merksplas	8	13.3	20	33.3	32	53.3	60
Turnhout	4	22.2	5	27.8	9	50.0	18
Hoogstraten	43	76.8	9	16.1	4	7.1	56
Wortel	5	13.9	13	36.1	18	50.0	36
Totaal	108	37.6	79	27.5	100	34.8	287

* niet beantwoord: 14

Het oordeel van de gedetineerden over de begeleiding van de sportactiviteiten

De respondenten uit de gevangenis van Antwerpen tonen zich het meest tevreden over de begeleiding. Van de 14 respondenten uit de vrouwenafdeling in Brugge toont ook een meerderheid (N=8) zich positief. In Hoogstraten toont ook de helft zich tevreden. De focusgroep Hoogstraten bevestigt deze bevinding. Bij de andere gevangenissen schommelt het percentage tevreden tussen 30% en 34%.

De deelnemers aan de focusgroep in Brugge klagen erover dat de begeleider die instaat voor fitness niet opgeleid is voor die taak, en ook niet echt geïnteresseerd is in fitness. In Wortel zou er een gebrek zijn aan begeleiding.

Tabel 43. Oordeel van de respondenten die participeren aan de georganiseerde sportactiviteiten over de begeleiding aan sportactiviteiten

Gevangenis	Mening over de kwaliteit van de begeleiding						
	Goed		Geen mening		Niet goed		Totaal*
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	9	32.1	9	32.1	10	35.7	28
Brugge M2	15	34.1	16	36.4	13	29.5	44
Brugge V	8	57.1	5	35.7	1	7.1	14
Antwerpen	18	64.3	5	17.9	5	17.9	28
Merksplas	17	29.8	23	40.4	17	29.8	57
Turnhout	6	30.0	9	45.0	5	25.0	20
Hoogstraten	28	51.9	17	31.5	9	16.7	54
Wortel	12	34.3	14	40.0	9	25.7	35
Totaal	113	40.4	98	35.0	69	24.6	280

* niet beantwoord: 21

Het oordeel van de gedetineerden over de kwaliteit van het sportmateriaal

De kwaliteit van het sportmateriaal wordt het minst positief beoordeeld, zij het dat hier een grote groep (van een derde tot bijna de helft) geen mening uitdrukt.

Ook tijdens de focusgroepen werd geklaagd over de kwaliteit van het sportmateriaal. In Turnhout vindt men de fitnesszaal relatief goed, maar het materiaal verouderd. Men pleit voor een (nieuwe) optrekbar op de wandeling. In Wortel klagen de gedetineerden over een volleybalnet dat stuk is, over het feit dat ze moeten voetbal spelen met een niet aangepaste bal, en over het ontbreken van een basketbal.

Tabel 44. Oordeel van de respondenten die participeren aan de georganiseerde sportactiviteiten over de kwaliteit van het sportmateriaal

Gevangenis	Mening over de kwaliteit van het sportmateriaal						
	Goed		Geen mening		Niet goed		Totaal*
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	13	44.8	11	37.9	5	17.2	29
Brugge M2	22	48.9	15	33.3	8	17.8	45
Brugge V	5	35.7	4	28.6	5	35.7	14
Antwerpen	12	38.7	11	35.5	8	25.8	31
Merksplas	9	15.8	22	38.6	26	45.6	57
Turnhout	5	25.0	7	35.0	8	40.0	20
Hoogstraten	14	25.0	25	44.6	17	30.4	56
Wortel	16	44.4	11	30.6	9	25.0	36
Totaal	96	33.3	106	36.8	86	29.9	288

* niet beantwoord: 13

Info over sport

Sportbeoefenaars worden vooral op de hoogte gebracht⁴⁵ van de georganiseerde sportactiviteiten via affiches (46%), andere gedetineerden (23%) en folders (23%). In mindere mate worden vermeld: de PSD (9%), de trajectbegeleider (5%), het plaatselijk infokanaal (2.4%), en krant X (3%).

2.2.2. Ontspanningsactiviteiten

Onder ontspanningsactiviteiten worden verstaan: filmvoorstellingen, optredens, creamomenten, schaakavonden, spellenavonden, bingoavonden, enzovoort.

a. Film

Relatief weinig gedetineerden kijken film (N=131). Dit is evenwel een gevolg van het feit dat in de instellingen van Brugge, Turnhout en Hoogstraten geen films worden vertoond. De vragen over film werden in deze gevangenissen dan ook niet gesteld. In Merksplas gaat het enkel om de filmvoorstellingen die plaatsvinden in het kader van het Open Doek project. Deze filmvoorstellingen betreffen eerder alternatieve films die niet iedereen aanspreken.

Info halen de filmkijkende gedetineerden overwegend uit affiches (28%), via medegedetineerden (26%) en folders (14%). De overige kanalen zijn weinig belangrijk voor informatieoverdracht rond films. (Acht gedetineerden beantwoordden deze vraag niet).

⁴⁵ De percentages hebben betrekking op het aantal gedetineerden dat info verkrijgt via een bepaald kanaal. Gezien men via meerdere kanalen kan worden geïnformeerd over een activiteit kan het totaal percentage meer dan 100 bedragen.

Het oordeel over film in tabel 45 heeft dan ook maar betrekking op het filmaanbod in een beperkt aantal gevangenissen. Globaal is de evaluatie van deze gedetineerden eerder negatief. Slechts een minderheid (een vierde) is het eens met de stelling dat er voldoende en goede films worden vertoond.

Tabel 45. Oordeel van de respondenten die film kijken over filmvoorstellingen (in percentages)

	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	Niet beantwoord
Er worden meestal goede films vertoond	29.3	41.5	29.3	N=8
Er worden genoeg films vertoond	25.8	31.5	42.7	N=7

Deze evaluatie verschilt weinig naar gevangenissen. In Wortel en Antwerpen vond 33% resp. 42% het aanbod goed (goede films), 25% en 22% het aanbod onvoldoende. De enkele gedetineerden die de films in Merksplas hebben gezien (N=32) apprecieerden het (specifieke) aanbod niet. Slechts één gedetineerde noemde de films goed. In Wortel toonden zich slechts 3 (op 18) filmkijkers positief over het aantal aangeboden films. In deze laatste instelling zouden de projectievoorwaarden evenwel ondermaats zijn (kleine ruimte, projectie op de muur, kinderfilms) (deelnemer aan de focusgroep).

Een grote groep sprak ten aanzien van de kwaliteit van het filmaanbod evenwel geen mening uit (33% en 44%).

b. Optredens

Meer gedetineerden volgen de optredens in de gevangenis (N=237). (In Brugge werden geen optredens georganiseerd). Ze halen de nodige info terzake uit affiches (71%), in mindere mate uit folders (24%), info van andere gedetineerden (14%), penitentiaire beampten (5%) en trajectbegeleiders (6%). (Tien gedetineerden beantwoordden deze vraag niet).

Het globale oordeel van de gedetineerden

Het oordeel van de gedetineerden is niet erg positief. Er zijn te weinig optredens, en de kwaliteit is volgens de gedetineerden vaak ondermaats (tabel 39).

Tabel 46. Oordeel van de respondenten die optredens bijwonen over kwantiteit en kwaliteit van de optredens (in percentages)

	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	Niet beantwoord
Er zijn meestal goede optredens	30.2	41.9	27.9	N=15
Er zijn genoeg optredens	19.9	28.5	51.6	N=16

Differentiatie naar gevangenis

Tabel 47 differentieert het oordeel van de gedetineerden over de kwaliteit van de optredens naar gevangenis. Voor de stelling ‘er komen meestal goede artiesten of groepen optreden’ (kwaliteit van de optredens) schommelt het aantal eens stemmen tussen 13% (Hoogstraten) en 44% (Turnhout). In de overige gevangenissen bedragen de percentages 28% (Antwerpen), 35.4% (Merksplas), 41% (Turnhout) en 42% (Wortel). Het aantal oneens stemmen bedroeg resp. 28%, 22%, 33% en 40%. De overigen spraken zich niet uit.

Tabel 47. Oordeel van de respondenten die optredens bijwonen over de kwaliteit van de optredens naar gevangenis (in percentages)

	Eens %	Eens noch oneens%	Oneens %
Antwerpen	28.4	43.3	28.4
Merksplas	35.4	43.1	21.5
Turnhout	44.0	22.2	33.3
Hoogstraten	13.3	46.7	40.0
Wortel	42.1	36.8	21.1

In alle gevangenissen wenst men ook meer optredens. Alleen in de gevangenis van Antwerpen vindt ongeveer de helft van de respondenten (46%) het aantal optredens voldoende. In deze gevangenis wordt elke zondag een optreden of een filmvoorstelling georganiseerd. In de gevangenissen van Wortel, Turnhout en Merksplas pleit een meerderheid van de respondenten voor meer optredens. Voor Turnhout en Merksplas wordt een en ander bevestigd in de focusgroepen. Dit is niet het geval in Wortel. De deelnemers aan de focusgroepen in Wortel bevestigden dat in deze gevangenis regelmatig (eens per maand of om de twee maanden) optredens plaatsvinden. In Hoogstraten klaagden de deelnemers aan de focusgroepen eveneens over de frequentie van de optredens (te weinig, en eenzijdig: geen klassieke of Nederlandstalige muziek).

Tabel 48. Oordeel van de respondenten die optredens bijwonen over de kwantiteit van de optredens naar gevangenis (in percentages)

	Eens	Eens noch oneens	Oneens
Antwerpen	46.2%	30.8%	31.6%
Merksplas	7.6%	25.8%	67.9%
Turnhout	N=1	N=3	N=14
Hoogstraten	15.9%	36.4%	47.7%
Wortel	N=1	N=6	N=12

c. Andere vormen van ontspanning

Andere vormen van ontspanning werden in de enquête niet bevraagd; ze kwamen evenwel aan bod tijdens de focusgroepen.

In de gevangenis van Antwerpen werd geklaagd over een gebrek aan avondontspanning (zoals gezelschapsspelen) en een gebrek aan ontspanningsruimte (die er wel is voor geïnterneerden), al aanvaarden de deelnemende gedetineerden de noodzaak van een controlesysteem (beurtroolsysteem voor bijvoorbeeld biljarten). In de gevangenis van Brugge pleitten de deelnemers voor ontspanningsmogelijkheden op de gesloten sectie (vb. gezelschapsspelen); op de open sectie is dit wel mogelijk. In de gevangenis van Turnhout toonde men zich tevreden met de ontspanningsavonden (schaakavond, spellenavond en bingo – avond). Vooral de bingo-avond scoort goed bij de gedetineerden, want dan vallen prijzen te winnen. Toch pleiten de gedetineerden ook in Turnhout voor extra ontspanningsmomenten, vooral op zondag. Er zou wel eens een tafelfuotbaltoernooi georganiseerd mogen worden, of een dartsturnooi. In de instelling van Wortel wordt de spellenavond, samen met de djembè – activiteit als één van de beste activiteiten gepercipieerd.

2.2.3. Sociaal-culturele vormingsactiviteiten

Onder sociaal-culturele vormingsactiviteiten worden begrepen bibliotheekwerking, cursussen ‘omgaan met lastige situaties’, EHBO cursus, cursus ‘vader zijn in de gevangenis’, beeldende vorming, gitaarles, enzovoort.

a. Bibliotheekwerking

Acht op tien (81%) van de 739 respondenten die een antwoord gaven op de vraag “ik weet hoe ik boeken, cd’s, tijdschriften, enz. moet ontlene uit de bibliotheek” gaven aan dat ze dit wel degelijk wisten; 19% van de respondenten antwoordde ontkennend op deze vraag.

Globale evaluatie van het bibliotheekaanbod

Ongeveer de helft van de gedetineerden (53% of 459 op 861 respondenten) gebruikt het bibliotheekaanbod. Het oordeel van deze gebruikers is eerder gematigd (tabel 42). Een op drie bibliotheekgebruikers (38%) vindt het aanbod over het algemeen goed; uitgesplitst naar de componenten van deze beoordeling (kwantiteit, recentheid en variatie) vindt 31% het aanbod voldoende uitgebreid, 20% het aanbod voldoende recent, en 33% voldoende gevarieerd. Deze percentages liggen steeds lager dan de percentages respondenten die zich negatief (oneens met de stelling) opstellen.

Tabel 49. Oordeel van de bibliotheekgebruikers over het aanbod in de bibliotheken (in percentages)

	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	Niet beant- woor d
Het aanbod is voldoende uitgebreid	30.5	30.5	39.0	N=69
Het aanbod is voldoende recent	19.9	37.7	42.3	N=88
Het aanbod is voldoende gevarieerd	33.2	30.7	36.1	N=88
Het aanbod is over het alge- meen goed	37.9	30.1	32.1	N=38

Differentiatie naar gevangenis

Oordeel over de uitgebreidheid van het aanbod

De volgende tabellen maken evenwel duidelijk dat de gevangenissen onderling sterk verschillen. Zo vinden we grote verschillen terug wat betreft het aanbod. Vooral in Merksplas wordt geklaagd over de variatie in het aanbod: 77% van de bibliotheekgebruikers in Merksplas vindt het aanbod in de gevangenisbibliotheek van Merksplas onvoldoende uitgebreid. Ook in Wortel toont de helft van de bibgebruikers zich ontevreden (52%). Beide bevindingen worden in de focusgroepen bevestigd. Ook in de focusgroep in Turnhout werd geklaagd over een gebrekkig aanbod.

Tabel 50. Oordeel van de bibliotheekgebruikers over de uitgebreidheid van het bibliotheekaanbod (in percentages)

Gevangenis	Uitgebreidheid						
	Voldoende		Geen mening		Onvoldoende		Totaal
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	24	34.8	28	40.6	17	24.6	69
Brugge M2	27	43.5	18	29.0	17	27.4	62
Brugge V	8	44.4	5	27.8	5	27.8	18
Antwerpen	28	31.8	29	33.0	31	35.2	88
Merksplas	5	8.3	9	15.0	46	76.7	60
Turnhout	9	37.5	7	29.2	8	33.3	24
Hoogstraten	12	33.3	13	36.1	11	30.6	36
Wortel	6	18.2	10	30.3	17	51.5	33
Totaal	119	30.5	119	30.5	152	39.0	390

Oordeel over de recentheid van het aanbod

Wat de recentheid van het boekenbestand betreft zijn het weer de respondenten van de gevangenissen van Merksplas en Wortel die kritisch staan: in Merksplas vindt 61% het boekenbestand niet recent, in Wortel 53% (tabel 51). Dit werd bevestigd tijdens de focusgroepen.

Tabel 51. Oordeel van de respondenten over de recentheid van het aanbod in de bibliotheek

Gevangenis	Recentheid						
	Voldoende		Geen mening		Onvoldoende		Totaal
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	18	27.3	23	34.8	25	37.9	66
Brugge M2	16	29.6	20	37.0	18	33.3	54
Brugge V	2	12.5	8	50.0	6	37.5	16
Antwerpen	14	16.9	37	44.6	32	38.6	83
Merksplas	10	16.4	14	23.0	37	60.7	61
Turnhout	6	24.0	9	36.0	10	40.0	25
Hoogstraten	4	11.1	19	52.8	13	36.1	36
Wortel	4	13.3	10	33.3	16	53.3	30
Totaal	74	19.9	140	37.7	157	42.3	371

Oordeel over de variatie in het aanbod

Wat de variatie in het bibliotheekaanbod betreft zijn ook weer de respondenten uit de gevangenissen van Merksplas en Wortel het meest kritisch: 65% van de bibliotheekgebruikers uit Merksplas en 50% van de respondenten uit Wortel (tabel 52).

Tabel 52. Oordeel van de respondenten over de variatie van het aanbod in de bibliotheek

Gevangenis	Variatie						
	Voldoende		Geen mening		Onvoldoende		Totaal
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	25	36.8	28	41.2	15	22.1	68
Brugge M2	28	50.0	18	32.1	10	17.9	56
Brugge V	9	60.0	3	20.0	3	20.0	15
Antwerpen	25	30.9	27	33.3	29	35.8	81
Merksplas	10	15.9	12	19.0	41	65.1	63
Turnhout	9	40.9	5	22.7	8	36.4	22
Hoogstraten	12	33.3	11	30.6	13	36.1	36
Wortel	5	16.7	10	33.3	15	50.0	30
Totaal	123	33.2	114	30.7	134	36.1	371

Oordeel over de globale kwaliteit van het aanbod

Zoals te verwachten is het globale oordeel van bibliotheekgebruikers in Merksplas het minst positief: 60% van de bibliotheekgebruikers in Merksplas toont zich kritisch. Ook veel respon-

denten uit Wortel tonen zich kritisch: 40% vindt de bibliotheekwerking niet goed, doch het verschil met de andere gevangenissen is kleiner dan bij de voorgaande criteria. De bibliotheekwerking in Brugge en Turnhout worden het meest positief beoordeeld. In de focusgroepen werd nog opgemerkt dat er in bepaalde gevangenissen (Antwerpen en Hoogstraten) een gebrek is aan studieboeken, informatieve boeken, en boeken over recht, en dat het ontlenen van boeken uit de stadsbibliotheek niet in elke gevangenis even goed blijkt te lukken.

Tabel 53. Oordeel van de respondenten over de globale kwaliteit van de bibliotheek

Gevangenis	Globale kwaliteit						
	Voldoende		Geen mening		Onvoldoende		Totaal
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	33	44.6	23	31.1	18	24.3	74
Brugge M2	19	32.8	24	41.4	15	25.9	58
Brugge V	11	52.4	4	19.0	6	28.6	21
Antwerpen	42	46.2	26	28.6	23	25.3	91
Merksplas	12	19.0	13	20.6	38	60.3	63
Turnhout	10	45.5	8	36.4	4	18.2	22
Hoogstraten	16	43.2	10	27.0	11	29.7	37
Wortel	7	23.3	11	36.7	12	40.0	30
Totaal	150	37.9	119	30.1	127	32.1	396

b. Organisatie van cursussen

Naast de bibliotheekwerking die in elke gevangenis aanwezig is, worden er ook in elke gevangenis in het kader van sociaal-culturele vorming cursussen georganiseerd. Onderstaande tabellen hebben betrekking op de globale groep van bestudeerde gevangenissen, omdat de totalen te klein zijn om verder te differentiëren.

In totaal volgden 196 gedetineerden (27%) een vormingscursus (124 respondenten beantwoordden deze vraag niet). Bevroagde cursussen waren: omgaan met lastige situaties, vader zijn in de gevangenis, overleven op cel, slachtoffer in beeld, beeldende vorming, muzieklessen, en andere. Deze laatste categorie omvatte o.m. sollicitatietrainingen, cursussen EHBO, gezondheidscursussen, omgaan met stress, open leercentrum en rijlessen.

Oordeel van de respondenten over de zinvolheid van de aangeboden cursussen

Een grote meerderheid van de deelnemers vond de aangeboden cursussen zinvol. Dit bleek ook uit de focusgroepen. Gedetineerden die deelnamen aan een vormingsactiviteit vonden dit doorgaans 'zeer interessante en zinvolle activiteiten'. Vooral de cursussen 'omgaan met lastige situaties', 'omgaan met agressie' en 'omgaan met stress' werden positief gewaardeerd. Toch werden ook meer kritische opmerkingen gehoord: een gebrek aan structuur en focus in een themagroep in de gevangenis van Antwerpen, een gebrek aan mogelijkheden om vragen te stellen in de gevangenis van Turnhout.

Tabel 54. Oordeel van de deelnemers over de zinvolheid van aangeboden cursussen (in percentages)

	N deelnemers- respondenten	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	N niet beantwoord
Omgaan met lastige situaties	64	34	11	3	16
Vader zijn in de gevangenis	21	11	2	1	7
Overleven op cel	29	10	5	1	13
Slachtoffer in beeld	21	13	0	2	6
Beeldende vorming	43	30	8	1	4
Muzieklessen	36	27	2	1	6
Ander	50	32	5	3	10

Appreciatie van de lesgevers

Ook de appreciatie van de lesgevers is overwegend positief. De lesgevers van de vormingen worden over het algemeen als hulpvaardig gezien. Een aantal gedetineerden gaf echter wel aan dat er soms teveel informatie in één vormingssessie gestopt wordt, waardoor het voor sommige gedetineerden moeilijk volgen wordt.

Tabel 55. Oordeel van de deelnemers over de bereidheid van de lesgevers om uitleg te geven (in percentages)

	N deelnemers- respondenten	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	N niet beantwoord
Omgaan met lastige situaties	64	43	6	1	14
Vader zijn in de gevangenis	21	10	2	2	7
Overleven op cel	29	9	3	1	16
Slachtoffer in beeld	29	13	2	1	5
Beeldende vorming	43	34	3	2	4
Muzieklessen	36	27	3	0	6
Ander	50	38	1	1	10

Oordeel van de respondenten over de uitrusting van het leslokaal

De meerderheid van de deelnemers aan de vormingscursussen is tevreden met de materiële uitrusting van de leslokalen.

Tabel 56. Oordeel van de respondenten over de uitrusting van het leslokaal (in percentages)

	N deelnemers- respondenten	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	N niet beantwoord
Omgaan met lastige situaties	64	29	10	10	15
Vader zijn in de gevangenis	21	7	2	4	8
Overleven op cel	29	6	6	2	15
Slachtoffer in beeld	21	10	4	2	5
Beeldende vorming	43	21	9	8	5
Muzieklessen	36	19	5	6	6
Ander	50	26	10	4	10

Globaal oordeel van de respondenten

Op de globale stelling dat “over het algemeen het vormingsaanbod voldoende groot is in deze gevangenis” antwoordde 30% van de deelnemers-respondenten bevestigend; evenveel evenwel ontkennend. Vanuit de gedetineerden kwam ook een aantal vragen en voorstellen naar voor in verband met sociaal-culturele vorming. Zo tonen bepaalde gedetineerden interesse voor het zelf brengen van een theatervoorstelling of van een muziekoptreden. Er is ook vraag naar meer schilder- of tekencursussen, vooral vanuit het oudere deel van de gevangenispopulatie. Zij hebben het gevoel dat ze vaak vergeten worden als het op activiteiten aankomt.

Differentiatie naar gevangenis

Differentiëren naar gevangenis is onmogelijk, omdat het aantal antwoorden op deze vragen erg laag ligt. Zo antwoordden slechts 13 cursisten op de betrokken vragen rond de cursus ‘Vader zijn in de gevangenis’, en 14 op de vragen rond de cursus ‘Overleven op cel’.

Info over de cursussen

De deelnemers aan de cursus ‘lastige situaties’ werden geïnformeerd via affiches (44%), trajectbegeleiders (35%), folders (33%), de PSD (32%), en andere gedetineerden (13%). Twaalf gedetineerden antwoordden niet op deze vraag. Dezelfde kanalen spelen in ongeveer dezelfde orde van grootte voor de overige cursussen. De aantallen gedetineerden die op de vraag naar info antwoordden zijn evenwel zo klein dat verdere detaillering zinloos is.

2.2.4. Onderwijsactiviteiten

a. Kennis van de onderwijsactiviteiten

Informatie over de cursussen wordt overwegend aangebracht via affiches en folders. Van de taalcursisten (N=105, 24 gaven geen antwoord) gaf 47% aan op de hoogte te zijn via affiches, 29% via folders, 23% via medegedetineerden, 12% via de trajectbegeleider, en 8% via bewaarders en PSD. Van de computercursussen werd men (96 gedetineerden; 23 gaven geen antwoord) geïnformeerd via dezelfde kanalen: affiches (48%), folders (47%), en trajectbegeleiders (11%), en bewaarders-PSD (10%). Over beroepsopleidingen (32 antwoorden; 10

gaven geen antwoord) werd info verspreid via folders (13 gevallen), de trajectbegeleider (9 gevallen), affiches (7 gevallen), medegedetineerden (5 gevallen), en penitentiair personeel (5 gevallen).

b. Evaluatie van de onderwijsactiviteiten

Alle onderwijsactiviteiten samen genomen hebben 349 gedetineerden (41%; 140 vulden de betreffende vraag niet in) aan een of meerdere cursussen geparticipeerd. Net als bij de vormingsactiviteiten bleken er weinig verschillen te bestaan tussen de verschillende gevangenen. Enkel als er opmerkelijke verschillen teruggevonden worden tussen de gevangenen zullen deze specifiek vermeld worden.

Oordeel over de zinvolheid van de aangeboden cursussen

Over het algemeen vinden de respondenten de cursussen zinvol: 70% tot 80% van de respondenten was het eens met de stelling dat de aangeboden cursussen zinvol waren⁴⁶.

Tabel 57. Oordeel van de cursisten-responsdenten over de zinvolheid van gegeven cursussen

	N deelnemers-responsdenten	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	N niet beantwoord
Taalcursus	129	80.4%	14.0%	5.6%	22
Computercursus	119	83.5%	11.7%	4.9%	16
Beroepsopleiding	42	67.9%	17.6%	14.7%	8

Oordeel van de cursisten-responsdenten over de mogelijkheid om te oefenen

De meerderheid van de respondenten (55% tot 68%) vond dat zij voldoende mogelijkheden had om te oefenen. Voor de taal- en computercursussen liggen deze percentages wat lager dan voor de beroepsopleidingen. Alleen in de gevangenis van Wortel wordt geklaagd over het gebrek aan mogelijkheid om talen in te oefenen.

Tabel 58. Oordeel van de cursisten-responsdenten over de mogelijkheid om te oefenen

	N deelnemers-responsdenten	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	N niet beantwoord
Taalcursus	129	59.4%	31.1%	9.4%	23
Computercursus	119	54.5%	25.3%	20.2%	20
Beroepsopleiding	42	70.6%	23.5%	5.9%	8

⁴⁶ Drie respondenten uit de gevangenis van Antwerpen beantwoordden de vraag naar beroepsopleiding, hoewel er in Antwerpen tijdens het jaar 2007 geen beroepsopleidingen zijn doorgegaan. Hun antwoorden zouden deze resultaten dus licht kunnen vertekenen.

Oordeel van de cursisten-respondenten over de bereidheid van de lesgever om uitleg te geven

Met de stelling dat de lesgever steeds bereid was om uitleg te geven is de grote meerderheid van de respondenten over alle gevangenissen en alle cursussen heen het eens (telkens meer dan 80%) (tabel 59).

Tabel 59. Oordeel van de cursisten-respondenten over de bereidheid van de lesgever om uitleg te geven

	N deelnemers-respondenten	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	N niet beantwoord
Taalcursus	129	80.7%	13.8%	5.5%	20
Computercursus	119	88.1%	9.9%	2.0%	16
Beroepsopleiding	42	82.4%	14.7%	2.9%	8

Oordeel van de cursisten-respondenten over de uitrusting van de leslokalen

Ook voor wat de uitrusting van de leslokalen betreft zijn de respondenten best tevreden, zij het minder uitgesproken dan hierboven. De meerderheid van de respondenten vindt de leslokalen voldoende uitgerust.

Tabel 60. Oordeel van de cursisten-respondenten over de uitrusting van de leslokalen

	N deelnemers-respondenten	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	N niet beantwoord
Taalcursus	129	68.5%	19.4%	12.0%	21
Computercursus	129	79.0%	13.0%	8.0%	19
Beroepsopleiding	42	62.5%	31.3%	6.3%	10

c. Het Open Leercentrum

Via het Open Leercentrum wordt begeleiding aangeboden aan gedetineerden met leervragen op het vlak van rekenen, taal, en sociale vaardigheden. De helft van de respondenten (50%) kent het Open leercentrum. 154 gedetineerden verklaarden aan de activiteiten van het open leercentrum deelgenomen te hebben (18%; 171 gedetineerden vulden deze vraag niet in). Het oordeel over de werking van het Open Leercentrum is overwegend positief: 89% van de deelnemers verklaart dat het Open Leercentrum hen geholpen heeft; 11% is het daar niet mee eens. Tussen de gevangenissen wordt weinig variatie vastgesteld.

d. Globale evaluatie van aanbod cursussen en Open Leercentrum

Op de vraag of in het algemeen het onderwijsaanbod voldoende groot is wordt door de 305 deelnemers zeer divers geantwoord: 39% van de respondenten antwoordt bevestigend, 37% onbeslist, en 25% negatief (38 respondenten antwoordden niet op de vraag). Niet verwonder-

lijk scoort de gevangenis van Hoogstraten het best: 55% van de deelnemers aan cursussen en Open Leercentrum vindt het onderwijsaanbod voldoende groot.

Tabel 61. Evaluatie van de deelnemers aan cursussen en Open Leercentrum over de kwantiteit aan onderwijs naar gevangenis

Gevangenis	Voldoende onderwijs?						
	Voldoende		Geen mening		Onvoldoende		Totaal
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	14	31.8	18	40.9	12	27.3	44
Brugge M2	17	34.0	21	42.0	12	24.0	50
Brugge V	9	37.5	8	33.3	7	29.2	24
Antwerpen	12	31.6	17	44.7	9	23.7	38
Merksplas	24	38.7	22	35.5	16	25.8	62
Turnhout	6	40.0	4	26.7	5	33.3	152
Hoogstraten	26	55.3	13	27.7	8	17.0	47
Wortel	10	40.0	9	36.0	6	24.0	25
Totaal	118	38.7	112	36.7	75	24.6	305

Uit de focusgroepen met de gedetineerden komt verder het volgende naar voor:

- gevangenis van Antwerpen: gebrek aan kennis van het Open Leercentrum, en cyclische programmering van het cursusaanbod;
- gevangenis van Brugge: nood aan nieuwe inschrijving voor een cursus indien men verhuist van afdeling; verbod van gebruik van nodige materiaal bij verwerking van leerstof; onvoldoende scholing van cursusgever; beperkt zijn van cursussen tot 'basics';
- gevangenis van Hoogstraten: positieve evaluatie, doch te weinig oefentijd;
- gevangenis van Merksplas: positieve evaluatie, doch te vlotte toekenning van diploma's;
- gevangenis van Turnhout: wachtlijst, geen hogere studies mogelijk.

2.2.5. Trajectbegeleiding

Aan de respondenten werd gevraagd of zij één van de trajectbegeleiders kenden. Om de respondenten een houvast te bieden werden de namen van de trajectbegeleiders in die bepaalde gevangenis opgenoemd. Van de 614 respondenten die een antwoord gaven op deze vraag, gaf 66% aan één van de trajectbegeleiders te kennen; 34% was niet bekend met deze personen. Twee op drie (66%) verklaarden reeds contact te hebben gehad met de trajectbegeleider.

De meerderheid van de gedetineerden die contact hebben gehad met een trajectbegeleider (63%) vindt de gesprekken met de trajectbegeleiding zinvol. De helft (53%) vindt dat de trajectbegeleider de gedetineerde info geeft over de activiteiten in de gevangenis, en een kleine helft (47%) dat de trajectbegeleider de gedetineerden helpt met zijn tijdsbesteding en zijn reclassering.

Tabel 62. Oordeel van de respondenten die contact hadden met de trajectbegeleider over de trajectbegeleiding

	N respondenten dat contact had met de traject- begeleider	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	N niet beantwoord
Gesprekken zijn zinvol	399	62.7%	23.1%	11.0%	13
De trajectbegeleider geeft me info over activiteiten in de gevangenis	399	53.4%	25.3%	21.3%	19

Differentiatie naar gevangenissen

Oordeel van de respondenten over de zinvolheid van de trajectbegeleiding

De beoordeling verschilt tussen de gevangenissen vooral op het criterium zinvolheid (zij het niet significant). Turnhout scoort het best, Wortel en Brugge (mannenafdeling 2) het minst goed. Dit blijkt uit onderstaande tabellen die betrekking hebben op de evaluatie van de zinvolheid van de trajectbegeleiding, en de gepercipieerde functies van de trajectbegeleider (info geven over activiteiten, hulp bij reclassering, en invulling van de detentietijd).

Tabel 63. Oordeel van de respondenten over de zinvolheid van de gesprekken met de trajectbegeleiding

Gevangenis	Gesprekken met trajectbegeleider zijn zinvol						
	Eens		Geen mening		Oneens		Totaal
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	49	65.3	16	21.3	10	13.3	75
Brugge M2	41	58.6	20	28.6	9	12.9	70
Brugge V	19	65.5	10	34.5	0	00.0	29
Antwerpen	48	73.8	13	20.0	4	6.2	65
Merksplas	54	60.0	24	26.7	12	13.3	90
Turnhout	19	82.6	3	13.0	1	4.3	23
Wortel	20	58.8	6	17.6	8	23.5	34
Totaal	250	64.8	112	23.8	44	11.4	305

Tabel 64. Oordeel van de respondenten over het informatie geven door de trajectbegeleiding

Gevangenis	Trajectbegeleider geeft info over de activiteiten						
	Eens		Geen mening		Oneens		Totaal
	N	%	N	%	N	%	N
Brugge M1	39	53.4	19	26.0	15	20.5	73
Brugge M2	33	48.5	19	27.9	16	23.5	68
Brugge V	19	65.5	5	17.2	5	17.2	29
Antwerpen	32	49.2	15	23.1	18	27.7	65
Merksplas	51	58.0	21	23.9	16	18.2	88
Turnhout	12	54.5	4	18.2	6	27.3	22
Wortel	17	48.6	13	37.1	5	14.3	35
Totaal	203	53.4	96	25.3	81	21.3	380

Tabel 65. Oordeel van de respondenten over de hulp bij de reclassering

Gevangenis	Trajectbegeleider helpt bij het uitstippelen van mijn reclassering				
	Ja		Neen		Totaal
	N	%	N	%	N
Brugge M1	48	64.0	27	36.0	75
Brugge M2	37	54.4	31	45.6	68
Brugge V	12	46.2	14	53.8	26
Antwerpen	34	50.0	34	50.0	68
Merksplas	44	50.6	43	49.4	87
Turnhout	10	45.5	12	54.5	22
Wortel	16	48.5	17	51.5	33
Totaal	201	53.0	178	47.0	379

Tabel 66. Oordeel van de respondenten over info rond het invullen van de tijd

Gevangenis	Trajectbegeleider kijkt hoe ik mijn tijd kan invullen				
	Ja		Neen		Totaal
	N	%	N	%	N
Brugge M1	47	60.3	31	39.7	78
Brugge M2	387	55.9	30	44.1	68
Brugge V	152	51.7	14	48.3	29
Antwerpen	37	53.6	32	46.4	69
Merksplas	35	41.2	50	58.8	85
Turnhout	12	54.5	10	45.5	22
Wortel	17	51.5	16	48.5	33
Totaal	201	52.3	183	47.7	384

Ook in de focusgroepen klinken voornamelijk positieve klanken over de trajectbegeleiding. Enkele uitspraken van gedetineerden:

- “Die doen meer dan de advocaten zelf.” En “ze kunnen een duidelijk antwoord geven”. (FG Antwerpen)“
- “Men krijgt vrij snel een gesprek met een trajectbegeleider als je er een aanvraagt”(FG Antwerpen)
- “De trajectbegeleiders zijn toffe dames die veel voor u doen. Dat zijn mensen die inzicht hebben om iemand te helpen.” (FG Hoogstraten)

In Turnhout wordt opgemerkt dat de trajectbegeleiders heel erg actief zijn voor gedetineerden in voorhechtenis; nadien zou hun engagement afnemen. In Wortel vinden de gedetineerden dat de steun door de trajectbegeleiders te sterk verbonden is aan de individuele persoon van de begeleider. Alleen in Merksplas en in Brugge kwamen er echt negatieve reacties naar boven. In Merksplas bleek de trajectbegeleider een onbekende, en in Brugge zou de trajectbegeleider zich te veel beperken tot het geven van informatie over activiteiten in de gevangenis.

2.2.6. De VDAB-consulenten en de cursussen van de VDAB

In alle gevangenissen, behalve in de gevangenis van Antwerpen, was in 2007 een VDAB detentieconsulent aanwezig en werden er cursussen zoals sollicitatietrainingen georganiseerd.

Op de vraag of men de VDAB-consulent in de gevangenis kende antwoordde 40% van de gedetineerden (N=584) positief: 212 gedetineerden verklaarde een gesprek met deze consulent te hebben gevoerd.

Van de 212 gedetineerden die een gesprek hadden gevoerd met de VDAB-consulent kende 24% deze via een penitentiaire beampte, 23% via een affiche, 18% via folders, 17% via de trajectbegeleider, en 14% via de PSD (38 gedetineerden antwoordden niet op de vraag). Info over de VDAB-cursussen hadden de cursisten (N = 66) gekregen via affiches (36%), folders (30%), medegedetineerden (24%), trajectbegeleiders (23%), en PSD (17%) (3 niet beantwoord).

Op de vraag of de gedetineerden de gesprekken met de VDAB-detentieconsulent zinvol vonden antwoordde 66% positief. Opgesplitst naar gevangenissen bleek dit percentage te variëren tussen 53% (Hoogstraten) en 72% (Brugge mannen2) (niet significant). Wortel en Turnhout hadden slechts enkele gedetineerden met contacten met een VDAB-consulent, en worden buiten beschouwing gelaten.

Tabel 67. Oordeel van de respondenten over de zinvolheid van de VDAB-begeleiding

	N respondenten met contacten met de VDAB- consulent	Eens %	Eens noch oneens %	Oneens %	N niet beantwoord
Gesprekken met de VDAB consulent zijn zinvol	212	65.5%	23.4%	11.1%	15
VDAB cursussen zijn een goede voorbereiding op een latere job	69	55.4%	27.7%	16.9%	4

Tijdens de focusgroepen in Brugge en Hoogstraten kwam de VDAB detentieconsulent positief in beeld. In beide gevangenissen is evenwel sprake van een te grote caseload, met als gevolg wachtlijsten en een gebrek aan aandacht voor individuele gedetineerden. Positief is evenwel dat de consulent in Brugge rekening houdt met de timing in functie van de verschijning voor de strafuitvoeringsrechtbanken. Tijdens de focusgroepen bleek evenwel dat slechts weinig participanten aan de focusgroepen hadden deelgenomen aan een cursus georganiseerd door de VDAB. In Wortel gaf men aan dat deze cursussen niet zinvol zijn voor mensen die nog lang in de gevangenis moeten zitten. Vooral in Brugge vonden de participanten aan de focusgroepen dat vooral de cursus rond communicatieve vaardigheden leuk en aangenaam om volgen was.

Op de stelling “de VDAB – cursus heeft me goed voorbereid op het zoeken van een latere job” was ongeveer de helft van cursisten (55%) het eens, en ongeveer een op zes (17%) het oneens. Uitsplitsen naar gevangenis is gezien het kleine aantal weinig informatief.

2.2.7. Bemiddeling

Aan de respondenten die reeds een gesprek hadden gehad met de bemiddelaar van Suggnomè (N=65) werd gevraagd hoe zij bemiddeling kenden, en of zij bemiddeling zinvol vonden. De meesten kenden bemiddeling via de PSD (37%) en een folder (30%); 15% had affiches gezien, en 13% had info via medegedetineerden (11 antwoordden niet op de vraag). Wat de evaluatie betreft antwoordde 66% positief op de vraag naar de zin van bemiddeling; 15% antwoordde negatief, en 19% was het eens noch oneens met deze stelling (6 respondenten antwoordden niet op deze vraag).

Tijdens de focusgroepen kwam bemiddeling in geen enkele gevangenis aan bod.

2.2.8. Professionele hulpverlening

De gedetineerden werd eveneens gevraagd of ze wisten bij wie ze terecht konden in geval van problemen. De volgende vijf stellingen werden geformuleerd:

- Ik weet bij wie ik terecht kan als ik me neerslachtig voel of het niet meer zie zitten.
- Ik weet bij wie ik terecht kan als ik problemen heb met mijn partner.
- Ik weet bij wie ik terecht kan in verband met het zoeken van een verblijfplaats als ik vrij kom.

- Ik weet bij wie ik terecht kan als ik financiële of administratieve problemen heb (bv. ziekenfonds, werkloosheidsuitkering, belastingen,...).
- Ik weet bij wie ik terecht kan als ik alcohol- of drugproblemen heb.

Tabel 68 maakt duidelijk dat een relatief groot percentage van de respondenten aangeeft niet te weten bij wie ze terecht kunnen als ze problemen zouden hebben; dit gaat van een vierde van de respondenten in geval van neerslachtigheid tot 41% in geval van problemen met de partner. Verder blijken de PSD en de trajectbegeleider even belangrijk, en spelen aalmoezeniers/morele consultants, medegedetineerden en penitentiaire beambten een belangrijke rol wanneer de gedetineerde zich wat depressief voelt. Verder blijken ook partners, ouders en andere familieleden personen te zijn bij wie de respondenten terecht kunnen.

Tabel 68. Bij wie kan ik terecht in geval van persoonlijke problemen? (in percentages)

	Neerslachtig	Problemen met partner	Problemen met verblijfplaats	Financiële problemen	Alcohol- of drugsproblemen
Weet niet	26.5*	41.0	31.4	31.7	30.1
Weet het wel, niet gespecificeerd	3.1	3.8	5.9	5.1	5.8
TB	19.1	11.4	21.4	28.3	12.8
PSD	24.4	10.5	15.9	18.4	12.6
Chef	19.7	8.8	0.8	1.7	2.3
CGG	2.9	Nvt	Nvt	Nvt	Nvt
CAW	2.1	2.9	7.2	Nvt	Nvt
OCMW	Nvt	Nvt	16.2	6.7	Nvt
CAP	Nvt	Nvt	Nvt	Nvt	15.3
AA	Nvt	Nvt	Nvt	Nvt	12.2
Medegedetineerde	17.7	9.1	2.2	3.9	4.7
Aalmoezenier	31.2	13.1	3.6	2.6	0.4
Meerdere personen	37.5	13.5	19.8	18.4	18.4
N	701	658	690	685	641

*De percentages drukken uit hoeveel gedetineerden weten op wie beroep te doen in geval van de betrokken problemen. Vaak worden meer dan een dienst vermeld. De percentages kunnen dan ook de 100 overschrijden.

2.2.9. Kinderbezoek

De gedetineerden met kleine kinderen kunnen deelnemen aan het kinderbezoek. Van de 339 gedetineerden met kinderen kregen er 89 (26%) kinderbezoek. Onderstaande appreciatie drukt de mening uit van deze gedetineerden die bezoek van hun kinderen ontvangen (N=89).

Slechts een minderheid van de gedetineerden die bezoek ontvangen van hun kinderen (41%) is van mening dat voldoende kinderbezoeken worden gepland. Deze algemene trend vinden we terug in alle gevangenissen, doch de aantallen zijn hier weer te klein om verder te differentiëren. Over de zinvolheid van de kinderbezoeken bestaat er wel grote eensgezindheid in alle gevangenissen: 88% is het eens met deze stelling.

Tabel 69. Oordeel van de gedetineerden die kinderbezoek krijgen over de frequentie en de zinvolheid van kinderbezoeken

	N respondenten	Eens	Eens noch oneens	Oneens	Niet beantwoord
Voldoende kinderbezoeken	81	40.7%	21.0%	28.3%	8
Kinderbezoek is zinvol	79	87.5%	11.4%	1.3%	10

2.2.10. Vrijwilligersbezoek

Gedetineerden die dat willen kunnen bezoek krijgen van een vrijwilliger van JWW. Een op zes gedetineerden (N=142; 17%) bevestigde bezoek te krijgen van een vrijwilliger. De aantallen verschillen naar gevangenissen: van 12% in Hoogstraten tot 31% bij de vrouwenafdeling in Brugge. De grote meerderheid (79%) vindt deze bezoeken zinvol; slechts 9% niet (11 gedetineerden beantwoordden deze vraag niet). Deze positieve beoordeling wordt in alle gevangenissen teruggevonden.

Tabel 70. Aantallen gedetineerden die bezoek krijgen van een vrijwilliger naar gevangenis

Gevangenis*	Ja		Neen		Totaal
	N	%	N	%	N
Brugge M1	24	23.5	78	76.5	102
Brugge M2	18	17.3	86	82.7	104
Brugge V	12	30.8	27	69.2	39
Antwerpen	29	22.7	99	77.3	128
Merksplas	36	24.7	109	74.7	145
Turnhout	6	15.8	32	84.2	38
Hoogstraten	9	12.3	64	87.7	73
Wortel	8	15.7	43	84.3	51
Totaal	142	52.3	538	79.0	680

* 9 onbekend

2.3. Redenen waarom gedetineerden deelnemen aan activiteiten

In de vragenlijst werd voor heel wat activiteiten gevraagd waarom de gedetineerde wel of niet deelnam aan de geprogrammeerde activiteiten. Eerst worden de motieven van de deelnemers weergegeven, nadien deze van de niet-deelnemers.

2.3.1. Waarom gedetineerden deelnemen aan activiteiten⁴⁷

Wat **sport** betreft neemt 80% van de 286 georganiseerde sportbeoefenaars (16 niet ingevuld) deel aan sportactiviteiten om zijn conditie te onderhouden of op te bouwen, 35% omdat

⁴⁷ De som van de percentages kan hoger zijn dan 100, gezien een gedetineerde vaak meerdere argumenten aanhaalt. De percentages drukken uit hoeveel procent van de gedetineerden dit specifieke argument gebruikt.

sporten leuk is, 20% om uit de cel te zijn, 24% om de tijd sneller te doen gaan, en enkelingen om in contact te komen met andere mensen, om gezondheidsredenen, omdat sporten in het bloed zit, om zich goed te voelen, en om agressie te ontladen (meerdere motieven mogelijk per respondent). De helft (49%) doet aan sport wegens een combinatie van de bovenstaande redenen.

Wat **bibliotheekbezoek** betreft gaf 64% van de 440 gedetineerden (19 niet geantwoord) aan dat ze boeken en cd's van de bibliotheek ontlenen omdat ze graag lezen of naar muziek luisteren, 46% omdat ze willen bijleren, en 28% omdat dit de tijd verdrijft. Sommige gedetineerden ontlenen om specifieke redenen: interesse in kunst, playstation spelen, tot rust komen, celmuren even kunnen vergeten, andere gedetineerden ontmoeten....

Wat **vormingsactiviteiten** betreft konden de respondenten kiezen uit een aantal vooropgestelde antwoorden (ik wil een diploma of getuigschrift behalen, ik wil iets bijleren, ik wil in contact komen met andere mensen of ik wil even weg uit mijn cel) of ze konden zelf een andere reden opgeven. Aan de cursus "**omgaan met lastige situaties**" neemt men deel om dingen bij te leren (76%), om weg te zijn uit de cel (61%), om creatief bezig te kunnen zijn (57%), om in contact te komen met andere gedetineerden (52%), en enkele andere redenen. De meerderheid participeert aan deze cursus om meerdere van de opgesomde redenen. Dezelfde redenen vinden we terug wat deelname aan de cursus "**vader zijn in de gevangenis**" betreft: op 13 respondenten die de vraag beantwoordden werd 11 maal verwezen naar 'iets bijleren' en 8 maal naar creatief bezig zijn. Voor wat de cursus "**overleven op cel**" betreft werden dezelfde argumenten aangehaald door de respondenten. Op 15 gedetineerden die de vraag beantwoordden werd 11 maal verwezen naar 'iets bijleren', 6 maal naar contact met andere gedetineerden en eveneens 6 maal naar uit de cel zijn. "**Slachtoffer in beeld**" werd gevolgd om iets bij te leren (14 maal vermeld op 16 respondenten), uit empathie en spijtgevoelens (10 maal vermeld), en op vraag van de PSD (1 maal). Men neemt deel aan de cursus "**beeldende vorming**" om iets bij te leren (73% van de deelnemers), om een tijdje weg te zijn uit de cel (58%), om creatief bezig te zijn (50%), om andere redenen zoals graag tekenen of dit graag doen. Aan de **muzieklessen** ten slotte neemt men deel om iets bij te leren (26 maal vermeld op 40 respondenten) en omdat men creatief bezig wil zijn (16 maal vermeld).

Ook bij de vragen m.b.t. de onderwijsactiviteiten konden de respondenten kiezen uit een aantal aangeboden antwoorden. **Taalcursussen** worden gevolgd om een getuigschrift/diploma te behalen (42%), iets bij te leren (87%), in contact te komen met andere mensen (28%), een tijdje weg te zijn uit de cel (35%), en om meer specifieke redenen. **Beroepsopleiding** wordt gevolgd om een diploma te behalen (78%), iets bij te leren (80%), **computercursussen** om iets bij te leren (80%), het diploma te halen (52%) en weg te zijn uit de cel (22%).

Met de VDAB detentieconsulent spreekt men over werkloosheid (49% van de gesprekken), tewerkstelling (72%), huisvesting (8%), het statuut van zelfstandige, en informatie over een opleiding. Sommigen (12%) hebben (enkel) een luisterend oor nodig.

Aan de gedetineerden werd ook gevraagd of ze gebruik zouden willen maken van bemiddeling. De gedetineerden konden aangeven of deze vraag op hen van toepassing was of niet en wat de redenen waren waarom ze aan bemiddeling willen deelnemen. Een kleine minderheid wou gebruik maken van bemiddeling: 7.1% wil gebruik maken van bemiddeling omdat ze met het slachtoffer willen praten, 6% omdat ze iets voor het slachtoffer willen doen, 7.4% omdat ze zichzelf beter willen voelen, 10.1% omdat het hun vervroegde invrijheidstelling ten goede komt en 2.3% om andere redenen. (bijvoorbeeld het slachtoffer helpen, het hoederecht

krijgen over een kind, of spijt aantonen). 22.8% van de respondenten gaf aan meerdere redenen te hebben om deel te nemen aan bemiddeling.

In de focusgroepen werd wat betreft motieven tot participatie aan de activiteiten in het algemeen vooral nadruk gelegd op het ‘doden van de tijd’ en ‘het wegnemen van de verveling’.

2.3.2. Waarom gedetineerden niet deelnemen aan activiteiten

In de vragenlijst werd ook gepeild naar de redenen waarom gedetineerden niet deelnemen aan activiteiten of beroep doen op hulp- en dienstverlening⁴⁸.

a. Contacten met de trajectbegeleider

Aan de gedetineerden die nog geen contact hadden gezocht met de trajectbegeleider werd gevraagd waarom ze nog geen contact hadden gehad/gelegd: op de 147 respondenten die op de vraag antwoordden zegde 31% nog te wachten op een uitnodiging, 24% niet te weten dat dit kon, terwijl 12% vond dat een trajectbegeleider toch niet kan helpen. 16% verklaarde ter zake geen vragen te hebben.

b. Sportactiviteiten

Dat men geen zin heeft in sport (26%), dat men zijn favoriete sport in de gevangenis niet kan beoefenen (27%), ziekte of blessure (20%), en de wachtlijst (14%) zijn de meest gehoorde verontschuldigungen. Onder de ‘andere’ redenen vinden we o.m. onvoldoende verluchting van de sportlokalen, het samenvallen van sport met arbeid, het niet afgestemd zijn van de sportactiviteiten op oudere leeftijdsgroepen, enzovoort.

c. Filmactiviteiten

Wie niet deelneemt aan het filmaanbod (in de gevangenissen van Hoogstraten, Wortel en Merksplas) doet dit omdat het aanbod niet geapprecieerd wordt (26%), of omdat men geen interesse heeft (25%). Tien procent dacht dat er geen films werden gespeeld. Andere redenen die respondenten aangeven zijn o.a. dat de zaal te rumoerig en te onveilig is, dat ze op de wachtlijst staan, dat ze nooit geroepen worden wanneer een film vertoond wordt, of dat ze liever tv kijken.

In Antwerpen gaven de deelnemers aan de focusgroep aan dat de filmvoorstellingen samenvallen met de wandeling; velen verkiezen dan de wandeling boven de film. Een van de deelnemers aan de focusgroep in deze gevangenis klaagt over het lawaai en het gebrek aan sfeer in de filmzaal. In Wortel klaagden de participanten aan de focusgroepen over het ‘kinderlijk’ niveau van de vertoonde films.

d. Optredens

Weer blijkt één op vier niet-deelnemers (24%) niet te weten dat optredens worden georganiseerd, heeft één op drie geen interesse (31%), of vindt men de optredens zwak (18%). Verdere

⁴⁸ Ook hier kan de som van de percentages hoger zijn dan 100, gezien een gedetineerde vaak meerdere argumenten aanhaalt. De percentages drukken uit hoeveel procent van de gedetineerden dit specifieke argument gebruikt

motieven voor niet deelname die door individuele gedetineerden worden gegeven hebben betrekking op het muziekgenre, de omstandigheden waarin de optredens plaatsvinden, en het ‘wachtlijstfenomeen’.

e. Bibliotheekgebruik

Niet-ontleners geven aan dat ze geen gebruik maken van de bibliotheek omdat ze niet graag lezen (33%), of omdat het aanbod niet bevalt (29%). Een kleine groep weet niet hoe boeken te ontlenen (17%). De overige redenen die de respondenten zelf opgeven om geen gebruik te maken van de bibliotheek zijn de onmogelijkheid tot fysiek bezoek aan de bibliotheek, gebrek aan mogelijkheid om geconcentreerd te lezen; te beperkte keuze; taalproblemen; en de optie zelf boeken te kopen.

f. Vormingsactiviteiten

Respondenten nemen niet deel aan vorming omdat ze er geen zin in hebben (32%), het aanbod hen niet aanspreekt (21%), ze geen info hebben gekregen (17%), of omdat het niet te combineren valt met arbeid (12%). Andere motieven die aangehaald worden houden in dat een aanvraag niet werd beantwoord, dat op hetzelfde moment meerdere activiteiten of bezoek plaatsvinden, en zo verder.

g. Onderwijsaanbod

Ook bij de onderwijsactiviteiten zijn de belangrijkste redenen van niet-deelname het gebrek aan zin (22%), het gebrek aan interessant aanbod (22%), het gebrek aan combinatiemogelijkheden met het werk in de instelling (15%), een gebrek aan informatie (16%), en het wachtlijstfenomeen (10%). Uit de focusgroepen kwam vooral het gebrek aan motivatie naar boven: rommelige lesomstandigheden, moeilijkheden met de P.S.D., afgelastingen, te laag niveau van de cursussen, enzovoort.

h. Open Leercentrum

Bijna een derde van de respondenten (33%) geeft aan het OL niet te kennen, of niet te weten wat dit aanbod inhoudt (18%). Verdere redenen zijn het gebrek aan zin en interesse (16%), het samenvallen van de activiteiten van dit Open Leercentrum met het werk (15%). Verder worden een aantal praktische problemen vernoemd: samenvallen van deze activiteiten met de etensbedeling (Brugge), ‘wachtlijst’, taalproblemen, nabije V.I.-datum, vermijden van conflicten, gebrek aan concentratiemogelijkheden, ...

i. VDAB-consulent

Waarom men nog niet op gesprek geweest is bij de VDAB consulent is omwille van een gebrek aan kennis (25%), V.I. te veraf (20%), ‘wachten op een gesprek’ (25%), en een gebrek aan geloof in het werk van de VDAB-consulent (18%). Verder zijn er specifieke redenen, zoals het feit dat men bijvoorbeeld zelfstandige is, of met pensioen, dat men zal uitgewezen worden, of dat men overdag liever werkt.

j. VDAB-cursussen

Dezelfde verklaringen vinden we terug wat het volgen van VDAB-cursussen betreft. Bijna 26% van de respondenten heeft geen cursus van de VDAB gevolgd omdat ze niet wisten dat

dit kon. Anderen vinden dat de cursus te snel komt, want hun vrijlating is te veraf (18%), en dat een dergelijke cursus toch niet zou helpen (13%), of dat ze er geen interesse voor hebben (10%). Tien procent zegt op de wachtlijst te staan. Specifieke redenen zijn medisch van aard, of hebben betrekking op gebrek aan talenkennis, pensionering, illegaliteit van de gedetineerde, leeftijd, en weigering van de aanvraag.

k. Bemiddeling

De voornaamste reden waarom respondenten nog geen gebruik gemaakt hebben van bemiddeling is dat er geen rechtstreeks slachtoffer is in hun zaak. Dat is het geval voor 36% van de respondenten. Andere redenen houden in 'geen zin' (15%), de vrees of het feit dat het slachtoffer een bemiddeling weigert (16%), geen behoefte om te participeren (15%), het feit het moeilijk te vinden om contact te hebben met het slachtoffer (11%), en het feit dat betrokkene er nog niet aan gedacht had (9%). De respondenten geven zelf nog andere redenen op waarom ze hier nog geen gebruik van hebben gemaakt: een contactverbod; zelf initiatief genomen, afwezigheid van spijtgevoelens, inopportunititeit, betaalt reeds af aan het slachtoffer, en zo verder.

l. Kinderbezoek

Berekend op de gedetineerden die geen kinderbezoek krijgen zijn de belangrijkste redenen waarom kinderen niet op bezoek komen de afstand (35%), het feit dat niemand gevonden wordt die de kinderen kan/wil brengen (33%), en de leeftijd van de kinderen (te oud, waardoor ze op gewoon bezoek kunnen komen (27%). Andere aangehaalde argumenten zijn dat men als gedetineerde geen omgangsrecht heeft met zijn kinderen (12%), of dat de kinderen zelf een dergelijk bezoek niet leuk vinden (6%)⁴⁹.

m. Vrijwilligersbezoek

Door de gedetineerden die geen bezoek van een vrijwilliger ontvingen, en die op deze vraag antwoordden (N=251) wordt gewezen op een gebrek aan informatie ('ik wist niet dat dit kon') (70%), op het feit dat een dergelijk bezoek nog niet werd aangevraagd (31%), en dat men er geen tijd voor heeft (6%). Enkel (N=6) geven aan dat ze op een wachtlijst staan.

3. Conclusies rond kennis, participatie en tevredenheid

De participatie en tevredenheid van de gedetineerden werd onderzocht om een antwoord te kunnen bieden op de volgende vragen:

- Is de beschikbare hulp- en dienstverlening bekend bij de gedetineerden?
- Is de hulp- en dienstverlening voldoende beschikbaar en bereikbaar?
- Wordt er nuttig gebruik van gemaakt?
- Wat is de participatie van de gedetineerden?
- Wat is de tevredenheid bij de gedetineerden inzake de geboden hulp- en dienstverlening?

⁴⁹ De percentages werden berekend op het aantal aangehaalde argumenten, en liggen dus hoger dan 100%.

3.1. Is de beschikbare hulp- en dienstverlening gekend door de gedetineerden?

Aan de totale groep respondenten werd gevraagd of ze een goed overzicht hebben over alle activiteiten die in de gevangenis aangeboden worden. Van de 649 gedetineerden die antwoordden op deze vraag antwoordde 42% dat ze een goed overzicht hadden over alle activiteiten; 30% antwoordde negatief en 28% was het eens noch oneens met deze stelling. Bijna 65% van de respondenten zegde ook te weten bij wie of hoe ze zich moeten inschrijven als ze willen deelnemen aan een activiteit; slechts 17% van de respondenten zegde dit niet te weten.

Wat de infokanalen betreft blijkt dat het interne infokanaal van de gevangenis relatief weinig gebruikt wordt als informatiebron voor activiteiten. Dit geldt eveneens voor Krant X, die nog minder gezien wordt als een plaats om informatie over activiteiten te bekomen. Vooral affiches, folders en medegedetineerden blijken een zeer belangrijke bron van informatie te zijn voor de gedetineerden. In mindere mate zijn ook de PSD- PB's en de trajectbegeleiders informanten.

Een relatief grote groep respondenten zegt niet te weten waar ze terecht kan in geval van persoonlijke problemen. De gedetineerden leren het aanbod aan hulpverlening in even grote mate kennen via trajectbegeleiders en de PSD, in mindere mate via de aalmoezenier/moreel consultant.

3.2. Is de hulp- en dienstverlening voldoende beschikbaar en bereikbaar?

Zowel uit de vragenlijsten als uit de focusgroepen komt naar voor dat er wachttijden zijn voor de hulp- en dienstverlening. Zo geeft 20% tot 30% van de respondenten uit de vragenlijst aan dat ze nog geen gesprek met een trajectbegeleider of VDAB-consulent hebben gehad, en dat ze nog wachten op een gesprek. Ook voor VDAB-cursussen, sportactiviteiten (vb. in de gevangenis van Antwerpen zouden gedetineerden zes maanden moeten wachten voor ze in aanmerking komen om deel te nemen aan de fitnessactiviteit), filmvoorstellingen, optredens, vormingsactiviteiten en onderwijsactiviteiten bestaan wachtlijsten. Op dit ogenblik zijn dus heel wat activiteiten in de verschillende gevangenissen niet voldoende beschikbaar voor de gedetineerden.

Ook als gedetineerden ingeschreven zijn voor een activiteit en op de deelnemerslijst terecht komen kunnen ze niet altijd deelnemen. Zowel de respondenten als de deelnemers aan de focusgroepen (Brugge, Merksplas, Turnhout en Wortel) geven aan dat ze niet altijd geroepen worden door een penitentiair beampte als de activiteit waar ze aan willen deelnemen begint. Soms vallen activiteiten samen met het bezoek of met de wandelingen, waardoor sommige gedetineerden kiezen om niet deel te nemen aan de activiteiten.

3.3. Wordt er nuttig gebruik van gemaakt?

'Nuttig gebruik' valt moeilijk te definiëren. Een band met een geslaagde reclassering kan, tenzij beroep gedaan wordt op de vakliteratuur, niet worden gelegd. Uit de lijst met motieven waarom men aan activiteiten participeert of met dienstverleners contact neemt blijkt evenwel dat gedetineerden zinvolle motieven opgeven om aan de betrokken activiteiten deel te nemen. Slechts een klein aantal geeft toe deel te nemen om uit de cel weg te zijn of om de tijd sneller te laten verlopen, doch de meeste die deze argumenten aanhalen geven ter zelfde tijd 'valide' argumenten. Zo neemt men deel aan sportactiviteiten om zijn conditie te onderhouden, aan

vormingsactiviteiten en onderwijsactiviteiten omdat men iets wil bijleren, of een diploma of getuigschrift wil halen. Met de VDAB-detentieconsulent wil men een gesprek omdat men een vraag heeft over tewerkstelling. Als enkel vragen rond opleiding en tewerkstelling aanzien worden als nuttig gebruik van de detentieconsulent dan kan er gesteld worden dat slechts 10% van de respondenten geen nuttig gebruik maakt van de diensten van de detentieconsulent. Zij stappen namelijk naar de consulent omdat ze vragen hebben over huisvesting of omdat ze nood hebben aan een luisterend oor. Van bemiddeling wordt gebruik gemaakt omdat de respondenten met het slachtoffer willen praten, omdat ze iets voor het slachtoffer willen doen, omdat ze zichzelf beter willen voelen of omdat het hun vervroegde invrijheidstelling ten goede komt.

3.4. Hoe hoog ligt de participatie van de gedetineerden?

De participatiegraad van de gedetineerden verschilt sterk van gevangenis tot gevangenis. Tijdens de eerste registratieperiode namen er in de gevangenissen van Wortel en Hoogstraten meer dan 70% van de gedetineerden deel aan een groepsactiviteit zoals sport, vorming of onderwijs. In Turnhout ging het om 45% van de totale populatie in en Merksplas en Antwerpen om meer dan 35% van de populatie. Als de sportactiviteiten uit de verwerking worden gehaald verlaagt de participatiegraad aanzienlijk. In Hoogstraten doet nog 60% mee aan een groepsactiviteit, in Wortel nog een kleine 40%. In de gevangenis van Antwerpen neemt 30% van de totale populatie deel aan groepsactiviteiten en in Turnhout 25%. In Merksplas en Brugge ligt de participatiegraad aan groepsactiviteiten (zonder sportactiviteiten) het laagst, 23% en 20%.

De verschillen tussen deze gevangenissen zijn niet zo duidelijk te verklaren. Het feit dat de participatiegraad het hoogst ligt in de gevangenis van Hoogstraten kan verklaard worden door de aard en het verleden van de gevangenis. Hoogstraten is een penitentiair schoolcentrum waar in het verleden gedetineerden verplicht waren deel te nemen aan een opleiding of te werken. De gevangenis draagt deze attitude nog steeds in zich.

Verder lijkt de participatiegraad in kleine gevangenissen hoger te zijn dan deze in grote gevangenissen. Grote gevangenissen dienen dan ook veel meer activiteiten te organiseren dan kleine gevangenissen om tot dezelfde participatiegraad te komen. Grote gevangenissen bestaan vaak ook uit verschillende afdelingen die apart activiteiten moeten organiseren. Zo bestaat de gevangenis van Brugge uit een afdeling voor langgestraften, een afdeling voor kortgestraften en een vrouwenafdeling. Gedetineerden uit de verschillende afdelingen mogen niet samen aan activiteiten deelnemen. Het wordt dan ook moeilijk om in alle afdelingen dezelfde activiteiten te organiseren.

Uit de cijfers van de eerste registratie blijkt dat de participatiegraad in de gevangenis van Antwerpen hoger ligt dan de participatiegraad in de gevangenissen van Merksplas en Brugge. Dit is opvallend omdat Antwerpen een arresthuis is waar gedetineerden normaal gezien slechts een korte tijd verblijven en vaak niet lang genoeg om een cursus te volgen of aan activiteiten mee te doen. Daar komt nog bij dat de gevangenis van Antwerpen kampt met een grote overbevolking wat ook voor ruimtelijke problemen moet zorgen wanneer men activiteiten wil organiseren. Brugge en Merksplas van hun kant zijn beide huizen van bewaring waar gedetineerden een hele tijd verblijven. Men kan dus verwachten dat in deze gevangenissen meer gedetineerden deelnemen aan activiteiten.

Voor wat de individuele activiteiten van hulp- en dienstverlening betreft lopen de participatiegraden ook uit elkaar, al doen ze dat niet in dezelfde mate als bij de groepsactiviteiten. In de gevangenis van Wortel en Brugge neemt meer dan 50% van de totale populatie deel aan één of meerdere individuele vormen van hulp- en dienstverlening, in Hoogstraten gaat het om 45%, in Turnhout om 40%, in Merksplas om 30% en in Antwerpen om 20%. De grootte van het aanbod kan geen verklaring bieden, gezien het aanbod niet mee varieert met de participatiegraad.

Brugge is de enige gevangenis waar de registratie van de groepsactiviteiten gekoppeld kan worden aan de registratie van de individuele activiteiten. Via deze koppeling kan geconcludeerd worden dat 65% van de totale populatie heeft deelgenomen aan een vorm van hulp- en dienstverlening tijdens de maanden september, oktober en november. Of dit ook geldt voor de andere gevangenissen blijft evenwel onduidelijk.

3.5. Hoe tevreden zijn de gedetineerden inzake de geboden hulp- en dienstverlening?

De graad van tevredenheid bij de gedetineerden inzake de geboden hulp- en dienstverlening is afhankelijk van het soort activiteit en gevangenis.

Voor wat de sportactiviteiten betreft is één op drie deelnemers het eens met de stellingen dat er genoeg sport is, dat er voldoende verschillende sportactiviteiten worden aangeboden, dat de sportactiviteiten goed begeleid worden en dat het sportmateriaal van goede kwaliteit is. Evenveel zijn de omgekeerde mening toegedaan. Tussen de gevangenissen bestaan echter grote verschillen in appreciatie. In de gevangenissen waar op regelmatige basis optredens en filmvoorstellingen georganiseerd worden zijn de deelnemers eerder ontevreden met het aanbod. Slechts een minderheid (een vierde) vindt dat er voldoende en goede films worden vertoond. Deze evaluatie verschilt weinig naar gevangenissen.

Het oordeel van de gedetineerden over de optredens is evenmin erg positief. Er zijn te weinig optredens, en de kwaliteit is volgens de gedetineerden vaak ondermaats. Deze appreciaties verschillen evenwel sterk tussen gevangenissen.

Het oordeel van de bibliotheekgebruikers is eveneens eerder negatief. Een op drie bibliotheekgebruikers vindt het aanbod over het algemeen goed; uitgesplitst naar deelcomponenten van deze beoordeling (kwantiteit, recentheid en variatie) vindt één op drie het aanbod voldoende uitgebreid, één op vijf het aanbod voldoende recent, en één op drie voldoende gevarieerd. Deze percentages liggen steeds lager dan de percentages respondenten die het aanbod goed vinden. Ook hier worden grote verschillen vastgesteld tussen gevangenissen.

Uit de vragenlijst blijkt dat de grote meerderheid van de deelnemers aan sociaal-culturele vormingsactiviteiten aangeeft de cursus die zij gevolgd hebben zinvol te vinden. Ze geven ook aan dat de lesgever steeds bereid was om uitleg te geven en dat het leslokaal voldoende uitgerust was. Hetzelfde kan gezegd worden voor de onderwijsactiviteiten. Een grote meerderheid van de deelnemers vindt de cursussen die ze volgden zinvol, en is tevreden over de lesgevers. Een kleine meerderheid vindt dat er voldoende mogelijkheden zijn om te oefenen. Meer kritiek was er op de uitrusting van de leslokalen. Over het algemeen kan dus gesteld worden dat de respondenten tevreden zijn met de sociaal-culturele vorming en het onderwijs. Tussen de gevangenissen bleken weinig verschillen te bestaan. De werking van het Open Leercentrum wordt sterk gewaardeerd.

De meerderheid van de gedetineerden die contact hebben gehad met een trajectbegeleider vindt de gesprekken met de trajectbegeleiding zinvol. De helft vindt dat de trajectbegeleider de gedetineerde info geeft over de activiteiten in de gevangenis, en een kleine helft dat de trajectbegeleider de gedetineerden helpt met zijn tijdsbesteding en zijn reclassering. Vooral op het criterium zinvolheid worden verschillen gevonden tussen gevangenissen.

Twee op drie gedetineerden die gesprekken hadden gevoerd met de VDAB-detentieconsulent vonden deze gesprekken zinvol, en een kleine meerderheid van de gedetineerden die een VDAB-cursus had gevolgd vond de betrokken cursus een goede voorbereiding op het zoeken naar een latere job.

Slechts een minderheid van de gedetineerden die bezoek ontvangen van hun kinderen is van mening dat voldoende kinderbezoeken worden gepland. Deze algemene trend vinden we terug in alle gevangenissen. Over de zinvolheid van de kinderbezoeken bestaat er wel grote eensgezindheid in alle gevangenissen: de grote meerderheid van de gedetineerden die dit bezoek ontvangen is het eens dat deze bezoeken zinvol zijn.

Ook het vrijwilligersbezoek wordt positief geëvalueerd. De grote meerderheid van de gedetineerden die vrijwilligersbezoek ontvangen vindt deze bezoeken zinvol. Deze positieve beoordeling wordt in alle gevangenissen teruggevonden.

DEEL III: EVALUATIE VAN HET IMPLEMENTATIEPROCES

In dit deel wordt het globale implementatieproces van het strategisch plan onderzocht sinds de externe evaluatie van 2002-2003 door het European Centre for Work and Society (ECWS)⁵⁰. Het huidige onderzoek van het implementatieproces gebeurt voor de inmiddels acht betrokken strafinrichtingen: Antwerpen, Brugge, Gent, Hasselt, Hoogstraten, Merksplas, Turnhout en Wortel.

Om de algemene evoluties en implementatieprocessen te kunnen schetsen en om meer bepaald zicht te krijgen op de voortgang en de knelpunten dienaangaande, werden in hoofdzaak twee onderzoekswegen gevolgd. Enerzijds werd een studie ondernomen van lokale en bovenlokale werkingsdocumenten, zoals verslagen van de Planningsteams Maatschappelijke Dienstverlening (PMD) of andere werkgroepen bij de respectievelijke strafinrichtingen en de verslagen van de Vlaamse Stuurgroep en de Bovenlokale Werkgroep Vlaamse Gemeenschap-Justitie. Anderzijds werden de betrokken actoren bevraagd. Dit gebeurde aan de hand van (1) individuele, semi-gestructureerde interviews met 19 sleutelfiguren, hoofdzakelijk beleidsmedewerkers en inrichtingshoofden van de betrokken gevangenissen of personen met een coördinerende functie, (2) de organisatie van vijf focusgroepen met respectievelijk de organisatieondersteuners, trajectbegeleiders, PSD-medewerkers, penitentiaire beambten en herstelconsulenten en (3) een schriftelijke bevraging van zeven sectoren (personen met ofwel een centrale beleidsfunctie of een dienstverlenende functie). Op deze wijze werd getracht alle actoren en sectoren te bereiken, die in meerdere of mindere mate betrokken zijn bij de implementatie van het strategisch plan. De namen van de bevraagde personen en sectoren zijn opgenomen in bijlage III.1.

In het hierna volgende worden de evoluties in het implementatieproces weergegeven aan de hand van een aantal thema's die gekozen werden op basis van enerzijds de onderzoeksvragen en anderzijds de knelpunten die naar voor kwamen bij de documentenanalyse en bij de vorige evaluaties. Voor dit laatste wordt niet enkel een beroep gedaan op de externe ECWS-evaluatie van 2002-2003, maar ook op de (tweede) interne evaluatie van 2005⁵¹. Eerst komen de rol en de functie van de verschillende actoren aan bod, zoals zij vanuit de Vlaamse Gemeenschap of Justitie betrokken zijn bij het strategisch plan. Vervolgens gaan we in op de aspecten overleg en samenwerking en dit op zowel lokaal als bovenlokaal niveau. Ten derde wordt kort weergegeven hoe het gezamenlijk bijkomend implementatieplan (januari 2007) wordt ervaren. Vervolgens wordt er aandacht besteed aan de infrastructuur en de middelen die nodig zijn om het strategisch plan te kunnen ontplooien. Ten vijfde belichten we het draagvlak voor het strategisch plan binnen de diverse sectoren én op het gemeenschappelijke niveau. Daarop volgend behandelen we de planmatige aanpak en de lokale en centrale beleidssturing. Ten zevende onderzoeken we de ervaren meerwaarde bij de verschillende actoren van het strategisch plan en de randvoorwaarden om een verdere meerwaarde te creëren. Concluderend wordt afgesloten met de formulering van een aantal aandachtspunten en beleidsaanbevelingen.

⁵⁰ Y. Bemelmans, *Procesevaluatie van het implementatieproces van het Strategisch Plan Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*, Brussel, European Centre for Work and Society, augustus 2003.

⁵¹ 2de opvolgings- en evaluatierapport betreffende het Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden, Brussel, Vlaamse Overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, 23 mei 2005.

1. Rol en functie van de verschillende actoren

Een duidelijke omschrijving van de rol en de functie van de diverse actoren is herhaaldelijk nodig gebleken om de implementatie van het strategisch plan in goede banen te leiden. Dit is van belang voor zowel de Vlaamse actoren als de actoren aan de zijde van Justitie. Hoe de verschillende betrokken actoren kijken naar hun eigen rol en naar die van de anderen wordt hieronder besproken op basis van (1) de functieomschrijvingen in het bijkomend implementatieplan⁵², (2) de opmerkingen die over een welbepaalde rol of functie gemaakt werden in de externe evaluatie van 2002-2003 of de interne evaluatie van 2005 en (3) de bevindingen uit de verdere documentenanalyse en bevraging van de actoren.

1.1. De actoren van de Vlaamse Gemeenschap

Diverse actoren van de Vlaamse Gemeenschap die betrokken zijn op het strategisch plan op lokaal niveau geven nog steeds aan dat bepaalde functieomschrijvingen en de taakafbakeningen onvoldoende duidelijk zijn. Vanuit het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk komt het signaal dat de verschillende functies zoals die van beleidsmedewerker, trajectbegeleider, organisatieondersteuner, onderwijsverantwoordelijke, enz. in sommige regio's moeilijk op elkaar afgestemd geraken. Ook vanuit Justitieel Welzijnswerk Hasselt wordt opgemerkt dat de bepaling en afstemming van de taken nog onvoldoende duidelijk zijn. De implementatie van het strategisch plan blijkt daar te lukken omdat men vaak zeer pragmatisch te werk gaat, waarbij 'veel *ad hoc* moet uitgevonden worden'. Met deze werkwijze bestaat het gevaar dat de verschillende functieprofielen eerder het resultaat gaan zijn van een aaneenschakeling van losstaande, momentane oplossingen dan van een coherente en consequente visie.

1.1.1. De beleidsmedewerker

Het strategisch plan voorzag in een cruciale beleidsfunctie in de persoon van de beleidsmedewerker bij elke gevangenis. De persoon die deze taak uitvoert staat volgens het strategisch plan in "voor de algemene coördinatie van hulp- en dienstverlening in samenwerking met de gevangenisdirectie." Bij de externe evaluatie van het strategisch plan in 2002-2003 bleek dat de beleidsmedewerkers daadwerkelijk geïnstalleerd waren in de lokale gevangenissen en dat zij inderdaad een centrale rol spelen in het opstartende implementatieproces. Ze dienden te zorgen voor de algemene afstemming met het instellingshoofd en de betrokken Vlaamse partners en, op termijn, voor de uitbreiding van het beschikbare aanbod van hulp- en dienstverlening. Uit de externe evaluatie kwam echter ook een aantal problemen naar voor. Zo bleek dat de beleidsmedewerkers zich bewogen in een spanningsveld tussen de verantwoordelijken van de gevangenis enerzijds en de Vlaamse partners anderzijds. In een eerste fase kozen de beleidsmedewerkers dan ook voor een onbedreigende strategie van terreinverkenning. Een primaire bekommernis betrof het creëren van acceptatie door het inrichtingshoofd. Eén van de problematische elementen bleek het verschil in organisatiecultuur te zijn tussen de gevangenis en de actoren van de Vlaamse Gemeenschap. De uitgesproken hiërarchische organisatiecultuur van de gevangenis contrasteerde met de meer informele verhoudingen en de afwezigheid van enig hiërarchisch gezag tussen de Vlaamse beleidsmedewerker en de verschillende Vlaamse actoren. Omwille van deze beperkte zeggingskracht van de beleidsmedewerkers dachten velen uit de gevangeniswereld dat het strategisch plan weinig kans op slagen had. Daarnaast werd - volgens het ECWS-evaluatierapport - de positie van de beleids-

⁵² Gezamenlijk bijkomend implementatieplan Vlaamse Gemeenschap-Justitie betreffende het Vlaams Strategisch Plan 'Hulp- en dienstverlening aan gedetineerden', Brussel, Vlaamse Overheid en FOD Justitie, januari 2007.

medewerkers bijkomend verzwakt door het verschil in opvattingen over een aantal punten uit het strategisch plan en de functies die gecreëerd werden tussen de beleidsmedewerker en de Vlaamse actoren.

In 2005 werd bij de interne evaluatie bevestigd dat de beleidsmedewerkers nodig en onmisbaar zijn enerzijds om tot een optimale samenwerking te kunnen komen met het inrichtingshoofd en met andere actoren van Justitie en anderzijds om bij te dragen tot een efficiënte coördinatie van de Vlaamse hulp- en dienstverlening. Opnieuw werden meerdere knelpunten aangewezen, die reeds aan bod kwamen in het externe evaluatierapport. Vooral het zich verwerven van een plaats naast het inrichtingshoofd bleek een moeizaam proces te zijn. De ruimte die aan de beleidsmedewerkers werd toegekend door het strategisch plan, werd hen in de praktijk niet altijd gegund door Justitie. Opnieuw werd opgemerkt dat de beleidsmedewerker geen hiërarchische positie heeft ten aanzien van de Vlaamse actoren en dus over eerder beperkte aanstuuringsmogelijkheden zou beschikken.

In 2007 kwamen de Vlaamse Gemeenschap en de FOD Justitie in het bijkomend implementatieplan tot een gezamenlijke, verdere omschrijving van de opdracht en de rol van de beleidsmedewerker. Zijn algemeen coördinerende, begeleidende en evaluerende taak bij de uitvoering van het strategisch plan werd onderstreept. De beleidsmedewerker vertegenwoordigt de Vlaamse hulp- en dienstverlening en is verantwoordelijk voor de uitvoering van de Vlaamse bevoegdheden en verantwoordelijkheden. “Hij bekomt daartoe de medewerking van en bevordert de samenwerking tussen uiteenlopende voorzieningen van de Vlaamse Gemeenschap.” De beleidsmedewerker leidt de werkzaamheden van het PMD (Planningsteam Maatschappelijke Dienstverlening). Hij neemt samen met de gevangenisdirecteur “de nodige beslissingen in verband met de programmatie, de afstemming en de uitvoering van de hulp- en dienstverlening in nauwe samenwerking met het personeel van de gevangenis”. De samenwerking tussen de beleidsmedewerker en gevangenisdirectie wordt gekenmerkt door “wederzijds respect en vertrouwen, een open communicatie en het elkaar permanent informeren”. Zij werken aan een gezamenlijk plan van aanpak⁵³ en leveren wederzijds een bijdrage aan mekaars operationele beleidsplannen. Binnen de instelling dient regelmatig een overleg voorzien te worden tussen de directie en de beleidsmedewerker.

Niettegenstaande deze en andere afspraken in het gezamenlijk bijkomend implementatieplan, blijkt uit de interviews en focusgroepen met de betrokken actoren dat een aantal problemen en onduidelijkheden rond de rol en de functie van de beleidsmedewerker nog steeds niet is uitgeklaard. Toch benadrukken velen, net zoals in de vorige evaluaties, de cruciale rol van de beleidsmedewerker. De beleidsmedewerkers zelf zien hun rol vooral als aanspreekfiguur voor Justitie en de Vlaamse partners, maar vooral toch voor de gevangenisdirectie. Ze volgen alles op in verband met hulp- en dienstverlening in de gevangenis en sturen het aan. Ze hebben een intern gerichte managementfunctie en houden een overzicht over de activiteiten in de inrichting. Andere actoren zien de beleidsmedewerker eerder als een verbindingsfiguur tussen twee overheden (Vlaamse Overheid – FOD Justitie). Hoe dan ook geven, zoals gezegd, de meeste geïnterviewde actoren aan dat de beleidsmedewerker een belangrijke en noodzakelijke functie vervult in de gevangenis.

Een duidelijke evolutie kan vastgesteld worden met betrekking tot het creëren van een betere acceptatie door de lokale gevangenisdirecties, zoals aanbevolen werd in de externe evaluatie van 2002-2003. Uit de interviews blijkt dat dit in bijna alle gevangenissen gelukt is. De

⁵³ Niet te verwarren met het gezamenlijk plan van aanpak dat volgens het bijkomend implementatieplan zal uitgewerkt worden door de beleidsmedewerkers en de respectieve diensten voor Justitieel Welzijnswerk.

beleidsmedewerkers menen dat de gevangenisdirectie hun rol begrijpt en respecteert en de inrichtingshoofden bevestigen de erkenning van deze specifieke functie. Eén uitzondering: de gevangenis van Brugge, waar het inrichtingshoofd aangeeft dat de beleidsmedewerker beter rechtstreeks een aantal taken van de PSD zou overnemen. De beleidsmedewerker in deze gevangenis heeft nog geen acceptatie kunnen bekomen bij het inrichtingshoofd en bijgevolg ook niet bij meerdere andere leden van het directieteam.

Het knelpunt met betrekking tot de afwezige of gebrekkige hiërarchische structuur in de verhouding van de beleidsmedewerkers tot de Vlaamse actoren, met beperkte aansturmingsmogelijkheden als gevolg, wordt door de beleidsmedewerkers nog steeds als een probleem ervaren. Zij geven aan dat ze eigenlijk “managers zijn zonder macht”. Ze hebben de taak van een manager, maar niet de positie om iemand aan te sturen (althans niet op basis van hiërarchische verhoudingen). Hun slagkracht naar de betrokkenen toe ervaren zij als eerder beperkt. Hoe de implementatie van het strategisch plan werkt hangt daardoor veel af van individuele personen. Als personen bereid zijn samen te werken met de beleidsmedewerker dan lukt het, anders niet. De beleidsmedewerkers stellen echter vast dat weerstanden tegen aansturing niet alleen terug te vinden zijn op het individuele niveau, maar ook op dat van de organisatie. De beleidsmedewerkers voelen dat ze door heel wat organisaties als een bedreiging beschouwd worden.

De aansturing door de beleidsmedewerker van organisatieondersteuners en trajectbegeleiders vormt eveneens een heikel punt. Beide laatst genoemde functies ressorteren immers onder de diensten voor Justitieel Welzijnswerk (en dus onder de CAW's) en niet rechtstreeks onder de beleidsmedewerker. De beleidsmedewerkers zelf vinden dat de omzendbrief van 6 december 2007 al een duidelijk signaal heeft gegeven aan de diensten JWW, met name dat wel degelijk een zekere mate van aansturing verwacht wordt ten aanzien van de organisatieondersteuners. De coördinatoren van de diensten JWW blijken dit aansturend karakter niet op eenzelfde eenduidige manier te interpreteren. De vertegenwoordigers van het Directoraat-generaal Penitentiaire Inrichtingen menen dan weer dat de gemeenschappelijke plannen van aanpak, die de beleidsmedewerkers jaarlijks moeten opstellen samen met de diensten JWW, een stap in de goede richting zijn. Volgens hen biedt deze regelmatige, gezamenlijke planning een goed aansturmingsinstrument. Hierdoor hebben de beleidsmedewerkers inderdaad een impact op het beleid van de diensten JWW, maar dit geldt evenzeer in de omgekeerde richting. De organisatieondersteuners tenslotte zijn zich bewust van de delicate verhouding tot de beleidsmedewerkers, maar vinden dat de samenwerking op het terrein doorgaans goed verloopt. Wel hebben zij het moeilijk met het beeld dat naar de buitenwereld toe soms geprojecteerd wordt, met name dat de beleidsmedewerker hun hiërarchische overste zou zijn.

De gebrekkige aansturing wordt in de meeste gevangnissen ook door de gevangenisdirectie nog steeds als een probleem ervaren. Er is nu een acceptatie gecreëerd bij de meerderheid van de inrichtingshoofden en directieleden, maar voor vele personeelsleden in de gevangenis blijft de hiërarchische positie (en dus ook de rol) van de beleidsmedewerker onduidelijk. Vandaar dat een aantal inrichtingshoofden samen met de beleidsmedewerker in hun gevangenis op zoek gaan naar een manier om dit probleem te ondervangen. Zo werd in de gevangnissen van Antwerpen, Hasselt en Gent een organogram van de inrichting uitgetekend waarin de beleidsmedewerker is opgenomen. In Antwerpen en Gent werd de beleidsmedewerker in het organogram opgenomen als een soort directielid, dat verantwoordelijk is voor de hulp- en dienstverlening in de gevangenis. In beide gevallen echter is het organogram nog niet in gebruik, omdat, aldus één van de beleidsmedewerkers, een voorafgaande goedkeuring nodig is door de Vlaamse Gemeenschap en Justitie.

Twee bijkomende problemen worden gesignaleerd wat de rol en de functie van de beleidsmedewerker betreft. Ten eerste vinden de beleidsmedewerkers dat ze niet genoeg deskundigheid bezitten op het gebied van management. Dit probleem wordt aangescherpt door hun ervaring over geen 'macht' te beschikken ten aanzien van de organisaties of personen die zij moeten aansturen. Er werden weliswaar managementcursussen gevolgd, maar de meeste opleidingen inzake management zouden niet toepasbaar zijn op hun (intermediaire) functie in het kader van samenwerkingsverbanden. De beleidsmedewerkers geven aan dat dit probleem ook door de Vlaamse administratie onderkend wordt.

Een tweede bijkomend probleem werd aangebracht vanuit de focusgroep met de trajectbegeleiders. Een aantal onder hen stelde zich vrij fundamentele vragen bij de functie van de beleidsmedewerker. Sommigen betwijfelen de noodzaak van deze functie of beklemtonen de machteloosheid ten aanzien van de gevangenisdirecties. Er wordt de beleidsmedewerkers ook een gebrek aan visie en ervaring verweten. Ze zouden weinig affiniteit hebben met de praktijk waardoor een aantal problemen niet opgemerkt wordt. Door het niet kunnen ontwikkelen van een visie met betrekking tot het implementatieproces dreigt, aldus sommige trajectbegeleiders, een belangrijke meerwaarde van het strategisch plan verloren te gaan.

1.1.2. De organisatieondersteuner

In 2000 creëerde het strategisch plan een specifieke toelidings- en coördinatietaak. Deze taak wordt vanuit de Centra voor Algemeen Welzijnswerk opgenomen door de organisatieondersteuners. In het strategisch plan wordt bepaald dat zij instaan "voor de toeleiding van de hulp- en dienstverlening naar de gevangenis en voor de praktische coördinatie." Bij de externe evaluatie van 2002-2003 waren de organisatieondersteuners daadwerkelijk aangeworven en functioneerden zij als dusdanig. In het ECWS-rapport werd enkel aangegeven dat hun werking bemoeilijkt werd door de onduidelijkheden rond de functie van trajectbegeleiding; daarnaast werd er niet echt over deze functie gesproken.

Tijdens de interne evaluatie van 2005 werd gesteld dat de organisatieondersteuners worden gesubsidieerd om praktische, inhoudelijke, technische en organisatorische consequenties op te vangen bij het toenemende aanbod van hulp- en dienstverlening. Hun opdrachtenpakket bestaat dan ook uit twee luiken. Vooreerst hebben de organisatieondersteuners een bemiddelings- en ontwikkelingsopdracht waarbij zij instaan voor het uitwerken van nieuwe activiteiten of een nieuw aanbod. Daarnaast hebben zij een coördinatie- en ondersteuningsopdracht met betrekking tot de lopende activiteiten. Uit de interne evaluatie bleek echter dat in de praktijk meestal alleen het tweede, meer praktische luik aan bod komt. Er werd dan ook een evenwichtige aandacht gevraagd voor beide aspecten. Daar werd nog aan toegevoegd dat er blijvende aandacht moest zijn voor een duidelijke taakafbakening tussen de beleidsmedewerker en de organisatieondersteuner.

Het gezamenlijk bijkomend implementatieplan verwoordde de opdracht van de organisatieondersteuner nogmaals. In dit bijkomend implementatieplan wordt gesteld dat de organisatieondersteuner de verschillende organisaties die hulp- en dienstverlening aanbieden in de gevangenis zoveel mogelijk organisatorisch moet ondersteunen én dat hij/zij organisaties moet sensibiliseren om hun aanbod in de gevangenis binnen te brengen of te optimaliseren. Dit alles dient te gebeuren in nauwe samenwerking met de beleidsmedewerker.

Uit de bevraging van de relevante actoren blijkt dat in de meeste gevangenissen de rol en de functie van de organisatieondersteuner duidelijk zijn voor zover het gaat om het tweede,

praktische luik van zijn/haar takenpakket. Iedereen onderkent de rol van de organisatieondersteuner met betrekking tot het plannen en bekendmaken van activiteiten, informeren en rekruteren van deelnemers, enz. Wat minder aan bod komt, is het eerste luik van het takenpakket, met name de ontwikkelingsopdracht ten aanzien van nieuwe activiteiten. De organisatieondersteuners zelf vullen deze ontwikkelingsopdracht ook anders in over de verschillende gevangenissen heen. Hun werking verschilt sterk op het vlak van het al dan niet actief verkennen van het aanbod, het zelf leggen van contacten met (potentiële) dienstverleners en het samen zitten met dienstverleners om het aanbod te verfijnen en af te stellen op de behoeften van de gedetineerden. Kortom, de bemerking die gemaakt werd tijdens de interne evaluatie van 2005 blijkt nog steeds te gelden: het tweeledige takenpakket van de organisatieondersteuners dient bewaakt te worden en moet expliciet onderschreven worden door de andere betrokken actoren.

Het voorgaande sluit aan bij de tweede opmerking die gemaakt werd tijdens de interne evaluatie van 2005, met name dat er blijvende aandacht moet zijn voor de taakafbakening tussen de beleidsmedewerker en de organisatieondersteuner. Deze twee personen moeten nauw samenwerken om het aanbod aan hulp- en dienstverlening in de gevangenis uit te bouwen en te onderhouden. Kennis van mekaars taken is dan ook essentieel. In de focusgroep met de organisatieondersteuners kwam duidelijk naar voor dat deze taakafbakening in alle gevangenissen anders ligt. Zoals al eerder aangegeven zal de organisatieondersteuner in sommige gevangenissen zelf nieuwe activiteiten aantrekken, in andere gevangenissen zal de beleidsmedewerker dit doen. Terwijl in de meeste gevangenissen de activiteitenkalender wordt opgesteld door de organisatieondersteuner, gebeurt dit in Antwerpen door de beleidsmedewerker. Het feit dat deze taakinvulling in verschillende gevangenissen op een verschillende manier gebeurt, hoeft niet noodzakelijk als ongunstig beschouwd te worden aangezien elke gevangenis haar eigen specificiteit en werkomgeving kent. Er moet echter wel op toegezien worden dat de taakafbakening niet te sterk gaat berusten op hoofdzakelijk persoonlijke elementen. Ook bij de vervanging van bepaalde personeelsleden moet duidelijk blijven wat de taken zijn van de beleidsmedewerker en wat de taken zijn van de organisatieondersteuner. Daarnaast dienen er per gevangenis duidelijke afspraken gemaakt te worden aangaande het opvolgen van veranderende noden. Veranderingen kunnen bijvoorbeeld het gevolg zijn van (soms snel) wisselende gevangenispopulaties. In sommige gevangenissen blijkt de beleidsmedewerker op een actieve manier deze evoluties op te volgen en wordt dan in samenspraak met andere actoren het initiatief genomen om bepaalde programma's aan te passen. In andere gevangenissen blijkt deze actieve opvolging niet te gebeuren en heeft men geen zicht op eventueel veranderende noden van de gedetineerden.

Om hun taak als organisatieondersteuner op een behoorlijke manier te kunnen uitoefenen, vinden de organisatieondersteuners zelf dat ze in contact moeten staan met hun doelgroep. Zij vinden hun functie als aanspreekfiguur voor de gedetineerden voor allerlei activiteiten van groot belang. Er zijn echter gevangenissen waar deze aanspreekfunctie belemmerd wordt wegens de structuur van de gevangenis. De organisatieondersteuners zitten immers in fysiek opzicht van de gedetineerden afgeschermd. In de gevangenissen van Brugge en Hasselt hebben zij geen toegang tot het cellencomplex, tenzij om een affiche op te hangen. Deze afstandelijkheid wordt ervaren als een groot tekort. In Wortel is het eerder de gevangenisdirectie die op dit vlak een tekort vaststelt: door meer frequent aanwezig te zijn in de gevangenis zou de organisatieondersteuner, die zijn kantoor heeft bij de dienst JWW in Turnhout, een grotere impact kunnen hebben.

Een meermaals gehoorde kritiek met betrekking tot de functie van de organisatieondersteuners betreft de veelheid van vergaderen en (daardoor) de gebrekkige zichtbaarheid van hun functie. Deze kritiek wordt geuit door penitentiaire assistenten en directieleden, maar wordt ook onderkend door de organisatieondersteuners zelf. Geconfronteerd met de verwachting van sommige beleidsmedewerkers dat de organisatieondersteuners deelnemen aan de vergaderingen van alle werkgroepen, vinden deze laatste dat zulk engagement onvoldoende tijd zou overlaten om de beslissingen van deze werkgroepen ook daadwerkelijk uit te voeren. Een groot deel van de tijd van de organisatieondersteuners gaat bovendien naar administratieve taken waardoor er minder ruimte is voor contacten met lesgevers en gedetineerden. In de gevangenis van Antwerpen werd één en ander opgevangen door de komst van een onderwijsverantwoordelijke en een cultuurverantwoordelijke. De inschakeling van onderwijscoördinatoren in alle gevangenissen zou het probleem van onvoldoende beschikbaarheid van de organisatieondersteuners dus voor een deel kunnen ondervangen.

1.1.3. De trajectbegeleider

Volgens het strategisch plan staat de persoon met de trajectbegeleidingstaak, “in afstemming en overleg met de psychosociale dienst”, in voor het “casemanagement van de individuele detentie- en reclasseringsplannen van de gedetineerden”. Het bijkomend implementatieplan van 2007 voegt daar aan toe dat de trajectbegeleider de gedetineerden wegwijs moet maken in het aanbod aan hulp- en dienstverlening en hen moet bijstaan in het uitwerken van een toekomstgerichte reclassering. De trajectbegeleider brengt vragen, noden en verwachtingen van de gedetineerden in kaart. De trajectbegeleider informeert, motiveert, oriënteert de gedetineerden, hij verwijst ze door en volgt ze op. Voor het uitstippelen van het hulp- en dienstverleningstraject werken trajectbegeleiders daarbij nauw samen met verstrekkers van hulp- en dienstverlening; in overleg met de PSD stemmen zij dit traject af op het penitentiair traject.

Tijdens de externe evaluatie van 2002-2003 waren de trajectbegeleiders nog niet geheel operationeel. Er was immers onduidelijkheid over de correcte interpretatie van de functie-inhoud van trajectbegeleiding. De methodiek van trajectbegeleiding was nog in volle ontwikkeling en dat proces liep moeizaam door de problematische samenwerking met de gevangenissen in de Noorderkempen. Op 10 juli 2003 werd een handleiding inzake trajectbegeleiding ter beschikking gesteld en werd een nieuw begin gemaakt met de realisatie van deze functie.

Volgens het evaluatierapport uit 2003 had de discussie rond trajectbegeleiding te maken met drie punten, namelijk inhoud, beroepsgeheim en afbakening. Naar de inhoud toe was het niet voor iedereen duidelijk dat trajectbegeleiding geen hulpverlening omvat. Voor de trajectbegeleiders zelf was het beeld van hun functie onvoldoende scherp. Onder meer werd de vraag gesteld waar noodzakelijke informatieverzameling (in functie van toeleiding) eindigt en waar hulpverlening begint. Er rezen ook problemen in verband met het beroepsgeheim. Voor de trajectbegeleiders, die integraal deel uitmaken van diensten voor Justitieel Welzijnswerk en dus van de Centra voor Algemeen Welzijnswerk, is beroepsgeheim een essentieel onderdeel van hun functie. De leden van de PSD hadden echter het gevoel dat dit beroepsgeheim werd ingeroepen om zich positief te profileren tegenover de gedetineerden. Zij maakten ook de bemerking dat cruciale informatie, die raakt aan de veiligheid, op deze manier niet doorgegeven werd. De onduidelijkheden rond inhoud en beroepsgeheim zorgden tenslotte ook voor problemen rond taakafbakening. Het was haast onmogelijk om tot concrete afspraken te komen in een gemeenschappelijk dossier en om concrete invulling te geven aan de samenwerking. De komst van trajectbegeleiders beïnvloedde ook de wijze van contactname en het onderhouden van contacten met externe instanties. Voor de komst van de trajectbegeleiders

verliepen de contacten rechtstreeks tussen de PSD-leden of de directie van de gevangenis enerzijds en de hulp- en dienstverleners anderzijds; in de nieuwe situatie dienden deze contacten te verlopen via de trajectbegeleiders. Dit werd gezien als een omweg.

Bij de interne evaluatie van 2005 werd bevestigd dat de operationalisering van de trajectbegeleidingsfunctie een lange aanloop nodig had en dat dit in de toekomst de nodige opvolging en ondersteuning zou vergen. Dit werd in verband gebracht met diverse factoren:

- De scheidingslijn tussen trajectbegeleiding en hulpverlening is niet altijd even gemakkelijk te trekken. Dit werd al aangehaald in de evaluatie van 2003 en vormde in 2005 nog steeds een gegeven.
- Het uitwerken van een individueel traject vergt zorgvuldig overleg met de PSD. Dit vraagt een duidelijke taakafbakening, een duidelijke afstemming van trajecten en een duidelijke informatieverstrekking.
- Een positieve acceptatie van trajectbegeleiding in de gevangenis is niet bij voorbaat verzekerd. Deze acceptatie moet verworven worden, net zoals de beleidsmedewerkers de aanvaarding van hun functie moesten verwerven.

Bij de nieuwe opstart van de trajectbegeleidingsfunctie in 2003 met de ingebruikname van de handleiding voor trajectbegeleiding en de oprichting van lokale coachingsteams, werd besloten om na een proefperiode van zeven maanden een evaluatie te houden. De resultaten uit deze evaluatie waren in 2005 bekend. Hieruit bleek het volgende in verband met de rol en de functie van trajectbegeleiding:

- Het idee en de praktijk van trajectbegeleiding raken stilaan ingeburgerd in de verschillende gevangenissen.
- Er moet opgelet worden voor mogelijke overlap tussen het werk van de trajectbegeleiders en dat van de leden van de PSD.
- Indien het aanbod aan hulp- en dienstverlening niet voldoende is uitgebouwd, kan dit ertoe leiden dat trajectbegeleiding meer dan nodig overhelpt naar psychosociale begeleiding.
- De meerwaarde van trajectbegeleiding blijkt duidelijk te liggen bij het proactief aanbod gericht aan alle gedetineerden en op alle terreinen van hulp- en dienstverlening tijdens en na de detentie. Meer gedetineerden vinden ook beter de weg naar de hulp- en dienstverlening. De deelname aan activiteiten wordt beter opgevolgd naar continuïteit, coherentie en effect.
- Het bereik van trajectbegeleiding is nog niet volledig. Ongeveer de helft van de gedetineerden wordt bereikt.

De interne evaluatie van trajectbegeleiding die volgde in 2005, resulteerde in heel wat bevindingen over de samenwerking tussen trajectbegeleiding en PSD, maar daar wordt later op ingegaan.

Uit de bevraging tijdens onderhavig onderzoek blijkt dat vele problemen, knelpunten en aandachtspunten die hierboven werden aangehaald, ook vandaag nog actueel zijn. De discussie die in 2003 werd gevoerd rond de inhoud van de functie van trajectbegeleiding, leeft vandaag de dag nog steeds, zij het in mindere mate. Over het algemeen is aanvaard dat trajectbegeleiding zich onderscheidt van hulpverlening. Het strategisch plan en het bijkomend implementatieplan gaan inderdaad uit van het bestaan van deze twee onderscheiden functies. Waar echter geen eensgezindheid over blijkt te bestaan, is de mate waarin bepaalde elementen van ‘hulpverlening’ of ‘begeleiding’ mogen of moeten deel uitmaken van trajectbegeleiding. Uit het gesprek met de trajectbegeleiders blijkt dat de vraag “waar begeleiding in functie van toelei-

ding stopt en waar hulpverlening begint” nog steeds moeilijk te beantwoorden is. Het focus-groepsgesprek ontlokte een discussie over ‘toeleiden’ en meer bepaald over de vraag in welke mate dit mogelijk is zonder aan psychosociale begeleiding te doen. Volgens de trajectbegeleiders is een zekere mate van psychosociale begeleiding noodzakelijk om de toeleidingsfunctie ook effectief te kunnen waarmaken. Deze hoeveelheid ‘psychosociale begeleiding’ binnen het trajectbegeleidingswerk is echter rekbaar. Uit het gesprek kwam bijvoorbeeld naar voren dat trajectbegeleiders deze psychosociale begeleiding in mindere mate zouden opnemen als ze de gedetineerden daadwerkelijk of vlugger konden doorverwijzen naar meer gespecialiseerde diensten zoals de geestelijke gezondheidszorg. Dit bevestigt wat in de evaluatie van 2005 ook al werd gesteld.

Niet alleen de discussie over de verhouding trajectbegeleiding-hulpverlening is van belang. Uit de focusgroepen en interviews blijkt ook dat voor velen de taakomschrijving van trajectbegeleiding in het algemeen nog onvoldoende omschreven en afgebakend is. Er is nog steeds vraag naar praktische begeleiding en uitwerking van methodieken ‘van boven uit’. Ook het bestaan van aanzienlijke verschillen qua trajectbegeleiding tussen de verschillende gevangenissen versterkt de behoefte aan een sterkere sturing vanuit het centrale (beleids)niveau.

Het probleem rond beroepsgeheim lijkt zich vandaag de dag minder te stellen dan in 2002-2003. De trajectbegeleiders die deelnamen aan de focusgroep vermelden dat ze het beroepsgeheim flexibel toepassen en steeds de toestemming vragen aan hun cliënt vooraleer hun dossier te bespreken met een lid van de PSD. Dit laatste werd bevestigd in één van de focus-groepsgesprekken met de gedetineerden. Waar de trajectbegeleiders het beroepsgeheim vandaag geen echt probleem meer vinden, wordt dit enigszins genuanceerd in de focusgroep met PSD-medewerkers. Volgens hen zorgt de functie van trajectbegeleiding soms nog voor problemen met betrekking tot informatie die raakt aan de veiligheid.

Het in 2003 gesignaleerde probleem of onduidelijkheid rond het leggen en onderhouden van contacten met externe instanties via de trajectbegeleider blijkt voor sommige gevangenissen nog niet van de baan te zijn. Zo richt bijvoorbeeld de VDAB-consulent zich vaak rechtstreeks tot de PSD of de directie om informatie te verkrijgen over een cliënt, in plaats van dit via trajectbegeleiding te doen. Deze rechtstreekse contactname wordt nog steeds gezien als een snellere en makkelijkere weg dan het werken via de trajectbegeleider - vooral wanneer het kantoor van de VDAB-consulent zich dicht bij dat van de PSD bevindt.

Trajectbegeleiding, als functie meer en meer aanvaard sinds 2005, blijkt een (langdurig) incubatieproces te kennen dat zich nog steeds verder zet. Enerzijds blijkt uit onze bevraging dat alle beleidsmedewerkers en leden van de directies een meerwaarde zien in de aanwezigheid van de trajectbegeleiders en dat ook PSD-leden niet negatief staan tegenover deze functie. Anderzijds mag niet uit het oog verloren worden dat trajectbegeleiding in een aantal gevangenissen (nog) niet verloopt zoals aanvankelijk bedoeld. De volgende voorbeelden zijn relevant.

- In de gevangenis van Antwerpen wijst de beleidsmedewerker op de onduidelijkheid die nog steeds leeft rond de rol van trajectbegeleiding; deze functie blijft een knelpunt. De trajectbegeleiders zouden hun taak niet opnemen zoals deze omschreven is: ze bieden nog steeds vooral hulpverlening in crisissituaties en zouden zelf niet overtuigd zijn van de specifieke meerwaarde met betrekking tot de toeleidingsfunctie.
- In de gevangenis van Hoogstraten zijn op 1 januari 2008 voor de derde maal trajectbegeleiders van start gegaan. Deze nieuwe start wordt nauw opgevolgd door de dienst JWW, de Vlaamse Gemeenschap en de FOD Justitie.

- In de gevangenis van Merksplas hebben trajectbegeleiding en PSD in hun werking met geïnterneerden een samenwerkingsvorm gevonden, maar trajectbegeleiders geven toe dat ze bij de geïnterneerden niet echt aan trajectbegeleiding doen. Bij de veroordeelden werken de trajectbegeleiders naast de PSD in plaats van samen met de PSD. De PSD gaf in de focusgroep aan dat de trajectbegeleiders dagelijks te weinig uren aanwezig zijn in de inrichting.

Bij de interne evaluatie in 2005 werd eveneens gesteld dat de meerwaarde van trajectbegeleiding wellicht gelegen is in het proactief aanbod gericht aan alle gedetineerden en op alle terreinen van de hulp- en dienstverlening tijdens en na de detentie. De meeste actoren die aan bod zijn gekomen tijdens de interviews en focusgroepen zijn ervan overtuigd dat dit inderdaad de meerwaarde van trajectbegeleiding zou kunnen zijn, maar dat die meerwaarde in vele gevangenschappen nog niet op die manier gerealiseerd wordt. Trajectbegeleiders geven immers zelf aan dat ze gedetineerden niet kunnen doorverwijzen naar diensten buiten de gevangenis omdat deze diensten niet bereid zijn om de gevangenis binnen te komen en vaak ook niet bereid zijn om gedetineerden bij hun invrijheidstelling op te nemen. Diensten als drughulpverlening zijn moeilijk te bereiken en geestelijke gezondheidszorg komt (ten tijde van het onderzoek) al helemaal niet in de gevangenis. Stellen dat trajectbegeleiding haar meerwaarde haalt uit het feit dat men gericht werkt naar *alle terreinen van hulp- en dienstverlening*, voor en na de detentie, lijkt op dit moment nog een toekomstdroom.

Ook het *proactief* aanbod van trajectbegeleiding ten aanzien van *alle gedetineerden* is in vele gevangenschappen op dit ogenblik nog een wensdroom. De PSD-leden ervaren dat er nog niet in die mate proactief gewerkt wordt. Een aantal inrichtingshoofden geeft ook aan dat trajectbegeleiding op een meer proactieve wijze zou moeten functioneren. Het strategisch plan wekt hier verwachtingen bij de actoren van Justitie die tot hier toe niet werden ingevuld. Alle actoren lijken echter wel overtuigd van de noodzaak en de meerwaarde van dit proactief optreden en zijn er ook vragende partij voor dat trajectbegeleiding deze functie systematisch zou opnemen.

Er werd in de evaluatie van 2005 eveneens gesteld dat deelname aan programma's beter wordt opgevolgd naar continuïteit, coherentie en effect toe. Dit lijkt inderdaad het geval te zijn. De trajectbegeleiders, vaak in combinatie met de organisatieondersteuners, volgen de deelnemers aan activiteiten op. Vooral de gedetineerden die via trajectbegeleiding naar een activiteit worden toegeleid, worden opgevolgd. Gedetineerden die zich op eigen initiatief inschrijven voor een activiteit worden echter niet in alle gevangenschappen opgevolgd. De opvolging bestaat er vooral in dat gedetineerden die niet meer naar de activiteit gaan, daarop aangesproken worden. In welke mate de programma's opgevolgd worden naar effect toe is niet duidelijk.

In 2005 was het bereik van trajectbegeleiding nog niet volledig. Op dat moment werd in het rapport van interne evaluatie vermeld dat ongeveer de helft van de gedetineerden bereikt wordt. Dit lijkt thans een overstatement te zijn als er gekeken wordt naar de registratiegegevens die tijdens de maanden september, oktober en november 2007 verzameld werden. In deze maanden lag het bereik van trajectbegeleiding tussen ongeveer 20% en 40% van de toen aanwezige gedetineerden, afhankelijk van de gevangenis (zie tabel 19, deel II). Men moet zich uiteraard de vraag stellen of het haalbaar is om met de huidige personeelsbezetting de volledige gedetineerdenpopulatie te bereiken.

Een bijkomend probleem dat de trajectbegeleiders signaleren betreft de druk die zij ervaren vanwege sommige aanbieders van hulp- en dienstverlening om gedetineerden in te schrijven

voor hun cursussen. Elke hulp- en dienstverleningsorganisatie geeft informatie over haar activiteiten en voegt daar regelmatig voorwaarden aan toe waaraan de gedetineerden moeten voldoen om aan de activiteit in kwestie te mogen deelnemen. Bij te weinig interesse vanwege de gedetineerden krijgen trajectbegeleiders echter vaak de vraag van de aanbieders om bepaalde voorwaarden te laten varen. Wanneer een gedetineerde dan later zijn deelname aan die activiteit stop zet, dan krijgen trajectbegeleiders wel eens het verwijt de gedetineerde niet voldoende gescreeend of opgevolgd te hebben. Er moet kortom op toegezien worden dat trajectbegeleiders hun taak naar behoren kunnen uitoefenen door duidelijke en eenvormige regels aan te houden voor het toeleiden van gedetineerden naar bepaalde activiteiten.

1.1.4. De hulp- en dienstverleners

Het strategisch plan heeft als doel de hulp- en dienstverlening in de gevangenis binnen te brengen op het niveau zoals die ook buiten de gevangensmuren ter beschikking staat van de burgers. Ook het bijkomend implementatieplan benadrukt de verantwoordelijkheid van de verschillende hulp- en dienstverlenende actoren om een aanbod te verstrekken dat te vergelijken is met het aanbod in de vrije wereld. Uit de vorige evaluaties bleek reeds dat niet alle sectoren van hulp- en dienstverlening aanwezig zijn in de gevangenis. Onderwijs, vorming, sport en tewerkstelling zijn prominent aanwezig, maar geestelijke gezondheidszorg blijft een grote afwezige. Ook drughulpverlening en schuldhulpverlening komen maar schoorvoetend binnen in de gevangenis.

Aangezien niet alle hulp- en dienstverlenende sectoren aanwezig zijn in de gevangenis wordt de druk verplaatst naar die actoren die wel aanwezig zijn. De VDAB benadrukt dan ook dat iedereen zijn schaarse middelen moet inzetten in zijn eigen vakgebied. Voor de VDAB is dat het begeleiden van gedetineerden die weldra op de Belgische arbeidsmarkt terecht zullen komen. Zij kunnen bijvoorbeeld geen middelen investeren in mensen die illegaal in België verblijven en teruggestuurd zullen worden naar hun land; daar dragen andere organisaties een verantwoordelijkheid.

Tenslotte moet gewezen worden op (recente) beleidsontwikkelingen op het niveau van de Vlaamse Overheid, waaruit blijkt dat op het vlak van cultuur en sport in het kader van het strategisch plan bijkomende financiële middelen werden vrijgemaakt en nog zullen vrijgemaakt worden. Via samenwerking met één grote partnerorganisatie streeft men naar een geïntegreerd cultuur- en sportaanbod in elke gevangenis.

1.2. De actoren van Justitie

1.2.1. De gevangenisdirectie

Bij de opstart van het strategisch plan in de eerste zes gevangenissen werd weinig of geen aandacht besteed aan de specifieke rol van de gevangenisdirecties. Gevangenisdirecteurs ontvingen kort voor de start een brief van hun Directoraat-generaal met de mededeling dat ze een lokaal dienden ter beschikking te stellen voor een Vlaamse beleidsmedewerker. Ze werden tevens uitgenodigd voor een officiële startvergadering, maar wat hun precieze functie zou zijn in de implementatie van het strategisch plan werd hen naar verluidt niet meegedeeld. Een functieomschrijving van de gevangenisdirectie is in de eerste officiële documenten van het strategisch plan ook niet terug te vinden. Pas in het bijkomend implementatieplan wordt de functie van het inrichtingshoofd in de implementatie als zodanig beschreven. In dit document

wordt gesteld dat het inrichtingshoofd de leiding van de gevangenis verzekert in al haar aspecten, in overeenstemming met de missie en de strategische doelen van het betreffende DG. Vooral in de rol van algemeen leidinggevende en als regime- en beleidsverantwoordelijke is het inrichtingshoofd een elementaire schakel in de globale opvolging van de implementatie van het strategisch plan.

Tijdens de evaluaties van 2002-2003 en 2005 kwam de gevangenisdirectie evenmin expliciet aan bod. In het kader van de huidige evaluatie werd aan de inrichtingshoofden gevraagd welke rol zij zichzelf toebedeelden bij de implementatie. Er was maar één directeur die zei niet te weten welke rol hij als directeur had in de implementatie van dit plan. De andere inrichtingshoofden gaven zichzelf allemaal een rol. Ze zijn het er over eens dat het strategisch plan alleen een ernstige kans op slagen maakt als de gevangenisdirectie er achter staat en als deze haar steun ook toont aan alle medewerkers op de werkvloer. De gevangenisdirectie van Wortel doet dit laatste door onder andere aanwezig te zijn bij bepaalde activiteiten zoals de jaarlijkse barbecue voor gedetineerden of door zelf een verbindings-penitentiair beambte aan te stellen om een brug te vormen tussen de Vlaamse Gemeenschap en Justitie. Ook het inrichtingshoofd van Gent vermeldt dat ondersteuning van het strategisch plan niet enkel kan betoond worden met woorden. De directie is ook verantwoordelijk voor de operationele samenwerking. Als de directie geen infrastructuur, financiële middelen of veiligheidspersoneel inzet, kan er geen enkele activiteit van hulp- en dienstverlening doorgaan. Op dit punt van infrastructuur en middelen wordt later nog ingegaan.

1.2.2. De herstelconsulent

De herstelconsulenten hebben de opdracht het veranderingsproces naar een herstelgerichte detentiecontext te begeleiden. Ze vervullen een essentiële rol in de samenwerking met de Vlaamse Gemeenschapsactoren en werken effectief mee aan de implementatie van het strategisch plan. Zij doen dit door samenwerkingsverbanden uit te bouwen met diverse interne diensten alsook met relevante externe partners om de gedetineerden de mogelijkheid te bieden hun verantwoordelijkheid op te nemen onder meer inzake de afbetaling van de burgerlijke partij, bemiddeling en toegang tot de hulp- en dienstverlening.

De herstelconsulenten zelf stellen dat ze als lid van de directie, die zich voor een aanzienlijk deel bezig houdt met vormen van hulp- en dienstverlening, een brugfunctie vervullen tussen de Vlaamse Gemeenschap en Justitie. Vanuit die positie zeggen zij dan ook vrij gemakkelijk, in vergelijking met andere geledingen van de gevangenis, het belang in te zien van de functie van beleidsmedewerker.

Bij het beëindigen van dit onderzoek wordt melding gemaakt van een wijziging in de functie en het takenpakket van de herstelconsulenten. Zij zouden, als ‘attaché’ op directieniveau, een meer algemene verantwoordelijkheid krijgen met betrekking tot alle aangelegenheden van ‘herstel’ en ‘reïntegratie’. Informatie over de precieze taakomschrijving ontbreekt, alsook over de mogelijke implicaties voor taakverdelingen binnen het strategisch plan.

1.2.3. De Psychosociale Dienst (PSD)

De PSD is multidisciplinair samengesteld en heeft volgens het bijkomend implementatieplan als taak een adviserende medewerking te verlenen aan de psychosociale reïntegratie van gedetineerden. “De focus van hun optreden ligt op het beperken van de detentieschade, het bevorderen en het voorbereiden van de reïntegratie van de gedetineerde en op het bijdragen

tot maatschappelijke veiligheid. Hun benadering is gebaseerd op het streven naar herstel en naar afstemming tussen het individuele en het collectieve belang.” In de uitvoering van haar taak moet de PSD samenwerken met de trajectbegeleiders, met het oog op het afstemmen van het hulp- en dienstverleningstraject op het penitentiair traject.

Op de samenwerking tussen de PSD en trajectbegeleiding zal later verder ingegaan worden. Over hun eigen rol zeggen de PSD-leden voornamelijk dat ze aan hulpverlening doen, maar dat hun taak ook verschuift naar een expertenrol. Een andere rol dan die van hulpverlener bedelen ze zichzelf in het kader van het strategisch plan niet toe.

1.2.4. Het bewakingskader

De penitentiair beambte staat in voor de veiligheid en het vlot verloop van de dagelijkse activiteiten van de gedetineerden. Wat zijn opdracht zo cruciaal maakt in functie van het strategisch plan is dat hij/zij fundamenteel bijdraagt tot het garanderen van een zinvolle detentie die georiënteerd is op herstel en reïntegratie van de gedetineerden.

De penitentiaire beampten (PB's) en penitentiaire assistenten (PA's) die deelnamen aan de focusgroep bevestigen (uiteraard) dat zij instaan voor de veiligheid en voor het begeleiden van de gedetineerden naar de activiteiten. Dit laatste – bijvoorbeeld het begeleiden van gedetineerden naar sportactiviteiten – impliceert volgens onze respondenten dat PB's hiervoor ook daadwerkelijk worden vrijgemaakt. Effectieve beschikbaarheid van een aantal PB's voor deze activiteiten is cruciaal; deze mogen op dat ogenblik niet ingezet worden voor bijvoorbeeld een bewakingsactiviteit. In de meeste gevangenissen is er bovendien een PB of een PA aangesteld als vormings-PB, VOS-coördinator (vorming, ontspanning, sport) of verantwoordelijke van de sociaal-culturele dienst. De deelnemers aan de focusgroep benadrukken de absolute noodzaak om deze functies op voltijdse basis te laten opnemen.

Tijdens het onderzoek kon onvoldoende achterhaald worden in welke mate de PB's een algemeen-motiverende rol spelen om gedetineerden te laten deelnemen aan het aanbod van hulp- en dienstverlening. Wat wel bleek, is dat PB's zeer uiteenlopende houdingen en gedragingen kunnen aannemen bij het 'uithalen' van gedetineerden voor deelname aan bepaalde activiteiten: van aanmoedigend/stimulerend tot onverschillig (vooral bij weigering of aarzeling vanwege de gedetineerde blijkt dit van belang te zijn).

2. Overleg en samenwerking

Overleg en samenwerking zijn uiteraard cruciaal om het strategisch plan te doen slagen. Bijna alle, zoniet alle, betrokken actoren zijn zich daarvan bewust. Dit impliceert echter niet dat overleg en samenwerking overal vlot verlopen. Wel geven de meeste actoren aan dat het niveau van samenwerking vandaag de dag beduidend hoger is dan enkele jaren geleden.

Vanuit het Departement WVG wordt één en ander als volgt verwoord: “De samenwerking tussen de verschillende Vlaamse partners en tussen deze partners en Justitie is essentieel voor een goede begeleiding van gedetineerden op het vlak van hulp- en dienstverlening. De samenwerking kan alleen slagen wanneer we elkaar in ieders rol erkennen en respect hebben voor elkaars opdracht, zowel op het bovenlokale niveau als op het lokale niveau. De complexiteit van het geheel vereist ook een continue afstemming, coördinatie en betrokkenheid van alle partners.”

De vertegenwoordigers van het DG EPI menen dat de actoren van de Vlaamse Gemeenschap aanvankelijk gezien werden als onderaannemers, zodat deze de taken kregen doorgespeeld die de mensen van Justitie zelf niet konden uitvoeren. Vandaag groeit volgens hen het besef dat ieder zijn eigen rol heeft en dat er moet samengewerkt worden op een gelijk niveau, niet op dat van de onderaanneming. Het huidige wettelijk kader zorgt er volgens de vertegenwoordigers van het DG EPI voor dat er thans niet meer kan gewerkt worden zoals vroeger; iedereen moet nu een open houding aannemen. Vertrokken wordt van de gedetineerde die een aantal rechten heeft. Dit alles betekent echter niet dat er al een evenwicht gevonden is in de samenwerking; dat proces zal nog een aantal jaar duren – aldus de vertegenwoordigers van het DG EPI.

In dit onderdeel van het rapport zal ingegaan worden op de soms nog moeizame samenwerking en het overleg tussen de verschillende actoren. Eerst wordt het lokale niveau behandeld. Het feitelijke overleg en de samenwerking tussen de beleidsmedewerker en de andere actoren zullen aan bod komen, alsook het overleg en de samenwerking met de organisatieondersteuners en de trajectbegeleiders. Daarna zal er ingegaan worden op de formele overlegstructuren, met name het Planningsteam Maatschappelijke Dienstverlening (PMD) en de werkgroepen. Vervolgens wordt ingegaan op het bovenlokale niveau van overleg en samenwerking. Hier zal vooral gekeken worden naar de Vlaamse Stuurgroep en de Bovenlokale Werkgroep als overlegorganen tussen respectievelijk actoren van de Vlaamse Gemeenschap onderling en de Vlaamse Gemeenschap en Justitie.

2.1. Lokaal overleg en samenwerking

In de evaluatie van 2002-2003 werd gewezen op de geringe bereidheid tot samenwerking. Samenwerken veronderstelt immers wederzijdse erkenning van mekaars bestaansreden en respect voor en vertrouwen in de professionele competenties. Eén en ander was in die beginperiode van het strategisch plan nog zeer zwak. Vertegenwoordigers van Justitie hadden in 2002-2003 het gevoel dat hun inspanningen om een zinvolle invulling aan de detentie te geven miskend werden en dat hen ongenueanceerd de rol werd toebedeeld van louter repressieve instelling. De diensten JWW voelden zich dan weer negatief benaderd in de discussie rond de invulling van de functie van trajectbegeleiding. Ze ervoeren een gebrek aan vertrouwen en een onaanvaardbaar diep ingrijpen in de interne organisatie door buitenstaanders. Bovendien nam, wegens het groot aantal actoren dat betrokken was bij de implementatie van het strategisch plan, het risico op miscommunicatie voortdurend toe.

Ook nu nog klinkt het dat overleg en samenwerking tussen de verschillende partners in sommige regio's moeizaam verlopen. Men stelt vast dat er nog te weinig sprake is van echte samenwerking en afstemming.

2.1.1. Overleg en samenwerking tussen de lokale actoren

a. Overleg en samenwerking met de beleidsmedewerker

Tijdens de evaluaties van 2002-2003 en 2005 werd geen bijzondere aandacht besteed aan het overleg en de samenwerking tussen de beleidsmedewerkers en andere actoren betrokken bij de implementatie van het strategisch plan. In het bijkomend implementatieplan kwamen de samenwerking en het overleg op directieniveau aan bod. Zoals hoger reeds aangestipt, wordt volgens het bijkomend implementatieplan deze samenwerking tussen directie en beleidsmedewerker gekenmerkt door wederzijds respect en vertrouwen, een open communicatie en het elkaar permanent informeren. Beiden werken aan een gezamenlijk plan van aanpak, vertrekk-

kend vanuit ieders opdrachten en verantwoordelijkheden. Zij leveren vanuit deze opdrachten en verantwoordelijkheden een bijdrage aan de operationele beleidsplannen van de andere. Het is “de taak van beiden om het personeel te activeren in het realiseren van de toegang tot het beschikbaar hulp- en dienstverleningsaanbod. Beslissingen over het al dan niet kunnen doorgaan van concrete hulp- en dienstverleningsinitiatieven worden in consensus genomen.” Het bijkomend implementatieplan stelt tevens dat er regelmatig overleg moet zijn tussen de gevangenisdirectie en de beleidsmedewerker. Dit overleg kan eventueel aansluitend zijn bij het (dagelijkse) voorrapport of het stafoverleg in de gevangenis. Het doel van dit overleg is de implementatie van het strategisch plan en de werkontwikkeling zeer systematisch op te volgen. Vragen zoals “wie doet wat”, “welke initiatieven zijn gepland of voorzien”, “hoe is de samenwerking met de verschillende interne en externe actoren”, “wat zijn de knelpunten”, “welke interventies zijn nu nodig” moeten hier beantwoord worden.

De huidige evaluatie bevestigt dat er in elke gevangenis overleg plaats vindt tussen de directie en de beleidsmedewerker. De aard en frequentie van overleg tonen echter aanzienlijke verschillen tussen de gevangenissen. In de meeste gevangenissen zijn de beleidsmedewerkers dagelijks of wekelijks aanwezig op het voorrapport of stafoverleg en hebben ze daarnaast op regelmatige basis een afzonderlijk formeel overleg met de directie. In Hoogstraten ontbreekt dit formeel overleg, al is de beleidsmedewerker wel vragende partij om dit te organiseren. Ook in Turnhout geeft het inrichtingshoofd aan dat de overlegmomenten meer gestructureerd zouden mogen verlopen. Naast het voorrapport en het eventuele formele overleg met de gevangenisdirectie zijn er in sommige gevangenissen ook nog andere vormen van overleg waar zowel beleidsmedewerker als directie bij betrokken zijn. De gevangenis van Brugge blijkt op het vlak van overleg een uitzonderingspositie in te nemen: er is geen regelmatig persoonlijk overleg tussen inrichtingshoofd en beleidsmedewerker; deze laatste is éénmaal per maand welkom op het directierapport; er is wel informeel overleg met het directielid dat werd afgevaardigd om het strategisch plan op te volgen, maar hierdoor wordt het overleg rond het strategisch plan hoofdzakelijk beperkt tot één afdeling van de gevangenis.

De beleidsmedewerkers treden ook op regelmatige basis en op gestructureerde wijze in overleg met de herstelconsulenten van de gevangenis. De herstelconsulenten geven aan dat er een goede samenwerking is, niet enkel op het niveau van de organisatie van concrete activiteiten, maar ook op beleidsniveau. Het formele overleg verschilt van gevangenis tot gevangenis, maar vindt doorgaans plaats in combinatie met andere actoren zoals bijvoorbeeld de organisatieondersteuner of een vertegenwoordiger van het zorgteam; dit overleg wordt dan het kernteam of coördinatieteam genoemd.

Voor het goede verloop van de implementatie van het strategisch plan zijn vervolgens de samenwerking en het overleg tussen de beleidsmedewerker en de organisatieondersteuner van vitaal belang. Als deze beiden vlot samenwerken en het aanbod van hulp- en dienstverlening in overleg uitwerken, straalt deze sfeer van samenwerking af op alle actoren die in aanraking komen met de hulp- en dienstverlening in de gevangenis. In alle inrichtingen, behalve in de gevangenis van Wortel, was er op het moment van de evaluatie een goede samenwerking tussen beide actoren. In Brugge werd er aangegeven dat de beleidsmedewerker en organisatieondersteuner voortdurend de velen afstemmen zodat er eensluidend vanuit de Vlaamse hulp- en dienstverlening naar buiten getreden wordt. In alle gevangenissen is er regelmatig overleg tussen de beleidsmedewerker en de organisatieondersteuner, vaak in de vorm van een coördinatieteam of kernteam zoals hierboven reeds aangehaald. Deze teams of andere vormen van overleg hebben tot doel om de voorstellen die uit de lokale werkgroepen komen, uit te werken en om de activiteiten die door verschillende partners georganiseerd worden op elkaar

af te stemmen. In Hasselt gebeurt dit overleg vooral informeel, maar stelt men een meer geformaliseerde overlevorm in het vooruitzicht. In Wortel gaat het probleem van de gebrekkige samenwerking tussen beleidsmedewerker en organisatieondersteuner vooral terug op de achterliggende discussie van aansturing en met name op de vraag of de beleidsmedewerker gerechtigd is de organisatieondersteuner op actieve wijze te oriënteren. Deze verhouding blijkt ook in andere gevangenissen onvoldoende uitgeklaard te zijn en dreigt de implementatie van het strategisch plan op geregelde tijdstippen te bemoeilijken.

De meeste beleidsmedewerkers hebben geen structureel overleg met de trajectbegeleiders. Er is wel overleg op lokaal coördinatieniveau en beleidsmedewerkers volgen ook het overleg trajectbegeleiding-PSD en trajectbegeleiders-organisatieondersteuners van ver of dicht bij op. De trajectbegeleiders geven zelf tijdens de focusgroep aan dat zij deze mate van overleg met de beleidsmedewerker voldoende vinden. Zolang de samenwerking tussen trajectbegeleiders en de andere partners vlot verloopt, blijkt er geen nood te bestaan aan direct overleg met de beleidsmedewerker. Eén en ander veronderstelt wel een actieve opvolging – zij het op afstand – door de beleidsmedewerker.

b. Overleg en samenwerking met de organisatieondersteuner

Overleg en samenwerking op het niveau van de organisatieondersteuners kwam hierboven reeds aan bod.

c. Overleg en samenwerking met de trajectbegeleider

Waar er tijdens de externe evaluatie van 2002-2003 enkel in algemene zin gesproken werd over de onduidelijkheid van de functie van trajectbegeleider, wordt in de interne evaluatie van 2005 de problematiek vooral toegespitst op de samenwerking en het overleg tussen trajectbegeleiders en leden van de PSD. Volgens deze laatste evaluatie vergt een individuele trajectbegeleiding van gedetineerden een zorgvuldig voorafgaand overleg met de PSD. Er zijn afspraken nodig over “wie doet wat”, over de fasering van de tussenkomsten en acties, over de afstemming van de trajecten, over wederzijdse informatieverstrekking, enz. Nog volgens deze evaluatie is een positieve acceptatie van trajectbegeleiding in de gevangenis niet bij voorbaat verworven. De afzonderlijke, interne evaluatie van trajectbegeleiding in 2003-2004 stelde dat op verschillende plaatsen de trajectbegeleidings- en PSD-teams tot een zeer constructieve samenwerking komen, maar dat op andere plaatsen nog een lange weg moet worden afgelegd (op het vlak van wederzijdse bekendheid, waardering en vertrouwen). Deze evaluatie stelt dat veel afhangt van de wijze waarop (formeel of informeel) overleg gepleegd wordt en van de wijze waarop de wederzijdse informatiedoorstroming verloopt. Na het werkjaar 2004-2005 werd opnieuw een evaluatie doorgevoerd van de samenwerking tussen trajectbegeleiding en PSD. Uit deze evaluatie kwamen de volgende bevindingen naar voor:

- De samenwerking tussen trajectbegeleiders en PSD is erop vooruit gegaan; de functie van trajectbegeleider wordt op de meeste plaatsen aanvaard en er wordt overal naar gestreefd om de samenwerking verder op een constructieve manier uit te bouwen.
- Het doorgeven, het bevragen en het naast elkaar leggen van meningen en ervaringen worden door de meeste teams als essentieel ervaren om inhoudelijk tot een sterke samenwerking en een meerwaarde te komen.
- Door het maken van duidelijke afspraken en het verdelen van taken wordt dubbel werk vermeden.
- Trajectbegeleiding en PSD moeten blijven verkennen hoe men de samenwerking verder kan optimaliseren in functie van de gedetineerde.

- De basisingrediënten voor een succesvolle samenwerking zijn: open en eerlijke communicatie, respectvolle omgang, flexibele, klant- en resultaatgerichte opstelling, prioriteit geven aan onderling overleg.
- Men hecht veel belang aan teambuilding. Gezamenlijke projecten, vorming en werkbezoeken kunnen daarbij helpen.
- De samenwerking tussen trajectbegeleiding en PSD komt onder druk te staan door de onderbezetting van de PSD en de zware caseload van de trajectbegeleiders. De samenwerking dreigt hierdoor gereduceerd te worden tot het maken van pragmatische afspraken. Daarnaast gaat er deskundigheid verloren door het grote personeelsverloop.

Het gezamenlijk bijkomend implementatieplan van 2007 specificeert nogmaals de taakafbakening en de richtlijnen voor de samenwerking tussen PSD en trajectbegeleiders. Volgens dit plan dragen PSD en trajectbegeleiders bij tot het uitvoeren van een gemeenschappelijke opdracht, namelijk het zorgen voor een veilige, rechtsconforme, humane, herstel- en reïntegratiegerichte invulling van de gevangenisstraf. Het hoofdprincipe van de samenwerking is wederzijds respect voor mekaars opdracht. Concreet betekent dit onder andere dat de leden van de PSD de gedetineerden tijdens het onthaalgesprek inlichten over het bestaan van trajectbegeleiding. De trajectbegeleiders profileren zich naar de gedetineerden toe als personen die hen willen ondersteunen in hun hulp- en dienstverleningstraject en die daartoe samenwerken met de PSD. Daarnaast is een uitgangspunt dat een zo groot mogelijke informatie-uitwisseling in het belang is van de gedetineerde. Leden van de PSD en trajectbegeleiders lichten de gedetineerde steeds in aangaande de wederzijdse samenwerking en meer bepaald over het feit dat, mits toestemming van de gedetineerde, alle informatie in verband met de reclassering onderling uitgewisseld zal worden. De trajectbegeleiders zijn er steeds toe gehouden, net als de leden van de PSD, om situaties die een veiligheidsrisico inhouden te melden aan de gevangenisdirectie.

Daarnaast stelt het bijkomend implementatieplan dat er twee vormen van overleg noodzakelijk zijn tussen trajectbegeleiders en PSD: structureel overleg en cliëntoverleg. Structureel overleg moet minimaal vier maal per jaar plaatsvinden tussen een lid van de gevangenisdirectie, de beleidsmedewerker, de herstelconsulent, de teamverantwoordelijke van de PSD en de teamverantwoordelijke van de trajectbegeleiders. Tijdens dit overleg moeten minstens de volgende onderwerpen worden behandeld:

- de organisatie van de concrete samenwerking;
- kennis van de missie en wederzijdse opdrachten;
- elk element dat van aard is om de implementatie van het strategisch plan en de samenwerking te verbeteren.

In dit structureel overleg wordt eveneens formeel overeengekomen hoe en in welke vorm het cliëntoverleg zal worden georganiseerd. Het cliëntoverleg moet minimaal één maal per maand georganiseerd worden en het moet gaan om een andere vergadering dan de PSD-teamvergadering. De informatie die uitgewisseld wordt moet zowel PSD als trajectbegeleiders toelaten hun onderscheiden en gezamenlijke opdracht op een degelijke manier uit te voeren. Overleg aangaande de uit te werken reclassering dient hier zeker aan bod te kunnen komen.

Zoals uit alle voorgaande evaluaties naar voor kwam, blijkt regelmatig overleg tussen trajectbegeleiding en PSD een voorwaarde te zijn voor goede samenwerking tussen beide diensten en dus voor de volledige implementatie van het strategisch plan. Het bijkomend implementatieplan heeft deze voorwaarde nog eens geëxpliciteerd zoals hierboven beschreven werd. Tijdens de huidige evaluatie trad het belang van deze voorwaarde nogmaals op de voorgrond. In gevangenissen waar er veel en goed overleg plaatsvindt wordt de samenwerking tussen

PSD en trajectbegeleiding als positiever ervaren dan in gevangenissen waar dit niet het geval is.

In de nieuwe gevangenis van Hasselt is er een doorgedreven structureel en cliëntoverleg dat, net als de samenwerking in het algemeen, door alle betrokken partijen als zeer positief geëvalueerd wordt. Op jaarlijkse denkdagen en vormingsmomenten wordt er nagedacht over de samenwerkingsvormen en taakafbakening tussen beide actoren. Een voorbeeld hiervan is de gezamenlijke vorming over deontologie. Dergelijke gezamenlijke vorming draagt niet enkel bij tot een efficiënt overleg maar ook tot een goede teambuilding.

Ook in de gevangenis van Wortel zijn er formele en informele overlegmomenten tussen de trajectbegeleiders en de leden van de PSD. Zoals in Hasselt wordt ook hier de samenwerking tussen beide actoren als positief ervaren. In Turnhout ervaart men de kleinschaligheid vooral als een bevorderende factor voor de uitbouw van de samenwerking; wel wordt vanuit de PSD nog gewezen op een probleem van deontologie en vindt men dat de communicatie met de trajectbegeleiders nog moet verbeteren.

In de gevangenis van Merksplas wordt er een opsplitsing gemaakt tussen het overleg en de samenwerking op de afdeling voor de geïnterneerden enerzijds en dat bij de veroordeelden anderzijds. Ten aanzien van de geïnterneerden werden er uitgebreide afspraken gemaakt over de taken die de trajectbegeleiders op zich zouden nemen en bovendien wordt er om de twee weken overleg gepleegd met de leden van de PSD. Ten aanzien van de veroordeelden wordt er - zoals reeds vermeld - eerder naast elkaar gewerkt dan met elkaar. Er is ook geen vorm van formeel overleg; er wordt enkel via e-mail of in de wandelgangen met elkaar gecommuniceerd. De samenwerking tussen trajectbegeleiding en PSD ten aanzien van de geïnterneerden wordt als matig positief ervaren; voor de gedetineerden is er op dit ogenblik nog geen sprake van (gedegen) samenwerking.

Ook in de gevangenis van Brugge verschillen het overleg en de samenwerking tussen trajectbegeleiders en PSD-leden van afdeling tot afdeling. Op de afdeling van de langgestraften is er zowel formeel als informeel overleg. De gezamenlijke teamvergadering werd wel afgeschaft, maar er is een maandelijks overleg tussen de contactpersoon van de PSD en de contactpersoon van trajectbegeleiding; daarnaast is er een zesmaandelijks dossieroverleg. Op de vrouwenafdeling is er eveneens formeel en informeel overleg. Op de afdeling voor kortgestraften werden recent opnieuw afspraken gemaakt voor een formeel overlegmoment; de overlegmomenten waren daar zo informeel geworden dat ze verwaterden. Op het medisch centrum is er enkel informeel overleg tussen het lid van de PSD en de trajectbegeleider. Op alle afdelingen wordt de samenwerking als redelijk positief ervaren. Alle actoren geven aan dat aanvankelijk met de komst van het strategisch plan de reeds bestaande samenwerking tussen de dienst JWW en de PSD eerder verslechterd was, maar dat deze samenwerking nu terug op een goed peil is gekomen.

Ook in de gevangenis van Antwerpen wordt dit aanvankelijk negatieve effect van het strategisch plan onderkend. De samenwerking vóór het strategisch plan verliep veel vlotter, het team was kleiner en iedereen kende iedereen. Met de komst van het strategisch plan waren bepaalde taken en posities - in een equipe die zeer sterk werd uitgebreid - niet meer duidelijk. De onduidelijkheid in de taakomschrijving van de trajectbegeleiders laat zich tot op vandaag sterk voelen in de samenwerking: concrete afspraken inzake werkverdeling tussen PSD en trajectbegeleiders blijven achterwege; leden van de PSD voelen zich als "de stofzuiger" die alle restproblemen moet opnemen. Leden van de PSD ervaren dat ze niet voldoende zijn opgeleid om in grote groep te werken en niet de kennis hebben om mensen structureel in overleg te laten treden. Dit gebrek aan overleg hypothekeert de goede samenwerking tussen beide diensten, al wordt er aangegeven dat beide diensten meer en meer naar elkaar toegroeien.

In de gevangenis van Hoogstraten is een evaluatie van de sinds januari 2008 opnieuw gestarte samenwerking met de trajectbegeleiders nog niet mogelijk. Er zal vooral moeten gewaakt worden over het voortdurend in stand houden van de communicatie zodat een positieve samenwerking kan worden uitgebouwd.

In de gevangenis van Gent tenslotte is trajectbegeleiding eveneens recent opgestart en blijkt de samenwerking met de PSD voorlopig goed te verlopen. Men streeft naar een geïntegreerde samenwerking tussen beide diensten.

Over het algemeen kan dus gesteld worden dat de acceptatie van trajectbegeleiding in de gevangenissen inderdaad niet bij voorbaat gegeven is, maar dat dit in de meeste gevangenissen mettertijd wel lukt. Ook op die plaatsen waar de samenwerking tussen PSD en trajectbegeleiding op dit moment nog niet optimaal is, wordt het belang van deze samenwerking erkend en is er de bereidheid om hieraan te werken. Alle aspecten over de samenwerking tussen trajectbegeleiding en PSD die hierboven vermeld werden bij de interne evaluatie na het werkjaar 2004-2005, blijven vandaag actueel. De samenwerking kent een positieve evolutie, maar behoeft een verdere, actieve opvolging. ‘Good practices’ uit bepaalde gevangenissen (zoals het formeel overlegmodel in Hasselt, met een vorm van ‘speed-dating’ en het gebruik van een gemeenschappelijk elektronisch dossier) kunnen inspirerend werken voor andere gevangenissen.

Het probleem van het relatief grote personeelsverloop onder de trajectbegeleiders, zoals vastgesteld in 2005, blijft vandaag de dag bestaan. Niet enkel gaat er deskundigheid verloren, ook de samenwerking met PSD leidt hier sterk onder. PSD-leden zijn minder snel geneigd een positieve werkrelatie met een trajectbegeleider op te bouwen als de kans bestaat dat deze persoon na een korte tijd weer zal vertrekken.

2.1.2. Planningsteam Maatschappelijke Dienstverlening en werkgroepen

a. Planningsteam Maatschappelijke Dienstverlening

Niettegenstaande het feit dat het uitbouwen van een PMD-structuur van meet af aan één van de kernopdrachten was van de beleidsmedewerker, werd bij de externe evaluatie van 2002-2003 vastgesteld dat er in de praktijk nog geen dergelijke structuren waren tot stand gekomen. Er werden wel enkele aanzetten gegeven tot het oprichten van een PMD en meer bepaald werden enkele ‘sub-PMD’s’ gestart. Het ECWS-rapport (2003) haalt drie redenen aan waarom er nog geen PMD-structuren werden gecreëerd:

- de late start van de beleidsmedewerkers en daar mee samenhangend de noodzakelijke inwerkperiode;
- veel onduidelijkheid rond de inhoud van enkele kernfuncties van het strategisch plan;
- tactisch leek het beter om eerst subwerkingen op te starten en van daaruit het overkoepelende PMD te laten groeien.

In de interne evaluatie van 2005 werd het belang van het PMD bevestigd. Er werd gesteld dat een PMD samengesteld moest zijn uit vertegenwoordigers van de diverse hulp- en dienstverleningsactoren van de Vlaamse Gemeenschap (hulpverlening, onderwijs, werkgelegenheid en cultuur) en bijgewoond moest worden door een vertegenwoordiging van de gevangenis (directie, PSD, PB’s, ...) Het doel van een PMD bestond er in om de Vlaamse bijdrage tot de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden intern goed te coördineren en zorgvuldig af te stemmen op initiatieven van de gevangenis. De oprichting en het doen functioneren van deze PMD’s bleek in 2005 echter een zwaardere opgave dan voorzien, en dit om een tweetal belangrijke redenen:

- De respectieve organisatiebelangen van de verschillende Vlaamse actoren dienden te worden overstegen door het formuleren van gemeenschappelijke doelstellingen. Daarom werd er meestal vertrokken van bestaand en meer specifiek overleg (de bestaande werkgroepen).
- De participatie vanuit Justitie liep niet van een leien dakje. Bepaalde directies zagen het nut van deelname niet in, anderen wilden te zwaar wegen op het overleg.

De evaluatie van 2005 concludeerde dat in 2004 bijna overal een centraal PMD geïnstalleerd was, maar dat het zwaartepunt van het overleg bij de werkgroepen bleef liggen. Daar werd aan toegevoegd dat de nodige aandacht naar de PMD's moest blijven gaan als men een gemeenschappelijk draagvlak voor een gecoördineerde hulp- en dienstverlening wilde creëren.

In het gezamenlijk bijkomend implementatieplan uit 2007 werd er geen extra aandacht besteed aan het PMD.

Daar waar in de evaluatie van 2005 geconcludeerd werd dat er bijna overal een centraal PMD geïnstalleerd was, blijkt dit bij de huidige evaluatie niet echt het geval te zijn. Op 1 januari 2008 hadden vier van de acht gevangenissen een centraal PMD. Dat is het geval voor Hasselt, Antwerpen, Wortel en Turnhout. In deze laatste gevangenis is er sprake van één centraal PMD terwijl er in de drie andere gevangenissen gewerkt wordt met een centraal PMD en een PMD-kerngroep, -werkgroep of “pre-PMD”. In deze drie gevangenissen wordt het centraal PMD gezien als een algemene vergadering die de beslissingen van het dagelijks bestuur (gevestigd in de kerngroep of werkgroep) bevestigt. In deze gevangenissen wordt het PMD en zijn eventuele kerngroep als een positief instrument geëvalueerd voor het uittekenen van een beleid en het afstemmen van hulp- en dienstverleningsactiviteiten op dat beleid. Ook de vertegenwoordigers van het Departement WVG zien de PMD-structuur als een goed instrument om overleg en afstemming te stimuleren.

In de gevangenissen van Merksplas, Hoogstraten, Gent en Brugge was op 1 januari 2008 nog geen PMD-structuur in voege. In Merksplas en Gent bleek deze wel in de steigers te staan. In Hoogstraten streven de beleidsmedewerker en de gevangenisdirectie naar een gezamenlijk beleidsplan waarin een PMD eventueel zou opgenomen worden. Er wordt alleszins gewerkt aan een overkoepelend orgaan dat de verschillende werkgroepen op elkaar afstemt en dat de activiteiten zou afstemmen op het globaal beleidsplan. In Brugge is er vooralsnog geen PMD gepland. Er worden meerdere redenen aangehaald voor het ontbreken van een dergelijke structuur; één daarvan is het ontbreken van een draagvlak in de gevangenis (zowel voor het PMD als voor het strategisch plan in zijn geheel). Beleidsmedewerkers ervaren dat ze niet zomaar een structuur kunnen plaatsen boven de bestaande werkgroepen; ze verkiezen zulke structuur te laten groeien vanuit de basis en de steun van de gevangenisdirectie te bekomen. In Brugge heeft men wel een centraal overlegorgaan opgericht, maar dan enkel met Vlaamse partners. Zo gauw er een draagvlak is bij de directie zal er gewerkt worden aan het ontwikkeling van een echt PMD.

Uit het bovenstaande blijkt dat in elke gevangenis de PMD-structuur anders wordt ingevuld en aangepast wordt aan de specifieke situatie. Dit is zeker geen negatief gegeven. Er moet echter over gewaakt worden dat uiteindelijk een effectieve PMD-structuur tot stand komt en dat die structuur de voorziene taken op een behoorlijke manier kan uitvoeren. De beleidsmedewerkers ervaren niet dat er vanuit het centrale beleidsniveau een sterk signaal wordt gegeven om de PMD-structuur geheel conform de officiële richtlijnen gestalte te geven. Er wordt een grote lokale autonomie toegestaan. Een vaste structuur wordt de beleidsmedewerkers niet

opgelegd, waardoor zij mogelijk op hun beurt minder sturend zullen optreden om op lokaal niveau de andere actoren actief te betrekken – actoren waarmee zij sowieso al een moeilijke hiërarchische verhouding hebben. Door vanuit de Vlaamse Gemeenschap het PMD een officiële opdracht te geven, zoals het opstellen van een gezamenlijk beleidsplan, zouden de partnerorganisaties mogelijk meer gemotiveerd kunnen worden om ook daadwerkelijk vorm te geven aan dit overlegorgaan.

b. Werkgroepen

Over specifieke werkgroepen in de gevangenis wordt er in officiële documenten zoals het strategisch plan zelf of het bijkomend implementatieplan niet gesproken. Zoals eerder vermeld bij de externe evaluatie van 2002-2003, was er in een vroege fase al sprake van aanzetten tot PMD's en 'sub-PMD's'. In de evaluatie van 2005 stelde men dat het zwaartepunt van het overleg bij de werkgroepen bleef liggen. Dit blijkt vandaag de dag nog steeds zo te zijn. Ook in gevangenissen waar nog geen formeel centraal PMD actief is, zijn er werkgroepen actief die meestal gemengd zijn samengesteld uit actoren van de Vlaamse Gemeenschap en Justitie. Toch stelt men in een aantal gevangenissen vast dat het moeilijk blijft om actoren van Justitie te engageren binnen werkgroepen. Het blijven werken met afzonderlijke werkgroepen houdt uiteraard het gevaar in van het achterwege blijven van een gezamenlijke visie en een geïntegreerd plaatselijk beleid.

2.2. Bovenlokaal overleg en samenwerking

Niet alleen op lokaal niveau heeft het strategisch plan nood aan permanent overleg en samenwerking, ook op bovenlokaal niveau is dit van het grootste belang, onder meer met het oog op een gecoördineerde sturing van het implementatieproces. Het ontplooiën van een goede samenwerking op centraal beleidsniveau heeft een belangrijke signaalfunctie voor de samenwerkingsopbouw op lokaal niveau.

Het bijkomend implementatieplan stelt dat op bovenlokaal niveau een gezamenlijke voorbereiding, ondersteuning, aan- en bijsturing en opvolging en evaluatie van de uitvoering van het strategisch plan moet gebeuren.

2.2.1. Vlaamse Stuurgroep

Uit het 'Samenwerkingsconcept van de Vlaamse Gemeenschap–Justitie inzake hulp- en dienstverlening aan gedetineerden' blijkt dat de implementatie van het strategisch plan en de ontwikkeling van de samenwerking Vlaamse Gemeenschap–Justitie binnen de Vlaamse Gemeenschap opgevolgd wordt door de Vlaamse Stuurgroep Strategisch Plan. Deze stuurgroep is samengesteld uit vertegenwoordigers van de bevoegde Vlaamse ministers, administraties en Vlaamse overheidsinstellingen en uit vertegenwoordigers van het werkveld. De Vlaamse Stuurgroep heeft de volgende opdrachten:

- het opvolgen van de interne coördinatie en de ontwikkeling van de Vlaamse Gemeenschapsbijdrage tot de hulp- en dienstverlening;
- toetsing van het samenwerkingsconcept en het operationeel plan bij de Vlaamse actoren;
- voorbereiding van het formeel overleg met Justitie.

Het Departement WVG benadrukt het belang van de Vlaamse Stuurgroep als volgt: "Door het overleg op het niveau van de Vlaamse Stuurgroep wordt de geest van het strategisch plan levendig gehouden en blijft ook de samenwerking op bovenlokaal niveau gewaarborgd." De

vertegenwoordiger van het departement Cultuur, Jeugd, Sport en Media ziet de Vlaamse Stuurgroep als een overleg waarin alle actoren zetelen die een opdracht hebben op het vlak van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. “De rol van de stuurgroep bestaat erin aansturing te geven aan de uitvoering van het strategisch plan en om evoluties aangaande hulp- en dienstverlening op regelmatige basis te evalueren. Verder is het ook een forum om acties binnen de verschillende beleidsdomeinen te bespreken en uit te wisselen. Op deze manier blijven alle partners ook op beleidsniveau op de hoogte van de ontwikkelingen.” Naast het feit dat de Vlaamse Stuurgroep voor vele actoren de enige lijn is die aansturing geeft in verband met het strategisch plan, wordt er ook een belangrijke bedenking geformuleerd. Zo wordt zowel vanuit de diensten JWW als vanuit de Rode Antraciet, als vanuit de hoek van onderwijs gevraagd dat de Vlaamse Stuurgroep meer zou sturen. De sturing moet duidelijker en op een meer dwingende wijze opgevat worden. Men meent dat de Vlaamse Stuurgroep de verschillende Vlaamse actoren meer op hun verantwoordelijkheid moet wijzen, zodat bijvoorbeeld ook de sector van de geestelijke gezondheidszorg zijn taken effectief opneemt. Als de Vlaamse Stuurgroep er in slaagt om deze actief-sturende rol meer uitdrukkelijk op te nemen, zullen de deelnemers eraan vlugger resultaat zien van het gemeenschappelijke engagement en zullen ze minder het gevoel hebben dat ze “overleggen om te overleggen”.

De (aanvankelijk eerder lage) frequentie waarmee de Vlaamse Stuurgroep samenkwam geeft aan dat er gewaakt moet worden over het blijven voortbestaan van deze groep en dus over de actieve sturing van het globale implementatieproces. In mei 2004 kwam de Vlaamse Stuurgroep samen, de eerstvolgende vergadering vond plaats in april 2005 toen de “herdynamisering van de werking m.b.t. het strategisch plan” op de agenda kwam. In het verslag van de vergadering van de Vlaamse Stuurgroep van 22 juni 2006 werd nogmaals gesteld dat de reactivering van de stuurgroep een goede zaak is. Het voornemen werd gemaakt, en gerealiseerd, om op een meer regelmatige basis samen te komen (na juni 2006 hadden er negen vergaderingen plaats).

2.2.2. Bovenlokale Werkgroep Vlaamse Gemeenschap-Justitie

De samenstelling van de Bovenlokale Werkgroep Vlaamse Gemeenschap-Justitie wordt weergegeven in het bijkomend implementatieplan. De Bovenlokale Werkgroep is samengesteld als volgt:

- minimum twee vertegenwoordigers van de Vlaamse Overheid, verantwoordelijk voor de implementatie van het strategisch plan;
- vertegenwoordiging van de regionale directie van het DG EPI;
- coördinator van de herstelconsulenten;
- vertegenwoordiging van de centrale PSD;
- zorgcoördinator van de Penitentiaire Gezondheidsdienst.

Deze vertegenwoordigers kunnen de betrokken actoren die onder hun verantwoordelijkheid vallen aansturen. De Bovenlokale Werkgroep overlegt minimaal één maal om de drie maanden of op verzoek van één van de leden. Minimaal twee maal per jaar is er overleg inzake de samenwerking tussen PSD en trajectbegeleiding. Tijdens dit overleg zetelen, naast de gewone leden, ook de volgende mensen in de Werkgroep:

- regionale inspecteurs en de psychologen–directeurs van de PSD;
- twee verantwoordelijke stafmedewerkers van het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

Tijdens deze vergaderingen wordt gekeken hoe de samenwerking PSD–trajectbegeleiding beter kan worden uitgebouwd en hoe terzake de nodige vorming en ondersteuning kan worden gerealiseerd.

Uit de huidige bevraging blijkt dat de regionale directie van het gevangeniswezen de Bovenlokale Werkgroep als een geschikt orgaan beschouwt, dat een oplossing kan bieden aan praktische problemen bij de implementatie van het strategisch plan waarvoor op het lokale niveau geen beslissing kan worden genomen. Een voorbeeld van dit laatste is de vraag van zowel Justitie als de actoren van de Vlaamse Gemeenschap om een gemeenschappelijk cliëntdossier in te voeren. Puur lokale problemen staan volgens de vertegenwoordiging van de regionale directie los van de Bovenlokale Werkgroep. De Werkgroep kan hier volgens hen enkel sensibiliseren. Volgens het bijkomend implementatieplan is de Bovenlokale Werkgroep echter samengesteld uit mensen die sturing kunnen geven aan lokale actoren. Mogelijk zou de Werkgroep bij lokale problemen dan ook meer kunnen doen dan alleen maar sensibiliseren; men zou meer proactief of sturend kunnen optreden.

De Bovenlokale Werkgroep wordt geconfronteerd met een spanningsveld dat gelijkaardig is aan dat van de lokale beleidsmedewerkers wanneer zij in contact treden met de Vlaamse actoren die zij moeten aansturen: het departement WVG, dat als coördinerende partner voor alle Vlaamse actoren zitting heeft in de Bovenlokale Werkgroep, verkeert niet in de gezagsvolle of hiërarchische positie om andere Vlaamse departementen rechtstreeks aan te sturen. Justitie stelt zich dan ook de vraag of het niet opportuun is om tevens de andere departementen te laten zetelen in de Bovenlokale Werkgroep.

Het feit dat de Bovenlokale Werkgroep het lokale niveau wel degelijk kan aansturen, wordt bevestigd door de workshops die samen met de Bovenlokale Werkgroep georganiseerd worden in elke gevangenis. Via deze workshops worden de stappen opgevolgd die in de gevangenis gezet worden in het kader van de implementatie van het strategisch plan. De knelpunten worden per gevangenis belicht en er wordt een manier gezocht om deze daadwerkelijk aan te pakken; de voortgang wordt besproken tijdens de volgende workshop. Eén en ander zorgt voor een betere opvolging van de implementatie dan vroeger.

2.2.3. Respect en vertrouwen

In de evaluatie van 2002-2003 werd gesteld dat wederzijds respect voor en vertrouwen in mekaars professionele competenties noodzakelijk zijn voor een samenwerkingsopbouw. Er werd vastgesteld dat deze condities op dat ogenblik grotendeels ontbraken. Vandaag de dag blijkt het wederzijds respect en vertrouwen in het kader van het strategisch plan sterk te zijn gegroeid. De beleidsmedewerkers worden over het algemeen aanvaard door de gevangenisdirecties en gerespecteerd in wat zij doen. Aanvaarding is alleen in Brugge nog een probleem. Ook het vertrouwen tussen leden van de PSD en de trajectbegeleiders is sterk toegenomen, al is dit niet in elke gevangenis even groot. In een aantal gevangenissen wordt ook aangegeven dat het wederzijds vertrouwen vóór de komst van het strategisch plan groter was dan daarna, maar dit blijkt weer goed gemaakt later.

Niettegenstaande deze positieve evolutie vraagt de situatie op sommige plaatsen toch nog speciale aandacht. Dit is bijvoorbeeld het geval voor de werkrelatie tussen de beleidsmedewerkers in de gevangenissen in de Noorderkempen enerzijds en de dienst JWW anderzijds. De beleidsmedewerkers voelen zich niet altijd gerespecteerd door de medewerkers van JWW. De beleidsmedewerkers menen op goedkeuring te kunnen rekenen zolang ze 'aan de kar trekken' van JWW ("Als je té goed bezig bent dan komt JWW er tussen omdat ze zich niet betrokken genoeg voelen."). Dit gebrekkige vertrouwen lijkt samen te hangen met de nog steeds onduidelijke positie van de beleidsmedewerkers ten aanzien van de organisatieondersteuners en trajectbegeleiders.

3. Het gezamenlijk bijkomend implementatieplan

Met het gezamenlijk bijkomend implementatieplan willen de Directeur-generaal van het gevangeniswezen en de secretaris-generaal van het Departement WVG van de Vlaamse Overheid de reeds vroeger geformuleerde aanbevelingen en vragen naar bijsturing vertalen in een aantal aanvullende richtlijnen. Er wordt daarbij vertrokken van een gemeenschappelijke opdracht: “een veilige, rechtsconforme, humane, herstel- en reïntegratiegerichte invulling van de vrijheidsberovende straf of maatregel.” Het bijkomend implementatieplan belicht nogmaals de rol en opdracht van de diverse betrokken actoren en formuleert richtlijnen m.b.t. de taakafbakening en samenwerking tussen de actoren en m.b.t. de diverse overlegstructuren. Er wordt eveneens aandacht besteed aan de aansturingsmechanismen om op lokaal vlak een betere samenwerking te realiseren. De richtlijnen uit het bijkomend implementatieplan hebben tot doel om het implementatieproces van het strategisch plan te faciliteren.

Uit de huidige evaluatie blijkt dat het bijkomend implementatieplan door de meeste actoren als positief geëvalueerd wordt. Het zorgt voor een nauwere samenwerking tussen de verschillende actoren. Waar er vroeger naast elkaar gewerkt werd, wordt er nu meer samengewerkt. Het document heeft er onder andere ook voor gezorgd dat er stilgestaan werd bij de concrete stand van zaken in een gevangenis en het heeft iedereen op zijn verantwoordelijkheden gewezen. Het plan bracht duidelijkheid en rust voor sommigen omdat het zorgt voor een uitklaring van de taken en aansturing en omdat het een gemeenschappelijke visie formuleert. Het bijkomend plan wordt gezien als een belangrijk signaal van de overheden. Het was voor een aantal actoren tevens betekenisvol dat Justitie onomwonden liet verstaan dat er geen discussie meer mogelijk was over het aanvaarden van het strategisch plan. In het bijzonder voor de gevangenis van Hoogstraten was het bijkomend plan nodig om terug aan de slag te gaan, om de dialoog rond trajectbegeleiding terug te openen. Het bijkomend plan wijst op de aanwezigheid van een duidelijke bovenbouw en heeft in die zin gezorgd voor een nieuwe impuls om verder te werken.

Naast de overwegend positieve geluiden die te horen zijn over het bijkomend implementatieplan, zijn er ook een aantal bedenkingen te formuleren. Zo blijkt, ten eerste, niet iedereen op de hoogte te zijn van het bestaan van dit bijkomend implementatieplan. Eén van de organisatieondersteuners gaf tijdens de focusgroep aan dat het bijkomend implementatieplan in die bepaalde gevangenis niet gekend is, terwijl dit toch bedoeld is voor alle gevangenissen waar het strategisch plan van kracht is. Ook de vertegenwoordiger van de VDAB gaf aan pas kennis genomen te hebben van het bestaan van het bijkomend implementatieplan bij de voorbereiding van een infodag (en dus niet bij de afkondiging van het plan).

Een tweede bedenking bij dit plan is dat het een goed instrument is voor gevangenissen waar de implementatie moeizaam verliep, maar minder geschikt of overbodig, of zelf een ongepaste inmenging, voor de gevangenissen waar dit niet het geval is of waar het strategisch plan recent werd opgestart.

Een derde bedenking is dat het bijkomend implementatieplan geen aandacht besteedt aan alle samenwerkingsproblemen, waardoor het groter geheel van het strategisch plan uit het oog zou verloren worden. Er wordt bijvoorbeeld wel aandacht besteed aan de samenwerking tussen trajectbegeleiders en leden van de PSD, maar de vraag om problemen met de directie te behandelen zou grotendeels genegeerd worden.

Een laatste bedenking vloeit voort uit de vaststelling dat in het bijkomend implementatieplan weliswaar een uitvoerige beschrijving wordt gegeven van het verloop van de beleidssturing,

maar dat de problematiek van de aansturing en het coachen van de organisatieondersteuners onvoldoende beantwoord wordt. Dit plan was volgens sommigen een uitgelezen kans om de bevoegdheid van de beleidsmedewerkers ter zake te verduidelijken. De bepalingen van het bijkomend implementatieplan, in samenhang met de inhoud van de omzendbrief aan de CAW's van 6 december 2007, blijken, op basis van de gesprekken met de beleidsmedewerkers en een coördinator van JWW, op dit punt nog steeds voor verwarring te zorgen.

4. Infrastructuur en middelen

4.1. Financiële middelen

Bij de externe evaluatie van 2002-2003 stelde men vast dat het strategisch plan had geïnvesteerd in personeel voor het bekleden van diverse functies, maar dat de beleidsmedewerkers geen eigen werkingsbudget hadden om activiteiten te organiseren. Hierdoor was de feitelijke uitvoering van activiteiten afhankelijk van de bereidheid van Vlaamse actoren en van Justitie om te investeren, bijvoorbeeld door het ter beschikking stellen van personeel en materiële middelen. Het ontbreken van deze werkmiddelen speelde volgens de maker van het evaluatierapport een cruciale rol in de (beperkte) waardering voor het strategisch plan. Dit werd afgeleid uit het feit dat de activiteiten rond werkgelegenheid en onderwijs - waarvoor wel concrete werkingbudgetten voor handen waren - wel positief gewaardeerd werden.

Vandaag de dag beschikken de beleidsmedewerkers nog steeds niet over een eigen werkingsbudget. Er blijkt op het terrein onduidelijkheid te bestaan over de wenselijkheid en de noodzaak om bijkomende middelen ter beschikking te stellen van de beleidsmedewerkers. Langs de ene kant luidt het argument dat het uitblijven van eigen middelen de beleidsmedewerkers afhankelijk maakt van de goodwill van Justitie en dat de beeldvorming en meer bepaald de geloofwaardigheid met betrekking tot het strategisch plan hierdoor negatief beïnvloed wordt. Langs de andere kant wordt gewezen op ieders verantwoordelijkheid en wordt de initiële verwachting benadrukt dat de diverse actoren inderdaad ook in materiële zin investeren. Hoe dan ook, de huidige bevraging wijst op een algemeen aanvoelen dat er een fundamenteel tekort is aan middelen. Toch wordt door vele actoren erkend dat zowel Justitie als de Vlaamse Gemeenschap al heel wat geïnvesteerd hebben in het strategisch plan. De Vlaamse Gemeenschap heeft geïnvesteerd in personeel, maar ook in onderwijs dat gratis de gevangenis in komt en in onder meer cursussen van de Rode Antraciet (dat tegen een lage vergoeding vorming komt verzorgen). De lokale gevangenissen leveren van hun kant eveneens grote inspanningen. Zo worden activiteiten vaak betaald door Justitie zelf of met middelen van het Steunfonds (dus door de gedetineerden zelf). Justitie zorgt ook voor begeleidend personeel en dan vooral voor sportmonitoren en vormingsagenten. De beleidsmedewerkers zijn er zich terdege van bewust dat vele activiteiten niet langer zouden kunnen doorgaan als de gevangenisdirectie beslist om ter beschikking gesteld personeel opnieuw voltijds in te schakelen in het bewakingskader. Wat de besteding van financiële middelen betreft, wordt regelmatig de vraag opgeworpen of de Vlaamse Gemeenschap niet te veel middelen investeert in coördinerend personeel in plaats van begeleidend personeel. Zou het niet beter zijn om sportmonitoren aan te werven in plaats van sportpromotoren of op zijn minst in combinatie met sportpromotoren?

Het probleem van een tekort aan middelen manifesteert zich niet enkel in het organiseren van activiteiten zoals sport of onderwijs. Dit tekort (aan personeelsmiddelen) is ook terug te vinden in de werkdruk van de beleidsmedewerkers in grote gevangenissen die hun stafmedewerker verloren hebben. Het tekort blijkt ook uit het feit dat trajectbegeleiders niet alle gede-

tineerden kunnen onthalen en begeleiden; om deze opdracht goed uit te voeren, blijken meer trajectbegeleiders nodig.

Een laatste plaats waar het gebrek aan middelen duidelijk wordt, is het ontbreken van een aantal vormen van hulp- en dienstverlening in de gevangenis. Gedacht wordt vooral aan de geestelijke gezondheidszorg en drughulpverlening. Een allocatie van bijkomende middelen met een verplichting tot het aanbieden van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden - zoals dit nu gebeurt in het kader van de uitbreiding van het strategisch plan naar de sector van de geestelijke gezondheidszorg - lijkt een goede manier van handelen.

4.2. Infrastructuur en materiële middelen

Bij de interne evaluatie van 2005 concludeerde men dat een aantal randvoorwaarden voor een goede implementatie van het strategisch plan nog niet vervuld was:

- de nodige werkmiddelen voor de organisatie van bepaalde activiteiten ontbraken en daardoor diende een beroep gedaan te worden op de middelen van de gedetineerden of Justitie (zie bemerking hierboven);
- de infrastructuur van de gevangenis, meestal zeer verouderd, was niet toereikend en meestal niet echt geschikt om de hulp- en dienstverlening kwalitatief en efficiënt te laten verlopen;
- de nodige informatie- en communicatietechnologie (telefoon, computer,...) was ontoereikend of ontbrak.

Er werden tekorten vastgesteld op het vlak van beschikbare infrastructuur (gesprekslokalen/bureelruimtes) en communicatiemiddelen (telefoon/internet) om met name de trajectbegeleiders in staat te stellen efficiënt te werken. Deze tekorten raakten ook het personeel van Justitie en de medewerkers van de hulp- en dienstverleningsvoorzieningen. De penitentiaire infrastructuur is duidelijk niet ontworpen naar de hedendaagse opvattingen over zinvolle invulling van detentie. Een beperkte toegang tot het Access-systeem van Justitie (het gedetineerdenbeheerssysteem) werd toen wenselijk gevonden om een efficiënt verloop van hulp- en dienstverlening te waarborgen.

Net als het gebrek aan financiële middelen, wordt ook het gebrek aan afdoende infrastructuur vandaag nog door alle actoren onderkend. Net als in 2005 is de infrastructuur in de meeste gevangenissen nog steeds verouderd en niet geschikt om de hulp- en dienstverlening kwalitatief en efficiënt te laten verlopen. Er is een groot tekort aan individuele gespreksruimten die dan ook nog eens afdoende zijn uitgerust met een telefoon, goede verluchting en afgeschermd van voorbijgangers. Alle trajectbegeleiders zijn genoodzaakt gedetineerden te ontvangen in ruimtes die bedoeld zijn voor de PSD of voor vormingsactiviteiten. In sommige gevangenissen leidt dit ertoe dat gesprekken onderbroken moeten worden omdat het lokaal gereserveerd is voor een andere activiteit. Er is niet alleen een gebrek aan voldoende gesprekslokalen, er is ook een gebrek aan kantoorruimten voor de trajectbegeleiders en organisatieondersteuners. Door dit gebrek aan (eigen) kantoor- en gespreksruimten wordt het ook moeilijker voor de trajectbegeleiders om zich te profileren ten aanzien van gedetineerden en personeel. Ook hier wordt het gebrek aan ruimte door iedereen erkend. In sommige gevangenissen wordt dit aangepakt door de beleidsmedewerker te betrekken bij de herverdeling van de lokalen of de beleidsmedewerker de vrije hand te geven in het uitwerken van een lokalenverdeling voor hulp- en dienstverlening.

Een tweede probleem betreft de gebrekkige of afwezige toegang tot internet en tot externe netwerken en telefoonlijnen voor hulp- en dienstverleners. Trajectbegeleiders hebben soms

geen telefoon ter beschikking of beschikken over één telefoonlijn voor een groep mensen en hebben ook vaak geen toegang tot het internet of de server van Justitieel Welzijnswerk. Dit wordt gevoeld als een contrast met de werking van de beleidsmedewerkers die wel een kantoor toebedeeld kregen met alle nodige telefoon-, netwerk- en internetaansluitingen, en de behandeling van de VDAB-detentieconsulenten die hun laptop mogen meebrengen en in de gevangenis aansluiting hebben op het VDAB-netwerk. De trajectbegeleiders vragen zich dan ook af waarom hen niet dezelfde materiële middelen ter beschikking worden gesteld.

Naast de problemen in verband met infrastructuur worden er ook positieve ervaringen gerapporteerd. Deze hebben dan betrekking op de hoger vermelde mogelijkheid voor de beleidsmedewerker om gevangenislokalen te herverdelen en anders in te richten. Bij de inrichting van de nieuwe gevangenis van Hasselt werd op dat vlak evenveel rekening gehouden met de behoeften van de Vlaamse Gemeenschap als met die van Justitie. Daarnaast geeft men zowel in Hasselt als in Brugge aan dat ‘het altijd beter kan’, maar dat er niet onmiddellijk problemen zijn met lokalen voor groepsactiviteiten; deze zijn voldoende in aantal en goed uitgerust. In Wortel verwacht men een uitbreiding van de gevangenis waarbij de actoren van de Vlaamse Gemeenschap hopen dat er ook met hun ruimtelijke noden rekening zal gehouden worden.

5. Draagvlak voor het strategisch plan

Uit de evaluatie van 2002-2003 kwam naar voor dat er op dat ogenblik een ‘gevoeligheid’ bestond rond het strategisch plan aan de zijde van de justitiële partners op lokaal niveau. Er was een gebrek aan teamvorming en eigenaarschap en het strategisch plan werd volgens de onderzoeker niet gedragen door een team van spelers dat een gezamenlijk succes nastreeft. Dit zorgde ervoor dat gesignaleerde problemen gemakkelijk werden toegeschoven naar andere partijen en dat niet werd gekeken naar de eigen rol bij het ontstaan van het probleem of het zoeken naar een oplossing.

Het spreekt voor zich dat de implementatie van het strategisch plan lijdt onder een gebrek aan draagvlak. Een veranderingsstrategie kan maar ten volle worden doorgevoerd als deze verandering gedragen wordt door alle actoren. In 2003 bleek dit duidelijk nog niet het geval te zijn. In tussentijd werden initiatieven genomen op lokaal en bovenlokaal niveau om dit draagvlak bij de partners van Justitie te vergroten. Op bovenlokaal niveau werd via het bijkomend implementatieplan getoond dat zowel de Vlaamse Gemeenschap als Justitie achter een gemeenschappelijke opdracht staan: in te staan voor een veilige, rechtsconforme, humane, herstel- en reïntegratiegerichte invulling van de vrijheidsberovende straf of maatregel. Door duidelijk een gezamenlijke opdracht te formuleren wordt aan alle lokale actoren getoond dat iedereen zich achter deze opdracht moet scharen. Een dergelijk centraal, gezamenlijk beleidsinitiatief kan een aanzienlijke bijdrage leveren tot het versterken van het (lokale) draagvlak.

In dit onderdeel zal eerst nagegaan worden in welke mate er momenteel een reëel draagvlak bestaat bij lokale justitiële actoren. Daarna wordt ingegaan op de vraag of en hoe men desgevallend dit draagvlak tracht te creëren of te verbreden. Ten derde wordt onderzocht of er tevens sprake is van een gevoel van eigenaarschap en teambuilding met betrekking tot het samen creëren en aanbieden van de hulp- en dienstverlening, met andere woorden: is er een wij-gevoel aanwezig?

5.1. Het bestaan van een draagvlak bij de verschillende actoren

Zoals reeds aangegeven werd, was er in 2003 een gebrek aan draagvlak voor het strategisch plan bij de lokale justitiële actoren. Vandaag de dag lijkt dit draagvlak meer en meer te groeien. Vooral op het niveau van de lokale directies - de uitzondering bevestigt de regel - bestaat er een duidelijk draagvlak. Niet iedereen is enthousiast over de grondwettelijke verdeling van de bevoegdheden tussen Justitie en de Vlaamse Gemeenschap, maar bijna alle lokale directieleden scharen zich momenteel achter het strategisch plan. Zij zien het ook als hun taak om de implementatie van het plan te bevorderen en aan hun medewerkers te tonen dat ze achter dit beleid staan. Uiteraard ging/gaat het proces van het creëren van een draagvlak bij de lokale directies in de ene gevangenis al wat vlotter dan in de andere. In Merksplas ervaart men het belang om *alle* directieleden te betrekken bij het strategisch plan, zodat iedereen daar kennis van heeft en steun kan betuigen. Directieleden moeten het strategisch plan ervaren als een integraal onderdeel van het regime. Momenteel wordt het door sommigen toch nog ervaren als een bijkomende last, als iets dat buiten hen staat.

Een draagvlak moet echter niet enkel bekomen worden bij de directieleden van de gevangenis, maar ook bij de leden van de PSD en in bewakingsmiddens (de penitentiair assistenten en de penitentiair beampten). Wat het draagvlak bij de leden van de PSD betreft, hebben de organisatieondersteuners en trajectbegeleiders het gevoel dat dit sterk afhangt van de persoon: sommige PSD-leden blijken vlot mee te werken met het strategisch plan, anderen hebben eerder een weigerachtige houding. Er kan gesteld worden dat een zeker draagvlak voor het strategisch plan aanwezig is bij de leden van de PSD, maar dat dit nog vergroot kan worden daar waar de samenwerking tussen PSD en trajectbegeleiding voor verbetering vatbaar is en waar de taakafbakening nog niet duidelijk is.

Over het algemeen wordt vastgesteld dat het draagvlak voor het strategisch plan het grootst is bij die actoren die het dichtst bij de activiteiten van hulp- en dienstverlening staan. Dit geldt voor leden van de PSD, maar ook voor leden van het bewakingskader. Er is bijvoorbeeld een groter draagvlak bij penitentiair beampten en penitentiair assistenten die deel uitmaken van werkgroepen of die nauw samenwerken met de organisatieondersteuner. Het draagvlak bij het bewakingskader wordt over het algemeen als kleiner beschouwd dan het draagvlak bij de andere actoren, al zijn er gevangenissen waar men zegt een groot draagvlak te hebben bij de PB's en PA's. De directeur van Hoogstraten geeft bijvoorbeeld aan dat de PB's de beleidsmedewerker en organisatieondersteuner zien als een gewoon personeelslid en niet als een buitenstaander van de Vlaamse Gemeenschap. Ook in Wortel getuigt de directie dat het draagvlak bij het bewakingskader de laatste jaren sterk gegroeid is. In Brugge en Turnhout geeft de directie dan weer aan dat er voor het strategisch plan geen draagvlak bestaat bij de PB's.

Het ontbreken van een draagvlak of de aanwezigheid van een fragiel draagvlak komt tot uiting wanneer bijvoorbeeld gedetineerden niet bij een activiteit geraken of wanneer rapportbriefjes in verband met hulp- en dienstverlening niet worden doorgegeven. In alle gevangenissen zeggen zowel gedetineerden als organisatieondersteuners en trajectbegeleiders dat dit wel eens gebeurt. Een PB opent de deur van een cel, de gedetineerden is nog niet helemaal klaar, de deur wordt terug gesloten en er wordt doorgegeven dat de gedetineerde geen zin heeft om naar de activiteit te gaan. In de meeste gevangenissen gaat het echter om uitzonderingsgevallen. Alleen in Hasselt zijn heel wat actoren er van overtuigd dat een heel groot deel van het bewakingskader negatief staat ten opzichte van de activiteiten van hulp- en dienstverlening. De organisatieondersteuner schat zelfs dat 80 procent van de PB's niet ontvankelijk is voor de

activiteiten. Ook de directeur en de PA bevestigen het vermoeden dat PB's de gedetineerden niet altijd 'lossen' voor bepaalde activiteiten.

Het ontbreken van een stevig draagvlak voor het strategisch plan bij de leden van het bewakingskader blijkt in sommige gevangenissen ook uit reacties van vakbonden en vakbondsacties. Een duidelijk voorbeeld hiervan vindt men terug in Antwerpen, waar aan de hulp- en dienstverleners gedurende negen weken de toegang tot de gevangenis werd geweigerd wegens de overbevolking en daarmee samenhangende problemen. Hieruit heeft de vakbond een regeling afgedwongen die stelt dat bij populatiepieken boven 700 gedetineerden en een personeelsgebrek bepaalde activiteiten niet meer mogen doorgaan. Ook in Brugge heeft de vakbond een gelijkaardige regeling bekomen. Bij het overschrijden van een bepaald aantal gedetineerden worden er geen optredens meer georganiseerd of wordt de polyvalente zaal gesloten. Tijdens de focusgroep met PB's en PA's werd bevestigd dat er meerdere gevangenissen zijn waar zulke afspraken gelden.

5.2. Het creëren of verbreden van het draagvlak

Daar het belang van het hebben van een stevig draagvlak algemeen wordt ingezien, worden er op lokaal en bovenlokaal niveau heel wat inspanningen gedaan om dit draagvlak alsnog te verkrijgen of te vergroten.

Het geven van voldoende en duidelijke informatie over de diverse functies binnen het strategisch plan, maar ook over de activiteiten die georganiseerd worden, is primordiaal voor het creëren van een draagvlak. Dit wordt door alle actoren beaamd. Nieuwe medewerkers (zowel van Justitie als van de Vlaamse Gemeenschap) krijgen in bijna alle gevangenis een introductie over het strategisch plan en zijn actoren en activiteiten in de gevangenis. In de gevangenissen waar het strategisch plan nog maar net van start is gegaan, wordt getracht om zoveel mogelijk personeelsleden te bereiken en informatie te geven. Informatie over het strategisch plan alleen is niet voldoende. Uit de gesprekken met de PA's en PB's blijkt het belang van feedback: het ontvangen van informatie over bijvoorbeeld het aantal gedetineerden die een cursus succesvol hebben afgewerkt of die een diploma hebben behaald. Op deze manier wordt ook voor het bewakingskader duidelijk tot welk resultaat hun inspanningen leiden. In Antwerpen wordt bijvoorbeeld de feedback over de onderwijsactiviteiten als zeer positief ervaren.

Zowel op lokaal als bovenlokaal niveau wordt er vorming gegeven over het strategisch plan. PB's in opleiding krijgen een specifieke vorming en nieuwe hulp- en dienstverleners krijgen een introductiecursus over werken in de gevangenis. Op deze manier hoopt men wederzijds begrip en respect te creëren. Dit is een goede manier waar terecht veel aandacht aan besteed wordt. Er moet echter op toegezien worden dat de informatie en vorming zich niet enkel richten tot de nieuwe medewerkers, maar dat ook de medewerkers die al jaren in de gevangenis werken voldoende bediend worden. Er zijn gevangenissen waar er bijvoorbeeld voor trajectbegeleiders en leden van de PSD een gezamenlijke vormingsdag georganiseerd wordt. Dit soort initiatieven heeft het potentieel om teambuilding sterk in de hand te werken.

5.3. Een 'wij-gevoel'?

Rekening houdend met de algemene filosofie van het strategisch plan om diverse actoren te verenigen in een gemeenschappelijk gedragen onderneming en het daadwerkelijk opnemen van verantwoordelijkheid, zou de eventuele aanwezigheid van een 'wij-gevoel' een goede indicator kunnen zijn voor het succes van de implementatie. Dit 'wij-gevoel' tussen een aantal

actoren veronderstelt de aanwezigheid van een draagvlak, maar vereist nog meer, met name een vorm van actief eigenaarschap. Het onderzoek toont aan dat er een zekere basis van 'wij-gevoel' aanwezig is op het niveau van de beleidsmedewerkers, organisatieondersteuners, trajectbegeleiders en gevangenisdirecties. In de ene gevangenis is dit 'wij-gevoel' weliswaar sterker aanwezig dan in de andere. Hetzelfde geldt voor personeelsleden die betrokken zijn bij de werkgroepen. Andere personeelsleden of geledingen uit de gevangenis delen dit 'wij-gevoel' echter nog niet. In Turnhout stelde het inrichtingshoofd zelfs dat de leden van het bewakingspersoneel het gevoel hebben dat hulp- en dienstverleningsactiviteiten niet langer tot hun taak behoren, maar dat dit uitsluitend iets is van de Vlaamse Gemeenschap. Niet enkel onder het gevangenispersoneel moet het 'wij-gevoel' nog groeien, ook bij de betrokken hulp- en dienstverleners is dit nog niet voldoende aanwezig. De beleidsmedewerkers hebben vaak het gevoel dat er gewerkt wordt vanuit een 'eilandmentaliteit' waar enkel belangrijk is wat je vanuit je eigen organisatie kan doen.

Kortom, voor de verschillende gevangenissen is het nog te vroeg om te spreken van een algemeen ervaren 'wij-gevoel', maar overal blijkt dit wel toe te nemen tussen een aantal actoren. Een 'wij-gevoel' vindt een vruchtbaardere bodem bij mensen die concreet samenwerken aan een project. Het is dan ook noodzakelijk erop toe te zien dat bij de diverse projecten in de gevangenis zowel Vlaamse actoren als actoren van Justitie op concrete wijze worden betrokken.

6. Beleidssturing

Bij de evaluatie van 2002-2003 werd een aantal conclusies getrokken in verband met de aansturing van het implementatieproces. Zo bleek de aansturing ervan hoofdzakelijk te verlopen via een mengeling van Vlaamse, bovenlokale/regionale en lokale aanpakken. De aanpakken bleken niet op elkaar afgestemd. Er was dan ook geen coherente en eenduidige benadering. Deze werkwijze leidde tot een grote mate van onduidelijkheid en onzekerheid bij de verschillende betrokken partijen. De gevolgde aanpak werd gekenmerkt door een 'trial and error'-strategie die enkel kan werken als er aan een aantal voorwaarden is voldaan:

- er moet een draagvlak zijn voor het experiment;
- er moet een goed opgebouwde planning en timing zijn;
- er moet een actieve aanpak zijn op het vlak van opvolging en bijsturing.

Of er vandaag de dag een draagvlak is voor het strategisch plan, werd hierboven reeds behandeld (voor zover het nog om een experiment gaat). De aanwezigheid van de twee andere voorwaarden zal hieronder behandeld worden.

Om de problemen in verband met aansturing te ondervangen werd een belangrijk deel van het bijkomend implementatieplan gewijd aan deze problematiek. Uit vroegere aanbevelingen en vanuit de praktijk bleek immers dat er nood was aan een gezamenlijke aanpak van de Vlaamse Gemeenschap en Justitie en aan gecoördineerde aansturing. Er werd vertrokken vanuit de idee dat de beleidsmedewerker de sturing niet alleen kan realiseren en dat elke actor die een rol speelt bij de uitvoering van het strategisch plan op een zelfde en eenduidige wijze dient te worden aangestuurd.

In dit deel zal eerst ingegaan worden op de lokale beleidssturing die momenteel bestaat. Hierna wordt de bovenlokale beleidssturing belicht en wordt tenslotte de evolutie in planmatige aanpak bekeken.

6.1. Lokale beleidssturing

In 2003 werd duidelijk dat de verschillende medewerkers die op lokaal niveau het strategisch plan uitvoeren, werkzaam zijn bij zeer verschillende organisaties. Hierdoor worden in de praktijk verschillende soorten sturingssignalen gegeven. In de Noorderkempen is een aantal actoren betrokken in meerdere gevangenissen waardoor organisatiegebonden sturingssignalen toenemen in gewicht en belang. In de evaluatie van 2005 werd dit nogmaals bevestigd. Er was een verschillende aansturing van de diverse lokale Vlaamse actoren waardoor de beleidsmedewerker geen rechtstreekse aansturingsmogelijkheid had. De beleidsmedewerker moest daardoor zijn gezag elke dag verdienen.

Zoals hoger reeds werd vermeld, heeft men met het bijkomend implementatieplan getracht om het probleem van aansturing aan te pakken. De beleidsmedewerkers kregen via het bijkomend implementatieplan een aantal extra middelen om de aansturing te realiseren. De beleidsmedewerkers worden op hun beurt aangestuurd, opgevolgd, begeleid en geëvalueerd vanuit het team Algemeen en Forensisch Welzijnswerk van het Vlaamse Departement WVG. De beleidsmedewerkers moeten jaarlijks een aantal collectieve en individuele operationele doelstellingen formuleren met betrekking tot de verdere implementatie van het strategisch plan. Deze doelstellingen moeten minimum het volgende behelzen:

- De beleidsmedewerkers moeten samen met vertegenwoordigers van het PMD een jaarverslag opmaken met betrekking tot de uitbouw van de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden en de participatie hieraan.
- De beleidsmedewerkers moeten rapporteren over de samenwerking met de gevangenisdirectie en andere justitiële actoren.
- De operationele doelstellingen moeten de doelstellingen bevatten die vervat zijn in het gezamenlijk plan van aanpak (GPA), opgesteld samen met de dienst JWW.

De beleidsmedewerker kan JWW dus in zekere mate aansturen via het GPA (en andersom). De hulp- en dienstverlenende actoren worden aangestuurd door het PMD dat geleid wordt door de beleidsmedewerker en waar ze zelf deel van uit maken.

De lokale gevangenisdirecties worden aangestuurd door het DG Penitentiaire Inrichtingen. Deze aansturing werd ook opgenomen in het bijkomend implementatieplan. De lokale directie moet een operationeel plan opstellen dat past binnen het managementplan van het DG. Bij opmaak van dit plan worden alle relevante partners rechtstreeks of onrechtstreeks betrokken. Ze worden uitgenodigd om mee invulling te geven aan de operationele doelen. De gevangenisdirectie zal aangestuurd worden om binnen de contouren van het managementplan van het DG te blijven en dus tevens de gemeenschappelijke opdracht van het strategisch plan te onderschrijven. Vanuit het eigen operationeel plan zal de gevangenisdirectie aansturing geven aan haar personeel. De lokale PSD-equipen worden niet enkel aangestuurd via de lokale directie. De Inspecteur van de PSD en de psycholoog-directeur moeten op regelmatige basis een stand van zaken opmaken over de samenwerking met trajectbegeleiding en ze moeten hierover feedback geven aan de Bovenlokale Werkgroep via de centrale PSD.

Uit de huidige evaluatie blijkt dat de instrumenten aangereikt aan de beleidsmedewerkers als positief worden ervaren. De beleidssturing op lokaal niveau gebeurt door het PMD, de werkgroepen en het pre-PMD of de PMD-werkgroep zoals die hierboven werden beschreven. Ook het GPA wordt zowel door beleidsmedewerkers als de vertegenwoordigers van JWW gezien als een goed beleidsinstrument. Ook de organisatieondersteuners en trajectbegeleiders geven aan het gevoel te hebben dat ze voldoende ondersteund worden door JWW en de beleidsmedewerker. Uiteraard blijft het probleem bestaan dat de lokale hulp- en dienstverleners in de eerste plaats door hun eigen organisatie worden aangestuurd. Veel hangt wellicht af van de

wijze waarop de hulp- en dienstverlenende organisaties betrokken (kunnen) worden in het PMD en welke afspraken daar mogelijk zijn. Daarnaast zou men kunnen overwegen om het PMD een nog duidelijker mandaat te verlenen en een formelere opdracht, waar niet enkel de beleidsmedewerker op afgerekend kan worden, maar ook alle deelnemers aan het PMD.

Zowel enkele beleidsmedewerkers als enkele inrichtingshoofden geven aan vaak geen tijd te hebben om echt beleidsgericht werk te verrichten. Dagelijks bieden zich praktische en dringende zaken aan die prioritair hun aandacht vergen. Zeker in grote gevangenissen lijkt dit aannemelijk voor de beleidsmedewerkers aangezien deze niet langer de hulp hebben van een stafmedewerker. Het probleem van tijdgebrek voor de beleidsmedewerker zou mogelijk kunnen ondervangen worden door het terug invoeren van de functie van stafmedewerker, ofwel door de veralgemeende aanstelling van onderwijscoördinatoren en sportpromotoren. Als er op diverse domeinen van hulp- en dienstverlening een coördinator komt met een duidelijke en goed omlijnde functieomschrijving, dan zou de taak van de beleidsmedewerker zich meer kunnen toespitsen op beleid en aansturing.

Tenslotte blijkt uit de bevraging dat op lokaal vlak de naastbestaandenwerking van de diensten JWW, in tegenstelling tot de trajectbegeleiders en organisatieondersteuners, weinig of geen beleidssturing ervaren. De naastbestaandenwerking heeft geen uitgesproken behoefte aan een sterke sturing, maar wil ook niet over het hoofd gezien worden.

6.2. Bovenlokale beleidssturing

In 2003 werd gesteld dat de (toenmalige) beleidscel Samenleving en Criminaliteit, verantwoordelijk voor de opvolging van het implementatieproces van het strategisch plan, er voor had gekozen om geen al te zichtbare en actieve rol te spelen in het proces op lokaal niveau teneinde de beleidsmedewerker niet voor de voeten te lopen. Maar de procesbegeleidende mogelijkheden van de beleidsmedewerker bleken te beperkt. Er werd geconcludeerd dat gerichte ondersteuning vanuit de beleidscel dan ook noodzakelijk was. Ook vanuit Justitie werden er maar beperkte activiteiten uitgevoerd op het vlak van begeleiding naar de eigen Justitiële medewerkers. Er was wel overleg gepleegd met de inrichtingshoofden en informatie doorgegeven, maar er was niet gewerkt aan een visie en doelstellingen voor Justitie, met name voor de PSD, binnen het kader van het strategisch plan. Doordat er gekozen was voor een smalle aansturing naar de inrichtingshoofden toe en niet naar de brede directie, was er onvoldoende vermogen ontwikkeld om positieve krachten op het niveau van de instelling te mobiliseren.

In de evaluatie van 2005 werd vastgesteld dat de beleidsmedewerkers de nodige ondersteuning kregen vanuit de beleidscel Samenleving en Criminaliteit. Onder deze ondersteuning begreep men een maandelijks werkoverleg, individuele ondersteuning en coaching, vorming op maat, enz.

Naast de sturing door de beleidscel Samenleving en Criminaliteit en het DG EPI gebeurt er ook sturing op centraal beleidsniveau door de Vlaamse Stuurgroep en de Bovenlokale Werkgroep.

Zoals al eerder werd aangegeven is er al heel wat geremedieerd op het vlak van aansturing. Ook de beleidsmedewerkers en de partners voelen aansturingsmogelijkheden nu beter aan. Als bijvoorbeeld de beleidsmedewerkers signalen geven dat er problemen zijn of ze ergens een tekort zien, wordt dit veel sneller opgenomen door de centrale administratie dan vroeger. Één van de beleidsmedewerkers gaf aan dat het moto vroeger was ‘je doet maar’ terwijl er nu

veel meer aan één beleid gewerkt wordt. Een andere beleidsmedewerker geeft aan dat ze nu veel meer ruggesteun voelt dan vroeger, er wordt sneller en makkelijker iets gesignaleerd aan de bovenbouw en er gebeurt ook iets mee. Er wordt meer gecontroleerd en opgevolgd. Op lokale problemen wordt door de centrale administratie sneller gereageerd, waarna een gezamenlijk appel wordt gedaan naar de verschillende organisaties. Deze controle en opvolging gebeurt niet alleen naar de beleidsmedewerkers toe, maar ook naar de andere betrokken actoren. Zo heeft de Bovenlokale Werkgroep, zoals reeds vermeld, in alle gevangenissen workshops georganiseerd om na te gaan hoe de implementatie en de samenwerking verlopen. De lokale actoren moesten aangeven wat de knelpunten waren en hoe daar in de toekomst aan gewerkt zal worden. Dit zijn ontegensprekelijk positieve evoluties op het vlak van opvolging en aansturing.

Uiteraard zijn ook hier nog een aantal bemerkingen bij te maken. Vooreerst worden de workshops van de Bovenlokale Werkgroep door een aantal actoren als te vrijblijvend bevonden waardoor er niet echt sprake kan zijn van sturing. Men vraagt zich daarbij af wat het mandaat is van de Bovenlokale Werkgroep. Heeft de Werkgroep een stok achter de deur indien men in een bepaalde gevangenis niet wil werken aan de verdere implementatie van het strategisch plan? Zoals eerder al werd aangegeven wordt de Vlaamse Stuurgroep ook beschouwd als te weinig sturend naar haar leden.

In Hoogstraten voelt men ook duidelijk dat er vandaag meer centrale sturing is dan vroeger bij eventuele problemen, zoals met betrekking tot de samenwerking PSD–trajectbegeleiding. Er wordt een veel duidelijker signaal gegeven dat deze samenwerking moet lukken en de nieuwe start van trajectbegeleiding wordt opgevolgd. Zowel de directie als de beleidsmedewerker vragen zich echter af of deze opvolging en aansturing zal blijven doorgaan als de start eenmaal geslaagd is. Er wordt gevreesd dat het proces losgelaten zal worden en dat problemen opnieuw gemakkelijker de kop zullen opsteken. Actoren op het lokale niveau moeten het gevoel hebben dat de opvolging continu is zodat ze bij problemen steeds terecht kunnen bij het bovenlokale niveau. Dit lijkt vandaag de dag beter te lukken dan enkele jaren geleden, maar waakzaamheid is geboden.

Misschien wel de belangrijkste bedenking in verband met bovenlokale beleidssturing is dat er nog te veel vanuit de verschillende departementen op verschillende manieren wordt gestuurd. Er is te weinig afstemming op bovenlokaal niveau waardoor er geen samenhang in aansturingsprocessen is. Hierdoor lijken niet alle organisaties evenveel belang te hechten aan het strategisch plan. Er moet binnen de Vlaamse Stuurgroep duidelijk beter op elkaar afgestemd worden waardoor de impact van deze stuurgroep ook groter zal worden.

6.3. Evolutie in planmatige aanpak

De strategie van ‘trial and error’ zoals die beschreven werd in het ECWS-rapport bestaat nog steeds, al wordt er nu inderdaad meer gestuurd van boven uit. Aangezien deze strategie nog voor een stuk wordt toegepast, blijven de in 2003 geformuleerde voorwaarden nog steeds relevant: voldoende draagvlak, voldoende timing en planning, en een actieve aanpak van opvolging en bijsturing. We weten inmiddels dat er een groter draagvlak heerst en dat opvolging en bijsturing actiever worden aangepakt. Zijn planning en timing ook verbeterd? Bij de externe evaluatie in 2002-2003 stelde men een ongelukkige planning vast wat betreft de (te late) aanwerving van de beleidsmedewerkers. De beleidsmedewerkers, als beoogde leiders van het implementatieproces, waren als laatste aangeworven en moesten daardoor als leider achter het proces aanhollen in plaats van het proces uit te stippelen. Een tweede probleem dat

veel weerstand bij de lokale gevangenisdirecties opriep was de manier waarop het strategisch plan in de gevangenis was geïntroduceerd. Zij hadden namelijk niet het gevoel dat ze bij dit proces betrokken werden, waardoor er veel weerstand ontstond.

De implementatie van het strategisch plan in de gevangenissen van Hasselt en Gent toont veel meer aandacht voor timing en planmatige aanpak dan voorheen. Volgens de directeur van Gent was de komst van de beleidsmedewerker goed voorbereid. In Hasselt werd reeds voor de opening van de nieuwe gevangenis rond het strategisch plan gewerkt. Heel anders was voorheen de opstart verlopen in gevangenissen als Brugge en Merksplas: directies werden nauwelijks of niet geïnformeerd over de komst van de beleidsmedewerker of stafmedewerker. Voor de gevangenissen van Hasselt en Gent was er een gezamenlijke startvergadering en een stappenplan, maar nog werden de gevangenissen niet voldoende voorbereid op de implicaties van de implementatie. Men vond de startvergadering eerder symbolisch, er werd bijvoorbeeld niet grondig gepraat over de overlegstructuren. Er leeft een algemene consensus onder de beleidsmedewerkers dat een uitbreiding naar andere gevangenissen nog beter moet voorbereid worden. Een gevangenis moet terdege worden voorbereid op de komst van het strategisch plan en informatieverstrekking is in die voorbereiding van zeer groot belang. Het proces mag na de startvergadering ook niet losgelaten worden. Het is ook niet enkel de Vlaamse Gemeenschap die verantwoordelijkheden heeft naar de voorbereiding van nieuwe implementaties, ook de regionale directie en het hoofdbestuur van het gevangeniswezen moeten zich op lokaal niveau engageren. De beleidsmedewerker moet als eerste aangesteld worden in de gevangenis, vóór de organisatieondersteuner en trajectbegeleiders van start gaan. De opstart in andere gevangenissen zou nog planmatiger moeten verlopen dan dat het geval was bij de laatste implementaties in Gent en Hasselt.

7. De meerwaarde van het strategisch plan en randvoorwaarden

7.1. Meerwaarde

Of het strategisch plan al dan niet een meerwaarde heeft opgeleverd is een moeilijk te beantwoorden vraag, vooral als de meerwaarde wordt onderzocht in functie van de gedetineerden. In sommige gevangenissen is de beleidsmedewerker er van overtuigd dat het aanbod van activiteiten van hulp- en dienstverlening sterk is uitgebreid, in andere gevangenissen is men daar niet zo van overtuigd. Ook inrichtingshoofden denken hier op verschillende manieren over. Op het bovenlokale niveau is er evenmin eensgezindheid. Het Departement WVG stelt dat het aanbod sterk is uitgebreid, de vertegenwoordigers van Justitie stellen dan weer dat daar op het terrein nog maar weinig van te merken is. Evenmin is duidelijk of gedetineerden een verschil ondervinden tussen gevangenissen waar het strategisch plan van kracht is en gevangenissen waar dat niet het geval is. Tijdens de focusgroepen met gedetineerden was regelmatig te horen dat alles zoveel beter was op het gebied van activiteiten in de gevangenis van Gent of Leuven-Centraal. Aangezien het strategisch plan in Gent nog maar zeer recent operationeel werd en in Leuven-Centraal nog volledig moet opgestart worden, kan hieruit afgeleid worden dat alleszins niet alle gedetineerden een duidelijk beeld hebben van het bestaan of het opstarten van het strategisch plan.

Ook al is men het niet eens over het feit of er al dan niet méér activiteiten doorgaan, eensgezindheid bestaat er wel over de toegenomen kwaliteit van de activiteiten sinds het strategisch plan en over de soort activiteiten die er nu kunnen georganiseerd worden. Bepaalde activitei-

ten zijn nu mogelijk die de lokale actoren van Justitie nooit alleen hadden kunnen organiseren omdat ze er noch de middelen voor hebben, noch de kennis.

De bevroegde actoren zagen, naast bovenstaande elementen, ook de volgende zaken als meerwaarde voor de gedetineerden:

- gedetineerden die deelnemen aan activiteiten zijn rustiger, waardoor er minder spanningen zijn in de gevangenis;
- gedetineerden worden door deze werkwijze een beetje meer als mens behandeld;
- gedetineerden hebben nu meer mogelijkheid tot inspraak, bijvoorbeeld via evaluaties van activiteiten;
- gedetineerden worden meer op maat en eenduidiger benaderd;
- gedetineerden krijgen de kans om, net als vrije burgers, met de verschillende vormen van hulp- en dienstverlening kennis te maken;
- gedetineerden hebben een centraal aanspreekpunt binnen de gevangenis.

Ook al is men vrij overtuigd van de meerwaarde van het strategisch plan voor de gedetineerden, nog meer eensgezindheid is er over de meerwaarde vanuit het standpunt van de actoren van de Vlaamse Gemeenschap en Justitie. Men is overtuigd van de meerwaarde die trajectbegeleiding biedt of kan bieden aan de gevangenisstraf. Vooral als trajectbegeleiders straks ook proactief onthaal zullen kunnen aanbieden, zal deze meerwaarde bevestigd worden. De functie van organisatieondersteuner wordt gezien als een meerwaarde voor de partners in het strategisch plan. De functie wordt gezien als een service naar de verschillende organisaties van hulp- en dienstverlening toe. Naast trajectbegeleiding en organisatieondersteuning worden ook de beleidsmedewerkers gezien als een meerwaarde van het strategisch plan. De beleidsmedewerkers worden beschouwd als een meerwaarde om verschillende redenen. Ten eerste was er nood aan een verbindingsfiguur in de gevangenis die ook voor een plaats kon ijveren voor hulp- en dienstverleners in de gevangenis. Ten tweede ontlast de beleidsmedewerker de lokale directie voor een groot deel van het takenpakket rond hulp- en dienstverlening.

Naast de meerwaarde die geboden wordt door de specifiek voor het strategisch plan gecreëerde functies, worden nog volgende uiteenlopende elementen als meerwaarde geïdentificeerd:

- Door het strategisch plan is het algemene klimaat in de gevangenis verbeterd, actoren zijn naar elkaar toegegroeid. De hulp- en dienstverlening is meer geïntegreerd in de gevangenis.
- Er is vandaag meer coördinatie en er wordt meer op elkaar afgestemd. Daarnaast kunnen problemen op een meer gestructureerde manier worden aangepakt.
- Omwille van het kader dat het strategisch plan biedt worden er meer hulp- en dienstverleners geëngageerd om een opdracht op te nemen in de gevangenis. Steeds meer organisaties worden geactiveerd.
- Door het strategisch plan wordt er veel geïnvesteerd op korte termijn.
- De dialoog met Justitie is op een ander niveau gekomen en de samenwerking is verbeterd.
- Er wordt meer informatie verzameld en bijgehouden, er is meer verslaggeving en er worden meer jaarverslagen opgesteld.
- Er is meer en betere informatie-uitwisseling rond cliënten.
- Er is meer duidelijkheid inzake het aanbod en wie er verantwoordelijk voor is.

Uit het onderzoek komt naar voor dat het strategisch plan zeker een meerwaarde kan bieden voor de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Het is echter ook zo dat deze meerwaarde

nog niet ten volle is bereikt. Al de punten die hierboven werden genoemd zijn tevens nog voor verbetering vatbaar. De ambiguïteit over het feit of er al dan niet meer activiteiten zijn in de gevangenissen sinds de komst van het strategisch plan is een duidelijk teken. Ook al zou er aan de hand van cijfers kunnen bewezen worden dat er vandaag meer activiteiten plaatsvinden in de gevangenis dan acht jaar geleden, dan nog heeft het strategisch plan zijn doel niet bereikt indien zou blijken dat deze kwantitatieve meerwaarde niet duidelijk is voor alle partners en/of niet voelbaar is voor de gedetineerden. Geruststellend is echter dat alle actoren hoopvol naar de toekomst kijken en er van overtuigd zijn dat het strategisch plan nog een grotere meerwaarde kan opleveren dan dit vandaag het geval is.

7.2. Randvoorwaarden

Om de meerwaarde van het strategisch plan tot uiting te brengen moet er een aantal voorwaarden vervuld zijn. Deze randvoorwaarden volgen grotendeels uit de hierboven behandelde punten in dit deel van het rapport. De rol en functie van de verschillende actoren moeten duidelijk zijn, het overleg en de samenwerking tussen de verschillende actoren moeten vlot verlopen, er moet respect en vertrouwen heersen tussen alle actoren, enz. Deze randvoorwaarden kwamen reeds aan bod in vorige evaluaties. Ook tijdens de huidige evaluatie kwamen deze zaken naar voor in de interviews en focusgroepen met de verschillende actoren. De nadruk werd gelegd op de volgende zaken:

- De belangrijkste randvoorwaarde betreft het draagvlak bij de justitiële en Vlaamse partners. Zonder dit draagvlak kan het strategisch plan niet geïmplementeerd worden. Bij dit draagvlak hoort automatisch ook het aanvaarden van het mandaat van de beleidsmedewerker. Dit is immers een cruciale functie bij de implementatie van het strategisch plan. Naast het aanvaarden van de rol van de beleidsmedewerker is het belangrijk dat de gevangenisdirectie het personeel aanstuurt en positieve feedback geeft over het strategisch plan. Het draagvlak bij het personeel zal hier automatisch door vergroten. Op beleidsniveau moet iedereen in het strategisch plan geloven.
- Een andere zeer belangrijke voorwaarde is een goede samenwerking op lokaal en bovenlokaal niveau tussen Justitie en de Vlaamse Gemeenschap. Een goede samenwerking kan alleen als iedereen gerespecteerd wordt in zijn taak en als er een goede, open en eerlijke communicatie is.
- Goede communicatie wordt gezien als één van de randvoorwaarden voor een goede implementatie van het plan. Het is nodig om deze communicatie te starten nog voor het strategisch plan geïmplementeerd wordt in een gevangenis.
- Een sturende en stimulerende overheid die regelmatig signalen geeft aan zijn achterban is een volgende belangrijke randvoorwaarde. De verschillende departementen moeten ook allemaal in team dezelfde visie uitdragen. Ook hier is een goede communicatie onontbeerlijk.
- Er moeten voldoende middelen ter beschikking worden gesteld en de nodige infrastructuur moet voorhanden zijn. Als er nieuwe gebouwen opgetrokken worden, moet er al in de planningsfase rekening gehouden worden met het strategisch plan.
- Om het aanbod aan activiteiten van hulp- en dienstverlening uit te breiden en af te stellen op de doelgroep is een goede kennis van de gevangenispopulatie een voorwaarde.
- Daarnaast is het ook van groot belang dat de hulp- en dienstverlening effectief beschikbaar is. Zolang bijvoorbeeld de geestelijke gezondheidszorg niet in staat is om in te gaan op vragen vanuit de gevangenis, kan het ook niet aangeboden worden aan de gedetineerden.

Als aan al deze voorwaarden voldaan is zal het strategisch plan ten volle zijn meerwaarde kunnen bewijzen.

8. Aandachtspunten en aanbevelingen

Laten we even terugkijken naar de beleidsaanbevelingen die geformuleerd werden in de externe evaluatie van 2002-2003:

- Maak afspraken met Justitie over een meer gezamenlijke aanpak van de opvolging, begeleiding en ondersteuning van de pilootprojecten.
- Zet een actieve procesbegeleiding op voor lokale pilootprojecten.
- Investeer in lokale samenwerking en teambuilding.
- Geef prioriteit aan de uitbouw van een concreet aanbod in plaats van structuren. Er moeten met de bevoegde autoriteiten harde afspraken gemaakt worden over de beschikbare werkingsmiddelen voor hulp- en dienstverlening.

Deze aanbevelingen blijken vandaag ook nog op hun plaats:

- Het overleg en de afstemming met Justitie moet geïntensifieerd worden. Er is nog een aantal duidelijkere afspraken nodig met Justitie over de verdere operationalisering van het strategisch plan in de gevangeniscontext.
- Er moet een blijvende aandacht zijn voor actieve procesbegeleiding voor de lokale gevangenen.
- Het is duidelijk op het terrein dat investeren in lokale samenwerking en teambuilding werkt om het draagvlak voor het strategisch plan te vergroten. Dat ziet men tijdens gezamenlijke vormingsdagen of denkdagen voor PSD-leden en trajectbegeleiders, maar ook op vormingsdagen voor leden van een bepaalde werkgroep. Er moet blijvend gezocht worden naar goede samenwerkingsvormen en mogelijkheden voor teambuilding.
- Er moet prioriteit gegeven worden aan het uitbouwen van een concreet aanbod. Elke actor moet het gevoel krijgen dat met de komst van het strategisch plan niet enkel de vergadermomenten zijn toegenomen, maar dat er ook effectief aanbod is bijgekomen. Ook dit zal het draagvlak voor het strategisch plan aanzienlijk vergroten. Harde afspraken maken over beschikbare werkingsmiddelen voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden helpt aanzienlijk om het aanbod te vergroten. Bij de voorziene uitbreiding van het strategisch plan in 2008 zullen bijvoorbeeld middelen vrijgemaakt worden die de centra voor geestelijke gezondheidszorg verplicht zullen moeten inzetten in de gevangenen. Dit soort overeenkomsten moet wellicht ook gemaakt worden met nog andere actoren van hulp- en dienstverlening.

Naast de aanbevelingen die teruggaan op de eerste externe evaluatie, levert het huidige onderzoek nog de volgende voorstellen op met betrekking tot het implementatieproces:

- De vraag of en hoe de beleidsmedewerker de organisatieondersteuner kan aansturen moet zo snel mogelijk en op een duidelijke manier beantwoord worden. De ministeriële omzendbrief van 6 december 2007 blijkt niet voldoende, het taalgebruik is te vaag en het middel niet dwingend genoeg. Als het probleem blijft spelen dat de beleidsmedewerker geen direct hiërarchisch gezag heeft over de organisatieondersteuner, kan er overwogen worden om de organisatieondersteuners te onttrekken van de diensten JWW en hen als rechtstreekse personeelsleden van de Vlaamse Gemeenschap aan te werven.
- Bij de uitbreiding van het strategisch plan moet de voorbereiding op het niveau van de lokale gevangenis zes maanden tot een jaar op voorhand beginnen. Zo kunnen de

directies en andere geledingen zich geleidelijk inwerken, kunnen ze een beeld krijgen over de diverse implicaties en kan men de nodige beslissingen nemen op het personele en infrastructurele vlak. De beleidsmedewerker moet van bij het begin bij deze voorbereiding betrokken worden zodat hij heel het proces kan opvolgen en aanwezig is als de organisatieondersteuner en trajectbegeleiders toekomen in de gevangenis.

- De middelen voor trajectbegeleiding moeten uitgebreid worden zodat alle gedetineerden systematisch onthaald kunnen worden. Er wordt momenteel gewerkt met prioritaire doelgroepen en wachtlijsten, waardoor niet elke gedetineerde in contact komt met trajectbegeleiding. Een gedetineerde in de ene gevangenis kan wel door een trajectbegeleider gezien worden terwijl hij in een andere gevangenis niet tot de juiste doelgroep kan behoren en dus niet onthaald wordt.
- Er moet op worden toegezien dat een gedetineerde die een traject start, dit ook kan verder zetten bij overplaatsing naar een andere sectie in dezelfde gevangenis of naar een andere gevangenis.
- De PMD's dienen verder te worden onderbouwd en ontwikkeld (en in sommige gevangenissen geïnstalleerd) zodat de hulp- en dienstverlening beter kan worden gepland, gecoördineerd, opgevolgd en geëvalueerd.
- De Vlaamse Stuurgroep en de Bovenlokale Werkgroep moeten een meer sturend karakter krijgen. De Vlaamse Stuurgroep moet sturen naar alle Vlaamse hulp- en dienstverlenende departementen en actoren zodat op meer terreinen verantwoordelijkheid wordt opgenomen. De Bovenlokale Werkgroep moet zijn workshops blijven organiseren en deze nauwgezet opvolgen.
- De rol en positie van de nieuwe onderwijscoördinatoren moeten duidelijk zijn voor ze de gevangenis binnenkomen, zodat er geen conflicten ontstaan over de taakafbakening tussen onderwijscoördinatoren, beleidsmedewerkers, organisatieondersteuners, enz. Deze rol moet niet enkel tussen Vlaamse actoren besproken worden, ook Justitie moet bij deze discussie betrokken worden. Dit kan het draagvlak in de gevangenis en bij de Vlaamse partners alleen maar vergroten.
- Er moet een duidelijkere en meer gestructureerde manier gevonden worden om over de gevangenissen heen ervaringen uit te wisselen. De beleidsmedewerkers doen dit tijdens hun werkoverleg, maar ook ondermeer de gevangenisdirecties hebben een behoefte aan het uitwisselen van ervaringen. Op deze manier kunnen bijvoorbeeld 'good practices' systematisch worden besproken.
- Men is in bijna alle gevangenissen op het punt gekomen waarbij de meeste actoren zich scharen achter de geest van het strategisch plan. Het is nu van belang dat deze beweging verder gezet wordt. Het behouden van dit brede draagvlak moet dan ook een blijvend aandachtspunt zijn.

DEEL IV: ALGEMENE CONCLUSIES

In dit onderzoeksrapport wordt verslag gedaan van een externe evaluatie met betrekking tot de implementatie van het Vlaams strategisch plan voor hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Opgestart in het jaar 2000, richtte het strategisch plan zich aanvankelijk op vijf penitentiaire inrichtingen in de pilootregio Antwerpen-Kempen (Antwerpen, Hoogstraten, Merksplas, Turnhout en Wortel). Vervolgens werd het plan uitgebreid naar de gevangenen van Brugge (2003), Hasselt (2006) en Gent (2007). Begin 2008 nam de Vlaamse regering de beslissing om het strategisch plan nog in dat zelfde jaar verder uit te breiden naar de resterende gevangenen in Vlaanderen en Brussel. Daarmee wordt de oorspronkelijk voorziene timing voor de globale uitvoering van het strategisch plan gerespecteerd.

Onder het motto ‘buiten begint binnen’ en ‘ook in de gevangenis behoudt de gedetineerde zijn recht op maatschappelijke hulp- en dienstverlening’ heeft de Vlaamse overheid op al haar bevoegdheidsterreinen de essentiële acties bepaald die ertoe moeten bijdragen dat gedetineerden meer kansen krijgen op een volwaardige en harmonische integratie in de samenleving.⁵⁴ Deze ontwikkelingen maken deel uit van een meer algemene evolutie naar een eigen invulling van het Vlaams forensisch welzijnswerk - evolutie die werd ingezet met de staatshervorming van 1980 en die sindsdien een aantal belangrijke fasen heeft gekend. Deze voorgeschiedenis en de context van het strategisch plan, zijn uitgangspunten en inhoud (met de centrale missie en vijf kernstrategieën) en ten slotte de stapsgewijze implementatie en omkadering ervan worden toegelicht in het eerste deel van dit rapport. Eveneens in het eerste, inleidende deel van dit verslag is een korte schets opgenomen van de penitentiaire omgeving, met inbegrip van een voorstelling van de acht gevangenen die betrokken werden in het onderzoek.

Beleidsmatig hebben er zich de laatste 10 jaren in het Belgische gevangeniswezen belangrijke ontwikkelingen voorgedaan die van rechtstreeks belang zijn voor de totstandkoming en implementatie van het strategisch plan. Interne beleidsontwikkelingen zoals de goedkeuring en graduele inwerkingtreding van de Basiswet ‘gevangeniswezen en rechtspositie van gedetineerden’ vooronderstellen de uitbouw en terbeschikkingstelling van een geïntegreerd geheel van voorzieningen vanuit de gemeenschappen en gewesten. Deze voorzieningen betreffen niet alleen de psychosociale hulpverlening zoals die voorheen al gedeeltelijk bekend was in het forensisch welzijnswerk, maar ook een breed aanbod van participatiemogelijkheden in de sectoren van welzijn, gezondheid, cultuur, onderwijs, sport, werkgelegenheid, enz. Het strategisch plan van de Vlaamse Gemeenschap – dat in 2007 bevestigd en verder gespecificeerd werd in een ‘gemeenschappelijk bijkomend implementatieplan Vlaamse Gemeenschap-Justitie’ – beoogt nu precies de uitbouw van een ‘geïntegreerde, efficiënte en effectieve’ hulp- en dienstverlening waarbij ‘dezelfde kwaliteitsstandaarden’ gehanteerd worden als ten aanzien van de reguliere hulp- en dienstverlening aan burgers in de vrije samenleving.

De doelstelling van dit onderzoek bestond er in een externe evaluatie door te voeren van het strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Deze evaluatie heeft enerzijds betrekking op het globale implementatieproces, waarbij het vertrekpunt de bevindingen zijn van een eerste externe evaluatie die in 2002-2003 werd doorgevoerd. Anderzijds wordt de mate van participatie aan en tevredenheid met de aangeboden activiteiten door de gedetineerden onderzocht. Deze tweeledige doelstelling werd vertaald in een reeks van 10 onderzoeksvragen, die in dit afsluitende deel van het rapport samenvattend zullen beantwoord worden.

⁵⁴ *Bestek Externe evaluatie strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*, Brussel, Vlaamse Overheid, Departement Welzijn, Volksgezondheid en Gezin, 2006.

De twee onderzoeksluiken maken gebruik van verschillende onderzoeksmethodes. Het *implementatieproces*, zoals zich dat in de acht betrokken gevangenen en op bovenlokaal niveau voltrok, werd vooral onderzocht aan de hand van documentenanalyse, persoonlijke interviews, focusgroepen en schriftelijke bevraging van/met relevante actoren en bevoorrechte getuigen. De *participatie en tevredenheid* vanwege de gedetineerden in zes gevangenen werd in kaart gebracht door middel van een uitgebreide registratie van deelname aan individuele en groepsactiviteiten in een tijdsspanne van drie maanden, en vervolgens door de afname van een uitgebreide vragenlijst van de gedetineerden en de organisatie van focusgroepen met zowel deelnemende als niet-deelnemende gedetineerden. De vragenlijst werd ingevuld door 861 gedetineerden, wat een responsgraad is van 52% ten opzichte van de 1669 uitgedeelde exemplaren. Van deze groep respondenten had 74% de Belgische nationaliteit. Vergeleken met de samenstelling van de totale Belgische gevangenispopulatie, bleken in onze onderzoeksgroep de beklaagden (met hun aandeel van 21%) ondervertegenwoordigd te zijn en de geïnterneerden (met hun aandeel van 19%) oververtegenwoordigd.

Het onderzoek in de twee luiken verliep gedurende een periode van 15 maanden (1 maart 2007 – 31 mei 2008).

Een aantal conclusies en (impliciete) beleidssuggesties werd reeds geformuleerd op het einde van de delen II (participatie en tevredenheid) en III (implementatieproces). In wat nu volgt, worden eerst conclusies weergegeven op basis van de gestelde onderzoeksvragen. Daarbij zullen zijdelings ook andere bevindingen en overwegingen opgenomen worden. In het verlengde van deze conclusies en reflecties formuleren we vervolgens een reeks beleidsaanbevelingen.

1. Antwoorden op de onderzoeksvragen

Het onderzoek levert een aantal inzichten op met betrekking tot de gestelde onderzoeksvragen. De meer algemene onderzoeksvragen komen hieronder eerst aan bod. De antwoorden hierop bevatten verwijzingen naar meer gedetailleerde toelichtingen in de daaropvolgende antwoorden.

1) Op welke wijze heeft de Vlaamse Gemeenschap zich gekweten van de zorgplicht die ze op zich genomen heeft in haar opdrachtformulering, te lezen in de missie van het strategisch plan?

In haar gemeenschappelijke missie waarborgt de Vlaamse Gemeenschap ‘het recht van alle gedetineerden en hun directe sociale omgeving op een integrale en kwaliteitsvolle hulp- en dienstverlening zodat ook zij zich harmonisch en volwaardig kunnen ontplooien in de samenleving’. Het onderzochte activiteitenaanbod, de uitgebouwde structuren, de participatie en tevredenheid onder de gedetineerden en de positieve evoluties in het implementatieproces, zoals weergegeven in dit rapport, bevestigen dat de Vlaamse Gemeenschap zich in algemene zin wel degelijk gekweten heeft van haar zorgplicht ten aanzien van de gedetineerden in de bestudeerde gevangenen. Er is een zeer betekenisvolle aanzet gegeven tot de veralgemeende toepassing van de hulp- en dienstverlening vanuit de voorzieningen van de Vlaamse Gemeenschap in alle Vlaamse en Brusselse gevangenen. Het uitgezette scenario is zeker niet onrealistisch gebleken, maar heeft wel relatief veel tijd in beslag genomen. Aansturing en bijsturing dienen in de toekomst veel sneller te gebeuren. In de gevangenen waar het stra-

tegisch plan reeds van kracht is, kunnen we nog niet spreken van een volledig succes. Daarvoor wordt nog niet een voldoende aantal gedetineerden op systematische wijze bereikt. Beklaagden, veroordeelden en geïnterneerden worden in de verschillende gevangenissen betrokken in het activiteitenaanbod, maar de groep vreemdelingen en anderstaligen vormt nog een grote 'black box'. Ook in dit onderzoek hebben wij hun participatie en tevredenheid onvoldoende in kaart kunnen brengen. Ook de directe sociale omgeving van de gedetineerde (met uitzondering van het kinderbezoek) staat niet in het middelpunt van de actie binnen het strategisch plan. Bevindingen inzake de 'integrale en kwaliteitsvolle' hulp- en dienstverlening komen hieronder aan bod. Ten slotte merken we op dat de onderzoeksresultaten geen aanleiding geven tot een herdenken of herformuleren van de algemene opdracht of de strategische doelstellingen van het strategisch plan.

2) *In welke mate werden de vijf strategische doelstellingen van de Vlaamse Gemeenschap verwezenlijkt? Meer bepaald moet worden nagegaan:*

a. *Of er een kwalitatief hoogstaand aanbod van hulp- en dienstverlening uitgebouwd wordt*

Het onderzoek toont aan dat de Vlaamse Gemeenschap in het kader van het strategisch plan een gediversifieerd aanbod van hulp- en dienstverlening heeft uitgebouwd ten aanzien van de gedetineerden in de acht onderzochte gevangenissen. Verder in deze samenvatting wordt dit aanbod, alsook de participatiegraad van de gedetineerden, toegelicht. De activiteiten worden georganiseerd door erkende organisaties of door diensten met een specifieke deskundigheid op het betreffende terrein. De meeste van deze diensten verzorgen naast hun aanbod aan gedetineerden tevens hulp- en dienstverlenende activiteiten in de vrije samenleving. De activiteiten worden mee voorbereid, ondersteund en opgevolgd door de beleidsmedewerkers en organisatieondersteuners. Zonder een eigenlijk onderzoek gedaan te hebben naar de kwaliteit van de individuele en groepsactiviteiten in de gevangenissen in vergelijking met het aanbod in de samenleving, mogen we er redelijkerwijs van uitgaan dat in de hier geschetste context en rekening houdend met de eigenheid van een gevangenisituatie, de kwaliteit verzekerd is. Stappen dienen nu gezet te worden naar een vooral goed voorbereide en planmatige implementatie van de voorzieningen in de resterende Vlaamse en Brusselse gevangenissen.

b. *Dat op een aangepaste wijze geprofileerd wordt naar de gedetineerden toe*

Een aantal gegevens in het onderzoek wijst er op dat de profilering van het aanbod ten aanzien van de gedetineerden nog beter kan uitgebouwd worden. Het onderzoek geeft aan hoe gedetineerden geïnformeerd worden over het aanbod (zie verder) en welke - eerder beperkte - rol de trajectbegeleiders hierbij spelen. Van een veralgemeend aanbod aan alle gedetineerden (in de onderzochte gevangenissen) is nog lang geen sprake. Bovendien is het niet duidelijk door welke criteria men zich laat leiden om aan bepaalde gedetineerden een aanbod te doen; wellicht speelt pragmatiek hier een belangrijke rol. Met het oog op een betere aansluiting van vraag en aanbod, dient de samenwerking met de gevangenisinstanties, meer bepaald met de PSD, te worden geïntensifieerd. Maar ook dient onderzocht te worden of het bewakingskader een taak kan opnemen met betrekking tot het informeren en/of motiveren van gedetineerden.

De rol van de trajectbegeleiders blijft op het terrein voor onduidelijkheid zorgen. In de praktijk blijkt hun taak te evolueren in de richting van een hulpverlenende functie, wat gezien de uitgangspunten van het strategisch plan en de context van aanwezige voorzieningen in de samenleving niet te verkiezen is. O.i. moeten de trajectbegeleiders hun rol opnieuw meer vanuit het casemanagement opvatten (zie verder). Hierin kan en moet ruimte blijven bestaan voor elementen van ondersteuning en begeleiding van de gedetineerde. Deze functie van casemanagement moet op een methodische en gerichte wijze verder ontwikkeld worden zoals dat ook in andere maatschappelijke sectoren gebeurt. Daarnaast zou er – bijvoorbeeld in de PMD's – een duidelijke planning moeten opgemaakt worden met betrekking tot het aantal te bereiken gedetineerden per inrichting.

c. Uitgevoerd wordt in geëigende samenwerkingsvormen en organisatiestructuren

De specifieke samenwerkingsvormen en organisatiestructuren die door het strategisch plan gecreëerd werden, worden in principe aanvaard en ondersteund door vrijwel alle betrokkenen. In de praktijk gaat echter veel aandacht naar vormen van bilaterale samenwerking en het runnen van beperkte werkgroepen. Lokale structuren zoals het PMD behoeven, zoals verder nog wordt aangehaald, verdere conceptuele en methodische ondersteuning. Maar ook op het centrale niveau zijn samenwerkingsstructuren voor verbetering vatbaar. Op bovenlokaal vlak blijkt er nog te weinig afstemming te zijn tussen de verschillende departementen van de Vlaamse Gemeenschap. De respectieve aansturingsprocessen vanuit de verschillende departementen vertonen daardoor een gebrekkige samenhang. De impact van de Vlaamse Stuurgroep Strategisch Plan zou groter kunnen zijn.

d. Waarvoor een stevig maatschappelijk draagvlak gecreëerd wordt

Het wederzijds respect en vertrouwen, dat één van de grote pijnpunten vormde bij de externe evaluatie in 2002-2003, blijkt de laatste jaren sterk te zijn toegenomen. Dit geldt voor de diverse samenwerkingsrelaties in het kader van het strategisch plan. Het draagvlak bij de lokale justitiële actoren is de laatste jaren ongetwijfeld gegroeid. Bijzondere aandacht dient nog uit te gaan naar het draagvlak bij PSD-leden en PB's. Wat deze laatste groep betreft, zijn het opnemen van het strategisch plan in de opleiding en het regelmatig organiseren van feedback over het verloop van de activiteiten en de resultaten belangrijke strategieën. Er is over het algemeen een grotere mate van acceptatie van en steun voor het strategisch plan ontstaan. Het gedeeld actief eigenaarschap (het 'wij-gevoel') is tot op zekere hoogte herkenbaar op het niveau van de beleidsmedewerkers, organisatieondersteuners, trajectbegeleiders en gevangenisdirecties, met weliswaar aanzienlijke verschillen tussen de gevangenissen. Deze kring blijft echter te beperkt: andere geledingen binnen de gevangenis en externe hulp- en dienstverleners dienen nog meer betrokken te worden bij het *gemeenschappelijke* perspectief. Onderzocht zou moeten worden in welke mate de inbreng van externe voorzieningen in het strategisch plan ook daadwerkelijk een bijdrage levert aan een grotere betrokkenheid van de informele samenleving op de problematiek van het gevangeniswezen en de gedetineerden.

e. *En een goede personeels- en organisatieontwikkelingspolitiek gevoerd wordt*

De onderzoeksresultaten laten niet toe algemene uitspraken te doen over de gevoerde ‘personeels- en organisatieontwikkelingspolitiek’. Wel is het duidelijk dat op verschillende niveaus – vanuit het departement WVG maar ook vanuit andere Vlaamse departementen en organisaties – sinds het jaar 2000 grote inspanningen werden geleverd om bijkomende personeelsmiddelen te creëren en een behoorlijk organisatorisch kader uit te bouwen voor de implementatie van het strategisch plan. Op het vlak van het personeelsbeleid ervaren lokale sleutelfiguren – beleidsmedewerkers, organisatieondersteuners en trajectbegeleiders – doorgaans te weinig methodische ondersteuning. Een verbetering is hier merkbaar wat betreft de ondersteuning van de beleidsmedewerkers door het Team Algemeen en Forensisch Welzijnswerk van de Vlaamse administratie. Vooral voor de trajectbegeleiders dient onderzocht te worden of en desgevallend hoe een verdere methodische ondersteuning kan geboden worden voor verschillende aspecten van hun taak; de rol van de plaatselijke CAW’s en het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk lijkt ons hierbij belangrijk. Daarnaast wordt er vooral voor de trajectbegeleiders een blijvend tekort aan personeelsmiddelen gesignaleerd.

Op het vlak van de organisatorische uitbouw wordt vooral het ontbreken van een aantal vormen van hulp- en dienstverlening in de gevangenis als knelpunt gesignaleerd. Het betreft dan vooral de drughulpverlening en de geestelijke gezondheidszorg. De samenwerking tussen een aantal organisaties en functies wordt hieronder behandeld. Het beleid hier rond dient nog verder te groeien en dient zich alleszins te richten op de leidinggevende functie van de beleidsmedewerkers, de coördinerende en integrerende functie van de PMD’s, de actieve en coördinerende ondersteuning vanuit de Vlaamse Overheid (over de grenzen van departementen heen) en de ondersteunende en oriënterende rol van het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

Terzijde wordt hier melding gemaakt van nog niet ingeloste noden op het vlak van materiële middelen en infrastructuur. Hierbij dient de aandacht te gaan naar het ter beschikking stellen van voldoende individuele gespreksruimten in de gevangenissen, kantoorruimten voor organisatieondersteuners en trajectbegeleiders en externe technologische communicatiemiddelen (internet en telefoon) voor beide groepen.

3) *Wat is de voortgang en welke knelpunten zijn er aan te wijzen bij de uitbouw van de hulp- en dienstverlening op de verschillende terreinen (welzijn, gezondheid, cultuur, onderwijs, werkgelegenheid, sport en ontspanning,...) en dit in vergelijking met de oorspronkelijke engagementen?*

In dit onderzoek werd de hulp- en dienstverlening, gespreid over de hierboven vermelde sectoren, opgedeeld in enerzijds individuele activiteiten en anderzijds groepsactiviteiten. Rekening houdend met het relatief grote aantal en de grote diversiteit van aangeboden activiteiten, de fluctuaties hierin binnen elke gevangenis, de sterk variërende duur van de cursussen en de soms gebrekkige registratiemethoden op het terrein, was het onmogelijk om een nauwkeurige reconstructie door te voeren van de wijze waarop het aanbod in de diverse gevangenissen geëvolueerd is sinds de opstart van het strategisch plan.

Het aanbod van *groepsactiviteiten* laat zich opdelen in drie grote categorieën: onderwijs, vorming en ontspanning (in deze laatste categorie zijn sportactiviteiten inbegrepen). Tussen

de zes onderzochte gevangenissen doen zich vrij grote variaties voor qua aanbod in deze drie groepen. De meeste inspanningen worden geleverd op het vlak van onderwijs en sociaal-culturele vormingsactiviteiten. Een penitentiair schoolcentrum als Hoogstraten en de grotere gevangenissen ontplooiën om begrijpelijke redenen een groter aanbod dan de kleinere inrichtingen. Onderwijsinitiatieven zijn meestal gericht op basiskennis of –vaardigheden (taalcursussen, wiskunde, computerlessen, maatschappijoriëntatie, diverse beroepsopleidingen). Sociaal-culturele vorming is zeer breed en omhelst zowel praktische vaardigheden (EHBO) als psychologische, relationele, artistieke en sociale vorming, met inbegrip van slachtoffergerichte bewustmakingscursussen. Ontspanningsactiviteiten betreffen onder meer filmvoorstellingen en optredens, quiz-avonden, BBQ en allerlei soorten sportactiviteiten in groep en onder begeleiding. Voor vrijwel al deze activiteiten worden personen of organisaties van buiten de gevangenis gemobiliseerd.

Wat de daadwerkelijke deelname aan de aangeboden groepsactiviteiten betreft, doen er zich opnieuw, zowel globaal genomen als naar categorie activiteit, aanzienlijke verschillen voor tussen de gevangenissen. De bevindingen worden cijfermatig weergegeven in het rapport (zie ook verder). Vergelijkingen maken tussen de inrichtingen heeft niet veel zin, aangezien de gevangenissen sterk verschillen qua type inrichting en accommodatie, categorieën gedetineerden en detentieduur. Voor de meeste gevangenissen beïnvloedt deelname aan sportactiviteiten in sterke mate het totaalbeeld van participatie. In de meeste gevangenissen nemen de gedetineerden (30 tot 60%) deel aan één groepsactiviteit. Ongeveer 20% neemt deel aan twee activiteiten, ongeveer 10% aan drie activiteiten. Ontspanningsactiviteiten zijn het meest populair, in alle gevangenissen. Percentages van gedetineerden die deelnemen aan georganiseerde sportactiviteiten verschillen sterk van gevangenis tot gevangenis: van 17 tot 68%. Participatie aan onderwijsactiviteiten varieert tussen de gevangenissen van 4 tot 36%. Deelname aan sociaal-culturele activiteiten schommelt tussen 5 en 30% van alle gedetineerden.

Het (geregistreerde) aanbod van *individuele* activiteiten strekt zich uit van contacten met de trajectbegeleiders, contacten met de VDAB-consulenten, contacten met bemiddelaars (Suggnomè), gebruik van de bibliotheek, gebruik van rechtshulp, van schuldhulpverlening, van het Centraal Aanmeldingspunt Drughulpverlening, contacten met een straathoekwerker, hulp van Kind en Gezin tot onthaal van familie en vrienden. Voor al deze interventievormen bevat het rapport cijfermateriaal. Wat het aantal gedetineerden betreft dat tijdens het jaar deelneemt aan individuele activiteiten van hulp- en dienstverlening, toont het onderzoek dat, afhankelijk van de inrichting, 20 tot 55% deelneemt aan drie tot zes activiteiten. Toch is het zo dat de (grote) meerderheid van de gedetineerden in alle gevangenissen slechts deelneemt aan één individuele activiteit van hulp- en dienstverlening.

Er kan geconcludeerd worden dat de meeste terreinen van hulp- en dienstverlening (welzijn, cultuur, onderwijs, werkgelegenheid, sport en ontspanning) wel degelijk werden binnengebracht in de gevangenis, en dit in de vorm van groepsactiviteiten en/of individuele activiteiten. Alleen de gezondheidszorg blijkt niet sterk aanwezig te zijn, tenminste niet voor die aspecten die onder Vlaamse bevoegdheid vallen. Ondertussen (begin 2008) nam de Vlaamse Overheid op het vlak van de geestelijke gezondheidszorg initiatief om ook deze vorm van hulpverlening daadwerkelijk in het gevangeniswezen te introduceren. Andere sectoren, zoals huisvesting, blijken op het terrein niet zichtbaar te zijn in het kader van het strategisch plan. Uiteraard dient het aanwezig stellen van diverse vormen van hulp- en dienstverlening in de gevangenissen gepaard te gaan met voortdurend onderzoek naar de evoluerende noden van gedetineerden en hun familieleden (zie verder).

4) *Is de beschikbare hulp- en dienstverlening bekend bij de gedetineerden?*

Van de bevroegde gedetineerden zegt 42% een goed overzicht te hebben over alle aangeboden activiteiten, terwijl 30% dit overzicht duidelijk niet blijkt te hebben. Het globale overzicht mag dan wel ontbreken bij een aanzienlijke groep gedetineerden, toch zegt 65% te weten bij wie of hoe hij/zij zich moet inschrijven voor een activiteit. Wat de bekendmaking van de activiteiten betreft, blijken het interne infokanaal van de gevangenis en Krant X van de Vlaamse Gemeenschap niet zo goed te werken. Ook de PSD-leden, penitentiaire beambten en – toch wel merkwaardig – de trajectbegeleiders blijken niet echt te fungeren als informanten. Een meer belangrijke bron van informatie zijn affiches, folders en medegedetineerden.

Belangrijk is ook de vaststelling dat een relatief grote groep gedetineerden zegt niet te weten waar ze terecht kunnen in geval van persoonlijke problemen.

Bovenstaande bevindingen wijzen er op dat – hoewel vele gedetineerden uiteindelijk de weg naar bepaalde activiteiten wel vinden – enerzijds op het individuele niveau meer werk kan gemaakt worden van een proactieve en systematische bekendmaking van het aanbod, en wellicht dan vooral door de trajectbegeleiders en de PSD-leden, onder meer in het onthaalgesprek. Anderzijds zou men kunnen nagaan of en hoe op het collectieve vlak het globale programma met de diverse activiteiten in de gevangenis beter aan de man kan gebracht worden.

5) *Is de hulp- en dienstverlening voldoende beschikbaar en bereikbaar?*

Het onderzoek toont aan dat heel wat activiteiten in de verschillende gevangenissen onvoldoende beschikbaar zijn voor de gedetineerden. Dit uit zich in het bestaan van wachtlijsten, die voor de individuele hulp- en dienstverlening vooral blijken te gelden voor de gesprekken met de trajectbegeleider en VDAB-consulent. Deze wachtlijsten bestaan echter ook voor deelname aan onderwijs-, vormings- en sportactiviteiten.

Daarnaast stelt zich in meerdere gevangenissen het probleem dat ingeschreven gedetineerden niet altijd effectief worden geroepen door de PB om deel te nemen aan de activiteit.

6) *Wordt er nuttig gebruik van gemaakt?*

Uit de opgave van redenen waarom men deel neemt aan hulp- en dienstverlenende activiteiten, blijkt dat gedetineerden – vanuit de filosofie van het strategisch plan – overwegend ‘zinnige’ motieven vermelden. Het gaat dan vooral om motivaties zoals het zich bijscholen, een getuigschrift halen, de lichamelijke conditie onderhouden, tewerkstelling voorbereiden of iets doen voor het slachtoffer.

7) *Wat is de participatie van de gedetineerden?*

Zoals hiervoor reeds werd aangegeven, verschilt de participatiegraad van de gedetineerden sterk van gevangenis tot gevangenis. Dit is zo voor de groepsactiviteiten en – in wat mindere mate – voor de individuele activiteiten. Voor de *groepsactiviteiten* varieert de participatiegraad al naar gelang de gevangenis van 35 tot 70% van de lokale gevangenispopulatie. Telt men de sportactiviteiten niet mee, dan gelden percentages van 20 tot 60%. De oorzaken van deze grote verschillen tussen de gevangenissen zijn onvoldoende duidelijk. Ze kunnen bijvoorbeeld niet eenvoudigweg herleid worden tot het type gevangenis (arresthuis of strafhuis) en de daaraan gekoppelde detentieduur. Wel wordt vastgesteld dat de participatiegraad in

kleine gevangenissen hoger ligt dan die in grote inrichtingen (die meer activiteiten moeten organiseren, vaak verspreid over meerdere afdelingen).

Voor de *individuele* activiteiten variëren de participatiegraden tussen de gevangenissen met betrekking tot één of meerdere activiteiten van hulp- en dienstverlening van 20 tot ruim 50%. Deze variatie kan niet verklaard worden door eventuele verschillen in de grootte van het aanbod in de respectieve gevangenissen.

Koppelt men de registratie van groepsactiviteiten aan individuele activiteiten – zoals dat in Brugge gebeurde – dan stelt men vast dat 65% van de totale populatie in de loop van drie maanden deelneemt aan een vorm van hulp- of dienstverlening. Dit is ongetwijfeld te beschouwen als een hoge participatiegraad. Om een meer volledig en valide beeld te krijgen van het functioneren van het strategisch plan en de daarmee gepaard gaande initiatieven, dienen de hierboven vermelde percentages gerelateerd te worden aan de absolute cijfers van deelnemende gedetineerden. Dan zien we bijvoorbeeld dat in een gevangenis met gemiddeld 650 gedetineerden op dagbasis, maar met een doorstroming van ongeveer 1500 gedetineerden in de geregistreerde periode van drie maanden, ruim 50 verschillende groepsactiviteiten worden georganiseerd in de sfeer van vorming, onderwijs en ontspanning, waaraan in totaal door ongeveer 600 gedetineerden wordt deelgenomen. Deze absolute cijfers moeten beschouwd worden als een correctie op de soms laag lijkende percentages in participatiegraad, die overigens berekend werden op het aantal gedetineerden dat doorstroomde (m.a.w. minstens één dag in de gevangenis verbleef).

8) Zijn de gedetineerden tevreden met de geboden hulp- en dienstverlening?

De tevredenheid van de gedetineerden is afhankelijk van het soort activiteit en gevangenis. Grosso modo is één op drie deelnemers aan sportactiviteiten tevreden met de frequentie, verscheidenheid en begeleiding van de activiteiten en de kwaliteit van het sportmateriaal, terwijl evenveel gedetineerden de omgekeerde mening zijn toegedaan. De gevangenissen vertonen grote verschillen in appreciatie door de gedetineerden.

Met de georganiseerde optredens en filmvoorstellingen zijn de gedetineerden eerder ontevreden: aantal en kwaliteit van het aanbod blijken onvoldoende te zijn. Tussen de gevangenissen bestaan sterke verschillen wat betreft de waardering van de optredens, echter niet wat betreft de beoordeling van de filmvoorstellingen.

Ook eerder negatief valt de beoordeling van de gedetineerden over het bibliotheekaanbod uit. Eén op de drie bibliotheekgebruikers vindt het aanbod goed; men klaagt vooral over het ontbreken van recente werken. Met betrekking tot deze tevredenheid en de verschillende aspecten ervan blijken er weer grote verschillen te bestaan tussen de inrichtingen.

Wat de sociaal-culturele vormingsactiviteiten betreft, is er een grote mate van tevredenheid. De grote meerderheid van de deelnemers geeft aan de gevolgde cursus zinvol te vinden; men is tevreden over de lesgevers en over de kwaliteit van de leslokalen. Dezelfde mate van tevredenheid vinden we terug voor de onderwijsactiviteiten. Ook vindt de grote meerderheid der deelnemers de cursussen zinvol, men is tevreden over de lesgevers, maar de uitrusting van de onderwijslokalen blijkt te wensen over te laten. Wat deze tevredenheid met de sociaal-culturele vormingsactiviteiten en onderwijsactiviteiten betreft, blijken er weinig verschillen te bestaan tussen de gevangenissen.

Georganiseerd kinderbezoek wordt door de grote meerderheid van de gedetineerden in alle gevangenissen als zeer zinvol ervaren. Echter, slechts een minderheid vindt dat er voldoende kinderbezoeken worden gepland, en dit is eveneens zo voor alle inrichtingen.

Dezelfde positieve evaluatie valt het vrijwilligersbezoek te beurt, en dit in dezelfde mate in de verschillende gevangenissen.

Gesprekken met de trajectbegeleider ten slotte worden als zinvol ervaren door de meerderheid van die gedetineerden die contact hadden met een trajectbegeleider. De helft vindt dat de trajectbegeleider informatie geeft over de activiteiten in de gevangenis, en een kleine helft ervaart van de trajectbegeleider hulp met zijn tijdsbesteding en reclassering. De ervaren zinvolheid van de contacten met de trajectbegeleider blijkt te verschillen van gevangenis tot gevangenis.

9) *Wat is de voortgang en welke knelpunten zijn er aan te wijzen bij de invulling van de verschillende specifieke functies en structuren die de Vlaamse Gemeenschap uitbouwt in de gevangenissen: beleids-, organisatieondersteunings- en trajectbegeleidingsfunctie en de uitbouw van het Planningsteam Maatschappelijke Dienstverlening en de samenwerking met de actoren van Justitie?*

Het onderzoek naar het implementatieproces levert heel wat aanwijzingen op met betrekking tot de recente evoluties inzake de uitbouw van de specifieke functies en structuren van het strategisch plan. We behandelen eerst de functies, daarna de structuren.

De specifiek gecreëerde functies - met name die van beleidsmedewerker, organisatieondersteuner en trajectbegeleider - worden niettegenstaande de herhaalde initiatieven tot nadere omschrijving, door velen nog als onvoldoende duidelijk ervaren. Dit geldt voor diverse actoren van de Vlaamse Gemeenschap, maar ook voor de actoren van Justitie. In algemene zin kan men vaststellen dat de nieuwe functies op zich niet in vraag gesteld worden, enkele uitzonderingen buiten beschouwing gelaten. Ook vindt men weinig fundamentele onenigheid wat de theoretische uitgangspunten van deze functies betreft. De functies in hun algemeenheid worden meer en meer aanvaard, maar de vertaling in concrete taken en taakafbakeningen zorgt voor onduidelijkheden en onzekerheden. Deze functies (en de lokale structuren) worden meer vanuit de praktijk ontwikkeld dan vanuit vooraf geformuleerde theoretische concepten. Daardoor ontstaan ook aanzienlijke verschillen tussen de gevangenissen, wat de concrete invulling van deze functies betreft.

Beleidsmedewerkers

De beleidsmedewerkers zijn er de laatste jaren in geslaagd een grotere geloofwaardigheid en een betere samenwerking op te bouwen ten aanzien van de gevangenisdirecties. Deze vooruitgang is minder zichtbaar in de samenwerking met PSD en penitentiaire beampten. De beleidsmedewerkers zelf oriënteren hun functie overwegend op de interne organisatie van de activiteiten in de gevangenis, in nauwe samenwerking met de gevangenisdirectie. De rol van verbindingsfiguur tussen Justitie en de Vlaamse actoren komt hierdoor minder sterk uit de verf.

De afwezigheid van een hiërarchische positie van de beleidsmedewerker ten aanzien van de Vlaamse actoren werd lang – en wordt nog steeds in zekere mate – door de diverse gevangenisgeledingen beschouwd als een zwakte. Hierdoor zouden er beperkte aanstuuringsmogelijk-

heden zijn. Ook de beleidsmedewerkers zelf ervaren deze situatie unaniem als een belangrijk probleem. Dit geldt zowel ten aanzien van hun relatie met de diverse organisaties voor hulp- en dienstverlening, als ten aanzien van hun directe relatie met de organisatieondersteuners en trajectbegeleiders. Recente beleidsinitiatieven hebben gepoogd deze relaties, vooral met twee laatstgenoemde groepen, uit te klaren. Toch blijven er met betrekking tot de aansturingsmogelijkheden grote gevoeligheden, onduidelijkheden en verschillen in interpretatie bestaan tussen enerzijds de beleidsmedewerkers (die rechtstreeks ressorteren onder de Vlaamse Overheid) en anderzijds de organisatieondersteuners en trajectbegeleiders (die personeelslid zijn van plaatselijke CAW's). Vooral tussen beleidsmedewerkers en trajectbegeleiders is de verhouding delicaat.

De beleidsmedewerkers achten zich zelf onvoldoende voorbereid om een bepaalde vorm van leiding te geven. Mogelijk vallen zij daardoor voor zich zelf en anderen terug op de noodzakelijk geachte hiërarchische positie. Zoals de zaken nu gestructureerd zijn, zullen de beleidsmedewerkers nooit een rechtstreekse, formele macht kunnen uitoefening op de diverse voorzieningen van de Vlaamse Gemeenschap, noch op de lokale CAW's. De vraag is of dit laatste ook wenselijk is. Hierbij kunnen twee opties genomen worden. Ofwel bevestigt en continueert men de bestaande verhoudingen in het kader van het strategisch plan, waarbij dan beleidsmedewerkers wellicht meer ondersteuning moeten krijgen en deskundigheid verwerven in het opbouwen van niet-hiërarchische, duurzame en effectieve samenwerkingsverbanden, en waarbij hun werking mogelijk nog sterker moet geflankeerd worden door centrale beleidsdirectieven ten aanzien van de betrokken Vlaamse actoren. Ofwel wijzigt men de structuren, waarbij dan diverse scenario's denkbaar zijn. Een eerste scenario zou er in kunnen bestaan dat op interdepartementaal niveau binnen de Vlaamse Overheid een centrale ondersteunende structuur wordt gecreëerd waaronder de beleidsmedewerkers rechtstreeks ressorteren. Dit nieuwe orgaan zou een hiërarchische positie bekleden ten aanzien van de verschillende departementen en gesubsidieerde sectoren. Een tweede scenario zou het onttrekken van de organisatieondersteuners en trajectbegeleiders bij de CAW's tot voorwerp kunnen hebben, ten einde hun functies onder te brengen op ambtelijk niveau bij de Vlaamse Gemeenschap, en deze te detacheren naar de gevangenissen of andere lokale structuren. Een nadeel van dit scenario betreft wellicht de kloof die dan dreigt te ontstaan ten aanzien van de hulpverlening; een mogelijk voordeel is evenwel dat organisatieondersteuners en trajectbegeleiders op een meer neutrale manier hun functie kunnen uitbouwen en zich minder gaan identificeren met een hulpverlenende rol.

Organisatieondersteuners

De organisatieondersteuners hebben een tweeledige opdracht: enerzijds een bemiddelings- en ontwikkelingsopdracht waarbij zij instaan voor het uitwerken of aantrekken van nieuwe activiteiten, anderzijds een praktische ondersteuningsopdracht met betrekking tot de lopende activiteiten in de gevangenis. Het onderzoek toont aan dat in de praktijk de nadruk vooral blijft liggen op het tweede, meer praktische luik. De ontwikkelingsopdracht ten aanzien van nieuwe activiteiten wordt bovendien erg verschillend ingevuld van gevangenis tot gevangenis: van uitgesproken proactief tot passief. Daarnaast blijkt de taakafbakening tussen organisatieondersteuner en beleidsmedewerker onvoldoende uitgeklaard te zijn en zeer verschillend van gevangenis tot gevangenis. Beleidsmedewerker en organisatieondersteuner zijn sterk op mekaar aangewezen, maar het risico bestaat dat deze taakverdeling vooral gaat berusten op persoonlijke elementen. Ook blijkt onvoldoende duidelijk te zijn wie de veranderende noden van de gevangenispopulatie (actief) moet opvolgen ten einde het aanbod desgevallend aan te

passen. Organisatieondersteuners hechten verder veel belang aan persoonlijke contacten met gedetineerden.

Trajectbegeleiders

De functie die wellicht voor de grootste onduidelijkheid zorgt, is die van trajectbegeleider. Zij vormen ook veruit de grootste groep. Het strategisch plan gaat uit van een functie van ‘case-management van de individuele detentie- en reclasseringsplannen van de gedetineerden’. Trajectbegeleiders dienen nauw samen te werken met zowel de externe hulp- en dienstverleners, als met de PSD. De trajectbegeleider ‘informeert, motiveert, oriënteert de gedetineerden, hij verwijst ze door en volgt ze op’. Het onderzoek toont in dit verband een aantal ontwikkelingen.

De functie van trajectbegeleiding heeft vrijwel in alle gevangenissen een (zeer) lange incubatieperiode gekend. Er zijn lang onduidelijkheden geweest rond inhoud van de functie, beroepsgeheim en taakafbakening. Er is thans een grotere mate van acceptatie van deze functie bij gevangenisdirecties, beleidsmedewerkers en PSD-leden dan enkele jaren geleden. Problemen rond beroepsgeheim zijn afgenomen, maar – in de verhouding met de PSD – niet geheel verdwenen. De meer algemene taakafbakening ten aanzien van de PSD is nog niet in alle gevangenissen uitgeklaard; in sommige inrichtingen is de afbakening van taken wel duidelijk, maar impliceert dit geen reële samenwerking; in andere gevangenissen evolueert men wel in de richting van meer gemeenschappelijkheid, bijvoorbeeld in de vorm van het in gebruik nemen van gezamenlijke dossiers.

Inhoudelijk blijft de functie zelf vooral gehinderd door de vage scheidingslijn tussen trajectbegeleiding en hulpverlening. Trajectbegeleiders willen hun rol niet herleid zien tot casemanagers. Zij vinden dat hun functie een belangrijke en noodzakelijke ondersteunende of begeleidende component heeft. Er doen zich echter – ook hier – grote verschillen voor in de mate waarin trajectbegeleiders ruimte bieden voor aspecten van begeleiding. Vastgesteld wordt dat sommige trajectbegeleiders hulpverlening bieden bij gebrek aan (snelle) doorverwijzingsmogelijkheden naar externe voorzieningen, zoals de verslaafdenzorg of de geestelijke gezondheidszorg. Het spreekt voor zich dat dergelijke ontwikkeling de functie van trajectbegeleiding dreigt uit te hollen, dat uiteindelijk slechts een relatief kleine groep gedetineerden zal kunnen bediend worden en dat externe voorzieningen of beleidsinstanties niet geresponsabiliseerd worden tot actief engagement in de gevangenissen. In dit verband dient ook de vraag gesteld te worden naar de verhouding tussen het werk van de trajectbegeleiders enerzijds en dat van de hulpverleners binnen de diensten Justitieel Welzijnswerk en de ruimere CAW-structuren anderzijds. Het onderzoek heeft onvoldoende kunnen belichten in hoeverre bijvoorbeeld de functie van detentiebegeleiding in de diensten JWW beïnvloed wordt door het bestaan van trajectbegeleiding en in welke mate andere geledingen van het CAW, naast schuldhelpverlening en rechtshulp, actief betrokken worden in de hulpverlening in de gevangenissen. Hoe dan ook, wat de verdere inhoudelijk uitwerking van de functie betreft, zijn de trajectbegeleiders vragende partij voor meer methodische ondersteuning.

Het aantal gedetineerden dat effectief bereikt wordt door de trajectbegeleiders is kleiner dan vaak wordt voorgesteld. Afhankelijk van de gevangenis, varieert dit aantal tussen 20 en 40% van de gedetineerden. De door zowat alle actoren erkende meerwaarde van trajectbegeleiding – het proactief aanbod aan alle gedetineerden op alle terreinen van hulp- en dienstverlening – is in haar diverse aspecten nog lang niet gerealiseerd. Wel blijkt de deelname aan activiteiten thans beter opgevolgd te worden door de trajectbegeleiders, althans naar continuïteit (moge-

lijk minder naar coherentie en effect). De fundamentele vraag dient hier gesteld te worden of het realistisch is om een veralgemeend, systematisch aanbod van trajectbegeleiding aan de grote meerderheid van gedetineerden mogelijk te maken en welke daartoe desgevallend de randvoorwaarden zijn. Vanuit verschillende hoeken wordt gepleit voor een aanzienlijke uitbreiding van de groep trajectbegeleiders. Deze vraag kan maar beantwoord worden in samenhang met perspectieven rond de daadwerkelijke terbeschikkingstelling van een aantal hulpverleningsdiensten op de eerste en de tweede lijn, de verdere inhoudelijke profilering van de functie van trajectbegeleiding en de doorgedreven samenwerkingsmogelijkheden met de PSD om een systematisch onthaal van alle gedetineerden uit te bouwen.

Planningsteam Maatschappelijke Dienstverlening

Het strategisch plan voorziet in de oprichting van een PMD bij elke gevangenis. Dit orgaan, voorgezeten en geleid door de beleidsmedewerker, heeft tot doel de diverse vormen van hulp- en dienstverlening aan gedetineerden vanuit de voorzieningen van de Vlaamse Gemeenschap te coördineren en af te stemmen op initiatieven van de gevangenis. Vertegenwoordigers van deze diverse actoren dienen dan ook deel uit te maken van het PMD, terwijl een vertegenwoordiger van de gevangenis de vergaderingen zou bijwonen. In de opeenvolgende evaluaties werd vastgesteld dat de effectieve oprichting van deze PMD's op zich laat wachten. Ook in januari 2008 stellen we vast dat slechts in vier van de acht gevangenissen een PMD is opgericht. Er werd vrijwel overal voorrang gegeven aan het oprichten van werkgroepen rond bepaalde thema's of vormen van hulp- en dienstverlening. Op meerdere plaatsen werkt men met 'PMD-werkgroepen' of een 'PMD-kerngroep' die dan het uitvoerend orgaan is. In de gevangenissen waar een PMD functioneert (4), eventueel geleid door een PMD-kerngroep, wordt de werking ervan door de betrokken actoren positief geëvalueerd in functie van het uittekenen van een beleid en het onderling afstemmen van de hulp- en dienstverleningsactiviteiten. Op enkele andere plaatsen treft men voorbereidingen om een formeel PMD op te richten.

Waarom werd op de meeste plaatsen het PMD ofwel zo laat ofwel nog niet opgericht? Enkele van de reeds in vroegere evaluaties aangehaalde redenen kunnen als mogelijke verklaring bevestigd worden, zoals de onduidelijkheid rond een aantal kernfuncties van het strategisch plan en de uiteenlopende organisatiebelangen van de verschillende Vlaamse actoren. De beleidsmedewerkers hebben er duidelijk voor gekozen om eerst het overleg rond deelwerkingen op te starten en pas dan het overkoepelende overleg in een PMD. Hiervoor worden vooral strategische argumenten aangehaald, die betrekking hebben op het organisch, van onder uit laten groeien van dergelijke structuren en het bekomen van een draagvlak ervoor, ook in de gevangenis zelf. Voor dit argument valt iets te zeggen, mits men ook de mogelijke nadelen onder ogen ziet: het optreden van grote verschillen tussen de gevangenissen, het mogelijk achterwege blijven van een globale coördinatie en afstemming op (evoluerende) noden in de gevangenis, het gebrekkig kunnen 'aansturen' van de actoren en het niet komen tot een geïntegreerde lokale beleidsontwikkeling en gezamenlijke visieontwikkeling. Mogelijk is deze laatste doelstelling te hoog gegrepen en dient men vooral te streven naar een pragmatische, vlotte coördinatie van de diverse vormen van hulp- en dienstverlening. Maar zelfs dit veronderstelt een kennis van de noden en een aantal gemeenschappelijke opvattingen. Het onderzoek wijst ook op een eerder zwakke ondersteuning van de uitbouw van de PMD's vanuit het centrale beleidsniveau.

Onze conclusie is dat er grondig dient nagedacht te worden over het behoud van de PMD-formule en desgevallend de bestemming ervan. Vanuit de oorspronkelijke filosofie van het

strategisch plan is het concept te verdedigen, maar in de praktijk blijkt dit moeilijk te verwezenlijken. Om begrijpelijke redenen zijn thematische of bilaterale vormen van overleg gemakkelijker op te starten en te onderhouden. Tenzij men al deze coördinerende taken verwacht van individuele figuren zoals de beleidsmedewerker of organisatieondersteuner, lijkt ons een goed coördinerend, verbindend en stimulerend orgaan dat meer is dan de som van de delen, bij elke gevangenis een must. Hiervoor is nodig: visie en leidinggevende capaciteiten vanwege de beleidsmedewerkers enerzijds en conceptuele en methodische ondersteuning vanuit het centrale niveau anderzijds.

Samenwerking met de actoren van Justitie

Globaal genomen kan – nogmaals – gesteld worden dat de samenwerking met de lokale actoren van Justitie de laatste jaren in grote mate is verbeterd. Dit is ongetwijfeld zo wat betreft de samenwerking met de gevangenisdirecties, die meer en meer actief ondersteunen. Vormen en frequentie van overleg tussen beleidsmedewerker en gevangenisdirectie tonen grote verschillen tussen de gevangenissen.

Ook met de herstelconsulenten is er een constructieve samenwerking. De recente herdefiniëring van hun functie en taken binnen de gevangenis kent hen op directieniveau een algemeen ondersteunende managementfunctie toe. Wat hiervan de implicaties zijn op de samenwerking in het kader van het strategisch plan, is nog niet duidelijk. In het positieve geval kunnen sommigen van hen op directieniveau, vanuit hun specifieke achtergrond en kennis, een belangrijke verbindingsfunctie waarnemen ten aanzien van de verdere implementatie van het strategisch plan. In het negatieve geval zullen zij binnen het kader van hun polyvalente taakstelling weinig specifieke en volgehouden aandacht kunnen opbrengen voor de systematische implementatie van het strategisch plan en gaat een belangrijke bondgenoot verloren.

De samenwerking met de PSD evolueert positief maar dient – zoals hierboven aangegeven – nog verder uitgebouwd te worden. Het rapport bevat uitgebreide informatie over de recente ontwikkelingen inzake de samenwerking PSD-trajectbegeleiders, zowel op het vlak van structureel overleg als op dat van cliëntoverleg. Centraal staat de doelstelling om een goede onderlinge communicatie uit te bouwen, in onderling overleg een systematisch en proactief aanbod aan alle gedetineerden te realiseren en om het hulp- en dienstverleningstraject af te stemmen op het penitentiaire traject. Voor dit laatste dienen in de meeste gevangenissen bijkomende gemeenschappelijke methodes en instrumenten ontwikkeld te worden. Het hanteren van geïntegreerde detentieplannen en reclasseringsplannen veronderstelt nog een hele evolutie, zowel aan de kant van Justitie (PSD) als aan de kant van de Vlaamse actoren.

Bijzondere aandacht verdient de samenwerkingsrelatie met de penitentiaire beampten en penitentiaire assistenten. Algemeen gesteld is het draagvlak voor het strategisch plan binnen het bewakingskader nog beperkt. Toch krijgen in vele gevangenissen (enkele) PB's of PA's belangrijke verantwoordelijkheden inzake het aanbod van vorming, ontspanning en sport. In het onderzoek is niet duidelijk geworden in hoeverre PB's een motiverende of stimulerende rol spelen bij de toeleiding van gedetineerden naar activiteiten. Problematisch is wel de houding van PB's in meerdere gevangenissen wat betreft het niet of slordig verwittigen en 'uithalen' van gedetineerden bij activiteiten. Dit probleem wordt onderkend door gevangenisdirecties, maar er treedt blijkbaar onvoldoende sturing op. Het verder uitbouwen van een draagvlak bij het bewakingskader dient tot de prioriteiten van het strategisch plan te behoren. Overwogen moet worden of ook niet rechtstreeks met de syndicaten van het bewakingspersoneel een overleg moet opgestart worden.

Ook op het centrale beleidsniveau blijkt de samenwerkingsrelatie tussen Justitie en de Vlaamse Gemeenschap meer en meer opgevat te worden in termen van evenwaardigheid en complementariteit. Uit ons onderzoek blijkt dat de Bovenlokale Werkgroep Vlaamse Gemeenschap-Justitie door de deelnemers als een geschikt orgaan wordt beschouwd. Dat een zekere aansturing wel degelijk mogelijk is vanuit de Bovenlokale Werkgroep, blijkt uit de workshops die vanuit dit niveau met actieve ondersteuning van de regionale directie werden georganiseerd in de gevangenissen. In het bijkomend gezamenlijk implementatieplan werden met betrekking tot taakbepaling en vergaderfrequentie van de Bovenlokale Werkgroep nieuwe afspraken gemaakt. Dit bijkomend implementatieplan wordt door de meeste actoren overigens als positief geëvalueerd. Het draagt bij tot een gemeenschappelijke visie, klaart een aantal taken uit en responsabiliseert overheden. Minder positief is de beperkte bekendheid van dit bijkomend implementatieplan op het terrein en de blijvende onduidelijkheden in de verhouding van beleidsmedewerkers tot JWW-medewerkers.

10) Op basis van welke kwalitatieve onderzoeksgegevens kan aangetoond worden wat de inhoudelijke, kwalitatieve meerwaarde en specificiteit is van het gediversifieerde aanbod vanuit de voorzieningen van de Vlaamse Gemeenschap?

Op basis van de interviews en focusgroeps gesprekken blijkt dat er onder de verschillende actoren eensgezindheid bestaat over de toegenomen kwaliteit van de activiteiten van hulp- en dienstverlening in de gevangenissen sinds het opstarten van het strategisch plan. Men heeft thans een beter idee over de soort activiteiten die kunnen georganiseerd worden. Er is een algemeen besef dat nu activiteiten mogelijk zijn die voorheen niet konden georganiseerd worden wegens gebrek aan middelen en kennis. Minder eenduidigheid is er onder de actoren met betrekking tot de groei in kwantitatieve zin: Vlaamse actoren benadrukken de toename in het aantal activiteiten, justitiële actoren lijken daaraan te twifelen.

Betrokken actoren getuigen van de betekenis van de activiteiten voor de gedetineerden: het zich meer als mens aangesproken voelen, het hebben van inspraak, de persoonlijke en geïndividualiseerde benadering, het hebben van een centraal aanspreekpunt binnen de gevangenis, het rustgevend effect van de activiteiten. Respondenten gewagen ook van een meerwaarde van het strategisch plan voor de betrokken organisaties: de meerwaarde die de trajectbegeleider biedt aan de gevangenisstraf, de meerwaarde van de organisatieondersteuner voor de deelnemende organisaties, de meerwaarde van de beleidsmedewerker als verbindingsfiguur en ondersteuner van de gevangenisdirectie. Algemene effecten van het strategisch plan betreffen de positieve invloed op het (samenwerkings)klimaat in de gevangenissen, het gecoördineerd en gestructureerd aanpakken van planning en problemen, een toenemend aantal externe organisaties dat aangetrokken wordt, een betere registratie en documentatie en een betere informatie-uitwisseling rond cliënten.

2. Algemene beleidsaanbevelingen

Het onderzoek naar het implementatieproces van het strategisch plan en de participatie- en tevredenheidsgraad bij de gedetineerden resulteert in de volgende beleidsaanbevelingen, die opgebouwd zijn in de lijn van de strategische doelstellingen van het plan. Het spreekt voor zich dat niet alle doelstellingen even relevant zijn voor alle niveaus, alle actoren en alle gevangenissen. De onderstaande beleidsaanbevelingen zijn niet bedoeld als pasklare oplos-

singen, maar als aanzetten tot het verder aan de slag gaan ermee door de betreffende actoren. Meer beleidsgerichte suggesties kunnen gevonden worden doorheen de tekst van het rapport.

1. Het uitbouwen van een kwalitatief aanbod

- 1.1. Ga consequent verder met de uitbouw van de sterk gewaardeerde onderwijs- en sociaal-culturele vormingsactiviteiten. Hou desalniettemin de belangrijke verschillen tussen de gevangenen in het oog qua aanbod en participatiegraad.
- 1.2. Bepaal zowel in de huidige gevangenen van het strategisch plan als in de toekomstige duidelijke standaarden met betrekking tot het minimum aantal te bereiken gedetineerden aan wie een proactief aanbod moet worden gedaan.
- 1.3. Ga na welke de bijzondere doelgroepen zijn die momenteel nog niet op een geëigende manier bereikt worden, zoals bijvoorbeeld vreemdelingen.
- 1.4. Bepaal een methode en een werkverdeling om de evoluerende samenstelling van de gevangenispopulatie en evoluerende noden in elke gevangenis actief op te volgen.
- 1.5. Ga na welke probleemgebieden van gedetineerden onderbelicht blijven (vb. geestelijke gezondheidszorg), en bepaal de externe sectoren en voorzieningen die moeten geactiveerd worden.
- 1.6. Onderzoek hoe de kwaliteit van het bibliotheekaanbod kan verbeterd worden. Onderhandel met Justitie over de financiering. Optimaliseer de samenwerkingsmogelijkheden met plaatselijke (openbare en andere) bibliotheken.
- 1.7. Maak per gevangenis duidelijke afspraken rond het proactief aanbod aan familieleden en naasten van gedetineerden.
- 1.8. Onderzoek hoe het werken rond rehabilitatie en reïntegratie zich in de praktijk verhoudt tot het herstel aan het slachtoffer en de samenleving.

2. Het profileren van het hulp- en dienstverleningsaanbod

- 2.1. Heroriënteer de functie van de trajectbegeleider in de richting van casemanagement en voorzie in een effectieve methodische ondersteuning.
- 2.2. Ga, rekening houdend met de eigenheid van elke gevangenis, na 'wat werkt' in het bekendmaken van het aanbod aan gedetineerden. Onderzoek de (mogelijke) rol van de PSD-leden en PB's, maar ook van de gedetineerden zelf. Hou rekening met de gevangenscultuur en met (evoluerende) percepties die onder gedetineerden leven (ten aanzien van de diverse actoren, ten aanzien van externe hulp- en dienstverlening, ten aanzien van detentie- en reclasseringsplannen en het idee van reïntegratie).
- 2.3. Breng het probleem van de wachtlijsten (ten aanzien van contacten met de trajectbegeleider en externe hulp- en dienstverleners) meer nauwkeurig in kaart.
- 2.4. Onderzoek in samenwerking met de PSD hoe kan verholpen worden aan de onbekendheid bij gedetineerden wat betreft het hulpaanbod bij persoonlijke problemen.
- 2.5. Werk ten aanzien van overbrengingen van gedetineerden naar andere gevangenen een methode uit waarbij het opgestarte traject van hulp- en dienstverlening maximaal kan gecontinueerd worden.

3. Het ontwikkelen en implementeren van samenwerkingsmodellen en organisatievormen

- 3.1. Overweeg op centraal beleidsniveau binnen de Vlaamse Overheid, eventueel ter vervanging van de huidige Vlaamse Stuurgroep, de oprichting van een interdepartementale dienst die op een gecoördineerde manier aansturing kan geven aan de

verschillende administraties en sectoren en die tevens de formele opdrachtgever kan zijn van de beleidsmedewerkers. Ga de wenselijkheid na of ook de organisatieondersteuners onder deze structuur moeten gebracht worden.

- 3.2. Revitaliseer (of activeer) krachtadig de Planningsteams Maatschappelijke Dienstverlening. Hun werking moet gericht zijn op het uitbouwen van een visie en een beleid aangaande het te ontwikkelen, integrale aanbod van hulp- en dienstverlening in die bepaalde gevangenis. Zorg er voor dat de beleidsmedewerker leiding geeft.
- 3.3. Ondersteun de beleidsmedewerkers in methodieken van horizontale samenwerkingsopbouw.
- 3.4. Oriënteer de organisatieondersteuners meer op hun ontwikkelingsopdracht ten aanzien van nieuw aan te trekken activiteiten en diensten.
- 3.5. Bereid het opstarten van het strategisch plan in een nieuw te betrekken gevangenis minstens gedurende een half jaar voor, waarbij de dan reeds aangeworven beleidsmedewerker een centrale rol speelt. Betrek van meet af aan op gelijkwaardige basis sleutelfiguren binnen en buiten Justitie en werk een gezamenlijk stappenplan uit.

4. Het verkrijgen en vergroten van het draagvlak

- 4.1. Tracht het draagvlak en het 'wij-gevoel' ook bij de centrale beleidsactoren van de Vlaamse Gemeenschap te vergroten.
- 4.2. Ga na hoe de externe hulp- en dienstverlenende organisaties meer gemeenschappelijkheid kunnen opbouwen ten aanzien van de uitvoering en verdere ontwikkeling van het strategisch plan.
- 4.3. Concentreer u in de samenwerking met de gevangenen op het bekomen van een draagvlak bij de penitentiaire beampten. Betrek PB's meer in lokale overlegstructuren en zorg voor feedback aan het hele bewakingskader. Overweeg of structureel overleg met de syndicaten moet opgestart worden.
- 4.4. Dring er bij de regionale directie van het DG EPI op aan dat de actieve ondersteuning en opvolging van het strategisch plan ten aanzien van de lokale gevangenen wordt verder gezet. Eén van de voor te stellen werkmethode betreft het tot stand brengen van regelmatige uitwisseling van ervaringen en 'good practices' tussen de gevangenisdirecties.
- 4.5. Ontwikkel een visie met betrekking tot de mogelijkheden en methodes om het draagvlak in de informele samenleving te vergroten. Stimuleer initiatieven en werkvormen waarbij burgers rechtstreeks worden betrokken.

5. Het ontwikkelen en implementeren van een HRM- en organisatieontwikkelingsbeleid

- 5.1. Werk op centraal niveau een verder beleid uit aangaande de noodzakelijke personeelsbezetting voor trajectbegeleiders. Ga na of het kader inderdaad moet uitgebreid worden.
- 5.2. Bevorder op lokaal niveau teambuilding tussen de interne sleutelfiguren van het strategisch plan: beleidsmedewerker, organisatieondersteuner, trajectbegeleiders. Herformuleer, daar waar nodig, onderlinge taakafspraken.
- 5.3. Bevorder teambuilding tussen de interne sleutelfiguren en de PSD-leden in de gevangenis.
- 5.4. Evalueer de vormen en effectiviteit van methodische ondersteuning, aangeboden door de centrale administratie, het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk en de CAW's ten aanzien van de beleidsmedewerkers, organisatieondersteuners en trajectbegeleiders.

- 5.5. Maak werk van een uniform registratiesysteem voor deelnames aan zowel individuele als groepsactiviteiten in elke gevangenis.
- 5.6. Evalueer per gevangenis de beschikbare infrastructuur en bepaal in overleg met het DG EPI de minimum normen met betrekking tot de individuele spreekkamers, kantoorruimten en communicatietechnologische voorzieningen. Formaliseer afspraken hier rond.
- 5.7. En ten slotte: koester wat reeds bereikt werd. Consolideer succesvolle werkvormen. Zorg voor expliciete feedback en informatieverstrekking op alle niveaus, ten aanzien van de betrokken actoren, de politieke wereld en de ruimere samenleving.

BIJLAGEN

Bijlage I.1. Samenstelling stuurgroep

Bijlage II.1. Registratiesjablonen voor individuele activiteiten

Bijlage II.1.1. Registratiesjabloon Justitieel Welzijnswerk

Bijlage II.1.2. Registratiesjabloon VDAB

Bijlage II.1.3. Registratiesjabloon Sugnomè

**Bijlage II.2. Schriftelijke vragenlijst gedetineerden (Nederlandse versie, één
gevangenis: Wortel)**

**Bijlage III.1. Deelnemers aan interviews, focusgroepen en schriftelijke bevraging met
betrekking tot de evaluatie van het implementatieproces**

Bijlage III.2. Topiclijsten voor interviews, focusgroepen en schriftelijke bevraging

Bijlage I.1. Samenstelling stuurgroep

- Dr. Fred Deven, wetenschappelijk directeur,
Team Wetenschappelijk onderzoek, Kenniscentrum, Departement WVG (voorzitter)
- Mevr. Kim Craeynest, wetenschappelijk medewerkster,
Team Wetenschappelijk onderzoek, Kenniscentrum, Departement WVG
- Mevr. Lut De Boer, wetenschappelijk medewerkster,
Team Wetenschappelijk onderzoek, Kenniscentrum, Departement WVG
- Mevr. Kathleen Verreth, wetenschappelijk medewerkster,
Team Wetenschappelijk onderzoek, Kenniscentrum, Departement WVG
- Dhr. Wilfried Meyvis, raadgever Algemeen en Lokaal welzijnsbeleid,
Kabinet Vlaams minister voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
- Dhr. Marc Verhelst, adjunct van de directeur,
Afdeling Welzijn en Samenleving, Departement WVG
- Mevr. Freya Verlinden,
Afdeling Welzijn en Samenleving, Departement WVG
- Mevr. Marijke Enghien,
Afdeling Welzijn en Samenleving, Departement WVG
- Mevr. Lies Ouvry
Vlaams Agentschap voor Personen met een Handicap
- Mevr. Lifa Oualdchaib, stafmedewerkster (Tina Demeersman, stafmedewerkster)
Steunpunt Algemeen Welzijnswerk
- Mevr. Inge Loodsteen
Kabinet Vlaams minister van Cultuur, Jeugd, Sport en Brussel
- Mevr. Noemi De Clercq
Agentschap voor Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen
- Mevr. Reinhilde Pulinx
Departement Onderwijs en Vorming
- Mevr. Regine Cuypers
Vlaams Ondersteuningscentrum voor Volwassenenonderwijs
- Dhr. Dirk Roelandts, directeur
De Rode Antraciet
- Dhr. Michael De Blauwe
VDAB
- *Leuven Instituut voor Criminologie (LINC)*
 - o Prof. Dr. Ivo Aertsen, promotor.
 - o Prof. Dr. Johan Goethals, promotor.
 - o Mevr. Annelies Hellemans, onderzoekster.

Bijlage II.1. Registratiesjablonen voor individuele activiteiten

Bijlage II.1.1. Registratiesjabloon Justitieel Welzijnswerk

Numero cliënt (rolnummer gedetineerden, dossiernummer naastbestaanden):

Aanbodverstrekker:

[illegible]

* Kies uit:	** Kies uit:	*** Kies uit:
1. face to face	1. Onderwijs	1. informeren
2. schriftelijk	2. Cultuur	2. oriënterend adviseren
3. telefonisch	3. Sport / ontspanning	3. vraagverduidelijking
4. via TB	4. Arbeid / tewerkstelling	4. ondersteunen
(vb rechtshulp	5. Materieel / financieel	5. praktische dienstverlening
Via consult)	6. Huisvesting	6. bemiddeling
	7. Psychisch / persoonlijk	7. verwijzen naar ...
	8. Relationeel	8. toeleiden naar ...
	9. Administratief / juridisch	9. belangen behartigen
	10. Alcohol / drugs	10. opvolging en evaluatie
	11. Medisch	11. screenen

Voorbeeld: *gesprek waarin info werd gegeven over onderwijsaanbod, screening voor alfabetisering, doorverwijzing naar cbe, verkenning huisvestingssituatie en info over opvangcentra*

datum	contactname	domein	functie
1/sep	1	1	1
		1	11
		1	7 naar cbe
		6	3
		6	1

Voorbeeld: *telefonisch contact met naastbestaande waarin info werd gegeven over bezoekmogelijkheden in de gevangenis*

18/sep	3	9	9
Voorbeeld:	<i>gesprek met gedetineerde ter voorbereiding van gesprek met PSD ifv bespreking reclassering op vlak van druggebruik</i>		
	1	10	3
		10	9

Voorbeeld: *bespreking en evaluatie van deelname aan assessment VDAB*

1	4	10
---	---	----

Datum:
Aanbodverstrekker:

* Kies uit:	** Kies uit:
1. face to face	1. spontaan
2. schriftelijk	2. advocaat
3. telefonisch	3. TB
	4. PSD
	5. zorgteam
	6. penitentiair beambte
	7. familie
	8. werkgever

*** Kies uit:

1. arbeid / tewerkstelling
2. opleiding
3. psychisch / persoonlijk
4. relationeel
5. sociaal
6. juridisch administratief
7. alcohol / drugs
8. medisch
9. onderwijs

**** Kies uit:

1. informeren
2. oriënterend adviseren
3. vraagverduidelijking
4. ondersteunen
5. praktische dienstverlening
6. bemiddeling
7. verwijzen naar ...
8. belangen behartigen
9. opvolging en evaluatie
10. screenen

Bijlage II.1.3. Registratiesjabloon Suggnomè

[illegible]

Doorverwijzer:

Dader, slachtoffer, herstelconsulent, PSD, JWW, SOH, ...

Manier contactname:

1. Gesprek met gedetineerde
2. Brief naar gedetineerde
3. Telefonisch
4. Via doorverwijzer
5. Info-sessie

Functie van contactname:

1. Eerste info over bemiddeling (en eventuele doorverwijzing indien geen vraag voor bemiddeling)
2. Info over het herstelfonds
3. Indirecte bemiddeling
4. Directe bemiddeling

**Bijlage II.2. Schriftelijke vragenlijst gedetineerden (Nederlandse versie, één
gevangenis: Wortel)**

Externe evaluatie van het strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden: tevredenheidsonderzoek

Onderzoekers: Prof. Dr. Ivo Aertsen, promotor
Prof. Dr. Johan Goethals, co-promotor
Annelies Hellemans, onderzoekster

Eerst een woordje uitleg ...

Dit is een onderzoek dat wordt uitgevoerd door het Leuvens Instituut voor Criminologie (Katholieke Universiteit Leuven) in opdracht van de Vlaamse minister voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. In dit onderzoek peilen we naar jouw ervaringen met de activiteiten die in deze gevangenis worden georganiseerd. We denken hierbij ondermeer aan sportactiviteiten, taalcursussen, filmvoorstellingen en muzieklessen, maar ook aan verschillende vormen van hulpverlening. Met dit onderzoek willen we dus nagaan wat jij van dit aanbod vindt. Ter verduidelijking volgt hieronder een lijst met alle activiteiten van hulp- en dienstverlening in deze gevangenis, waarover de vragenlijst dus zal gaan.

Cursus / Activiteit	Begeleider	Wat?
ICT	Sofie Smets (CBE)	computercursus
Dichter bij jezelf	Sandra Verplaetse (Creatief Schrijven)	poëziecursus
Gitaarles	Ivan Biegs (vrijwilliger JWT)	gitaarles
Schaak/spellenavond	Dirk Van Eyck (vrijwilliger JWT)	ontspanningsavond
OLC 1	Yves Aerts / Sofie Janssens (CBE)	leercentrum voor rijbewijs, BIS-ondersteuning, blindelings typen, ...
OLC 2	Hilde Mennes	leercentrum voor Nederlands
Kinderbezoek	Filip Helsen (JWT)	speciaal bezoek voor kinderen
Info-avond voor illegalen	Hugo Jansen (jurist JWT)	informatie betreffende statuut
OMLS	Natalie Haeseldonckx (DRA)	cursus rond het omgaan met lastige situaties
Filmavond	Filip Helsen (JWT)	filmvoorstelling
Info-avond VDAB	Lief Geerinckx (VDAB)	dienstverlening aan gedetineerden ivm werk/opleiding
Grundvig-project	Hilde Mennes	Europees project waarin met werkte aan een leesboek(je) met teksten van gedetineerden
Denktank gedetineerden	Filip Helsen (JWT), Natalie Haeseldonckx (DRA) en Wendy Mercelis (BM)	brainstorm met gedetineerden over aanbod hulp- en dienstverlening
EHBO-cursus	Annick Eelen (Rode kruis)	cursus rond eerste hulp bij ongevallen met diploma
Sollicitatie-training	Jef Bluekens (VDAB)	sessies om te werken aan sollicitatie-vaardigheden
Voetbal	Monique Van Hoof (VA) + externe spelers	sport
Volleybal	Filip Helsen (JWT)	sport
Graffiti	Lieven Piron (graffiti-artiest), Monique Van Hoof (VA)	ontspanning
Djembé	Marina Hannes (Flam & Co), Filip	ontspanning

	Helsen (JWT)	
Sportdag + BBQ + muziekoptreden (Wortival)	Filip Helsen (JWT), Natalie Haeseldonckx, Kris Hermans (DRA) Monique Van Hoof (vormingsagent)	sport en ontspanning
Badminton	Monique Van Hoof (VA)	sport
BIS-infomoment	Filip Helsen (JWT) en Hilde Van Laer (CBE)	ondersteuning BIS-cursisten
Crea-atelier	Jo Van den Perre	ontspanning
Tafeltennis	Monique Van Hoof (VA) + externe spelers	sport
Fitness	Monique Van Hoof (VA) of andere sportPB	sport
Bibliotheekbezoek	Monique Van Hoof (VA)	ontlenen van boeken
Omgaan met Stress	Bruno Vossen (ISW Limits)	cursus rond het omgaan met stress
Oriëntatiecentrum	Jef Bluekens (VDAB)	mee richting geven aan werkkeuze, carrière, ...
Quiz	Filip Helsen (JWT)	ontspanning
Moederdag	Monique Van Hoof (VA), Wendy Mercelis (BM)	ontspanning

Deze vragenlijst is volledig anoniem. Je moet je naam dus nergens vermelden.

Alle vragen gaan over activiteiten waaraan je deelgenomen hebt of nog deelneemt in deze gevangenis, tijdens het jaar 2007, dus vanaf 1 januari tot nu.

Het is de bedoeling dat je het antwoord aankruist dat het best bij je past.

Bij de stellingen waar drie gezichtjes achter staan, vragen we dat je het gezichtje aankruist dat het best weergeeft hoe je over die stelling denkt:

- ☺ betekent dat je het eens bent met de stelling (akkoord)
- ☹ betekent dat je het oneens bent met de stelling (niet akkoord)
- ☺☹ betekent dat je ergens tussen akkoord en niet akkoord zit, of dat je het antwoord niet weet.

Bijvoorbeeld:

2. Er worden genoeg activiteiten georganiseerd in deze gevangenis	☺ ☹ ☺☹
---	--------

Als je het eens bent met deze stelling (akkoord), dan kruis je het lachende gezichtje aan. Als je het oneens bent (niet akkoord), dan kruis je het droevige gezichtje aan. Als je het niet helemaal eens bent, maar ook niet helemaal oneens, of als je het niet weet, dan kruis je het neutrale gezichtje in het midden aan.

Bij sommige vragen is het mogelijk om meerdere antwoorden te geven. Als dit mogelijk is, wordt dit aangegeven bij de vraag.

Bijvoorbeeld:

14. Ik heb nog geen gesprek gehad met een trajectbegeleider, want: (Hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Het interesseert me niet Ik wist niet dat dit kon Een trajectbegeleider kan me niet helpen Ik heb geen vragen Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Ik wacht op een gesprek Andere:.....
--	--

Achter sommige antwoordmogelijkheden staat welke vraag je daarna moet beantwoorden, bijvoorbeeld: **ga naar vraag 3**. Als er daarentegen niets achter de antwoordmogelijkheid staat die je hebt aangekruist, dan ga je gewoon naar de volgende vraag.

Bijvoorbeeld:

24. Ik ga wel eens naar de film in deze gevangenis	Ja, elke week Ja, meerdere keren per maand Ja, één keer per maand Ja, meerdere keren per jaar Ja, één keer per jaar Neen, nooit (ga naar vraag 28)
--	--

Als je op deze vraag ‘ja’ antwoordt, dan ga je na het aankruisen van het gepaste vakje gewoon naar de volgende vraag. Als je ‘neen’ antwoordt, dan ga je na het aankruisen van het neen-vakje naar vraag 28. In dat laatste geval hoef je dus al de vragen tussenin niet te beantwoorden. Deze aanwijzing (**ga naar vraag ...**) betekent dus dat je niet alle vragen moet beantwoorden.

Bij sommige vragen is één van de antwoordmogelijkheden ‘**andere**’. Als je deze mogelijkheid hebt aangekruist, dan kan je verder invullen wat je precies bedoelt.

Bijvoorbeeld:

25. Ik ken het filmaanbod via: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Affiche Folder Infokanaal Krant X Psychosociale Dienst Penitentiair beambte Traject begeleider Andere gedetineerde Andere:.....
--	---

Als jij het filmaanbod bijvoorbeeld kent via de organisatieondersteuner (OO’er) dan kruis je het vakje aan voor ‘andere’ en dan vul je na ‘andere’ in: ‘organisatieondersteuner’ of ‘OO’er’.

Alvast bedankt voor je medewerking!

Algemeen	We beginnen met enkele algemene vragen over het volledige aanbod in deze gevangenis	
	1. Ik heb in de loop van dit jaar (sinds januari 2007) aan minstens één van de hierboven vermelde activiteiten deelgenomen	Ja (ga naar vraag 2) Nee (ga naar vraag 96)
	2. Er worden genoeg activiteiten georganiseerd in deze gevangenis	😊 😐 ☹️
	3. Ik heb een goed overzicht over alle activiteiten die in deze gevangenis aangeboden worden	😊 😐 ☹️
	4. Ik weet bij wie of hoe ik me moet inschrijven als ik aan een activiteit wil deelnemen	😊 😐 ☹️
Traject-Begeleiding	Nu volgen enkele vragen over de trajectbegeleiders van Justitieel Welzijnswerk (JWW)	
	5. In de meeste gevangenissen zijn trajectbegeleiders van Justitieel Welzijnswerk aanwezig. De trajectbegeleiders in deze gevangenis zijn Nadja Burnotte, Edith Deckers, Caroline Meynen en Sofie Hermans. Is één van deze personen jou bekend?	Ja (ga naar vraag 6) Nee (ga naar vraag 15)
	6. Ik ken één van deze trajectbegeleiders via:	Een onthaalgesprek met de trajectbegeleider zelf Een folder De psychosociale dienst Een hulp- of dienstverlener Een medegedetineerde Een penitentiair beampte Andere:.....
	7. Ik ben al eens op gesprek geweest bij één van deze trajectbegeleiders	Ja (ga naar vraag 8) Nee (ga naar vraag 14)
	8. Ik vraag gewoonlijk zelf om een gesprek met de trajectbegeleider	Altijd Soms Nooit
	9. Ik vind de gesprekken met de trajectbegeleider zinvol	😊 😐 ☹️
	10. De trajectbegeleider geeft me info over de activiteiten waaraan ik kan deelnemen in deze gevangenis (bv. onderwijs, cursussen, ontspanning, sport, VDAB-aanbod, ...)	😊 😐 ☹️
	11. De trajectbegeleider bekijkt samen met mij hoe ik mijn tijd in deze gevangenis goed kan invullen	Ja Nee
	12. De trajectbegeleider helpt me bij het uitstippelen van mijn reclassering; hij/zij bekijkt samen met mij hoe ik mijn vrijlating kan voorbereiden	Ja Nee

	13. Ook anderen helpen me bij het uitstippelen van mijn reclassering	Ja: Iemand van het Beschermingscomité Psychosociale dienst VDAB-consulent Andere:..... Nee, niemand anders helpt me hierbij
	Ga nu naar vraag 15	
	14. Ik heb nog geen gesprek gehad met een trajectbegeleider, want: <i>(Hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Het interesseert me niet Ik wist niet dat dit kon Een trajectbegeleider kan me niet helpen Ik heb geen vragen Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Ik wacht op een gesprek Andere:.....
Sport	Hieronder volgen enkele vragen over de sportactiviteiten. Een aantal vragen gaan over de georganiseerde sportactiviteiten, andere vragen gaan over alle vormen van sport, dus ook de fitnessoefeningen die je op je cel doet, of de rondjes die je loopt op de wandeling.	
	15. Ik doe aan sport in deze gevangenis:	
	Tijdens georganiseerde sportactiviteiten:	Op mezelf tijdens de wandeling of op cel:
	Ja, alle dagen Ja, meerdere keren per week Ja, eenmaal per week Ja, meerdere keren per maand Ja, een paar keer per jaar Neen, nooit (ga naar vraag 23)	Ja, alle dagen Ja, meerdere keren per week Ja, eenmaal per week Ja, meerdere keren per maand Ja, een paar keer per jaar Neen, nooit (ga naar vraag 24)
	16. Ik doe aan sport want: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik wil mijn conditie onderhouden / opbouwen Het doet de tijd sneller voorbij gaan Sporten is leuk Zo kom ik in contact met andere mensen Dan kan ik mijn cel verlaten Andere:.....

	17. Ik neem deel aan de volgende georganiseerde sportactiviteiten: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Fitness / powertraining Voetbal Volleybal Basketbal Start to run Andere:.....
	18. Ik kan vaak genoeg sporten in deze gevangenis	😊 😐 😞
	19. Er worden genoeg verschillende sporten aangeboden in deze gevangenis	😊 😐 😞
	20. De georganiseerde sportactiviteiten worden goed begeleid	😊 😐 😞
	21. Het sportmateriaal in deze gevangenis is van goede kwaliteit (lokalen, pleinen, ballen, doelen, fitnessstoestellen,...)	😊 😐 😞
	22. Ik ken het sportaanbod via: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Affiche Folder Infokanaal Krant X Psychosociale Dienst Penitentiair beampte Trajectbegeleider Andere gedetineerde Andere:.....
	Ga nu naar vraag 24	
	23. Ik doe niet aan georganiseerde sport want: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik heb geen zin Ik heb geen tijd Ik sta op een wachtlijst Ik wil een sport beoefenen die hier niet kan beoefend worden Ik heb een blessure/ ik ben ziek Andere:.....
Film	Nu zijn er enkele vragen over de films die vertoond worden in deze gevangenis	
	24. Ik ga wel eens naar de film in deze gevangenis	Ja, elke week Ja, meerdere keren per maand Ja, één keer per maand Ja, meerdere keren per jaar Ja, één keer per jaar Neen, nooit (ga naar vraag 28)

	25. Ik ken het filmaanbod via: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Affiche Folder Infokanaal Krant X Psychosociale Dienst Penitentiair beampte Trajectbegeleider Andere gedetineerde Andere:.....
	26. Er worden meestal goede films vertoond	😊 😐 😞
	27. Er worden genoeg films vertoond	😊 😐 😞
	Ga nu naar vraag 29	
	28. Ik ga nooit naar de film, want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik wist niet dat dat kon Het interesseert me niet Ze spelen geen goede films Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Ik ben niet vrij op het moment dat de films vertoond worden Er worden geen films vertoond Andere:.....
Optredens	De volgende vragen gaan over de optredens die hier wel eens plaats vinden	
	29. Ik ga wel eens naar een optreden in deze gevangenis	Ja, elke week Ja, meerdere keren per maand Ja, één keer per maand Ja, meerdere keren per jaar Ja, één keer per jaar Neen, nooit (ga naar vraag 33)
	30. Ik ken het aanbod van optredens via: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Affiche Folder Infokanaal Krant X Psychosociale Dienst Penitentiair beampte Trajectbegeleider Andere gedetineerde Andere:.....
	31. Er komen meestal goede artiesten of groepen optreden	😊 😐 😞
	32. Er worden genoeg optredens georganiseerd	😊 😐 😞
	Ga nu naar vraag 34	

	33. Ik ga nooit naar een optreden, want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik wist niet dat dat kon Het interesseert me niet Er zijn geen goede optredens Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Ik ben niet vrij op het moment van de optredens Er worden geen optredens georganiseerd Andere:.....
Bibliotheek	In het volgende deeltje stellen we vragen over het bibliotheekgebruik	
	34. Ik weet hoe ik boeken, cd's, tijdschriften, enz. moet ontlelen uit de bibliotheek	Ja Nee
	35. Ik ontleen wel eens iets uit de bibliotheek	Ja, elke dag Ja, meerdere keren per week Ja, één keer per week Ja, meerdere keren per maand Ja, één keer per maand Ja, meerdere keren per jaar Ja, één keer per jaar Nee, nooit (ga naar vraag 39)
	36. Ik vind het aanbod in de bibliotheek:	
	Voldoende uitgebreid	😊 😐 ☹
	Voldoende recent	😊 😐 ☹
	Voldoende gevarieerd	😊 😐 ☹
	Over het algemeen goed	😊 😐 ☹
	37. Ik vind dat ik boeken en cd's uit een andere bibliotheek dan de gevangenisbibliotheek zou moeten kunnen ontlelen	😊 😐 ☹
	38. Ik ontleen wel eens boeken en cd's uit de bibliotheek want:	Ik lees graag / ik luister graag naar muziek Zo gaat de tijd sneller voorbij Ik wil er iets mee bijleren Andere:.....
	Ga nu naar vraag 40	

	39. Ik maak geen gebruik van de bibliotheek want: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik lees niet graag Ik heb geen tijd Ze hebben niet de boeken / cd's die ik wil Ik weet niet hoe ik iets kan ontlenen Andere:.....							
Socio - culturele vorming	Nu volgen enkele vragen over de vormingscursussen die in deze gevangenis gegeven worden								
	40. Ik heb het afgelopen jaar (sinds januari 2007) deelgenomen aan de volgende vormingsactiviteiten, of ik neem op dit moment deel aan de volgende vormingsactiviteiten: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Omgaan met lastige situaties Vader zijn in de gevangenis Over-leven op cel Beeldende vorming Muzieklessen (gitaarles, koor,...) Slachtoffer in beeld Andere:..... Ik heb aan geen enkele vorming deelgenomen (Ga naar vraag 47)							
	41. Ik neem deel aan dit aanbod want: (zet een kruisje in het vakje dat bij je past; <i>hier zijn meerdere antwoorden mogelijk</i>)	Omgaan met lastige situaties	Vader zijn in de gevangenis	Over-leven op cel	Slachtoffer in beeld	Beeldende vorming	Muzieklessen	Andere:	
	Ik wil iets bijleren								
	Ik wil in contact komen met andere mensen								
	Ik wil een tijdje weg uit mijn cel								
	Ik wil creatief bezig zijn								
	Andere:...								
	42. Ik ken dit aanbod via: (zet een kruisje in het vakje dat bij je past; <i>hier zijn meerdere antwoorden mogelijk</i>)								
	Affiche								
	Folder								
	Infokanaal								
	Krant X								
	Psychosociale dienst								
	Penitentiair beambte								
	Trajectbegeleider								
	Andere gedetineerde								
	Andere:.....								

	43. Deze cursus was zinvol	 	 	 	 	 	 	
	44. De lesgever was steeds bereid om uitleg te geven	 	 	 	 	 	 	
	45. Het leslokaal was voldoende uitgerust	 	 	 	 	 	 	
	46. Over het algemeen is het vormingsaanbod voldoende groot in deze gevangenis	 						
	Ga nu naar vraag 48							
	47. Ik heb aan geen enkele vorming deelgenomen, want: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik heb geen zin Ik heb geen tijd Er zit niets bij wat me aanspreekt Ik wist niet dat dit kon Ik sta op een wachtlijst Het is niet te combineren met mijn werk in de gevangenis Andere:.....						
Onderwijs	We gaan verder met de onderwijsmogelijkheden hier in de gevangenis							
	48. Ik heb het afgelopen jaar (sinds januari 2007) deelgenomen aan, of ik neem op dit moment deel aan: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Een talencursus (Nederlands, Grundtvig project, Frans, Engels, Spaans,...) Een computercursus (Word, dactylo, omgaan met de computer,...) Een beroepsopleiding (elektriciteit, hulpkok, automechanica,...) Een BIS (Begeleid Individueel Studeren) cursus (ga naar vraag 56) Andere:..... Ik heb aan geen enkele cursus deelgenomen (ga naar vraag 55)						
	49. Ik neem deel aan het onderwijsaanbod want: (zet een kruisje in het vakje dat bij je past; <i>hier zijn meerdere antwoorden mogelijk</i>)	Taal-cursus	Computer-Cursus	Beroeps-opleiding	Andere Opleiding			
	Ik wil een diploma / getuigschrift behalen							
	Ik wil iets bijleren							

	Ik wil in contact komen met andere Mensen				
	Ik wil een tijdje weg uit mijn cel				
	Andere:.....				
	50. Ik ken dit aanbod via: (zet een kruisje in het vakje dat bij je past)				
	Affiche				
	Folder				
	Infokanaal				
	Krant X				
	Psychosociale dienst				
	Penitentiair beampte				
	Trajectbegeleider				
	Andere gedetineerde				
	Andere:.....				
	51. Deze cursus was zinvol	😊 😐 😞	😊 😐 😞	😊 😐 😞	😊 😐 😞
	52. Ik had voldoende mogelijkheden om te oefenen	😊 😐 😞	😊 😐 😞	😊 😐 😞	😊 😐 😞
	53. De lesgever was steeds bereid om uitleg te geven	😊 😐 😞	😊 😐 😞	😊 😐 😞	😊 😐 😞
54. Het leslokaal was voldoende uitgerust	😊 😐 😞	😊 😐 😞	😊 😐 😞	😊 😐 😞	
Ga nu naar vraag 56					
55. Ik neem niet deel aan dit onderwijsaanbod want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)		Ik heb geen zin Ik heb geen tijd Er zit niets bij wat me aanspreekt Ik wist niet dat dit kon Ik sta op een wachtlijst Het is niet te combineren met mijn werk in de gevangenis Andere:.....			
56. Ik ken het Open Leercentrum		Ja Nee (ga naar vraag 60)			
57. Ik maak/maakte gebruik van het Open Leercentrum		Ja Nee (ga naar vraag 59)			
58. Het Open Leercentrum heeft me geholpen		Ja Nee			

	Ga nu naar vraag 60	
	59. Ik maak geen gebruik van het Open Leercentrum, want: (Hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik heb geen zin Ik heb geen tijd Ik weet niet wat het is Tijdens de openingsuren ben ik aan het werk / aan het sporten / ... Ik heb niets wat ik daar zou kunnen doen Andere:.....
	60. Over het algemeen is het onderwijsaanbod voldoende groot in deze gevangenis (cursussen en Open Leercentrum)	😊 😐 ☹
Tewerkstelling	Nu zijn er enkele vragen over de activiteiten die worden georganiseerd om je kansen op de arbeidsmarkt te vergroten als je uit de gevangenis komt.	
	61. In de meeste gevangenissen is er een VDAB-consulent aanwezig. In deze gevangenis zijn dit Lief Geerinckx en Jef Bleukens. Is één van deze personen bij jou bekend?	Ja Nee (Ga naar vraag 70)
	62. Ik ben reeds bij de VDAB-consulent op gesprek geweest	Ja Nee (Ga naar vraag 68)
	63. Ik ben op gesprek geweest bij de VDAB-consulent want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik had vragen over werkloosheid Ik had vragen over tewerkstelling Ik had vragen over huisvesting Ik had nood aan een luisterend oor Andere:.....
	64. Ik vond de gesprekken met de VDAB-consulent zinvol	😊 😐 ☹
	65. De VDAB-consulent hielp me om een beroep te kiezen na mijn invrijheidstelling	Ja Nee, ik had al een duidelijke beroepskeuze Nee, mijn beroepskeuze kwam niet aan bod bij de VDAB-consulent
	66. De VDAB-consulent hielp me een beter zicht te krijgen op mijn sterke en zwakke punten voor het vinden van werk	Ja Nee, ik kende mezelf voldoende op dat vlak Nee
	67. De VDAB-consulent hielp me bij de keuze van een beroepsopleiding in een opleidingscentrum van de VDAB-buiten de gevangenis muren	Ja Nee, ik heb geen beroepsopleiding meer nodig Nee, ik wil onmiddellijk gaan werken als ik buiten kom Nee
	Ga nu naar vraag 69	

	68. Ik ben nog niet op gesprek geweest bij de VDAB consulent want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik wist niet dat dit kon Het interesseert me niet Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Mijn invrijheidstelling is nog te ver af De VDAB-consulent kan me niet helpen Ik wacht op een gesprek Andere:.....
	69. Ik ken dit aanbod via: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Affiche Folder Infokanaal Krant X Psychosociale Dienst Penitentiair beambte Trajectbegeleider Andere gedetineerde Andere:.....
	70. Ik heb reeds een cursus van de VDAB gevolgd in deze gevangenis (bv. sollicitatietraining, communicatietraining of assessment training)	Ja Nee (ga naar vraag 73)
	71. Ik ken deze cursus via: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Affiche Folder Infokanaal Krant X Psychosociale Dienst Penitentiair beambte Trajectbegeleider Andere gedetineerde Andere:.....
	72. De VDAB-cursus heeft me goed voorbereid op het zoeken van een latere job	☺ ☹ ☹
	Ga nu naar vraag 74	
	73. Ik heb (nog) geen cursus van de VDAB gevolgd want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik wist niet dat dit kon Het interesseert me niet Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Het is te lang voor mijn invrijheidsstelling Een cursus van de VDAB zou me niet helpen Ik sta op de wachtlijst Andere:.....
Bemiddeling	De volgende vragen gaan over bemiddeling met het slachtoffer.	

	74. In de meeste gevangenissen is bemiddeling met het slachtoffer mogelijk. In deze gevangenis gebeurt dit door bemiddelaar Dirk Duffraign. Is deze persoon bij jou bekend?	Ja Nee
	75. Ik ken dit aanbod via: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Affiche Folder Infokanaal Krant X Psychosociale Dienst Penitentiair beambte Trajectbegeleider Andere gedetineerde Slachtoffer Andere:..... Ik ken dit aanbod niet (ga naar vraag 80)
	76. Ik heb al eens een gesprek gehad met de bemiddelaar	Ja Nee (ga naar vraag 78)
	77. Ik vond/vind de bemiddeling zinvol	☺ ☹ ☹
	78. Ik zou gebruik willen maken van, of ik maak gebruik van bemiddeling omdat: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik met het slachtoffer wil praten Ik iets voor het slachtoffer wil doen Ik mezelf beter wil voelen Het mijn vervroegde invrijheidstelling kan ten goede komen Andere:..... Niet van toepassing
	79. Ik maakte (nog) geen gebruik van bemiddeling want: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik heb geen zin Ik heb geen tijd Het slachtoffer zou het toch niet willen/ wilt het niet Ik heb er geen behoefte aan Er is geen rechtstreeks slachtoffer in mijn zaak Ik heb er nog nooit aan gedacht Ik vind het moeilijk om contact te hebben met mijn slachtoffer Andere:..... Niet van toepassing
Problemen	In het volgende deeltje peilen we of je weet waar je terecht kan in deze gevangenis als je problemen hebt.	

	80. Ik weet bij wie ik terecht kan als ik me neerslachtig voel of het niet meer zie zitten (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ja: Trajectbegeleiding (JWW) Psychosociale dienst Een chef Centrum Geestelijke Gezondheidszorg Centrum Algemeen Welzijnswerk Een medegedetineerde Aalmoezenier / moreel consulent Andere:..... Nee
	81. Ik weet bij wie ik terecht kan als ik problemen heb met mijn partner (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ja: Trajectbegeleiding (JWW) Psychosociale dienst Een chef Centrum Algemeen Welzijnswerk Een medegedetineerde Aalmoezenier / moreel consulent Andere:..... Nee
	82. Ik weet bij wie ik terecht kan in verband met het zoeken van een verblijfplaats als ik vrijkom (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ja: Trajectbegeleiding (JWW) Psychosociale dienst Een chef OCMW Centrum Algemeen Welzijnswerk Medegedetineerde Aalmoezenier / moreel consulent Andere:..... Nee
	83. Ik weet bij wie ik terecht kan als ik financiële of administratieve problemen heb (bv. ziekenfonds, werkloosheidsuitkering, belastingen,...) (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ja: Trajectbegeleiding (JWW) Psychosociale dienst Een chef OCMW Medegedetineerde Aalmoezenier / moreel consulent Andere:..... Nee

	84. Ik weet bij wie ik terecht kan als ik alcohol- of drugproblemen heb <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ja: Trajectbegeleiding (JWW) Psychosociale dienst Een chef Centraal Aanmeldingspunt Drughulpverlening AA bijeenkomst Medegedetineerde Aalmoezenier / moreel consulent Andere:..... Nee
	85. Heb je ook echt beroep gedaan op één of meerdere van de vermelde diensten	86. Ik was tevreden over deze dienst (als je van deze dienst gebruik hebt gemaakt, duid dan aan of je er tevreden over was)
	Trajectbegeleiding (JWW)	☐ ☐ ☐
	Psychosociale dienst	☐ ☐ ☐
	Een chef	☐ ☐ ☐
	Centraal Aanmeldingspunt Drughulpverlening	☐ ☐ ☐
	AA bijeenkomst	☐ ☐ ☐
	OCMW	☐ ☐ ☐
	Centrum Algemeen Welzijnswerk	☐ ☐ ☐
	Centrum Geestelijke Gezondheidszorg	☐ ☐ ☐
	Andere:.....	☐ ☐ ☐
	Nee, ik heb deze diensten nog niet nodig gehad	
	Nee	
Vrijwilliger	De volgende vragen gaan over bezoek van vrijwilligers (een vrijwilliger is iemand die je onbetaald bezoek komt brengen en je ondersteuning biedt)	
	87. Ik krijg bezoek van een vrijwilliger (iemand die onbetaald op bezoek komt en ondersteunt)	Ja Nee (Ga naar vraag 89)
	88. Ik vind de bezoeken van de vrijwilliger zinvol	☐ ☐ ☐
	89. Ik wens bezoek van een vrijwilliger, maar dit gebeurt nog niet want: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik wist niet dat dit kon Ik sta op een wachtlijst Ik heb het nog niet aangevraagd Ik heb er geen tijd voor Andere:..... Niet van toepassing

	90. Ik wens geen bezoek van een vrijwilliger, want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik krijg al genoeg bezoek Ik heb er geen behoefte aan Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Andere:..... Niet van toepassing
Kinderbezoek	Nu volgen enkele vragen over het kinderbezoek	
	91. Ik heb kinderen	Ja Nee (Ga naar vraag 107)
	92. Mijn kinderen komen wel eens naar het kinderbezoek	Ja Nee (Ga naar vraag 95)
	93. Er worden voldoende kinderbezoeken georganiseerd	😊 😐 ☹️
	94. De kinderbezoeken zijn zinvol	😊 😐 ☹️
	Ga nu naar vraag 107	
	95. Mijn kinderen komen niet naar het kinderbezoek, want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Het is te ver Het is onmogelijk om hen naar de gevangenis te brengen Niemand kan of wil ze brengen Ze vinden het niet leuk Ze hebben er geen tijd voor Ik heb er geen tijd voor Ze zijn te oud voor het kinderbezoek Ik heb geen omgangsrecht Andere:.....
	Ga nu naar vraag 107	
Ik neem aan geen enkele activiteit deel	In dit deeltje willen we graag weten waarom je aan geen enkele activiteit meedoet. Je moet dit dus enkel invullen als je aan geen enkele activiteit deelneemt. Als je wel deelneemt, ga dan onmiddellijk naar vraag 107.	
	96. Ik heb nog geen gesprek gehad met een trajectbegeleider, want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Het interesseert me niet Ik wist niet dat dit kon Een trajectbegeleider kan me niet helpen Ik heb geen vragen Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Ik wacht op een gesprek Andere:.....

	97. Ik doe niet aan sport want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik heb geen zin Ik heb geen tijd Ik sta op een wachtlijst Ik wil een sport beoefenen die hier niet kan beoefend worden Andere:.....
	98. Ik ga nooit naar de film, want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik wist niet dat dat kon Het interesseert me niet Ze spelen geen goede films Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Ik ben niet vrij op het moment dat de films vertoond worden Andere:.....
	99. Ik ga nooit naar een optreden, want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik wist niet dat dat kon Het interesseert me niet Ze spelen geen goede muziek Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Ik ben niet vrij op het moment van de optredens Andere:.....
	100. Ik maak geen gebruik van de bibliotheek want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik lees niet graag Ik heb geen tijd Ze hebben de boeken / cd's die ik wil niet Ik weet niet hoe ik iets kan ontlene Andere:.....
	101. Ik heb aan geen enkele vorming deelgenomen, want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik heb geen zin Ik heb geen tijd Er zit niets bij wat me aanspreekt Ik wist niet dat dit kon Ik sta op een wachtlijst Het is niet te combineren met mijn werk in de gevangenis Andere:.....
	102. Ik neem niet deel aan het onderwijsaanbod want: (hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)	Ik heb geen zin Ik heb geen tijd Er zit niets bij wat me aanspreekt Ik wist niet dat dit kon Ik sta op een wachtlijst Het is niet te combineren met mijn werk in de gevangenis Andere:.....

	103. Ik maak geen gebruik van het Open Leercentrum, want: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik heb geen zin Ik heb geen tijd Ik weet niet wat het is Tijdens de openingsuren ben ik aan het werk / aan het sporten / ... Ik heb niets wat ik daar zou kunnen doen Andere:.....
	104. Ik ben nog niet op gesprek geweest bij de VDAB consultant want: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik wist niet dat dit kon Het interesseert me niet Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Mijn invrijheidstelling is nog te ver af De VDAB-consultant kan me niet helpen Ik wacht op een gesprek Andere:.....
	105. Ik heb (nog) geen cursus van de VDAB gevolgd want: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik wist niet dat dit kon Het interesseert me niet Ik heb geen tijd Ik heb geen zin Het is te lang voor mijn invrijheidsstelling Een sollicitatietraining zou me niet helpen Andere:.....
	106. Ik maakte (nog) geen gebruik van bemiddeling want: <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Ik heb geen zin Ik heb geen tijd Het slachtoffer zou het toch niet willen/ wilt het niet Ik heb er geen behoefte aan Er is geen rechtstreeks slachtoffer in mijn zaak Ik heb er nog nooit aan gedacht Ik vind het moeilijk om contact te hebben met mijn slachtoffer Andere:.....
Persoonsgegevens	In dit laatste deeltje worden er enkele persoonlijke gegevens gevraagd. De antwoorden op deze vragen worden niet gebruikt om te achterhalen wie je bent; de vragenlijst blijft volledig anoniem.	
	107. Ik ben	Man Vrouw

	108. Ik ben geboren in het jaar	19...
	109. Ik ben	In voorlopige hechtenis Veroordeeld Geïnterneerd
	110. Ik zit reeds ... maanden in deze gevangenis	
	111. Mijn nationaliteit is	Belg niet-Belg
	112. Ik spreek <i>(hier zijn meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Nederlands Frans Engels Arabisch Turks Duits Andere:...

	113. Als je nog opmerkingen hebt of voorstellen wil doen, dan kan je ze hier opschrijven:

	114. En tenslotte: na deze vragenlijst zal er met een groep gedetineerden een gesprek worden gevoerd om te praten over hun deelname of niet-deelname aan activiteiten en wat dit voor hen betekent. Zou jij verder willen praten over de dingen die worden aangehaald in deze vragenlijst? Ja Nee Als je dit wil doen, noteer dan hier je naam zodat wij later contact met je kunnen opnemen. Je naam zal in geen geval gelinkt worden aan de antwoorden die je in deze vragenlijst gegeven hebt, die blijven anoniem. Je naam zal enkel gebruikt worden om je te kunnen uitnodigen voor een gesprek. Ik wil graag deelnemen aan een gesprek, mijn naam is
--	--

Bijlage III.1. Deelnemers aan interviews, focusgroepen en schriftelijke bevraging met betrekking tot de evaluatie van het implementatieproces

Interviews:

- Mevr. Dewin, beleidsmedewerker Hoogstraten
- Mevr. Mercelis, beleidsmedewerker Wortel
- Mevr. Michiels, beleidsmedewerker Antwerpen
- Mevr. Demild, beleidsmedewerker Brugge
- Dhr. Polfliet, beleidsmedewerker Gent
- Dhr. Vanherk, beleidsmedewerker Hasselt
- Dhr. Schoeters, inrichtingshoofd gevangenis Hoogstraten
- Dhr. Buts, inrichtingshoofd gevangenis Wortel
- Mevr. Coecke, inrichtingshoofd gevangenis Turnhout
- Dhr. Brebels, inrichtingshoofd gevangenis Merksplas
- Dhr. Vandecandelaere, inrichtingshoofd gevangenis Brugge
- Dhr. Stad, inrichtingshoofd gevangenis Gent
- Dhr. Bollen, inrichtingshoofd gevangenis Hasselt
- Mevr. Guffens en mevr. Storms, DG Penitentiaire Inrichtingen
- Dhr. Deblonde, coördinator dienst JWW Turnhout
- Dhr. Vanderhooydonck, coördinator dienst JWW Hasselt
- Dhr. Deblauwe, VDAB
- Dhr. Roelandts, De Rode Antraciet.

Focusgroepen:⁵⁵

- Organisatieondersteuners (één organisatieondersteuner per gevangenis)
- Trajectbegeleiders (één trajectbegeleider per gevangenis)
- PSD-medewerkers (één PSD-lid per gevangenis)
- Penitentiaire beampten (één lid van het bewakingspersoneel per gevangenis)
- Herstelconsulenten (twee personen).

Schriftelijke bevraging:

- Mevr. Verlinden en mevr. Enghien, Vlaamse Overheid, Departement WVG, Afdeling Welzijn en Samenleving
- Mevr. Cuypers, Vlaams Ondersteuningscentrum voor Volwassenenonderwijs
- Mevr. Oualdchaib, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk
- Mevr. Arijs (JWW Gent), mevr. Claes en mevr. Janssens (JWW Turnhout) en mevr. Bervoet (JWW Brugge), Naastbestaandenwerking
- Dhr. Philippe en dhr. Van Bellegem, VDAB detentieconsulenten (voor resp. de gevangenissen van de Noorderkempen en Brugge)
- Mevr. Raeymaeckers, onderwijsverantwoordelijke gevangenis Antwerpen
- Mevr. De Clercq, Vlaamse Overheid, Agentschap voor Sociaal-Cultureel Werk voor Jeugd en Volwassenen

⁵⁵ Voor de vijf focusgroepen werd er naar gestreefd om telkens één vertegenwoordiger per gevangenis te laten participeren. Dit lukte vrij goed voor de eerste vier vermelde focusgroepen (waaraan telkens zeven of acht personen deelnamen). Alleen voor de groep herstelconsulenten vormde dit een probleem: uiteindelijk konden maar twee van hen aanwezig zijn.

Bijlage III.2. Topiclijsten voor interviews, focusgroepen en schriftelijke bevraging

Topiclijst interviews

Interviews inrichtingshoofden

1. Topics:
 - a. Overleg, samenwerking, afbakening bevoegdheden
 - b. Eigen rol in het kader van de implementatie
 - c. Respect en vertrouwen, relaties
 - d. Infrastructuur en middelen
 - e. Draagvlak van SP in de gevangenis (inclusief vakbonden, PB en PSD)
2. Algemene vragen:
 - a. Heeft het strategisch plan een meerwaarde opgeleverd voor de hulp- en dienstverlening aan de gedetineerden?
 - b. Wat zijn de randvoorwaarden om die meerwaarde te kunnen realiseren en is hieraan voldaan?
 - c. Slaagt het strategisch plan er in zijn huidige implementatie er nu in om die meerwaarde te realiseren en waarom wel of waarom niet (wat werkt, wat niet / welke zijn de knelpunten / ...)?
 - d. Hoe verloopt de beleidssturing vandaag (zowel op centraal als lokaal niveau)? Wat zijn de knelpunten? Hoe kan het beter?
3. Open ruimte

Interviews beleidsmedewerkers

1. Topics:
 - a. Overleg en samenwerking(directie / hulp- en dienstverleners / ...)
 - b. Respect en vertrouwen, relaties
 - c. Eigen rol en die van anderen in de implementatie
 - d. Werking PMD
 - e. Beschikbare middelen en infrastructuur
 - f. Het 'wij-gevoel' (gezamenlijk gevoel van realisatie van H&D)
 - g. Bijkomend implementatieplan
 - h. Planmatige aanpak van de implementatie (inclusief het gebruik van zelfevaluatie-instrument)
 - i. Aanbieden van vorming en informatie aan verschillende actoren
2. Algemene vragen:
 - a. Heeft het strategisch plan een meerwaarde opgeleverd voor de hulp- en dienstverlening aan de gedetineerden?
 - b. Wat zijn de randvoorwaarden om die meerwaarde te kunnen realiseren en is hieraan voldaan?
 - c. Slaagt het strategisch plan er in zijn huidige implementatie er nu in om die meerwaarde te realiseren en waarom wel of waarom niet (wat werkt, wat niet / welke zijn de knelpunten / ...)?
 - d. Hoe verloopt de beleidssturing vandaag (zowel op centraal als lokaal niveau)? Wat zijn de knelpunten? Hoe kan het beter?
3. Open ruimte

Interview vertegenwoordigers van Justitie

1. Topics:
 - a. Overleg en samenwerking
 - b. Gezamenlijke visie
 - c. Terbeschikkingstelling en functioneren van personeel en middelen
 - d. Respect en vertrouwen, relaties
 - e. Aansturen, procesbegeleiding van actoren in het veld
 - f. Effect basiswet 2005
 - g. Draagvlak voor SP in verschillende gevangenissen
 - h. Eigen rol en rol van anderen
 - i. Aanbieden van vorming en informatie aan de verschillende actoren
2. Algemene vragen:
 - a. Heeft het strategisch plan een meerwaarde opgeleverd voor de hulp- en dienstverlening aan de gedetineerden?
 - b. Wat zijn de randvoorwaarden om die meerwaarde te kunnen realiseren en is hieraan voldaan?
 - c. Slaagt het strategisch plan er in zijn huidige implementatie er nu in om die meerwaarde te realiseren en waarom wel of waarom niet (wat werkt, wat niet / welke zijn de knelpunten / ...)?
 - d. Hoe verloopt de beleidssturing vandaag (zowel op centraal als lokaal niveau)? Wat zijn de knelpunten? Hoe kan het beter?
3. Open ruimte

Interview vertegenwoordiger DRA

1. Topics:
 - a. Inbreng in globale implementatie van SP
 - b. Overleg en samenwerking
 - c. Middelen en infrastructuur
 - d. Eigen rol en rol van anderen
 - e. 'wij gevoel' (gezamenlijk gevoel van realisatie van H&D)

Te bespreken met medewerkers:

 - f. relatie PSD
 - g. relatie TB
 - h. relatie PB
 - i. relatie gedetineerden
 - j. relatie andere aanbieders
 - k. infrastructuur, middelen
 - l. overleg (formeel/informeel)
 - m. voldoende ondersteuning
2. Algemene vragen:
 - a. Heeft het strategisch plan een meerwaarde opgeleverd voor de hulp- en dienstverlening aan de gedetineerden?
 - b. Wat zijn de randvoorwaarden om die meerwaarde te kunnen realiseren en is hieraan voldaan?
 - c. Slaagt het strategisch plan er in zijn huidige implementatie er nu in om die meerwaarde te realiseren en waarom wel of waarom niet (wat werkt, wat niet / welke zijn de knelpunten / ...)?
 - d. Hoe verloopt de beleidssturing vandaag (zowel op centraal als lokaal niveau)? Wat zijn de knelpunten? Hoe kan het beter?
3. Open ruimte

Interview vertegenwoordiger VDAB

1. Topics:
 - a. Inbreng in globale implementatie
 - b. Overleg en samenwerking
 - c. Middelen en infrastructuur
 - d. 'wij gevoel' (gezamenlijk gevoel van realisatie van H&D)
 - e. Eigen rol en rol van anderen

Te bespreken met detentieconsulenten:

 - f. relatie PSD
 - g. relatie TB
 - h. relatie PB
 - i. relatie gedetineerden
 - j. relatie andere aanbieders (organisatie en individu)
 - k. infrastructuur, middelen
 - l. overleg (formeel/informeel)
 - m. voldoende ondersteuning
2. Algemene vragen:
 - a. Heeft het strategisch plan een meerwaarde opgeleverd voor de hulp- en dienstverlening aan de gedetineerden?
 - b. Wat zijn de randvoorwaarden om die meerwaarde te kunnen realiseren en is hieraan voldaan?
 - c. Slaagt het strategisch plan er in zijn huidige implementatie er nu in om die meerwaarde te realiseren en waarom wel of waarom niet (wat werkt, wat niet / welke zijn de knelpunten / ...)?
 - d. Hoe verloopt de beleidssturing vandaag (op centraal en lokaal niveau)? Wat zijn de knelpunten? Hoe kan het beter?
3. Open ruimte

Topiclijst focusgroepen

Focusgroep met trajectbegeleiders:

Topics:

1. specifieke bijdrage tot de realisatie van het SP (met inbegrip van taakomschrijving en taakafbakening)
2. overleg, samenwerking en relatie met anderen (formeel en informeel):
 - a. PSD (taakverdeling / omschrijving, beroepsgeheim, uitwisseling cliëntinfo, positie en rol t.a.v. de cliënt)
 - b. PB
 - c. Gedetineerden
 - d. Andere aanbieders
 - e. Beleidsmedewerker
 - f. Andere geledingen van JWW (hulpverleners, slachtofferhulp, enz.)
3. infrastructuur en middelen
4. (bijkomend implementatieplan)
5. ondersteuning

Focusgroep met organisatie-ondersteuners:

Topics:

1. specifieke bijdrage tot de realisatie van het SP (met inbegrip van taakomschrijving en taakafbakening)
2. overleg, samenwerking en relatie met anderen (formeel en informeel):
 - a. beleidsmedewerker
 - b. trajectbegeleider (TB)
 - c. gedetineerden
 - d. andere aanbieders
 - e. PSD
 - f. Andere geledingen van JWW (hulpverleners, slachtofferhulp, enz.)
3. infrastructuur en middelen
4. (bijkomend implementatieplan)
5. ondersteuning

Focusgroep met PSD:

Topics:

1. specifieke bijdrage tot realisatie van het SP (met inbegrip van draagvlak en meerwaarde van SP en TB)
2. relatie TB (taakverdeling / omschrijving, beroepsgeheim, uitwisseling, cliëntinfo, positie en rol t.a.v. cliënt)
3. relatie andere aanbieders (organisatie en individu)
4. infrastructuur en middelen
5. overleg (formeel en informeel)
6. betrokkenheid bij implementatie SP

Focusgroep met PB:

Topics:

1. informatie (kennis van het SP?)
2. specifieke bijdrage tot realisatie van het SP (met inbegrip van draagvlak en meerwaarde van SP)
3. waarborg veiligheid
4. relatie verschillende actoren
5. relatie gedetineerden
6. betrokkenheid bij implementatie SP

Focusgroep met herstelconsulenten:

Topics:

1. specifieke bijdrage tot realisatie van het SP (met inbegrip van draagvlak en meerwaarde van SP)
2. relatie met anderen (beleidsmedewerker, organisatie-ondersteuner, TB, slachtofferhulp, aanbieders)
3. overleg

Vragen schriftelijke bevraging

1. Heeft het SP een meerwaarde opgeleverd voor de hulp- en dienstverlening aan gedetineerden? En zo ja, waarin bestaat volgens u precies die meerwaarde op het terrein?
2. Wat zijn de belangrijke obstakels / uitdagingen in het kader van de implementatie van het SP?
3. Hoe verloopt het overleg en de samenwerking met de andere Vlaamse partners en de partners van Justitie?
4. Hoe verloopt de beleidssturing vandaag (zowel op centraal als lokaal niveau) binnen uw sector en sectoroverstijgend voor wat de implementatie van het SP betreft? Wat zijn de knelpunten? Hoe kan het beter?
5. Het SP wordt uitgebreid naar alle Vlaamse gevangenissen. Heeft u suggesties / aanbevelingen om de implementatie van het SP in deze gevangenissen vlot te laten verlopen, vanuit uw sector en voor de verschillende sectoren samen?